ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

I

1950

Fascicula 1

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

I, 1950, Fasc. 1
CERCETĂRI LING

CERCETĂRI LINGVISTICE

Organ al Institutului de Lingvistică al Academiei Republicii Populare Române

SUMARUL

CRONICA

RECENSII

Revista apare de două ori pe an, în două fascicule. Redacţia şi administraţia : **Institutul de Lingvistică al Academiei R. P. R., 12, str. Spătarului, Bucureşti.**

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ЯЗЫКОВЕДЕНИЯ

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОЧЕРКИ И ИССЛЕДОВАНИЯ

I

1 9 5 0

ВЫПУСК 1

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

I

1 9 5 0

Fascicula 1

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
NSTITUT DE LINGUISTIQUE

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

I

1 9 5 0

Fascicule 1

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

CUVÂNT INAINTE

Revista noastră apare în noile condiții de viață culturală pe care le-a creat regimul de democrație populară prin transformarea revoluționară a întregului sistem social-economic din România de ieri. In consecință, călăuza ei permanentă va fi doctrina marxist-leninistă, care stă la baza tuturor prefacerilor structurale din Republica noastră Populară.

Lingvistica pe care am făcut-o cu toții până nu de mult a fost stăpânită de cosmopolitism și formalism, defectele organice ale lingvisticii burgheze de oricând și oriunde. Izvorul lor este concepția idealistă despre societate și despre toate aspectele vieții colective, în primul rând despre cele intelectuale, printre care locul de frunte îl ocupă limbajul uman.

Cosmopolitismul și formalismul sunt, în esența lor, identice, căci reprezintă două fețe, aparent deosebite, ale aceluiași fenomen, pe care-l putem defini, scurt, ca o rupere de viața reală: cosmopolitul se rupe de realitatea vie a propriei sale națiuni, formalistul se rupe de realitatea palpabilă, materială a activității omenești în general.

Cosmopolitism nu înseamnează, cum mai cred mulți, numai folosirea unei limbi străine în lucrări științifice, deci dispreț pentru limba națională, ci și ploconire față de Apus, adică neîncredere în forțele propriului popor. De aceea s'au făcut vinovați de cosmopolitism chiar acei lingviști români, destul de numeroși de altfel, care, obișnuit, și-au scris lucrările în românește, fiindcă și ei au avut față de lingvistica apuseană aceeași atitudine de ploconire ca și colegii lor care și le publicau într'o limbă străină.

Cât despre aspectul formalist al activității noastre de până acum, situația se prezintă și mai clar. Am tratat mai ales probleme de fonetică și morfologie, neglijând sintaxa, care este, se poate spune, adevăratul izvor al limbii, iar când ne-am ocupat, cum se întâmpla adesea, de

lexic, ne concentram atenţia de preferinţă tot asupra părţii formale a problemelor.

Articolul din « Lupta de clasă », pe care-l reproducem în paginile imediat următoare, ne-a adus, odată cu critica justă şi constructivă, nepreţuitul serviciu de a ne deschide ochii asupra realităţii. Foarte bine venită a fost şi larga discuţie în jurul « Revistei de oftalmologie », pe care a provocat-o secţiunea de ştiinţe medicale a Academiei R.P.R. S'a atras, între altele, atenţia oamenilor de ştiinţă români, indiferent de disciplina pe care o cultivă, asupra celei mai grave lacune a studiilor lor: ignorarea marii şi decizivei contribuţii a savanţilor sovietici în toate ramurile de activitate ştiinţifică.

Noi lingviştii încercăm, pe cât putem, să umplem această lacună. Prin organizarea şedinţelor de referate şi comunicări în subsecţiunea filologică a Institutului de Studii Româno-Sovietic, precum şi prin studiu individual, am început să ne familiarizăm cu lingvistica sovietică. Dar este numai un început, care trebue continuat şi pe care ne luăm angajamentul a-l continua, cu convingerea fermă că numai dela însuşirea doctrinei şi metodei lingviştilor sovietici poate veni scoaterea lingvisticii româneşti din marasmul formalismului şi al idealismului.

Revista noastră se adresează unui public cititor mult mai larg decât al periodicelor de pe vremuri. De aceea colaboratorii ei se vor sili să-şi redacteze contribuţiile într'o formă accesibilă oricui, fără ca prin aceasta să le coboare nivelul ştiinţific. Prietenii noştri sovietici ne pot servi şi în această privinţă drept dovadă şi exemplu: studiile lor, chiar când tratează probleme aride, sunt scrise în aşa fel, încât pot fi citite cu folos şi de către nespecialişti.

Tot larg va fi şi cercul colaboratorilor noştri, nu numai pentrucă lingvistica nu este o disciplină condamnată a rămânea preocuparea unei infime minorităţi de iniţiaţi, ci şi pentrucă avem datoria, pe care ne-o impune construirea socialismului în Republica Populară Română, de a forma cadre ştiinţifice cât mai numeroase şi mai bine pregătite. Facem, deci, apel la toate forţele existente în ţara noastră să participe activ, prin contribuţiile lor, la desvoltarea şi propăşirea revistei.

« Studii şi cercetări lingvistice » apare de două ori pe an. Fiecare fasciculă va cuprinde o serie de rubrici. Articolele de interes general vor fi traduse în ruseşte şi în franţuzeşte. Pentru celelalte se va da un rezumat în una din aceste limbi sau în amândouă. Vom căuta să informăm cât mai exact pe cititorii noştri despre mişcarea lingvistică progresistă din

străinătate, în special despre activitatea lingviştilor sovietici. Studiile consacrate limbii române de către străini vor fi reproduse de noi în traducere românească sau redate în rezumat.

Aşteptăm dela cititorii revistei noastre nu numai contribuţii lingvistice de tot felul, ci şi o critică sinceră şi constructivă. Numai aşa vom putea să ne îndreptăm greşelile şi să ne îmbunătăţim munca, spre a corespunde din ce în ce mai bine năzuinţelor tuturor acelora care, la fel cu noi, lucrează, în diverse sectoare de activitate, pentru construirea socialismului în Patria noastră.

Bucureşti, octombrie 1949. REDACŢIA

ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО

Наш журнал выходит в новых условиях жизни и культуры, созданных режимом народной демократии путем революционного преобразования всей социально-экономической системы прежней Румынии.

Следовательно, руководящим принципом нашей работы будет доктрина Маркса и Ленина, являющаяся основой всех изменений, совершившихся в структуре нашей народной Республики.

Языковедение, как мы понимали его еще недавно, находилось под господствующим влиянием космополитизма и формализма, — органических недостатков буржуазного языкознания всегда и всюду. Их источником является идеалистическое понятие об обществе во всех формах коллективной жизни, в первую очередь, интелектуальных, среди которых человеческая речь занимает первенствующее место.

Космополитизм и формализм по существу своему тождественны, представляя две стороны одного и того же явления, которое можно кратко определить, как разрыв с реальной жизнью: космополит разрывает связь с действительной жизнью своего народа, формалист отрывается от ощутимой реальности материального характера всякой человеческой деятельности.

Космополитизм не означает, как думают многие, исключительно употребление иностранного языка в научных трудах следовательно, пренебрежение к своему собственному языку, но низкопоклонство перед западом, т. е. отсутствие веры в силы

своего народа. Поэтому даже и тех, довольно многочисленных румынских языковедов, которые писали свои труды на родном языке, нельзя не упрекнуть в космополитизме, так как и они, подобно своим коллегам, печатавшим только на иностранных языках, грешили сервилизмом в отношении к языковедению запада.

Что касается формализма, характеризующего всю нашу деятельность до сих пор, положение здесь кажется еще яснее. Мы занимались проблемами фонетики и морфологии, пренебрегая синтаксисом, являющимся, можно сказать, настоящим источником языка, а когда мы переходили к лексике, все наше внимание, как это часто случалось, сосредоточивалось, главным образом, на формальных сторонах проблем.

Статья из „Классовой Борьбы", непосредственно следующая за этими страницами, принесла нам помимо справедливой созидательной критики, неоценимую услугу, открыв нам глаза на действительность.

Весьма своевременны были и прения, вызванные секцией медицинских наук Академии Румынской Народной Республики по поводу „Журнала Офталмологии".

Благодаря им было обращено внимание всех румынских ученых, независимо от их специальности, на самый крупный пробел в их трудах: недостаточное понимание и недооценка громадного решительного вклада, сделанного советскими учеными во всех отраслях научной деятельности.

Мы, языковеды, стараемся по возможности пополнить этот пробел. Путем организации заседаний, посвященных докладам и сводкам по специальности, имеющим место в Румыно-Советском научном Институте, а также частными трудами, мы несколько приблизились к советскому языковедению.

Но это только начало; нужно продолжать работать в том же направлении. Мы берем на себя это обязательство, будучи твердо убеждены в том, что только путем усвоения доктрины и методов советских языковедов можно будет вырвать румынское языковедение из состояния застоя, созданного формализмом и идеализмом.

Наш журнал обращается к гораздо более широким кругам читателей, чем периодические журналы прежнего времени. Поэтому наши сотрудники будут стараться редактировать свои

труды в доступной для каждого читателя форме, но отнюдь не понижая этим их научного уровня.

Наши советские друзья могут служить нам примером в этом вопросе: их научные труды, трактующие самые сухие проблемы, написаны так, что могут быть читаемы с большой пользой и неспециалистами.

Круг наших сотрудников будет широк не только потому, что языковедение не принадлежит к числу наук, обреченных оставаться доступными только незначительному меньшенству посвященных, но также потому, что долг наш по отношению к социалистическому строительству Румынской Народной Республики заключается в образовании многочисленных и хорошо подготовленных научных кадров. Обращаемся поэтому с призывом ко всем существующим в нашей стране силам, предлагая им принять деятельное участие в развитии и преуспевании нашего журнала.

„Лингвистические очерки и Исследования“ будет выходить два раза в год. Каждый выпуск будет заключать в себе серию рубрик. Статьи общего интереса будут переведены на русский и на французский языки. Остальные статьи будут кратко изложены одном из этих языков, или на обоих. Мы будем стараться осведомлять наших читателей с большой точностью относительно успешного развития прогрессивного языковедения заграницей, особенно, о деятельности советского языкознания.

Труды иностранцев, посвященные румынскому языку, будут воспроизведены нами в переводе на румынский язык, или же переданы в форме резюме.

Мы ожидаем от читателей нашего журнала не только разнообразных вкладов по языковедению, но и чистосердечной созидательной критики.

Только таким образом мы сможем исправить наши ошибки и внести улучшение в нашу работу тем, чтобы она, как можно больше, соответствовала стремлениям всех тех, которые как и мы, работают в различных направлениях для созидания социализма в нашей стране.

ОТ РЕДАКЦИИ

AVANT-PROPOS

Notre revue paraît au moment où la vie culturelle prend un nouvel essor dans notre pays, par la transformation révolutionnaire du régime social-économique de l'ancienne Roumanie, entreprise par le régime de démocratie populaire.

Nous appliquerons dans nos travaux les principes du marxisme-léninisme, qui servent de base aux changements de structure qui se poursuivent sous nos yeux dans la République Populaire Roumaine.

Jusqu'à tout dernièrement nos travaux étaient entachés de cosmopolitisme et de formalisme, tares organiques de la linguistique bourgeoise. L'origine de ces courants se trouve dans la manière idéaliste de concevoir la société et tous les aspects de la vie collective, et, au premier chef, de la vie intellectuelle, où le langage occupe une place d'honneur.

Le cosmopolitisme et le formalisme sont, dans leur essence, identiques ; ils représentent deux aspects, en apparence différents, du même phénomène, à savoir la séparation arbitraire du monde des idées de la vie réelle : le cosmopolitisme s'isole de la vie réelle de la nation et le formalisme, en se séparant du monde extérieur, ignore l'activité humaine en général.

Le cosmopolitisme ne consiste pas seulement, comme certains aiment à le croire, dans l'emploi d'une langue étrangère, au mépris de la langue nationale, mais aussi dans les génuflexions devant la culture occidentale, ce qui équivaut au manque de confiance dans les forces vives de la nation. C'est pourquoi un assez grand nombre de linguistes roumains, qui écrivaient d'habitude leurs travaux en roumain, sont quand même coupables de cosmopolitisme, par leur attitude envers la linguistique occidentale.

La situation est encore plus claire en ce qui concerne l'aspect formaliste de notre ancienne activité. En effet, nous avons étudié surtout la phonétique et la morphologie, au détriment de la syntaxe qui constitue, on le sait, le fondement de la langue ; et lorsque nous avons étudié le lexique, notre attention s'est portée de préférence sur le côté formel du problème.

L'article de la revue « Lupta de clasă » (organe théorique et politique du Comité Central du Parti Ouvrier Roumain), que nous reproduisons ci-après, critique d'une manière constructive et judi-

cieuse notre activité passée et nous ouvre les yeux sur la réalité des faits. La discussion initiée par la Section médicale de l'Académie de la République Populaire Roumaine autour de la « Revue d'ophtalmologie » a été aussi la bienvenue. Les hommes de science roumains, indépendamment de leur discipline, se sont rendu compte à cette occasion d'une grave lacune de leurs recherches: ils ont ignoré l'apport décisif des savants soviétiques dans tous les domaines de la science.

Les linguistes essaient, dans la mesure du possible, de combler cette lacune. Par les séances de comptes rendus et les communications à la Section de philologie de l'Institut roumaino-soviétique et par nos lectures personnelles, nous nous sommes familiarisés avec la linguistique soviétique. Mais ce n'est là qu'un début; nous nous engageons à le continuer, car nous avons la conviction que la doctrine et la méthode de la linguistique soviétique seules pourront tirer la linguistique roumaine de l'impasse formaliste et idéaliste dans laquelle elle se trouve.

Notre revue s'adresse à un public de beaucoup plus étendu qu'hier. Nos collaborateurs s'efforceront de présenter leurs travaux sous une forme accessible à nos nouveaux lecteurs, sans toutefois en abaisser le niveau. Nos confrères soviétiques peuvent nous servir d'exemple à cet égard, car même lorsqu'ils traitent des problèmes ardus, leurs travaux sont rédigés de manière à pouvoir être lus par des non-spécialistes aussi.

Le cercle de nos collaborateurs sera élargi, non seulement parceque la linguistique ne doit pas rester confinée dans un cercle étroit de spécialistes, mais aussi parce que nous avons le devoir, qui nous est dicté par la nécessité de construire le socialisme dans la République Populaire Roumaine, de former de nouvelles recrues pour la science.

« Studii şi cercetări lingvistice » (« Études et recherches linguistiques ») paraîtra deux fois par an. Une série de rubriques figureront dans chaque fascicule. Les articles d'intérêt général serons traduits en russe et en français; les autres seront pourvus d'un résumé dans l'une de ces deux langues ou dans les deux à la fois. Nous nous proposons d'informer le plus exactement possible nos lecteurs sur les progrès de la linguistique à l'étranger et notamment sur l'activité des linguistes soviétiques. Les études consacrées au roumain par les savants étrangers seront reproduites ici en traduction roumaine ou résumées.

Nous demandons à nos lecteurs non seulement des contributions scientifiques variées, mais aussi de juger d'une manière critique nos travaux. Ce n'est que de cette manière que nous pourrons corriger nos fautes et améliorer notre travail, afin de nous maintenir au même niveau que tous ceux qui, comme nous, mais dans des secteurs différents, contribuent par leur travail à l'édification du socialisme dans notre Patrie.

LA RÉDACTION

IMPOTRIVA COSMOPOLITISMULUI IN ŞTIINŢĂ (DESPRE « BULLETIN LINGUISTIQUE »)

Sarcina fundamentală ce trebue să şi-o fixeze oamenii de ştiinţă ai Republicii noastre pentru a putea asigura noul conţinut socialist pe care trebue să-l dobândească ştiinţa din ţara noastră constă în însuşirea temeinică a concepţiei despre lume a partidului marxist-leninist: materialismul dialectic şi materialismul istoric, pentru a putea aplica această concepţie — singura justă — la studiul realităţilor din ţara noastră, pentru a putea lega teoria cu practica, cerută de construirea socialismului în ţara noastră. O altă latură a acestei sarcini fundamentale este studierea şi aprofundarea ştiinţei celei mai înaintate a secolului nostru — ştiinţa sovietică — a metodelor ei de lucru, a uriaşei ei experienţe şi a ultimelor ei date.

Dacă aruncăm o privire generală asupra întregii culturi de astăzi a ţării noastre, observăm că în unele ramuri ale ei se fac sforţări din ce în ce mai metodice şi mai coordonate pentru a servi reconstrucţia ţării noastre pe baze socialiste. Şi aceste sforţări ale celor mai buni oameni de cultură — călăuzite de partidul nostru — duc la rezultate care nu se lasă aşteptate şi pe care poporul muncitor le apreciază.

In acelaşi timp, unii oameni de ştiinţă, rămaşi pe vechile lor poziţii, prizonieri ai vechilor lor preocupări, probleme şi metode, vegetează într'un dogmatism idealist, antiştiinţific, reacţionar, produs al influenţei ideologiei imperialiste, produs al putrezirii şi decadenţei culturii burgheze, dogmatism care frânează conştient progresul gândirii ştiinţifice. Această diversitate de situaţii se oglindeşte fidel în diferitele publicaţii ştiinţifice care apar.

Iată, de pildă, « Bulletin linguistique », care apare cu regularitate odată pe an. Această revistă, deşi publică şi unele studii oarecum

utile, poate fi dată ca un rău exemplu, edificator pentru halul în care un grup de cercetători ştiinţifici a putut rămâne în urma evenimentelor, departe de problemele şi necesităţile de astăzi ale specialităţii respective.

« Bulletin linguistique » apare în franţuzeşte, potrivit vechii tradiţii feudale şi apoi burghezo-moşiereşti, care desconsidera limba naţională, care nu credea posibilă ştiinţa şi filosofia decât în unele limbi « alese » — moarte sau moderne — dar deopotrivă de străine poporului muncitor.

In România burghezo-moşierească de până mai ieri, clasele exploatatoare şi savanţii lor înstrăinaţi de cultura naţională a poporului român şi a naţionalităţilor conlocuitoare, plasaţi pe poziţia cosmopolitismului, au folosit — conştient sau inconştient — limba franceză, limba stăpânilor lor, creând şi întreţinând prejudecata incapacităţii limbii noastre de a contribui la desvoltarea ştiinţei, pentru a dura un zid chinezesc între ştiinţă şi popor.

Ideologia reacţionară a cosmopolitismului şi a nihilismului naţional este astăzi în ofensivă în ţările imperialiste, însoţind campania de calomnii împotriva Uniunii Sovietice, urmărind să lovească în suveranitatea şi independenţa naţională a popoarelor.

In timp ce clasa muncitoare cultivă în conştiinţa omului sentimentul de mândrie patriotică şi de frăţie între popoare, *cosmopolitismul calcă în picioare tradiţiile progresiste ale popoarelor, batjocoreşte specificul lor naţional, desconsideră sentimentul de mândrie naţională, propovădueşte renunţarea la suveranitatea naţională, pentru a le putea cotropi mai uşor*, acoperind această atitudine imperialistă sub o frazeologie abilă pseudointernaţionalistă.

In calea propagandei cosmopolitismului, care slujeşte planurile tâlhăreşti de dominaţie mondială ale trusturilor fără patrie, se ridică apărătoarele cele mai principale şi consecvente ale drepturilor popoarelor: Uniunea Sovietică şi clasa muncitoare din lumea întreagă, condusă de partidele comuniste şi muncitoreşti.

« Oamenii sovietici » — spunea tovarăşul Stalin — « consideră că orice naţiune, indiferent dacă este mare sau mică, are particularităţile sale calitative, specificul său, care îi aparţine numai ei şi care nu se găseşte la alte naţiuni. Aceste particularităţi constitue contribuţia pe care fiecare naţiune o aduce la tezaurul comun al culturii mondiale,

îl completează şi îl îmbogăţeşte. In acest sens, toate naţiunile — şi mici şi mari — se află în situaţie egală şi fiecare naţiune este egală oricărei alte naţiuni »[1].

* * *

Ideologia antinaţională a cosmopolitismului a dominat şi în ştiinţa ţării noastre vreme de decenii. Până astăzi, cu toate marile realizări ale revoluţiei noastre culturale, cosmopolitismul domină încă conştiinţa unei părţi din intelectualitatea ţării noastre. El se manifestă prin cele mai variate forme ale dependenţei spirituale faţă de cultura burgheză din Apus, prin admiraţia necritică şi prostească pentru produsele literaturii, artei, ştiinţei şi tehnicii occidentale, prin mentalitatea de rob pe care lacheii culturali ai defunctelor guverne burghezo-moşiereşti o cultivau cu grijă în conştiinţa oamenilor cu ajutorul şcoalei, presei, bisericii.

In toate ramurile ştiinţei şi artei, imperialismul încearcă să desarmeze ideologia popoarelor iubitoare de libertate cu ajutorul cosmopolitismului reacţionar, duşman intereselor celor ce muncesc.

In politică, cosmopolitismul vântură ideea unui « suprastat », a unui « guvern mondial », cere să se renunţe la concepţia « perimată » a suveranităţii naţionale, submineazâ încrederea popoarelor în U.R.S.S. şi în forţele lor proprii. In ştiinţă şi tehnică, cosmopolitismul încurajează ploconirea în faţa ştiinţei oficiale a trusturilor, a atotputerniciei bombei atomice. In literatură şi artă, cosmopolitismul se manifestă sub forma cultivării unei arte antiumane, amorale şi idealiste, a propovăduirii formalismului, a esoterismului, a necesităţii izolării artei şi artistului de poporul său, a imitării necritice şi servile a unor modele străine.

Nu puţini sunt astăzi — chiar în ţara noastră — intelectualii « franţuziţi », străini sufleteşte de poporul nostru, care predică neîncrederea în posibilităţile lui de creaţie, în viitorul lui.

In România de astăzi însă asemenea manifestări cosmopolitiste, de nihilism naţional, trebue combătute cu ultima asprime.

Este absurd şi reacţionar ca tocmai problemele limbii române să fie desbătute în franţuzeşte şi nemţeşte — cum face « Bulletin lin-

---

[1] Din discursul rostit cu prilejul semnării tratatului sovieto-finlandez. ,,Scânteia'', nr. 1099 din 15 Aprilie 1948.

guistique », care, în bună parte, publică lucrări privind probleme de gramatică, lexicografie, fonetică ale limbii române. Partidul nostru ne învață să cunoaștem și să prețuim tradițiile progresiste, cultura și limba poporului căruia aparținem și să contribuim la crearea culturii cu un conținut socialist, în formă națională, îmbinând astfel organic patriotismul cu internaționalismul proletar.

Cât privește conținutul acestei publicații, caracterul ei ni-l putem ușor explica dacă ținem seama că « Bulletin linguistique » este un fel de oficios bucureștean al « Cercului lingvistic din Copenhaga », așezământ care promovează știința burgheză, prizonieră a unor tradiții și principii învechite. Tocmai această poziție a permis atât « Cercului lingvistic din Copenhaga », cât și « Buletinului lingvistic » din București, să-și continue nestingherit activitatea publică pe vremea când Copenhaga și Bucureștiul erau deopotrivă ocupate de armatele lui Hitler.

* * *

Preocupările de astăzi ale « Buletinului » sunt departe de a ține pasul cu cerințele vremii. Ajunge să ne aruncăm ochii pe sumarul ultimelor lui două, trei numere, pentru a observa că « Buletinul » consacră cea mai mare parte a paginilor sale, tipărite aproape luxos, unor cercetări și discuții « savante », dar sterpe, fără o cât de indirectă legătură cu necesitățile științei înaintate, ale științei animate de un spirit practic sănătos. Noi, deși nu suntem lingviști de specialitate, ne exprimăm convingerea că interminabilele studii pe care « Buletinul » le-a publicat de-a-lungul anilor în franceză, engleză, germană (asupra schimbării accentului în franceza secolului al XVI-lea, etc.), cu tot interesul ce-l pot prezenta, sunt departe de a corespunde sarcinii de onoare care stă astăzi în fața lingviștilor și filologilor din R.P.R.: studierea problemelor nerezolvate ale limbii române.

Una din gravele lipsuri ale « Buletinului » și ale specialiștilor care-l scriu este ignorarea, nu relativă, ci totală, a lingvisticii sovietice. Au trecut 4 ani și jumătate dela eliberarea țării noastre de către Armata Uniunii Sovietice. Deși redactorii revistei au fost conducătorii unor mari edituri, nu s'au gândit să publice în românește lucrările fundamentale ale lingvisticii sovietice, cu toate că au avut posibilitatea s'o

facă. Dar există un Institut de Studii Româno-Sovietic, creat tocmai cu scopul de a înlesni cărturarilor români contactul cu ştiinţa sovietică şi care pune la dispoziţia oamenilor de ştiinţă din ţara noastră, deci şi a linguiştilor, cărţile şi periodicele de specialitate din U.R.S.S. Şi, deşi printre colaboratorii « Buletinului » sunt şi cunoscători ai limbii ruse, lingvistica sovietică — cea mai avansată din lume — este voit ignorată. In această privinţă este edificator « Index »-ul de nume proprii folosite în ultimele tomuri ale « Buletinului ». Pe lângă numele clasicilor lingvisticii burgheze, găsim acolo zeci de nume de lingvişti, dintre cei mai obscuri şi obscurantişti, din ţările capitaliste, pe care colaboratorii « Buletinului » îi citează şi-i comentează. Găsim şi numele lingviştilor ruşi-albi Trubetzkoy şi Jakobson. Găsim şi numele colaboraţioniştilor francezi Gide şi Céline, ale filologilor legionari Puşcariu, Găzdaru şi Şandru şi ale huliganilor Brătescu-Voineşti şi Caracostea. Nu lipseşte nici Gamillscheg, gauleiterul hitlerist al lingvisticii române, nici August Scriban, autorul dicţionarului antisemit al limbii române, nici agentul antisovietic profesionist N. P. Smochină, nici ridicolul George Pascu. Nu lipseşte nici lingvistul american Carnap, părintele idealismului semantic, expresie tipică a « culturii » inumane şi putrede a oligarhiei financiare din America. Adevărată « sfântă alianţă » a lingvisticii reacţionare !

Scrierile tuturor acestor « savanţi » şi « literaţi » sunt bine cunoscute colaboratorilor « Buletinului », care le citează, le comentează, le recomandă. Dar nu veţi găsi în niciun studiu numele, opera vreunui lingvist sovietic.

Colaboratorii « Buletinului » ignorează voit opera ştiinţifică a ilustrului lingvist sovietic N. I. Marr, care a studiat problemele limbii în lumina materialismului istoric, ca şi pe aceea a academicianului I. I. Meşcianinov, Erou al Muncii Socialiste, laureat al Premiului Stalin, care a continuat şi desvoltat cu succes rodnica teorie iafetită a lui Marr.

Neînţelegând că vechea lingvistică burgheză şi în general ştiinţa idealistă înseamnă *sterilitate*, neînţelegând valoarea imensă şi fecunditatea ştiinţei marxist-leniniste, « Buletinul », înfeudat concepţiei structuraliste a limbajului, ignorează voit întreaga ştiinţă sovietică, întreaga ei experienţă de decenii; conducerea şi colaboratorii « Buletinului » au organizat o adevărată conspiraţie a tăcerii în jurul lingvisticii sovietice — parcă de teamă ca suflul ei înnoitor să nu-i scoată

din făgaşul unor principii învechite, învăţate odată pentru totdeauna, din făgaşul ostilităţii faţă de ştiinţa sovietică, al dogmatismului, rutinei şi lenei intelectuale în care se complac.

* * *

Insemnătatea lingvisticii şi a filologiei — ca ştiinţe despre limbă din puncte diferite de vedere — a fost subliniată în repetate rânduri de Marx, Engels, Lenin, Stalin; clasicii marxism-leninismului au atras atenţia asupra importanţei politice a cercetării ştiinţifice a limbilor şi a raporturilor dintre ele — cercetări care formează tocmai obiectul lingvisticii moderne. Pe Marx şi Engels îi preocupau fenomenele de limbă, pentrucă vedeau în ele « realitatea nemijlocită a gândirii »; ei au formulat prima concepţie ştiinţifică asupra limbii. V. I. Lenin şi I. V. Stalin au desvoltat şi adâncit concepţiile lui Marx şi Engels asupra desvoltării limbii. V. I. Lenin scria că limba este « mijlocul cel mai important de comunicare socială » şi sublinia importanţa principală a legăturii dintre gândire şi limbaj, legătură datorită căreia istoria limbii poate contribui la elucidarea problemelor istoriei gândirii, precum şi importanţa istoriei limbii pentru elaborarea epistemologiei materialismului dialectic. (Vezi L. O. Reznicov, « *Problema obrazovaniia poniatii v svete istorii iazâca*, în *Filosofschie zapischi*, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova-Leningrad 1946, pag. 179).

I. V. Stalin, la rândul său, consideră limba „un mijloc de desvoltare şi de luptă", [1] de o mare însemnătate politică.

* * *

Intr'o societate bazată pe exploatarea omului — cum a fost şi în ţara noastră până mai deunăzi — clasele exploatatoare folosesc limba ca o armă a luptei de clasă, ca o unealtă de exploatare. In România de astăzi însă, dimpotrivă, o politică justă a limbii — realizată sub conducerea P.M.R. şi folosind experienţa în această direcţie a Partidului Bolşevic al Uniunii Sovietice — trebue să servească construirii socialismului şi desvoltării culturale a poporului român şi a naţionalităţilor conlocuitoare.

---

[1] *I. Stalin*, Opere, vol. I. ed. P.M.P. 1948, pag. 43.

In privinţa aceasta, în faţa lingviştilor din R.P.R. stau sarcini teoretice şi practice concrete şi urgente.

Lingviştii din ţara noastră trebue să nu uite însemnătatea practică a cercetărilor lor, trebue să-şi pună toată ştiinţa, toată puterea lor de muncă în slujba îndeplinirii sarcinii fundamentale a clasei muncitoare şi partidului ei: construirea socialismului şi a culturii lui. In etapa curentă, lingvistica din ţara noastră trebue să se desvolte cu un avânt nemai cunoscut.

In faţa ei stă, în primul rând, problema complicată a preluării în mod critic a întregii moşteniri a trecutului, a folosirii a tot ce a creat pozitiv lingvistica la noi şi peste hotare, precum şi a criticării bazelor teoretice ale lingvisticii burgheze, a şcoalei lingvistice indo-europene (« carne din carnea, sânge din sângele societăţii burgheze » — cum o numea Marr), a lingvisticii sociologice, a individualismului psihologic şi rasismului în lingvistică, a tuturor formelor idealismului, structuralismului şi mecanicismului.

In acelaşi timp, lingviştii noştri trebue să aprofundeze şi să-şi însuşească tot ce s'a creat în specialitatea lor în U.R.S.S., să popularizeze la noi bazele teoretice ale lingvisticii sovietice şi să le aplice la studierea problemelor lingvisticii româneşti, să se deprindă cu metoda de lucru colectivă, în spirit critic şi autocritic.

Dar acestea nu sunt cu putinţă, dacă lingviştii ţării noastre se confinează în specialitatea lor. Ei trebue să-şi asimileze bazele învăţăturii lui Marx, Engels, Lenin, Stalin, trebue să devină lingvişti leninişti. Iar leninist nu poate fi cel care se mărgineşte la specialitatea sa. « *Un leninist* » — scrie I. V. Stalin — « *nu poate fi numai specialist în ştiinţa pe care şi-a ales-o ; el trebue să fie totodată om politic şi să participe la viaţa socială, un om care se interesează în mod viu de destinele ţării sale, care cunoaşte legile de desvoltare ale societăţii, care ştie să se folosească de aceste legi şi tinde să ia parte activă la conducerea politică a ţării. Aceasta va fi, desigur, o sarcină în plus pentru specialiştii bolşevici. Dar această sarcină va da rezultate care vor recompensa din belşug sforţările făcute* » [1].

Cunoaşterea metodică, sistematică şi aprofundată a bazelor marxism-leninismului, a materialismului dialectic şi istoric, ca şi a

---

[1] *I. Stalin*: „Problemele leninismului", ed. P.M.R. 1948, ediţia a II-a, pag. 942—943.

ultimelor rezultate ale lingvisticii sovietice, va orienta pe lingvişti, dându-le o metodă verificată de cercetare şi explicare a fenomenelor de limbă. Aceasta îi va ajuta enorm în munca lor de cercetare a limbii române din punct de vedere marxist, de elaborare de monografii privind o serie de chestiuni speciale de fonetică, semantică, morfologie, lexicologie, etc., pentru a pregăti terenul unor viitoare lucrări colective de sinteză.

Lingviştii care au scos « Buletinul lingvistic » trebue să facă o cotitură hotărîtoare, să pună capăt lâncezelii în care vegetează, să lichideze în scurt timp inadmisibila lor rămânere în urmă.

O publicaţie de specialitate poate fi de un folos nepreţuit în munca de elaborare a dicţionarului şi gramaticii limbii noastre, prin cercetări de lexicologie, etimologie, dialectologie, cercetări asupra importantei chestiuni a împrumuturilor, prin iniţierea unei întregi serii de cercetări asupra problemelor fundamentale privind obiectul şi metoda ştiinţei despre limba noastră. Ea trebue să cerceteze formarea limbii române şi istoria ei, periodizarea desvoltării ei, problema împrumuturilor — atât lexicale cât şi gramaticale — toponimia, onomastica, limba contemporană, procesul de desvoltare a graiurilor populare în epoca de construire a socialismului în R.P.R. De asemenea studierea, în colaborare cu filologii, a graiurilor şi dialectelor — încă necercetate sau insuficient cercetate — din ţara noastră (secuesc, săsesc, ţigănesc, ciangău, etc.), în scopul de a contribui la ridicarea limbilor nescrise la nivelul limbilor literare, prin elaborarea de dicţionare, gramatici şi crestomaţii ale acestor limbi.

In statul nostru multinaţional, unde aproape 15 la sută din populaţie vorbeşte alte limbi decât cea română, această din urmă contribuţie ar fi de cea mai mare însemnătate politică, favorizând ridicarea culturală a acestor naţionalităţi, potrivit politicii naţionale a partidului nostru. După cum ne învaţă tovarăşul Stalin — în Raportul său la al XVI-lea Congres al P.C. (b) al U.R.S.S. — numai desvoltând limbile naţionalităţilor înapoiate din ţara noastră, numai asigurând acestor naţionalităţi posibilitatea de a avea şcoli, presă, etc. în limba lor maternă, le dăm posibilitatea să participe la construirea socialismului. Iată în ce constă o justă politică a limbii.

Periodicele de specialitate urmează, aşa dar, să oglindească aceste preocupări, să publice studii asupra problemelor proprii lingvisticii noastre, să-şi asigure colaborarea acelor savanţi din U.R.S.S. şi ţările

democraţiei populare care s'au ocupat cu studiul limbii noastre, să analizeze critic lingvistica burgheză idealistă şi, paralel cu problemele generale teoretice, să contribue la cunoaşterea, în lumina materialismului istoric, în primul rând a limbii române şi a limbilor ce se vorbesc în ţara noastră.

Dările de seamă — care până acum priveau exclusiv lucrări apărute în Occident — trebue să informeze pe cititori, în primul rând, asupra activităţii bogate şi multilaterale a lingviştilor din U.R.S.S., asupra lucrărilor lor, a periodicelor ce apar acolo. Introducerea în fiecare număr al revistelor de specialitate a unei bibliografii pe probleme ar fi de mare utilitate.

Lingviştii cu experienţă, însuşindu-şi concepţia materialismului dialectic şi istoric şi lichidând propriile lor lipsuri cu arma autocriticii, trebue să ajute universităţile în creşterea de cadre noi de specialişti, care să poată asigura desvoltarea mai departe a acestei ştiinţe.

Numai prin justa înţelegere a noilor sarcini practice şi teoretice, prin dorinţa sinceră a lingviştilor de şcoală veche de a-şi revizui temeinic principiile învechite, de a se emancipa de sub autoritatea gândirii ştiinţifice burgheze, de a-şi însuşi concepţia fecundă a materialismului dialectic şi istoric şi experienţa uriaşă a ştiinţei sovietice, vor putea să participe cu folos la desvoltarea şi ramificarea noii lingvistice în ţara noastră.

(Reprodus din « Lupta de clasă ». Organ teoretic şi politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, seria a V-a, nr. 3, Ianuarie-Martie 1949, p. 89—96.)

ETIMOLOGIE MULTIPLĂ

Cineva m'a întrebat nu de mult: care e originea cuvântului românesc *tractor*? I-am răspuns imediat, fără nicio șovăire, că e un cuvânt format în apus, din elemente de origine latină, dar a urmat întrebarea: obiectul pe care-l numește nu ne vine din Uniunea Sovietică? M'am gândit atunci că, dacă la început cuvântul ne-a venit din franțuzește sau din nemțește, pe vremea aceea el nu era cunoscut decât de un număr foarte mic de persoane; dimpotrivă, sub influența sovietică, obiectul și numele pe care-l poartă au ajuns cunoscute de toată populația țării. In aceste condiții mai putem oare să spunem că avem de-a-face cu un cuvânt de origine franceză sau germană?

Lingvistica genealogică, atotputernică până acum câtăva vreme, se prăbușește astăzi sub loviturile mortale pe care le primește. Chiar și fără să cităm niciun autor sovietic, ci numai lucrări din țările apusene, trebue să constatăm că teoria uniunilor lingvistice, a limbilor mixte și altele i-au surpat temeliile. Dar savanții sovietici au demonstrat clar și convingător (vezi, de exemplu, Meșcianinov, Вестник Академии Наук СССР 1949, nr. 2, pag. 18 urm.) că arborele genealogic al lui Schleicher trebue întors cu susul în jos pentruca să corespundă situației reale, că dintr'o mulțime de limbi mărunte vechi s'au creat, prin amestec, un număr mult mai mic de limbi noi. Este prin urmare falsă concepția că orice limbă se scindează în mai multe graiuri „fiice", și, dimpotrivă, în marea majoritate a cazurilor, se vorbește o singură limbă pe un teritoriu unde se vorbeau înainte mai multe, și orice limbă provine din amestecul mai multor altora.

S'a arătat astfel că sintaxa, morfologia și fonologia unei limbi rezultă din încrucișări și amestecuri, iar despre vocabular nu se îndoia nimeni, nici mai înainte, că e mixt. După câte știu însă, dogma etimologiei unice nu a fost încă atacată până acum. Eu

însumi, într'un articol căruia astăzi i-aş da în general altă redactare, scriam acum 16 ani: „Un medic ... poate ezita între mai multe medicamente ... pe când lingvistul nu are de ales. Un cuvânt are o singură etimologie, cea justă" (*BL*, II, pag. 17). Dar exemplul cuvântului *tractor*, citat mai sus, pare că dovedeşte contrariul. Un cuvânt poate avea mai multe origini în acelaşi timp, mai cu seamă dacă în etimologie nu vedem un simplu repertoriu mecanic de forme, dacă admitem că sensul, ca parte integrantă a cuvântului, trebue să fie luat în considerare cel puţin în aceeaşi măsură ca şi forma, când e vorba de a stabili originea unui cuvânt.

Să luăm un cuvânt cum este rom. *lampă*. Judecând cu mentalitatea care a domnit până acum în lingvistică, originea lui este simplă şi clară: cuvântul provine, ce e drept indirect, din v.-gr. λαμπάς, care însemna „torţă", şi cu asta s'a spus totul. Dar dacă admitem, aşa cum trebue să facem, că un cuvânt nu este numai o grupare de foneme, ci această grupare trebue să aibă şi un sens, şi că etimologia trebuia să ia în consideraţie şi sensul, nu numai forma, atunci constatăm că *lampă* al nostru nu vine numai din greceşte, ci şi din diverse alte limbi. Făcând istoria acestui cuvânt, vom constata că, pe măsură ce tehnica luminatului a evoluat, grupul de foneme cuprinse în cuvântul *lampă* şi-a modificat semnificaţia, de fiecare dată intervenind influenţa altei limbi străine. Mărginindu-ne numai la evoluţia cuvântului din momentul când a pătruns în limba noastră şi până astăzi, vom constata că ne-a venit întâi sub forma *lambă* şi cu înţelesul de „lampă cu uleiu", din greaca modernă. Ceva mai târziu a apărut lampa cu petrol, şi atunci cuvântul a venit din nou la noi, modificându-şi nu numai sensul ci şi forma, căci de aici înainte s'a zis mai mult *lampă*, cu *p* nu cu *b*, şi de astădată cuvântul ne-a venit cam în acelaşi timp pe diverse căi: într'o parte a ţării din fr. *lampe*, în alta din germ. *Lampe*, în a treia din rus. *lampa*, în a patra din mag. *lámpa*. De aici înainte forma nu s'a mai schimbat (mai bine zis: nu ne-au mai parvenit forme noi, căci între vechiul *lambă* şi noul *lampă* se dădea o luptă crâncenă, cu succese evidente ale celui din urmă), dar sensul da: de unde ne-a venit lampa cu gaz aerian, apoi cea electrică? nu ştiu, dar în momentul când au apărut la noi aceste aparate, cuvântul *lampă* a căpătat un adaus de sens (căci lămpile cu petrol continuau să funcţioneze) şi deci şi un adaus de etimologie. Iar lămpile de radio, care sunt cu

totul altceva decât cele de luminat, au adus și ele un nou sens și o nouă modificare a etimologiei. Afirmând deci că numele lămpii de radio provine din gr. λαμπάς, comitem o simplificare brutală care falsifică istoria cuvântului.

Exemplele de soiul acesta se pot înmulți la infinit. Să mai amintim de lat. *circuitus*, care însemna „înconjur" („mergere împrejur") și care, după modelul gr. περίοδος, a căpătat înțelesul de „period", păstrându-l însă și pe cel vechiu. Mai putem spune acum că *circuit* vine numai din lat. *circum* + *itus*, sau, pentru a respecta adevărul, trebue să recunoaștem că el vine, în același timp, și din gr. περίοδος? Cuvântul românesc *țap* are o origine veche, care nu e prea ușor de determinat (tracă sau iliră). El desemnează un anumit animal cu însușiri precise. La un moment dat, acestui cuvânt i se mai adaugă, sub influența unui model german, înțelesul de „pahar de anumite dimensiuni și forme, în care se servește berea". Deci astăzi cuvântul nostru *țap* nu mai are numai originea veche, ci vine, în același timp, prin anumite trăsături ale sale, dela germ. *Bock*.

Există însă și fapte mult mai complicate. Un cuvânt poate proveni și dela contextul care înconjură grupul formal presupus la bază. ,,Ficat" se spune pe latinește, cu un cuvânt de formă arhaică, *iecur*. De sigur, acest cuvânt avea motive serioase să dispară din limbă, dar aceasta nu se putea întâmpla înainte de a i se găsi un înlocuitor. Acesta a apărut în condiții destul de curioase. Corespunzătorul grecesc, ἧπαρ, avea, ca nume de mâncare fină, un adjectiv pe lângă el, συκωτόν, derivat dela σῦκον „smochină", totul însemnând „ficat (dela o pasăre) îndopat(ă) cu smochine". După modelul lui συκωτὸν ἧπαρ, Romanii au creat pe *ficatum iecur*, unde *ficatum* era copia lui συκωτόν, fiind derivat dela *ficus* „smochină". Apoi adjectivul a rămas singur, căci substantivul se subînțelegea ușor, deci „ficatului" a început să i se spună numai *ficatum*. De sigur, dacă ne referim numai la formă, trebue să spunem că *ficat* este un derivat al lui *ficus*, cu sufixul *-atum;* dar dacă ținem seama și de sens, el derivă, în același timp, din grupul compact *ficatum iecur*, adică de fapt, reprezintă etimologicește și pe grecescul συκωτόν, și, mai mult, prin absorbirea substanței de sens, și pe latinescul *iecur*.

Un cuvânt poate proveni, într'o parte a etimologiei lui, chiar dela contrariul lui. S'a arătat că fr. *adorer* „a iubi foarte mult" diferă prea mult de lat. *adorare* „a se închina", pentru ca să se poată spune

simplu că primul provine din cel de al doilea. *Adorer* a fost înțeles ca opusul lui *abhorrer* (< lat. *abhorreo*) „a urî", cu care, se spunea, nu are nimic comun din punctul de vedere etimologic. Ba acum are, aș adăuga eu: prin însuși faptul că *adorer* a căpătat sensul de „a iubi foarte mult", el a primit ceva, fie și sub formă negativă, din substanța lui *abhorrer*, deci derivă în parte și dela acesta.

Iată alt exemplu, de un tip puțin diferit, care ne va arăta că un cuvânt poate proveni și dela contrariul lui. Vechiul nume iranic al Mării Negre, *axšaēna-*, adică „negricios", a fost transformat de Greci, potrivit posibilităților lor de pronunțare, în Ἄξεινος. Acest nume a fost apoi interpretat în grecește ca „neospitalier" (ἀ- „ne-", ξένος „străin", „oaspe"), după care, prin eufemism, numele a fost transformat în Εὔξεινος „ospitalier" (εὖ „bun"). In zadar căutăm acum în dicționarul etimologic grecesc lămurirea numelui, căci autorul consideră că a spus totul când a arătat că Εὔξεινος e un compus grecesc din εὖ și ξένος, deși este clar că adevărata etimologie trebue să cuprindă și pe Ἄξεινος și pe iran. *axšaēna-*. Același lucru trebue spus despre numele orașului din Italia antică *Maleuentum* „orașul merelor", derivat dela v.-gr. μᾶλον „măr", pe care Romanii l-au interpretat ca „rezultat prost" (din *malus* „rău" și *euentus* „rezultat") și l-au schimbat în *Beneuentum* „rezultat bun": *Beneuentum* provine evident din *bene* + *euentum*, dar și din *Maleuentum* și din v.-gr. μᾶλον.

De multe ori un cuvânt este strâns legat de contrariul lui, în așa fel încât influența de sens, și deci etimologică, este permanentă. Astfel, în latinește, *defectus* însemna „lipsă". La un moment dat, acest cuvânt a intrat în opoziție de înțeles cu *qualitas*, derivat nou format pentru a traduce pe v. gr. ποιότης „fel de a fi". De aici înainte, întreaga istorie a lui *defectus* este condiționată de evoluția lui *qualitas*: ori de câte ori *qualitas* capătă un înțeles nou, *defectus* va căpăta înțelesul contrar. Dacă, de exemplu, *qualitas* înseamnă „însușire bună", *defectus* va însemna „însușire rea". Prin urmare, în unele accepții ale lui, *defect* nu vine numai dela *defectus*, ci și dela *qualitas*.

Aici trebue să mai adăugăm așa numita derivație sinonimică. Un cuvânt care, pe lângă înțelesul lui tehnic, mai are și un înțeles figurat, transmite acest înțeles figurat unui cuvânt cu care seamănă în ce privește înțelesul tehnic. Pentru un motiv oarecare, sergenții de stradă ai vechiului regim au fost porecliți cu un nume de pasăre,

sticlete. Imediat apoi alte nume de păsări au căpătat și ele acest înțeles, de exemplu *scatiu*. S'ar putea zice că aceeași atitudine care a determinat prima metaforă a adus-o direct și pe cea de a doua, fără deci ca *scatiu* să datoreze ceva lui *sticlete*. Dar sunt cazuri unde prima întrebuințare metaforică se datorează de fapt unui accident, și acest accident nu se putea întâmpla în exemplul al doilea. In franțuzește, „vișină" se zice *guigne*. Un cuvânt de altă origine, *guignon*, înseamnă „nenoroc, ghinion". Dar *guignon* dă impresia că este un diminutiv dela *guigne*, de aceea acesta capătă și el înțelesul de „nenoroc". Cum cuvintele de acest soiu trebue să se schimbe repede, căci însăși pronunțarea lor este socotită aducătoare de nenoroc pentru oamenii superstițioși, *guigne* a fost în curând înlocuit, în acest înțeles, de *cerise* „cireașă". Putem deci spune că *cerise* nu vine numai dela lat. *ceresea*, ci și dela fr. *guigne*.

Dar chiar și metafora simplă, fără accidente, trebue pusă în discuție. *Testa* în latinește înseamnă „hârb". Prin metaforă se zice *testa* în loc de *caput* „cap", și cuvântul ajunge chiar, în unele limbi, să înlocuiască pe *caput*. *Tête* în franțuzește, *testa* în italienește nu vin deci numai dela lat. *testa*, ci și dela *caput*, dela care își trag înțelesul.

Am discutat până aici cazurile în care sensul unui cuvânt vine în același timp din două locuri diferite, deși este știut că nu se poate face o distincție tranșantă între sens și formă, că nu e posibil să se producă o schimbare a sensului fără să fie influențată și forma. Dar în exemplele pe care le-am citat, schimbarea care izbește este a sensului. Vom trece în revistă, mai departe, cazuri unde nu numai sensul, ci și forma se datorează în mod clar mai multor originale. In Transilvania, cuvântul *struț* are, afară de înțelesul cunoscut și în restul țării, adică acela de „pasăre cu anumite însușiri definite", și pe acela de „buchet de flori". Vorbitorul obișnuit nu-și pune niciun moment problema dacă în amândouă înțelesurile cuvântul provine din aceeași sursă. Pentru el *struț* este pur și simplu un cuvânt cu două înțelesuri, așa cum sunt atâtea, și cele două înțelesuri se influențează unul pe altul. Dar cercetătorul știe că în înțelesul de „pasăre" cuvântul vine (indirect) din greaca veche, iar în înțelesul de „buchet", din germană.

Există în românește un cuvânt de origine turcească, *haram*, care înseamnă la origine „câștig ilicit, lucru nepermis"; se cunoaște expresia *de haram a venit, de haram s'a dus*. Mai există însă și altă

expresie, tot de origine turcească, *halal*, care în turcește înseamnă „lucru permis". Cu acestea s'a amestecat un cuvânt de origine neo-greacă, χαρά, care înseamnă „bucurie", apoi, în ironie, „bravo, te felicit". In românește, aceste cuvinte s'au amestecat, atât în ce privește forma cât și sensul, astfel că *haram* are varianta *halam*, care însă ia sensul lui χαρά etc., și astăzi e foarte greu să mai distingi ce aparține la origine unuia și ce aparține altuia. Atât în privința formei cât și a înțelesului, fiecare din cele trei cuvinte românești datorează câte ceva tuturor celor trei originale.

Cuvântul românesc *așa* provine din latinește. Dar în expresia *hop așa*, el nu reprezintă numai pe latinescul *eccum* + *sic*, ci și pe turcescul *pașa*. Intr'adevăr, în turcește se spune unui copil pe care-l ridici în aer *hop pașa*, ceea ce înseamnă oarecum „să crești mare, să devii pașă". In românește, cel puțin în unele cazuri, *așa* este deci o modificare formală a lui *pașa*.

Aici trebue să intre ceea ce am numit d e r a i e r e l e x i c a l ă (*Bulet. Acad. R.P.R.* Seria C, I, 2, pag. 141 și urm.)

Când Ion Creangă spune „popa Buligă, ... dumnezeu să-l iepure", înlocuind în glumă pe *ierte* cu *iepure*, ne putem pune întrebarea: care este originea cuvântului *iepure* în această expresie? lat. *lepus*, sau lat. *liberto*? De sigur amândouă răspunsurile ar fi greșite, căci cuvântul nostru cuprinde elemente din amândoi termenii latini: în ce privește forma, e clar că primele două foneme aparțin lui *ierta*, pe când ultimele numai lui *iepure*, iar în ce privește înțelesul nu putem tăgădui că ceva din înțelesul lui *iepure* se strecoară în noua expresie, care rămâne verb.

Aminteam adineaori că nu se poate despărți total sensul de formă. De aici rezultă că exemplele date mai sus, deși relativ clare, nu vor părea convingătoare pentru toată lumea. Inţelesurile unui cuvânt — se va zice — sunt multiple, și se pot adăuga mereu altele, de origini diferite, dar forma este una, și eventualele ei modificări nu-i schimbă originea. Astfel faptul că v. sl. *neukŭ* „neînvățat" a fost schimbat în românește în *năuc* nu ne împiedecă să afirmăm că originea lui este una singură, slavă. Dar situația nu este peste tot atât de simplă. Există cazuri unde în aparență sensul are o singură origine, iar forma provine în același timp din două părți diferite.

Un cuvânt care a fost moștenit sau împrumutat poate, după ce a suferit anumite transformări, să fie luat din nou sub forma lui

inițială sau sub o formă mai apropiată de cea inițială. Iată cazul cuvântului românesc *doctor*, de origine latină; la noi a ajuns, prima dată, printr'un intermediar slav, cu forma *doftor*. Apoi a fost din nou împrumutat din latinește, sub forma *doctor* (poate iarăși nu direct, ci prin intermediul unei limbi moderne). E clar că astăzi forma populară *doftor* și cea literară *doctor* sunt unul și același cuvânt cu același înțeles. Ele formează o unitate dialectică, se influențează unul pe altul și în același timp se contrazic. Contradicția se va lichida prin eliminarea lui *doftor* care, de când a apărut *doctor*, este influențat de acesta și în ce privește forma și în ce privește sensul. Dar e tot așa de clar că acest cuvânt cu două forme are două etimologii, una slavă și alta latină (sau germană, etc.).

Aici trebue să pomenim și de așa numitele calcuri lingvistice. Am văzut mai sus cazurile de felul lat. *circuitus*, în care un înțeles nou este adăogat la cel vechiu sub influența unui cuvânt străin care le reunește pe amândouă. Aici însă ne vom ocupa mai mult de faptele care privesc forma. Alături de *uleiu*, limba română mai cunoaște și termenul *untdelemn*, care este o copie după bg. *dărveno maslo*. In loc ca acest complex să fie împrumutat din bulgărește, el a fost analizat, și fiecare element al lui a fost tradus separat (bg. *dărvo* „lemn" și *maslo*, „unt"). De sigur, judecând formalist, putem spune că *untdelemn* este un cuvânt de origine latină, căci *unt* < lat. *unctum*, *de* < lat. *de*, *lemn* < lat. *lignum*. Dar numai judecând superficial, căci, fără să vorbim de faptul că sensul nu se poate explica prin latină, ci numai prin bulgară, îmbinarea acestor elemente (dintre care fiecare în parte e latinesc) este bulgărească, și această îmbinare este un element care nu privește numai forma. Deci *untdelemn* este în același timp de origine latină și de origine bulgară.

Acum câțiva ani, ordonanțele Prefecturii Poliției Capitalei vorbeau de partea *căruțabilă* a străzii. Se vede din primul moment că e vorba de o copie după fr. *carrossable*. Bineînțeles, *carrosse* nu e tot una cu *căruță*, pe străzile Capitalei circulă mai mult vehicule cu tracțiune mecanică decât căruțe; adjectivele în *-abil* se formează dela verbe, iar un verb *a căruța* nu există la București. Prin urmare nici în ce privește sensul, nici în ce privește forma *căruțabil* nu se poate explica suficient prin rom. *căruță*; dar nici fr. *carrossable* nu-l poate explica, dacă excludem etimologia prin rom. *căruță*. Cuvântul are în același timp două etimologii.

Urmează ceea ce se numește încrucișare sau contaminare. Din două cuvinte care se pot raporta amândouă la o situație, fie pentrucă sunt sinonime, fie pentrucă, deși diferite ca sens, se potrivesc totuși amândouă, se face, prin amestec, un singur cuvânt. Din *mama (pădurii)* și *babornită* a ieșit *mamornită*. Din *roată* (<lat. *rota*) și *ocol* (< v. sl. *okolŭ*) s'a făcut *rotocol*, din *așa* (< lat. *eccum* + *sic*.) și v. sl. *takožde* s'a făcut *așijderea*, din *cocor* și *stârc*, *cocostârc*.

Există și cazuri de încrucișare voită. Uneori la bază e o glumă, de exemplu atunci când cineva spune în loc de *amabil*, *animabil*, introducând și pe *animal*. Alteori scopul e serios. Latiniștii noștri, care voiau să suprime influența slavă asupra limbii române, au recurs la acest procedeu când au transformat pe *războiu* (<v. sl. *razboj*) în *răzbel*, prin încrucișare cu lat. *bellum*, sau pe *nărav* (v. sl. *nravŭ*) în *morav*, prin încrucișare cu lat. *mos*. Este clar deci că *răzbel* vine în același timp din sl. *razboj* și din lat. *bellum*, iar *morav* din v. sl. *nravŭ* și din lat. *mos*. In cazurile acestea, sensul nu este interesat, cel puțin în aparență, căci *răzbel* nu are altă valoare decât *războiu*.

Cele mai clare cazuri de încrucișare ni le oferă etimologia populară. Când apare un cuvânt străin, nelegat de nicio familie cunoscută, poporul simte nevoia de a-i preciza situația și, aducându-i o oarecare modificare, îl inserează într'o familie cunoscută. Numele de plantă latinesc **sanatoria* trebue să fi devenit în românește **sănătoare*, pierzându-și rudele directe ca *sanus* „sănătos", *sanare* „a însănătoși" (raportul numelui de plantă cu *sănătate* nu a fost destul de clar, tocmai din cauza lipsei unui adjectiv primar, cu care să fie pus în legătură derivatul în *-tate*; adjectivul *sănătos*, după toate probabilitățile, e derivat, cu haplologie, dela *sănătate*). De aceea poporul a transformat cuvântul în *sunătoare*, legându-l de *a suna*, deși planta numită astfel nu sună de loc. Astăzi deci *sunătoare* provine în același timp din lat. **sanatoria* și din rom. *suna* (<lat. *sonare*). Romanii au împrumutat dela Greci numele de plantă γλυκύρριζα, care însemna exact „rădăcină dulce", dar cuvântul, nefiind înțeles, s'a transformat în *liquiritia*, fiind pus în legătură cu *liquor* „lichid", deci și originea lui *liquiritia* este formal dublă. In ce privește sensul, atât *sunătoare* cât și *liquiritia* au continuat să denumească aceleași plante.

Un cuvânt poate avea mai multe etimologii fără să provină din limbi diferite, ci fiind luat de mai multe ori pe rând din același loc.

Aceasta deoarece originalul a putut, dela primul până la al doilea împrumut, să-și schimbe forma sau sensul, așa încât a doua oară este luat cu o modificare oarecare; sau cuvântul a suferit schimbări fie de formă, fie de sens, în limba care l-a adoptat, astfel că mai poate fi luat a doua oară din limba lui de origine, cu forma sau sensul primitiv; sau poporul care împrumută nu poate pronunța un anumit sunet, pe care îl deformează, iar mai târziu, învățând să pronunțe sunetul dat, poate lua din nou cuvântul, sub o formă mai apropiată de cea originală.

Iată cuvântul latin *cumba* „barcă". Este de origine grecească (κύμβη). In grecește, într'o fază mai veche, se pronunța *kumba*, iar Romanii l-au împrumutat cu această pronunțare. Mai târziu, *u* a devenit în grecește *ü* (scris *y*) și Romanii l-au luat din nou, cu pronunțarea *kymbe*. Când Romanii au cunoscut noțiunea de „filozofie" și au împrumutat cuvântul respectiv dela Greci, ei nu erau în stare să pronunțe sunetul *ph* (*p* aspirat), de aceea au introdus cuvântul sub forma *pilosopia*. Mai târziu, învățând să pronunțe aspiratele, l-au reluat sub forma *philosophia* (gr. φιλοσοφία). Cuvântul grecesc κάμάρα a devenit, conform regulilor limbii latine, *camera*. Mai târziu a fost împrumutat sub forma *camara*. Deși aceste cuvinte au fost împrumutate a doua oară din aceeași sursă ca prima oară, nu putem spune totuși că etimologia lor este unică.

Dar chiar în interiorul aceleiași limbi un cuvânt poate fi derivat de mai multe ori din aceleași elemente, astfel încât să aibă etimologie multiplă. In latinește, într'o anumită epocă, vocalele scurte în silabă neinițială au fost supuse „închiderii". Astfel din prefixul *con* și verbul *facio*, rezultă compusul *conficio*, nu *confacio*. Dar prin această modificare de vocalism, legătura etimologică a compusului cu forma simplă sufere o oarecare întunecare. Se întâmplă deci ca din aceleași elemente să se refacă același compus, numai că fără închiderea vocalelor, în perioada în care acest fenomen încetează de a se mai produce. Astfel *in-capio* >*incipio*, de unde *începe* al nostru, dar mai târziu se reface compusul *incapio*, de unde rom. *încăpea*. Ce e drept, refacerea aceasta nu privește numai forma, ci sensurile diferă și ele, deși elementele componente sunt exact aceleași. Ipoteza pe care o emit aici este că refaceri au avut loc și în perioada mai veche, în care „închiderea" mai avea loc. Un verb ca *emo* „ a lua" dă compuși ca *adimo*, *redimo*. Odată cu transformarea lui *e* în *i*, se petrece și o oarecare

modificare a sensului, legătura etimologică a lui *adimo* cu *emo* devine destul de slabă. Dovada acestui lucru este că *dis* + *emo* devine *dirimo*, adică *s* din refix e tratat ca orice *s* intervocalic, sentimentul etimologic nu e suficient ca să-l mențină nealterat. Mai mult, acolo unde prefixul se termină cu o vocală, iar vocala verbului dispare cu totul, lipsa de legătură cu forma simplă merge atât de departe, încât compușii au altă formă de perfect: *emo*, perf. *emi*; *demo*, perf. *dempsi*. Se poate deci emite ipoteza că, încă din vremea când se mai petrecea închiderea, sentimentul legăturii între *emo* și *adimo* putea fi destul de slab ca să permită refacerea unui nou compus **ademo*, cu înțeles mai apropiat de cel primitiv. După un timp, acest nou compus a devenit și el *adimo*, prin închiderea vocalei, aducând un nou sens pe lângă cele pe care le avea de mai înainte compusul vechiu. Fenomenul a putut astfel fi reluat de mai multe ori, ceea ce ar explica în parte mulțimea de înțelesuri pe care le au adesea în latinește verbele compuse. De exemplu, cu privire la *adimo* de care ne ocupăm, el are și înțelesul de „a lua" și pe cel de „a da", fapt care poate trece drept paradoxal. Cum s'au putut petrece lucrurile ne va arăta compusul participial *pro* + *uidens* „care vede înainte"; devenind pe cale fonetică *prudens*, cuvântul a căpătat sensul de „prevăzător, înțelept", apoi a fost refăcută forma *prouidens* cu înțelesul primitiv, fără ca modificarea fonetică să mai fi avut loc. In astfel de cazuri este evident că nu se poate vorbi de o etimologie unică.

Un cuvânt poate proveni în parte și dela un omonim al lui. Am discutat altădată (*Studii*, I, 3, pag. 68) cuvintele ca rom. *miere de albine*, unde se adaogă *de albine* pentru a se evita omonimia cu *mere*, deci *miere de albine* nu reprezintă numai pe lat. *mel, de* și *aluina*, ci, în oarecare măsură (crearea compusului) și pe *melum* „măr". Lat. *palumbes* „porumbel" a devenit în românește *porumb*, și cu această formă apare cuvântul în autorii vechi. Când dintr'un motiv sau altul, s'a zis, prin metaforă, *porumb* unei plante nou introduse, pasărea a încetat de a se mai numi *porumb* și a început să fie numită *porumbel*. Ar fi deci greșit să explicăm pe *porumbel* prin lat. *palumbes* + sufixul *-el*, fără să ținem seama că, în oarecare măsură (diminutivarea) vine și dela planta *zea mays*, care a avut influență asupra formei. Dacă strigătul actual al vânzătoarelor de porumb fiert *fierbinte porumbelu!* s'ar generaliza, ar fi nevoie de o nouă intervenție pentru diferențierea numelui păsării de numele plantei.

Fapte de acest fel a văzut uneori și știința burgheză, numai că le-a privit prin celălalt capăt al lunetei. Constatându-se interferențe între cuvintele care înseamnă „albină", „roiu", „muscă" în Franța, (lat. *apis*, *examen*, *musca*), A. Terracher (BSL, XXIV, pag. 334 și urm.) scrie: „formula nu mai e: v. fr. *ef* < lat. *apem*, de o parte; *essaim* < *examen* de alta, etc., ci e: (*apem*) < *ef* > aici *eps*, în altă parte *essaim*, în altă parte *avette*, în altă parte *mouchette*, etc... geografia lingvistică coboară... către transformările diferite după limbi, timpuri și locuri, pe care le-a suferit acest cuvânt". Din parte-mi, eu aș spune: formula este: *essaim* provine și din *examen* și din *apis*; *mouchette* provine și din *apis* și din *musca*, etc.

Lexicografia noastră are adesea dificultăți pentru a stabili originea derivatelor sau a neologismelor. De unde vine *vânător:* din lat. *uenator*, sau e un derivat românesc dela verbul *vâna* cu sufixul *-ător*? De unde vine *amesteca*, din lat. **ammisticare*, sau e format în românește din prefixul *a* și verbul *mesteca*? De unde vine *amatorism*, din fr. *amatorisme*, sau e format în românește din *amator* cu sufixul *-ism*? După gust și după tendințe, unii s'au pronunțat din principiu pentru originea străină, alții pentru originea indigenă. In principiu, e imposibil de răspuns, căci nimic nu împiedică derivatele amintite de a proveni din oricare din sursele citate, sau din amândouă în același timp. Dacă admitem că *vânător* s'a pierdut la un moment dat într'o parte a țării, el a putut apoi fi în același timp refăcut din *a vâna* și împrumutat dintr'altă regiune unde se păstrase. O asemenea ipoteză este foarte plauzibilă pentru un cuvânt cum e *cărbunar:* dacă admitem că lat. *carbonarius* s'a păstrat, e foarte greu de crezut că s'a păstrat în permanență pe tot teritoriul unde s'a vorbit limba noastră, pe când *cărbune* poate foarte bine să nu fi dispărut niciodată, în niciun loc.

De unde vine un cuvânt ca *director*? Din latina învățată la școală, din francezul *directeur* sau din italianul *direttore* (aranjate în ce privește finala după modelul altor derivate similare), din germanul *Direktor*, din rusul *direktor*? Intrebare oțioasă. Cuvântul poate veni din oricare dintre formele citate, și este foarte probabil că toate au avut un rol în introducerea lui în românește: fiecare vorbitor l-a luat de unde l-a găsit și toți l-au folosit la fel. De unde vine *ofițer*? Nu din francezul *officier*, căci *ț* al nostru nu se potrivește cu *ci* franțuzesc; nu din italianul *ufficiale*, căci nu se potrivește nici *u*, nici *ci*, nici *-ale*;

nu din rusul *oficer*, căci *o* înainte de accent se citește *a* în rusește; nu din polonul *oficer*, căci acesta are accentul pe *i*; singur bulgarul *oficer* are exact aceeași formă ca *ofițer* al nostru (dacă facem abstracție de faptul că *o* neaccentuat se pronunță foarte închis, aproape ca *u* al nostru), dar în primul rând cuvântul apare într'o epocă în care noi nu mai împrumutam din bulgărește cuvinte de felul acesta și al doilea explicația prin limba bulgară nu ar face decât să deplaseze întrebarea: de unde și cum a apărut cuvântul în bulgărește? De sigur toate sau mai toate limbile citate mai sus au contribuit la crearea unei forme noi, care datorește fiecăreia din ele câte ceva.

Pentru a prezenta faptele într'o formă simplă, am dat exemple care ne arată că un cuvânt are doi „strămoși". Se înțelege însă că în general situația este mult mai complicată și că de multe ori „strămoșii" pot fi mai numeroși. Iată, pentru a ilustra această afirmație, un singur exemplu: cuvântul vechiu slav *skvara* „miros de friptură" a devenit în românește *sfară*, apoi, prin etimologie populară, *sfoară*, în expresia *sfoară 'n țară*. Din românește, expresia a fost împrumutată de Țigani, care spun *suvara anda gau*. Forma țigănească *suvara* se explică pornind dela rom. *sfoară*, cu amestecul cuvintelor țigănești din familia *suv-* (*suv* „ac", *suvau* „cos"). Prin urmare țig. *suvara* provine din v. sl. *skvara* + rom. *sf(o)ară* + țig. *suv-*, adică etimologia aici este triplă.

Intorcându-mă acum la teoria pe care am discutat-o mai de mult, după care etimologia trebue căutată întâiu în tezaurul indigen, și numai dacă aici nu se găsește nimic, să se facă apel la o influență străină, aş fi tentat să reiau în parte concluzia la care am ajuns în articolul despre care am pomenit mai sus, și să spun: este neștiințific să punem limite cercetării, să stabilim un domeniu unde ne interzicem de a căuta; etimologia trebue găsită acolo unde este, adică fie în limba proprie, fie într'una străină, dacă elemente de lămurire ne vin dela una sau mai multe limbi străine. Faptul că am găsit un punct de plecare în limba proprie nu ne scutește de loc de a căuta și în alte limbi. Numai acea etimologie are șanse să fie justă, care ține seamă de toate elementele în prezență, care luminează toate aspectele, de formă și de fond, ale istoriei unui cuvânt, fără să neglijeze faptul că el poate să vină din mai multe părți în același timp.

AL. GRAUR

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Советская лингвистика доказала, что всякий язык является результатом смешения, скрещивания. Так синтаксис, морфология и фонология любого языка объясняются смешением многочисленных элементов различного происхождения. Что касается лексики, то и раньше никто не сомневался, что она смешанная. Однако, повидимому, в прошлом не оспаривалось, что каждое отдельное слово имеет одно единственное происхождение. Эта идея имеет основу в формальной интерпретации этимологии, обычной для буржуазной лингвистики. В этой статье делается попытка доказать на основании формы и смысла, что одно слово происходит очень часто одновременно из двух или нескольких источников: румынское слово *tractor* перешло раньше с запада, а потом из русского языка. Уже существующее слово может приобрести новый смысл другого происхождения. Изменение смысла может быть вызвано контекстом, или влиянием слова с противоположным смыслом, которые таким образом участвуют в этимологии этого слова. Бывают случаи, когда сама форма обязана различным источникам.

Таким образом, этимология становится значительно сложнее, чем это обычно представлено в словарях, но история вообще, и история языка в частности, никогда не бывает простой.

RÉSUMÉ

La linguistique soviétique a prouvé que toute langue est le résultat d'un mélange, d'un croisement. La syntaxe, la morphologie et la phonologie de n'importe quelle langue s'explique par le mélange de nombreux éléments de différentes origines. Quant au vocabulaire, personne n'avait douté qu'il ne fût mêlé. Mais, pour autant que l'on peut voir, on n'a jamais combattu l'idée que chaque mot pris à part a une provenance unique, idée qui est due à l'interprétation formaliste de l'étymologie, habituelle à la linguistique bourgeoise. On propose ici, en tenant compte et de la forme et du sens, d'admettre que souvent un mot provient en même temps de deux ou plusieurs sources différentes: le mot roumain *tractor* « tracteur » nous est parvenu d'abord de l'Occident, mais il ne s'est répandu qu'au moment où nous l'avons emprunté au russe. A un mot dèjà existant, on peut ajouter un sens nouveau, d'une provenance différente. Le changement de sens peut être causé par le contexte ou par l'analogie d'un mot de sens contraire, ceux-ci participent donc à l'étymologie du mot donné. Il y a des cas où même la forme est due en même temps à deux ou plusieurs sources: calque, étymologie populaire, croisement.

L'étymologie devient ainsi bien plus compliquée que ne la présentent d'habitude les articles de dictionnaire, mais l'histoire en général et l'histoire de la langue en particulier ne sont jamais simples.

FUNCŢIUNEA PRONUMELOR PERSONALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ MODERNĂ [1]

Intrebuinţarea pronumelor în limba română se deosebeşte radical de aceea din cele mai multe limbi indo-europene. Deosebirea constă în primul rând în faptul că în limba română pronumele se întrebuinţează de obiceiu mult mai des decât în multe alte limbi moderne din grupul indo-european. Românul spune, de exemplu, *femeii* îi *era milă*; *banii* îi *luase cu sine*; *pe bătrânul sultan am să*-l *împuşc mâine*, etc. Această particularitate a limbii române, care a determinat pe unii cercetători să vorbească chiar despre hipertrofia pronumelor în limba română [2], se consideră de obiceiu ca un fenomen „pur mecanic", care introduce numai rareori nuanţe stilistice, neglijabile în ceea ce priveşte sensul propoziţiei. Se crede de obiceiu că această construcţie „a îngheţat", că în majoritatea cazurilor ea nu aduce nicio modificare în sensul textului. Lingviştii afirmă că avem de-a-face aici cu un anumit „şablon" gramatical, cu o construcţie artificială lipsită de orice sens intrinsec. Totuşi, cum s'a putut forma această construcţie lipsită de sens? De ce are o atât de mare răspândire în limba română modernă? Cum a putut lua naştere acest pronume „de prisos", care ulterior a încetat să fie de prisos? Este oare această construcţie gramaticală într'adevăr lipsită de un sens interior? Iată o serie întreagă de întrebări ce-şi pune cercetătorul care refuză să vadă în legăturile gramaticale esenţiale simple construcţii „fără sens" sau un „şablon" de combinaţii morfologice.

[1] *Izvestia Akademii Nauk SSSR*, Secţia de literatură şi limbă, 1948, vol. VII, nr. 5, Septembrie-Octombrie, p. 429-443.

[2] Ingeborg Seidel-Slotty, *Hypertrophie der Pronomina im Rumänischen*, *BL*, VIII, 1940, p. 142.

1

Pentru a înțelege caracterul pronumelor limbii române, trebue să ne oprim pe scurt asupra unor probleme generale, care apar în cursul studiului pronumelor. Ceea ce ne atrage atenția mai întâi e natura dublă a pronumelor în diferite limbi: pe de o parte pronumele îndeplinește o funcțiune gramaticală esențială, având în diverse limbi rolul de indicator gramatical al persoanei, iar pe de altă parte pronumele pare a nu fi parte a vorbirii și nu redă decât reprezentări lexicale. „Noțiunea pronumelui în limba rusă modernă", scrie academicianul V. V. Vinogradov, „ este o noțiune lexico-semantică", pronumele fiind categorii de cuvinte semantice, nu gramaticale [1]. Insăși denumirea capitolului despre pronume, în cartea lui V. V. Vinogradov, subliniază poziția lor specială în sistemul celorlalte părți ale vorbirii: „Rămășițele gramaticale ale pronumelor ca parte specială a vorbirii în limba rusă modernă" [2]. Și A. Peșkovski a remarcat specificul pronumelor, numindu-le un grup „exteritorial", care trăiește pe teritoriul gramaticii [3].

Această concepție despre pronume, privit c a o p a r t e s p e c i a l ă a v o r b i r i i, s'a format, în primul rând, din cauză că el reunește într'o singură clasă indicatori gramaticali care, luați în parte, sunt proprii celor mai diverse părți ale vorbirii. Astfel, pronumele personale prezintă un paralelism cu substantivele, în timp ce pronumele posesive prezintă un paralelism cu adjectivele, iar pronumele nehotărîte, cu adverbele. In consecință, pronumele se suprapun oarecum altor părți ale vorbirii, disolvându-se în întregime în ele. Avem impresia că pronumele nu posedă indicatori gramaticali constanți, că ele „dublează" numai unele părți ale vorbirii. Aceasta explică de ce diverși cercetători stabilesc, chiar la clasificarea semantică a pronumelor, diferite grupe și subgrupe; de exemplu, A. Peșkovski descoperă în limba rusă, pe lângă grupele tradiționale de pronume personale, reflexive, demonstrative, etc., alte grupe de pronume, ca cele generalizatoare (всякий „fiecare", любой „oricare"), cele totale (весь „tot", целый „întreg")

---

[1] V. V. Vinogradov, Русский язык (*Limba rusă*), 1947, p. 326.

[2] *Ibidem*, p. 317.

[3] A. Peşkovski, Русский синтаксис (*Sintaxa rusă*), 1938, p. 164.

şi cele eliminatoare (сам „singur", иной „altul", другой „altul") [1].

Această diversitate a grupelor semantice în sistemul pronumelor, destul de importantă chiar în cadrul unei singure limbi, creşte pe măsură ce ne folosim de un material lingvistic variat. Astfel, Sandfeld şi Olsen, în manualul lor de sintaxă română, deosebesc categorii speciale de pronume, care exprimă „identitatea, contrariul şi totalitatea" [2], şi le aşează alături de pronumele personale, demonstrative, interogative, indefinite şi alte grupe tradiţionale, iar în sintaxa franceză a aceluiaşi Sandfeld, pronumele care exprimă „identitatea, contrariul şi totalitatea (qui marquent l'identité, le contraire et la totalité)" nu mai sunt considerate drept categorii care stau alături de pronumele personale şi indefinite, ci numai ca subgrupe în sistemul pronumelor indefinite [3].

Intr'adevăr, o serie întreagă de indicii caracterizează natura semantică a pronumelor. Se ştie, de exemplu, că în faza primitivă a desvoltării limbilor pronumele au apărut în calitate de părţi ale vorbirii care dădeau formă substantivelor, în calitate de „concretizatori" sui generis. Acad. N. I. Marr a văzut în acest fenomen foarte răspândit un stadiu anumit al gândirii concrete, când omului îi era încă greu să-şi reprezinte un nume abstract şi când orice noţiune se înfăşura întrucâtva într'un sistem întreg de indicatori intuitivi [4]. Insă în limbile moderne funcţiunea sintactică a pronumelor s'a lărgit în mare măsură. In prezent ele nu sunt numai indicatori lexico-semantici, care însoţesc cele mai diverse „nume", ci şi importanţi regulatori semantico-sintactici ai propoziţiei. De aceea n'au dreptate acei lingvişti străini care fac o deosebire accentuată între funcţiunea gramaticală a pronumelor şi principiul lor semantic, considerând funcţiunea gramaticală independentă de cea semantică. Astfel Bröndal deosebeşte: 1. trei persoane (iar în unele limbi chiar patru, socotind şi inclusivul drept o noţiune pur gramaticală, drept o categorie gramaticală, analogă cu alte categorii gramaticale, cum este, de ex., categoria gramaticală a numărului); 2. genul personal sau

[1] *Ibidem*, p. 165.

[2] Kr. Sandfeld et H. Olsen, *Syntaxe roumaine*, 1936, I, p. 180.

[3] N. I. Marr, Избранные работы (*Lucrări alese*), II, p. 319.

[4] Kr. Sandfeld, *Syntaxe du français contemporain*, 1928, I, p. 382 urm., 427 urm.

genul „animat" (le genre personnel ou animé), care cuprinde de asemenea genul masculin și feminin și care este opus genului neutru sau „neanimat"; în sfârșit, 3. pronumele personal ca o noțiune care redă ideea persoanei și corespunde unei serii de pronume, cum sunt cele demonstrative, posesive, indefinite și altele [1].

Astfel, lingvistica structurală, încântată de antitezele ei logico-abstracte și fără a ține totdeauna seama de faptele reale ale limbilor, opune în mod hotărît noțiunea persoanei noțiunii pronumelui. Bazându-se numai pe faptul că noțiunea persoanei poate fi exprimată și fără ajutorul pronumelui (de exemplu, prin verb și chiar prin verbum infinitum, ca, de pildă, în limba portugheză), Bröndal presupune că între ele nu există nimic comun, că noțiunile acestea sunt incompatibile. De aceea, repartizând pronumele la părțile vorbirii, Bröndal insistă cu hotărîre asupra faptului că suszisa categorie a persoanei este o noțiune cu totul aparte [2].

Acest fel de a pune problema, separând noțiunea gramaticală a persoanei de conținutul ei logic, făcând o discriminare accentuată între expresia gramaticală și conținutul semantic al acestei expresii, trebue calificat ca absolut greșit. Dacă adoptăm acest punct de vedere, urmează să recunoaștem că în limbile moderne categoria pronumelui nu este decât o formă goală, având numai o legătură întâmplătoare cu categoria persoanei. In sistemul pronumelor, ca și în sistemul altor categorii gramaticale, nu este admisibil a opune noțiunea gramaticală noțiunii sensului; ele trebue studiate în raport cu acțiunea uneia asupra alteia. Altfel va rezulta, în cazul cel mai bun, că seria gramaticală se desvoltă numai paralel cu seria sensului, fără a o întretăia și fără a se influența reciproc. Cu aceasta nu vrem să afirmăm că noțiunea persoanei și noțiunea pronumelui sunt identice. Intre ele pot fi și contradicții. Mai mult decât atât, în diferite etape ale desvoltării limbii, caracterul raportului dintre categoria persoanei și categoria pronumelui este absolut diferit. Și totuși, cercetarea acțiunii lor reciproce este foarte importantă, căci dă posibilitatea să se descopere atât funcțiunile lexico-semantice ale pronumelui, cât și cele semantico-sintactice.

---

[1] V. Bröndal, *Essais de linguistique générale*, 1943, p. 98 urm.

[2] *Ibidem*, p. 101.

Subliniind că în sistemul pronumelui trebue să se ţină seama nu numai de funcţiunile lexico-semantice, ci şi de cele semantico-sintactice, noi vedem în pronumele limbilor moderne nu numai lexeme, ci şi o formă de expresie a legăturilor gramaticale în propoziţie. „Intr'un fel oarecare", scrie K. Marx, „se întâmplă şi cu omul ceea ce se întâmplă cu marfa. Deoarece nu vine pe lume nici înzestrat cu oglindă şi nici ca filosof fichtean („eu sunt eu"), omul se oglindeşte mai întâiu în alt om. Numai raportându-se la omul Pavel ca la un semen al său, omul Petru se raportează la sine însuşi ca om. Prin acest fapt însă Pavel îi apare în totalitatea sa, în materialitatea sa „paveliană", ca formă de manifestare a genului om" [1].

Această afirmaţie foarte importantă a lui Marx se referă în mod nemijlocit şi la limbă, la gramatică, în special la teoria pronumelui. Inainte de a putea să apară noţiunea abstractă a persoanei, reprezentarea abstractă „eu" şi „noi", trebue să fi existat în limbă un sistem întreg de raporturi, de legături corelative. Procesul formării noţiunii „eu" este condiţionat de procesul formării noţiunii „acela", „altul" sau „acesta"; în consecinţă, nu este de mirare că o serie întreagă de pronume personale se formează din pronumele demonstrative şi posesive.

In legătură cu aceasta vom menţiona că, în sistemul pronumelor, deosebirea persoanei a treia de persoana întâi şi a doua nu este de loc întâmplătoare. Până în prezent, în limbile cele mai felurite persoana a treia nu numai că este legată, precum se ştie, de pronumele demonstrativ, ci este, în fond, un pronume demonstrativ. Dar pronumele demonstrativ reprezintă o formă foarte răspândită de exprimare a relaţiilor între părţile propoziţiei. In consecinţă, pronumele personal de persoana a treia, ca expresie importantă a relaţiilor gramaticale, trăgându-se din pronumele demonstrativ, dobândeşte tocmai prin aceasta nu numai o funcţiune gramaticală mai concretă, ci desvălue şi caracterul general al pronumelor, care a fost complicat de stratificările ulterioare. Acest caracter general al pronumelor determină faptul că pronumele nu apare numai ca o noţiune lexico-semantică, după cum se crede deseori, ci ca un mijloc important pentru redarea relaţiilor gramaticale în propoziţie.

---

[1] K. Marx, Капитал (*Capitalul*), ed. 8, 1935, I, p. 15. (trad. rom., ed. P.M.R., I, 1947, p. 84).

Din punct de vedere genetic, tocmai diversele tipuri de legături demonstrative stau la baza celor mai variate funcțiuni ulterioare ale pronumelor [1]. Numai în unele cazuri aceste legături nu se mai observă și sunt complicate prin desvoltarea ulterioară, iar în altele ele se descopăr cu ușurință și se percep clar în limbile moderne. Pe acest plan, devine inteligibilă nu numai transformarea, în multe limbi, a unei serii de pronume demonstrative în pronume personale, ci și legăturile între articolul hotărît, care își are originea în pronumele demonstrativ, și pronumele posesive.

Astfel, în timp ce lingvistica burgheză modernă încearcă, prin structuraliști, să susțină independența noțiunii de pronume înțeleasă ca o categorie gramaticală, față de pronumele concrete care redau ideea persoanei, lingvistica rusă a căutat, în decursul unui șir de ani, să găsească bazele categoriei gramaticale a pronumelor. Insă, îndreptându-și toată atenția asupra aspectului semantic al problemei, lingvistica sovietică a pus mai puțin accentul pe problema influenței reciproce dintre funcțiuni și semantică în sistemul pronumelor. Iată de ce această lucrare, mulțumindu-se deocamdată cu un material limitat, caută să pună problema influenței reciproce profunde dintre semnificația gramaticală și cea lexicală în sistemul pronumelor personale românești.

2

Am aflat până acum ce este așa zisul pronume personal „de prisos" în limba română: *banii* îi *luase cu sine*. Vom încerca să deslușim diversele tipuri ale acestui pronume „de prisos". *Că și cunoaște el* boerul nostru *ce se numește milă pe lumea asta*" (Cezar Petrescu, *1907*, p. 413); *nu moare el*, ciobanul, *de foame* (*Făt-Frumos*, II, p. 86) [2], adică: „nu vă temeți, nu moare el". Aceste cazuri de întrebuințare a pronumelor „pleonastice" au o semnificație pur stilistică și seamănă cu exemple analoage de pronume „intensificatoare" care se întâlnesc în alte limbi, mai ales în limba rusă: **вот он шагает**,

---

[1] I. I. Meșcianinov, Члены предложения и части речи (*Părțile propoziției și ale vorbirii*), 1945, p. 226 urm. S. D. Kațnelson, К генезису номинативного предложениа (*Contribuții la geneza propoziției nominative*), 1936, p. 10 urm.

[2] Citând acest exemplu, Byck (*BL*, V, 1937, p. 16) elimină virgulele între care este pus în text cuvântul *ciobanul*, și slăbește, prin aceasta, sensul lui apozitiv.

твой приятный человек „iată pășește *el*, omul tău simpatic" (Turgheniev, Дворянское гнездо : *Un cuib de nobili*); я думаю, он просто якобинец, ваш Чацкий „eu cred că *el*, Ciațki al dumitale, este pur și simplu un *iacobin*" (Griboedov, Горе от ума: *Prea multă minte strică*). Se știe că aceste feluri de pronume „de intensificare" au fost numite de Peșkovski pronume „retorice"[1] și sunt foarte răspândite în limba vorbită: оно, международное положение, говорит нам о том... „ea, situația internațională, ne arată că . . ."

Unii lingviști care studiază limba română propun, între altele, o interpretare sintactică a acestui pronume și-l deosebesc precis de pronumele „de intensificare" din alte limbi. S'a crezut că, la început, acest pronume preciza, din punct de vedere morfologic, forma verbului. Fiindcă în toate aceste cazuri pronumele; 1. stă la nominativ, 2. nu este accentuat, 3. nu se acordă cu substantivul, ci cu verbul, formând cu el un întreg, s'a făcut următorul raționament: *cantabam*, *cantabat*, *cantabant*, din latină, deveniseră în limba română *cânta*, *cânta*, *cânta*, forme morfologice care nu se deosebesc între ele. Pentru a le deosebi întrucâtva, trebuiau prevăzute cu pronume personale: *cânta eu*, *cânta el*, *cânta ei*. Insă mai târziu, când formele de flexiune ale verbului s'au întărit din nou sub influența formelor latine, n'a mai fost nevoie de pronume ca însoțitor al verbului, și astfel acesta n'a fost considerat decât ca o variantă stilistică a unei forme nepronominale.

Așa dar, în timp ce în limba franceză, de exemplu, formele atone ale pronumelor personale s'au transformat în „prefixe" verbale sui generis, îndeplinind în primul rând o funcțiune morfologică, în limba română pronumele personale s'au desvoltat altfel: dela semnificația stilistică pe care o aveau în limba latină au trecut la sensul morfologic din româna veche, iar dela acesta din urmă, pe măsură ce flexiunile au crescut din nou, pronumele a căpătat iarăși un caracter stilistic, pierzând funcțiunea morfologică. Dacă vom admite deci că pronumele personale au avut cândva în limba română o semnificație morfologică, va trebui totuși să recunoaștem că în construcția modernă de tipul *nu moare el, ciobanul, de foame*, pronumele *el* are o semnificație pur stilistică. Iată de ce suntem de părere că trebue, în primul rând, să deosebim diversele tipuri ale acestui pronume

[1] A. Peșkovski, *op. cit.*, p. 368. (Traducerea literală ar fi « lectorale ». N.T.)

„afectiv". După câte știu, nimeni nu a făcut o astfel de analiză până în prezent.

Byck, unul din cercetătorii cei mai recenți ai problemei care ne interesează, este de părere că în limba română modernă nu există nicio deosebire între propoziția de tipul *duce pe fiu-său la școală* și propoziția de tipul *îl duce pe* fiul *său la școală*[1]. Aici însă se ridică o nouă întrebare, la care Byck nu răspunde: de ce, în cazul al doilea, complementul exprimat de două ori (*îl*. . . *pe fiul*) are în limba română același sens ca simplul complement (*pe fiul*)?

Se poate oare admite o deplină unitate a sensului semantic în aceste două construcții sintactice diferite? Și cum se face că construcția de tipul *îl duce pe fiul său la școală* a căpătat în limba română același sens ca construcția de tipul *duce pe fiul său la școală*? Toate aceste chestiuni trebue cercetate cu grijă.

Admițând deplina identitate semantică a unor construcții sintactice atât de deosebite, Byck este totuși de părere că propoziția *vine tata* se deosebește în mod radical de propoziția de tipul *vine el, tata*, în care vede o continuare a construcției verbale *vine el* și o apoziție *tata*. Mai mult decât atât, Byck insistă asupra faptului că simpla adăogare a pronumelui personal la forma verbală poate exprima importante nuanțe stilistice. Astfel, dacă în loc să spunem *știu*, vom spune *știu eu*, aceasta exprimă, după părerea lingvistului român, nu numai aceeași gândire în mod mai accentuat, cu un pronume personal de persoana I (*eu*, *tocmai eu știu*), ci cu mult mai mult: *eu știu, deși crezi că eu n'o știu*[2].

Rezultă, deci, că în cazurile în care pronumele personal este la nominativ și „intensifică" subiectul, el poate fi explicat din punct de vedere stilistic, iar atunci când pronumele se află într'un caz oblic, el nu poate fi explicat și este considerat numai ca o tautologie gramaticală inutilă. Dacă lucrurile stau astfel, se pune întrebarea: de ce pronumele care se referă la subiect (*el tata*) întroduce în semantica propoziției anumite nuanțe, iar pronumele care se referă la obiect (*îl* . . . *pe fiul*) n'ar influența de loc sensul întregii construcții? Deci, acolo unde pronumele apare ca o unitate lexicală („intensificator" al subiectului), funcțiunea lui semantică se des-

[1] J. Byck, *L'emploi affectif du pronom personnel*, *BL*,V, 1937, p. 21.

[2] J. Byck, *loc. cit.*, p. 31.

copere ușor, iar acolo unde pronumele apare ca o unitate gramaticală („intensifică" complementul direct, anticipându-l oarecum), el se prezintă ca ceva pur „mecanic", tautologic, convențional și lipsit de sens. Aici iese la iveală o concepție caracteristică pentru lingvistica străină și absolut eronată din punctul de vedere al lingvisticii sovietice: identificarea a ceea ce este gramatical cu ceea ce este mecanic, atât în istoria limbilor europene cât și în starea lor actuală.

Prin urmare, lingviștii străini analizează funcțiunea lexicală și pe cea gramaticală în mod cu totul diferit: în timp ce funcțiunea lexicală este examinată și i se determină atât conținutul ei intern, cât și expresia ei stilistică, funcțiunea gramaticală apare numai ca un mic șurub în mecanismul general al expresiei gramaticale, lipsit de orice conținut intern. Astfel rezultă că din cele două funcțiuni principale ale pronumelor, funcțiunea gramaticală și cea lexicală, se studiază în gramatică mai puțin funcțiunea gramaticală a pronumelui și mai mult cea lexicală, ceea ce explică de ce problema influenței reciproce a acestor funcțiuni, în sistemul limbilor, nu se pune de loc. Insă, după cum am subliniat, trebue să se stabilească, în primul rând, particularitatea ambelor funcțiuni ale pronumelor, urmând ca apoi să se arate influența lor reciprocă.

Să revenim la unul din exemplele noastre: *portofelul îl uitase într'adevăr, dar cu intenție*; *bani însă nu avea în el, banii îi luase cu sine*. Deci limba română modernă dispune de două moduri gramaticale pentru exprimarea numelui: primul mod, caracteristic și pentru celelalte limbi indo-europene, redă substantivul independent de pronume (*bani . . . nu avea*); al doilea mod, caracteristic pentru limba română și deosebind-o de majoritatea celorlalte limbi indo-europene, face din substantiv un însoțitor sui generis al pronumelui, care reia și repetă oarecum acest substantiv (portofelul îl *uitase*; banii îi *luase cu sine*). S'a stabilit statistic că al doilea mod, cu reluarea numelui, este mai caracteristic pentru limba română decât primul (fără repetarea substantivului) [1]. Totuși, în celelalte limbi indo-europene nu se practică, în faza actuală, reluarea numelui; această formă a existat cândva în trecutul îndepărtat al acestor limbi, în construcțiile lor arhaice. De ce, în limba română, această construcție nu numai că

---

[1] Vezi, de exemplu, H. Olsen, *Étude sur la syntaxe des pronoms personnels réfléchis en roumain*, 1928, p. 18 urm.

s'a păstrat, dar a înlăturat chiar construcția fără repetarea substantivului, construcție „normală" pentru celelalte limbi? Cu toate că această chestiune este de mare interes atât pentru problema genezei substantivului în genere, cât și pentru sintaxa limbii române în special, până acum nu s'a răspuns la ea.

Romănistica modernă a stabilit, pe cale empirică, faptul că repetarea substantivului-complement direct în limba română nu are loc atunci când substantivul exprimă noțiunea unui „număr indefinit" [1]. Astfel, în exemplul nostru: *bani nu avea*, se subliniază dela început că în portofel nu erau bani în general, deci aici nu este nevoie să se exprime noțiunea „numărului definit", întrucât portofelul nu conținea de loc bani; dimpotrivă, în cazul al doilea *banii îi luase cu sine* se subliniază în mod precis că omul n'a luat cu sine decât o anumită sumă de bani. De aceea, în primul caz, substantivul *bani* exprimă o cantitate indefinită: el nu este însoțit de articolul hotărît și nu este întărit prin pronume; din contra, în cazul al doilea, același substantiv *banii* redă ideea unei cantități definite, de aceea este însoțit de articolul hotărît (*bani*+*i*) și întărit cu ajutorul pronumelui (repetarea: *banii* îi *luase cu sine*).

Faptul că repetarea substantivului nu are loc în toate cazurile în care numele redă ideea cantității indefinite ni-l dovedesc cele mai diverse exemple: *luă porumb și aruncă la păsări* (Stănoiu, *Necazurile*, 112). Aici ambele verbe despărțite printr'un substantiv au un subiect comun, dar substantivul-complement direct exprimă ideea cantității indefinite: nu se știe cât porumb s'a dat păsărilor. Substantivul nu este articulat și nu se repetă în reluarea pronominală. Aceeași lege rămâne în vigoare și în cazurile în care verbe diferite se referă la subiecte diferite: *îi dă paloșul să-l sărute* (Creangă, *Opere complete*, 210). Aici este vorba despre un paloș absolut definit, care tocmai din această cauză obține o precizare dublă: articolul hotărît (*paloș*+vocala de reunire+articolul *l*) și întărirea noțiunii prin pronume (repetarea *paloșul* . . . *l*). Se observă același raport și atunci când în propoziția românească se întâlnesc câteva substantive în cazuri oblice: atunci când complementul ultimului predicat redă sau are în vedere „o cantitate indefinită" a aceleiași noțiuni, care a fost exprimată înainte prin complementul primului predicat, substantivul nu se

[1] *Ibid.*, p. 23. Cf. Kr. Sandfeld et H. Olsen, *op. cit.*, p. 103.

„reia" prin pronume, nu are loc repetarea: *ea umblase o noapte întreagă după hrană și nu găsise* (Creangă, ibidem, 282). Aici, precum se pare, ar trebui să se precizeze c e anume n'a putut găsi. Insă complementul neexprimat al predicatului *găsise* se referă la ideea „cantității indefinite", ea n'a putut găsi nicio hrană, nicio cantitate de hrană, niciun fel de hrană, de aceea și primul complement al predicatului (*hrană*) rămâne nearticulat și fără pronumele „de reluare".

Cum se explică această regulă sintactică? De ce substantivul, având un determinant (articolul hotărît), capătă neapărat și un al doilea determinant (sub forma repetării pronominale), care, după cât se pare, ar fi de prisos? Cum se explică o asemenea risipă a limbii? De ce, pe de altă parte, numele care redau ideea „cantității indefinite" elimină nu numai articolul, ci și pronumele corelativ? Astfel apar din nou o serie întreagă de întrebări la care lingvistica română nu dă răspuns, deși aceste întrebări au o mare însemnătate pentru înțelegerea principiilor construcției sintactice a propoziției românești.

După cum se știe, formarea articolului postpus, în română, este în legătură cu postpunerea adjectivului din această limbă. Astfel este exemplul *homo ille-bonus* „omul cel bun": aici pronumele demonstrativ (*ille*), care a devenit articol, se afla la început înaintea adjectivului, însă, pe măsură ce acest tip sintactic s'a consolidat, întreaga construcție a putut fi considerată cu ușurință ca *homo-ille bonus*, adică „omul-acel bun", în care *ille* nu mai este un articol pus înaintea adjectivului, ci un articol postpus la substantiv [1].

In cadrul acestei transformări se pot observa două procese strâns legate între ele: nu numai faptul că pronumele demonstrativ (=articolul), fără să-și schimbe în fond locul, a devenit din prepus postpus, ci și faptul că acest proces a fost determinat de evoluția s e m a n t i c ă a pronumelui demonstrativ. Cu cât a slăbit mai mult *ille* în funcțiunea sa relativ independentă de pronume demonstrativ, — proces care, precum se știe, a început încă din latina vulgară, — cu atât mai mult s'a apropiat de articol și cu atât mai ușor a fost „atras" de substantiv. Procesul formării articolului postpus în limba română

---

[1] A. Graur, *Autour de l'article postposé*, *BL*, V, 1937, p. 204. Cf. R. Budagov, **Славянское влияние на румынский язык. Вестник Л. Г. У.** (*Influența slavă asupra limbii române.* Buletinul Universității de Stat din Leningrad), 1947, nr. 12.

n'a fost un proces pur mecanic, cum și-l reprezintă de obiceiu lingviștii străini, ci a fost determinat de întreaga evoluție semantică a pronumelui demonstrativ. Prin urmare, în însăși mișcarea care a avut loc în sensul pronumelui, pe teritoriul Daciei, în procesul transformării lui în articol erau cuprinse premisele pentru desvoltarea ulterioară a acestui pronume ca postpoziție.

Formarea articolului postpus în limba română a fost, deci, determinată de slăbirea semantică generală a pronumelui demonstrativ latin. De aceea, nici nu este de mirare că articolul hotărît, contopindu-se cu numele, a continuat să-și piardă independența. Dacă combinația *homo-ille* (stadiul al doilea) reprezintă deja o anumită slăbire a pronumelui demonstrativ, în comparație cu tipul mai vechiu *homo ille* (primul stadiu), atunci continuarea slăbirii caracterului demonstrativ al însuși pronumelui *ille*, care a determinat contopirea lui cu substantivul *omul* (stadiul al treilea), trebuia să aibă urmări însemnate. In timp ce în alte limbi romanice procesul slăbirii pronumelui demonstrativ s'a oprit întrucâtva la al doilea stadiu, probabil și din cauză că apropierea pronumelui demonstrativ de substantiv se desvoltă aici prin prepunere și nu prin postpunere, în limba română slăbirea pronumelui *ille*, care era postpus, nu putea să se mențină în stadiul al doilea și a suferit o slăbire și mai mare (stadiul al treilea, contopirea cu numele). Insă, suferind această slăbire, pronumele demonstrativ a pierdut cu desăvârșire forța lui „demonstrativă". In timp ce stadiul al doilea nu ia încă pronumelui cu desăvârșire forța lui demonstrativă, stadiul al treilea, contopind pronumele cu numele și făcând să dispară între ele nu numai granițele ortografice, ci și cele semantice, reduce la zero, tocmai prin aceasta, fosta funcțiune demonstrativă a acestui pronume. Iată de ce ia naștere nevoia, la început în limba vorbită, iar după aceea și în limba scrisă, de a reveni la „caracterul demonstrativ", de a exprima prin alte mijloace sintactice caracterul concret al substantivului respectiv, de a-l deosebi de alte nume. Astfel ia naștere construcția cu pronumele „de reluare", repetarea substantivului cu ajutorul unui nou pronume personal, articolul special de gradul al doilea (repetarea): banii îi *luase cu sine*, femeii îi *era milă*; aceeași formație o avem și în limba bulgară, etc.

Sub acest raport se poate înțelege și altceva: de ce pronumele „de reluare" nu stă după substantivele care exprimă noțiunea „can-

tității nedefinite". In aceste cazuri, substantivul nu numai că nu primește articolul de gradul al doilea (repetarea), dar nu primește nici simplul articol postpus: în exemplul nostru *bani nu avea în el* e vorba de *bani* în genere (o cantitate nedefinită). Prin urmare, acolo unde substantivul nu trebue să aibă în general articol, nu are loc nici repetarea, pe când în cazurile în care substantivul t r e b u e să aibă articol, dar articolul apare prea „slab", el este ajutat de articolul de gradul al doilea, sub forma repetării pronominale. Așa dar, prezența sau lipsa reluării este determinată pe cale semantico-sintactică: unde nu este niciun determinant, nu are loc nici repetarea; acolo unde însă apare articolul de gradul întâi (articolul postpus obișnuit), este absolută nevoie și de articolul de gradul doi (repetarea).

Trebue să ținem seamă de faptul că aceste construcții cu pronumele de „repetare" se fac după alt principiu decât construcțiile europene obișnuite, cu așa numitul pronume „retoric". Știm din cele de mai sus că Peșkovski numea astfel construcțiile care se întâlnesc des în limbajul vorbit, de tipul эта романтическая литература, она влияла... „*literatura romantică*, ea *a fost aceea care a influențat*"..., sau вот это обеднение римского крестьянства, оно привело к тому... „*această sărăcire a țărănimii romane*, ea *a fost aceea care a dus la*"... In această construcție pronumele îndeplinește altă funcțiune decât în construcția românească de tipul *banii îi luase cu sine*. Deosebirea constă în următoarele: în primul rând, pronumele „retoric" caracterizează în cea mai mare parte limba vorbită, în al doilea rând, el urmează de obiceiu după substantive care stau la nominativ, în al treilea rând, el are o funcțiune stilistică. Explicând această funcțiune și aplicând metoda de interpretare a lui Potebnia, Peșkovski scrie: „Ideea se prezintă aici oarecum prin două procedee: mai întâi obiectul izolat este prezentat auditorilor, iar aceștia știu numai că despre acest obiect se va spune ceva (de ex., вот это постепенное обеднение римского крестьянства времен республики... „*această treptată sărăcire a țărănimii romane din perioada republicii*..."); în procedeul al doilea se enunță însăși ideea (оно привело к тому... „ea *a dus la*...")[1].

---

[1] A. Peșkovski, *op. cit.*, p. 368.

Astfel de construcții sunt, firește, posibile și în limba română, ca și în alte limbi europene: *Johansen doarme*, el *zâmbește prin somn* (Vlahuță, *La gura sobei*, 160). Insă aceste construcții au un caracter stilistic, pe când construcția de tipul *banii îi luase cu sine* are un caracter sintactic pronunțat și este determinată de structura limbii. In această ultimă construcție, pronumele are o altă funcțiune: în primul rând, el caracterizează nu numai limba vorbită, ci și pe cea scrisă, în al doilea rând, el urmează de obiceiu substantivele care stau într'un caz oblic și se prezintă el însuși sub forma cazului oblic, și în al treilea rând, foarte des el se alătură direct substantivului și formează cu acesta o unitate mai organică.

Intr'adevăr, în primul caz pronumele, repetând substantivul, este totuși, comparativ, mult mai independent și autonom decât în cazul al doilea, unde pronumele nu numai că se alătură direct substantivului, ci formează cu el în propoziție o anumită unitate. In timp ce prima construcție constitue un fenomen stilistic și este foarte răspândită în limbile cele mai deosebite, cea de a doua construcție redă o structură specific sintactică și este determinată de caracterul substantivului românesc cu articolul său postpus.

Faptul că în limba română pronumele postpus formează fără îndoială o unitate cu substantivul care se află într'un caz oblic, este confirmat nu numai de considerente semantice, ci și fonetice. După cum rezultă din experiențe[1], la pronumele compuse și la adverbele pronominale, considerate izolat, accentul principal cade de obiceiu pe a doua parte componentă: *oricé*, *oricáre*, *fiecáre*, *câtvá*, etc. Uneori accentul secundar cade în același timp pe silaba întâi, însă accentul principal rămâne totuși pe cel de al doilea element lexical: *òricáre*. Foarte des situația se schimbă, atunci când după pronume urmează alt cuvânt, la care se referă acest pronume. Atunci accentul se mută de pe al doilea element al pronumelui compus pe primul: *óricare lúcru*, *órice lúcru*.

Tot astfel adverbul, considerat izolat, de exemplu *precúm*, are accentul pe silaba a doua, însă în expresia *tócmai precúm spúne ómul*, *precum* este mai puțin accentuat pe silaba a doua decât pe cea dintâi [2].

---

[1] Alf Lombard, *La prononciation du roumain*, 1936, p. 145–146.
[2] *Ibid.*, p. 146.

Astfel de construcții sunt, firește, posibile și în limba română, ca și în alte limbi europene: *Johansen doarme*, el *zâmbește prin somn* (Vlahuță, *La gura sobei*, 160). Insă aceste construcții au un caracter stilistic, pe când construcția de tipul *banii îi luase cu sine* are un caracter sintactic pronunțat și este determinată de structura limbii. In această ultimă construcție, pronumele are o altă funcțiune: în primul rând, el caracterizează nu numai limba vorbită, ci și pe cea scrisă, în al doilea rând, el urmează de obiceiu substantivele care stau într'un caz oblic și se prezintă el însuși sub forma cazului oblic, și în al treilea rând, foarte des el se alătură direct substantivului și formează cu acesta o unitate mai organică.

Intr'adevăr, în primul caz pronumele, repetând substantivul, este totuși, comparativ, mult mai independent și autonom decât în cazul al doilea, unde pronumele nu numai că se alătură direct substantivului, ci formează cu el în propoziție o anumită unitate. In timp ce prima construcție constitue un fenomen stilistic și este foarte răspândită în limbile cele mai deosebite, cea de a doua construcție redă o structură specific sintactică și este determinată de caracterul substantivului românesc cu articolul său postpus.

Faptul că în limba română pronumele postpus formează fără îndoială o unitate cu substantivul care se află într'un caz oblic, este confirmat nu numai de considerente semantice, ci și fonetice. După cum rezultă din experiențe[1], la pronumele compuse și la adverbele pronominale, considerate izolat, accentul principal cade de obiceiu pe a doua parte componentă: *oricé*, *oricáre*, *fiecáre*, *câtvá*, etc. Uneori accentul secundar cade în acelaș timp pe silaba întâi, însă accentul principal rămâne totuși pe cel de al doilea element lexical: *òricáre*. Foarte des situația se schimbă, atunci când după pronume urmează alt cuvânt, la care se referă acest pronume. Atunci accentul se mută de pe al doilea element al pronumelui compus pe primul: *óricare lúcru*, *órice lúcru*.

Tot astfel adverbul, considerat izolat, de exemplu *precúm*, are accentul pe silaba a doua, însă în expresia *tócmai precúm spúne ómul*, *precum* este mai puțin accentuat pe silaba a doua decât pe cea dintâi [2].

---

[1] Alf Lombard, *La prononciation du roumain*, 1936, p. 145–146.
[2] *Ibid.*, p. 146.

Această însușire a cuvântului precedent, în vorbirea curentă, de a atrage în sfera accentului său cuvântul următor și de a forma împreună cu el un întreg semantico-fonetic este foarte desvoltată în limba română.

Astfel Românul va spune *nú face*, iar prin mutarea accentului *(nu fáce)* construcția va primi o intonare interogativă. Deci accentul are în acest caz o funcțiune semantică importantă: el diferențiază construcții sintactice diverse. De asemenea, în sintagma formată din mai multe părți, grupul neaccentuat aderă de obiceiu la grupul accentuat: *nú mă recunósc vinovát, nú mai súnt la Bucuréști* [1].

Vedem, deci, că tendința elementului aton de a se alătura, în propoziție, de elementul accentuat precedent este determinată și de tendințele fonetice ale limbii române. Iată de ce și pronumele, într'un caz oblic, alăturându-se substantivului care se află într'un caz oblic, formează cu acesta din urmă nu numai o unitate semantică, ci și una fonetică.

Insă mai există o împrejurare importantă, care contribue în aceste cazuri la apropierea pronumelui de substantiv și la transformarea pronumelui postpus într'un articol postpus sui generis de gradul al doilea. Este vorba de faptul că la construcția românească cu repetarea de tipul *femeii îi era milă*, substantivul este, după cum am observat, într'un caz oblic (*femeii*, dativul). S'a stabilit statistic [2] că reluarea are loc mai ales în cazurile când complementul direct sau indirect se află la începutul propoziției: *Soarta și*-o *face singur fiecare* (Chirițescu, *Răsaduri*, 129); *aceeași formațiune* o *avem și în limba bulgară* (Capidan, *Elem. slav.*, 19); *fetelor* le *plăceau orele lui de lecție* (Vlahuță, *Dan*, 13). In acele cazuri în care substantivul dela începutul propoziției este numai formal un complement, dar în fond îndeplinește rolul subiectului logic al propoziției subordonate care urmează, repetarea nu are loc: *femeia mea credeți că m'a*

---

[1] A. Lombard, *op. cit.*, p. 146. Compară legea stabilită de Tiktin pe cale empirică, după care pronumele neaccentuat nu putea începe o propoziție în limbile romanice medievale (Tiktin, *Zur Stellung der tonlosen Pronomina und Verbalformen im Rumänischen*, Zeitschr. f. roman. Philol., 1885, IX, p. 590). Pronumele neaccentuate la începutul propoziției s'au ivit mai întâi în limba franceză, spre mijlocul sec. XIII; vezi J. Melander, *Étude sur l'ancienne abréviation des pronoms personnels régimes dans les langues romanes*, 1928, p. 69.

[2] Kr. Sandfeld et H. Olsen, *op. cit.*, p. 107, 108.

iubit îndată? (*Făt Frumos,* I, 151); *băiatul văd că are ţinere de minte* (Creangă, *Opere complete*, 27). Aici cazul indirect al substantivului (*băiatul*) tinde parcă să se smulgă din piedicile ce-i stau în cale, ca element dependent din punct de vedere gramatical, şi să ocupe o poziţie relativ independentă, în calitate de element independent: cazul nominativ. In consecinţă, propoziţiile de acest fel se împart întru câtva în două propoziţii: *băiatul* (element independent) *are ţinere de minte* + *îl văd*. Deci în acele cazuri în care, după toate aparenţele, puteam să ne aşteptăm la repetarea substantivului prin pronume (*băiatul văd, el are ţinere de minte: văd acel băiat care are ţinere de minte*), nu se observă în realitate nicio repetare. In aceste cazuri, substantivul, păstrând indiciile formale ale elementului indirect, tinde la o poziţie gramaticală nouă, independentă, inspirată de sensul desvoltării întregii propoziţii.

In consecinţă, vechile legături gramaticale ale propoziţiei se rup, şi toată propoziţia capătă o construcţie „directă", fără repetare.

Aşa dar, atunci când cazul indirect cu care începe propoziţia este un caz dependent nu numai din punct de vedere morfologic, ci şi din cel semantico-sintactic, adică el este un element cu adevărat dependent, pronumele sprijină substantivul (tipul: *femeii* îi *era milă*); când însă cazul indirect al substantivului tinde să ocupe situaţia relativ independentă a cazului nominativ, toată construcţia sintactică se prezintă potenţial altfel: ea tinde către o construcţie directă, cu subiectul care stă la nominativ la începutul propoziţiei şi nu necesită o repetare (tipul: *băiatul are ţinere de minte* + *văd*).

In consecinţă, deosebirea dintre aceste două tipuri de propoziţii, în limba română modernă, se dovedeşte a fi absolut reală. De aici rezultă şi deosebirea în construcţia sintactică, cu reluarea şi fără reluarea substantivului prin pronume.

Acolo unde cazul oblic al substantivului se sprijină pe construcţia semantico-sintactică a propoziţiei, el este, în mod constant, subliniat din punct de vedere gramatical. De aceea se înţelege că şi pronumele care „reia" cazul oblic al substantivului şi-l întăreşte prin aceasta serveşte aceluiaşi scop, de a despărţi două tipuri de propoziţie: primul tip cu cazul oblic real şi al doilea tip cu cazul oblic numai formal. Caracterul „demonstrativ" al formei personale a pronumelui, pe care l-am relevat mai sus, pare aici deosebit de adecvat. Articolul de gradul I, care s'a contopit cu substantivul,

devine prea slab pentru a da un contur precis acestei construcții sintactice. De aceea îi vine în ajutor articolul de gradul II, care întărește tocmai deosebirea dintre aceste două construcții. Deci repetarea apare în mod firesc atunci când, în primul rând, substantivul se află într'un caz oblic și, în al doilea rând, când însuși cazul oblic al substantivului nu este oblic numai din punct de vedere formal, ci și din punct de vedere semantico-sintactic.

Acum ne dăm seama în ce constă deosebirea dintre pronumele „retoric" al celorlalte limbi indo-europene, având un caracter stilistic, și reluarea din limba română, care are o semnificație strict sintactică. Funcțiunea acestui pronume „pleonastic" în limbile indoeuropene, care este „de prisos" din punct de vedere stilistic, poate fi foarte variată, însă este întotdeauna determinată de genul literar respectiv și de context. *Enfin, mon ami Julien se maria.* Elle *était jolie,* sa femme (Maupassant, *Mademoiselle Fifi,* 106). Sau: *Je* l'*ai vu dans son étude,* maître Mouche (A. France, *Le crime de Sylvestre Bonnard,* 173). In aceste exemple, pronumele pregătește întrucâtva cititorul pentru cele ce urmează; introduce substantivul, noțiunea. In urma acestei construcții, nu pronumele este acela care „reia" (repetă) substantivul, ci substantivul devine o repetare sui generis a pronumelui și, totodată, un determinant al său.

Totuși și acest exemplu reprezintă numai o variantă stilistică a pronumelui „retoric". Același caracter îl are și pronumele care menționează substantivul în propoziții relativ desvoltate: Cet amour maudit *que Germaine croyait tué par toutes les blessures et tous les coups de Jupillon ;* il *revivait* (Goncourt, *Germinie Lacerteux,* 233).

Acest pronume „pleonastic" poate să fie indiciul vorbirii curente și populare: *Les amis qu'*elle *voit,* elle *leur parle de vous* (Birabeau, *Chifforton,* II, 3). Ceux *qu'on voulait renvoyer, on* leur *donnait une cartouche de réforme* (Béraud, *Capucin,* 52). Numai în cazurile în care propoziția începe cu un atribut repetarea este obligatorie: Élégantes, *certes* elles *l'étaient toujours* (Daudet, *Sapho,* 166). Insă aceste cazuri sunt relativ rare în limba franceză și au tocmai un caracter stilistic.

Astfel vedem că acea construcție din limba română de tipul *femeii îi era milă* se deosebește radical de toate aceste construcții din alte limbi europene moderne, în care repetarea este determinată de motive stilistice și nu sintactice. Este știut că și în limba română

pot fi pronume în funcțiune stilistică. Insă, afară de acestea, limba română are construcții sintactice speciale cu repetarea, pe care nu le găsim în limbile romanice apusene. Aceste construcții sunt foarte caracteristice pentru limba română, ele pătrund adânc în toată structura ei și se întâlnesc în cele mai diverse variante. Limba română păstrează repetarea chiar în cazurile în care alte mijloace gramaticale ar trebui oarecum s'o înlăture. *Garafa cu rachiul, pe* care l-*a cumpărat de dimineață, stătea unde a fost pus-o* (Slavici, *Nuvele*, II, 23). Sau: *simți adânc* atmosfera *gravă pe* care o *impuse tatăl său în casă* (Rebreanu, *Pădurea*, 33). In aceste cazuri apare o nouă construcție cu repetare: substantivul în cazul direct sau indirect este susținut de pronumele personal și despărțit de acesta din urmă prin pronumele relativ. Legătura între substantiv și reluarea lui pronominală se dovedește a fi atât de puternică, încât nici pronumele relativ care se intercalează între ele nu este în stare s'o rupă. Astfel ia naștere construcția: *Garafa cu rachiul pe care l-a . . .*

In această ordine de idei este foarte interesant să relevăm că tendința substantivului de a se sprijini pe pronume merge atât de departe în limba română, încât substantivul atrage în sfera lui nu numai pronumele personal, ci și alte pronume, mai ales pe cele demonstrative și posesive. Pe de altă parte, alăturându-se substantivului, pronumele înlătură toate obstacolele posibile sintactice și semantice din calea sa. Forța cu care substantivul atrage la sine pronumele, iar acesta tinde spre substantiv, este atât de mare, încât distruge chiar cadrul unei combinații de cuvinte; în acest cadru distrus al combinației pătrunde pronumele, iar cadrul parcă se strânge din nou, însă nu atât de mult: *mi-am așezat câteva lucruri în sacul* meu *de drum* (Cazaban, *Păcatul*, 19). Aici *sacul de drum* este o combinație de cuvinte care se apropie de cuvântul compus. Pronumele posesiv *meu* se intercalează în această combinație de cuvinte, o desparte și, prin aceasta, o distruge: *sacul meu de drum. Indreptându-se spre odaia* lui *de culcare. Odaia de culcare* este un cuvânt compus. El trebue să-și despartă componentele sale și să intercaleze pronumele posesiv *lui*.

In alte cazuri, pronumele desparte cuvinte care logic și gramatical trebuiau să stea alături: *preotul acesta Vartolomei e într'adevăr așa cum povestește lumea* (Agârbiceanu, *In întunerec*, 85). Aici

pronumele demonstrativ *acesta* se intercalează între două substantive foarte strâns legate între ele, așezate ca apoziții (*preotul Vartolomei, preotul acesta Vartolomei*).

De asemenea: *Domnișoara asta Anette mi se pare că-i o ființă suspectă* (Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret*, 170). *Domnișoara Anette*, sub influența pronumelui intercalat, se transformă în *Domnișoara asta Anette*. Astfel intră în conflict tendințele lexicale și cele gramaticale ale limbii. Lexicul tinde să apropie noțiunile legate între ele, însă gramatica introduce corectivele ei în hotărîrile lexicale ale limbii. Gramatica înzestrează mai întâi substantivul cu indicele ei gramaticale și abia după aceea permite lexicului să dispună de substantiv, sub această formă care a fost în prealabil modificată de ea. Totodată, în această tendință pur gramaticală, precum s'ar părea, de a înzestra substantivul cu un indice pronominal hotărît, se observă în același timp și o anumită particularitate lexicală a limbii, întru cât indicele pronominal nu dă numai o anumită structură gramaticală combinației de cuvinte, ci concretizează însuși substantivul din punct de vedere lexical.

După cum am văzut până acum, una din deosebirile importante dintre construcția românească și construcțiile cu pronumele „retoric" din alte limbi europene constă în faptul că pronumele, în română, stă în aceste exemple într'un caz oblic [1], independent de cazul în care stă substantivul (*femeii* îi *era milă*, însă . . . *rachiul pe care* l-*a cumpărat* . . .).

Când pronumele se exprimă într'un caz relativ independent, prin nominativ, atunci și în limba română construcția își pierde coloritul ei specific sintactic, pronumele încetând de a mai fi în corelație nemijlocită cu substantivul, și toată construcția capătă alt caracter: *Capitolul acesta cuprinde multe observațiuni valoroase, deși* ea *nu e propriu zis* o scriere *etnografică strict științifică* (*DR*, IV, 1927). Substantivul *capitolul* se caracterizează prin așa zisul gen ambigen, în timp ce pronumele *ea* este feminin și se referă mai mult la substantivul următor de genul feminin (*o scriere*) decât la numele precedent ambigen. Prin urmare, un astfel de pronume în niciun caz nu mai repetă substantivul precedent, nu formează cu acesta un întreg în corelație. O construcție asemănătoare se întâlnește în cele mai

[1] Cf. Ingeborg Seidel-Slotty, *loc. cit.*, p. 143 urm.

diverse limbi, însă tocmai pe baza unor construcții de acest fel se observă clar specificul construcțiilor din limba română, corelative cu repetarea substantivului prin pronume.

Legătura pronumelui cu substantivul în combinații corelative este atât de răspândită, încât poate să ne explice și cazurile cu raportul invers dintre pronume și substantiv: *Atunci, la aceste vorbe, am văzut*-o *pe* Ancuța înfricoșată (Sadoveanu, *Hanul Ancuței*, 119). Forma atonă a pronumelui în cazul oblic, *o*, anunță parcă substantivul care urmează și cu care se acordă acest pronume. *Păcat că n'ați văzut*-o *și n'ați auzit*-o *pe cucoana Luxița vorbind*. Oricât de automatizate ar fi aceste construcții în limba română modernă [1], totuși și ele pot fi explicate pe baza corelației sintactice stabilite de noi între substantiv și pronume, cu atât mai mult cu cât aceste construcții presupun cazul indirect al pronumelui, ca și construcțiile de tipul *femeii îi era milă*. Totuși, spre deosebire de acestea din urmă, propozițiile de tipul *ați auzit-o pe cucoana Luxița* ar putea avea teoretic nuanța stilistică a paralelismului, întrucât pronumele prevestește aici apariția substantivului (prolepsis). Insă caracterul aton și cazul indirect al acestui pronume îl despart ușor de substantiv, îl apropie de verb și prin aceasta creează iluzia unei anumite independențe a pronumelui. In realitate nu există nicio independență a pronumelui în această construcție, cum nu există nici în construcția de tipul *femeii îi era milă*. De aceea construcția de felul: *ați auzit-o pe cucoana Luxița* este cu mult mai aproape de construcția sintactică de tipul *femeii îi era milă* decât de construcția stilistică de tipul *a vorbit ea, femeia*.

Ni s'ar putea obiecta că nu putem explica apropierea dintre primele două construcții, dacă derivăm repetarea pronominală din articolul postpus, iar în propoziția de tipul *ați auzit-o pe cucoana Luxița* pronumele se află înaintea substantivului. Lucrurile se prezintă astfel prin faptul că postpoziția articolului nu constitue decât o tendință în limba română. După cum se știe, în multe cazuri articolul poate fi și prepus. Chiar cele mai simple cazuri, în care articolul se alătură de adjectiv și prin aceasta se situează înaintea substantivului, ne confirmă acest lucru: *bunul om*, etc.

La acestea mai trebue să adăugăm că înaintea substantivului articolul se întrebuințează, după cum se știe, sub formele *al*, *a*, *ai*,

---

[1] Kr. Sandfeld et H. Olsen, *op. cit.*, I, p. 113 cred că aici este vorba de „tehnică" pură și nimic mai mult.

ale, etc. De asemenea funcționează prepus și articolul sub forma pronumelor demonstrative: *cel*, *cea*, *cei*, *cele*, etc.

Iată de ce suntem de părere că, explicând construcția de tipul *femeii îi era milă* pe baza articolului postpus de gradul I și II, putem explica și cealaltă construcție: *am auzit-o pe cucoana Luxița*, dacă luăm în considerație articolul prepus care există alături de cel postpus și posibilitatea de a forma articolul de gradul al doilea (primul, articolul obișnuit postpus, care se contopește cu substantivul [1], iar al doilea, cel prepus, sub forma cazului oblic al pronumelui personal) [2].

Materialul analizat oferă posibilitatea de a trage concluziile următoare:

1. Construcția românească cu repetarea substantivului este strict obligatorie în cazurile când, în primul rând, propoziția începe cu complementul direct și, în al doilea rând, când semantica numelui exprimă ideea unei cantități, unei noțiuni definite. Repetarea pronominală nu se întrebuințează, de obiceiu, decât în condițiile arătate mai sus și apare, în cazul acesta, ca un articol sui generis de gradul al doilea. Acolo unde substantivul exprimă ideea cantității definite, articolul postpus se prezintă ca foarte slab, capacitatea sa de a individualiza noțiunea este insuficientă și de aceea vine în ajutorul lui repetarea pronominală, care apare în funcțiunea unui articol de gradul al doilea. Cazul oblic al substantivului, cu care începe propoziția, întărește numai această repetare, căci „esența dependentă" a substantivului necesită sprijinul pronumelui în mai mare măsură decât „esența independentă" (nominativul). Așa dar repetarea este determinată de influența reciprocă a condițiilor semantico-sintactice [3] asupra sensului substantivului însuși și de construcția sintactică a propoziției care începe cu un complement direct.

---

[1] Substantivul de genul feminin, cu terminația *ă*, absorbind articolul, transformă pe *ă* în *a*: *cucoană — cucoana*.

[2] Nu vorbim despre cazurile relativ rare, când repetarea sau lipsa repetării sunt folosite stilistic. In această construcție sintactică, mișcarea stilistică este foarte limitată.

[3] Vezi argumentarea teoretică a acestei influențe reciproce în articolul nostru **Семантика слова и структура предложения (Учен. Зап. ЛГУ серия филологических наук)** (*Semantica cuvântului și structura propoziției*, Insemn. șt. ale Univ. de stat din Leningrad, Seria științelor filologice, 1946, nr. 10, p. 153-173).

2. Toate celelalte cazuri de repetare pronominală pot fi relativ ușor explicate pe baza acestei construcții fundamentale și tipice pentru limba română.

Acesta este fondul construcției sintactice românești cu repetarea și prin aceasta se deosebește ea de construcțiile stilistice cu pronumele „retoric". Vedem în această construcție o rămășiță a acelor propoziții indo-europene străvechi, în care substantivul era încorjurat de un sistem întreg de indicatori, care-l concretizau. In faza nouă a desvoltării limbii, acești indicatori, care au avut cândva un sens material, sunt supuși procesului de gramaticalizare și formează acea îmbinare complicată între funcțiunile semantice și sintactice, pe care o observăm în limba română modernă [1].

R. A. BUDAGOV

[1] Tradus din limba rusă de Institutul Româno-Sovietic din București.

UN DICȚIONAR DE NEOLOGISME ROMÂNEȘTI DIN ANUL 1862[1]

Poartă titlul „Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și străine reintroduse și introduse în limbă, cuprinzând și termeni științifici și literari" (București, 1862; IV + 647 + XVI pp. in 16°) și are de autori pe E. Protopopescu și V. Popescu. Nu-mi amintesc să-l fi văzut citat în vreo lucrare lingvistică, și nici de autorii lui n'am auzit vorbindu-se vreodată. Chiar Dicționarul Academiei, care și din punctul de vedere al bibliografiei utilizate întrece toate operele lexicografice românești, ignorează acest opuscul, apărut în același an ca, de pildă, Pontbriant, Dicționar român-francez.

Constatarea nu mă surprinde prea mult. O simplă răsfoire a „Noului dicționar portativ" arată că avem a face cu o lucrare modestă sub toate raporturile.

Autorii lui n'au o pregătire cu adevărat științifică, și de abia știu ce însemnează un dicționar, fie și unul care se adresează nespecialiștilor, cu simplul scop de a le explica o serie de cuvinte străine și de termeni tehnici intrați de curând în limbă și, deci, puțin cunoscuți sau total necunoscuți unui public mai larg.

Ajunge să spun că nu găsim în el niciun citat propriu zis și aproape nicio expresie sau locuțiune care să arate că autorii lui și-ar fi adunat materialul din scrisul românesc al epocii când și-au alcătuit lucrarea.

Cât despre cunoștințele lor privitoare la etimologia cuvintelor românești mai mult ori mai puțin curente, proba cea mai convingătoare în sprijinul afirmației mele o constitue numeroase ele-

---

[1] Comunicare făcută la Societatea Română de Lingvistică în ședința dela 15 Februarie 1949.

mente vechi de origine latină sau împrumutate din idiomele popoarelor vecine, pe care dicționarul nostru le dă drept „ziceri radicale" ori „termeni știențifici și literari".

Iată o listă foarte aproximativă: *abà*, *agru*, *aieptà*, *aiu*, *almariu*, *antal*, *apelpisi*, *aprig*, *arbore*, *arc*, *astar*, *atare*, *auri(re)*, *ban* (rang boieresc de pe vremuri), *caimacam*, *caștie*, *caval*, *cernì*, *crug*, *crunt*, *cruță*, *fur*, *lut*, *orfan*, *palancă*, *pandur*, *pin*, *spată*, *uric*.

In prefață ni se spune lămurit cum au procedat ei: „Intreprinsserăm formarea acestui Dicționar, care, deși penibil, totuși, prin ajutorul Dicționarelor Latine . . ., celor Elene . . ., celor Franceze . . ., celui Francezo-Român de D. Poienaru, Aaron și Hil și celui Român de I. D. Negulici, izbutirăm ca în un an a-l da [sic !] la lumină". Iar din precizarea care urmează rezultă, cel puțin indirect, că dicționarele latinești și grecești le-au servit la explicarea termenilor științifici și literari, adică tehnici, iar cele franțuzești, pentru „vorbele trase din limba Franceză", a căror prezență în dicționar ei o explică prin faptul că „sânt uzitate atât în cele mai multe uvrage, cât și în convorbire".

* * *

In ciuda acestor aprecieri, care sunt îndreptățite numai din punctul de vedere al lexicografiei strict științifice, dicționarul nostru merită să ne ocupăm de el, cum se va vedea din discuția ce urmează. O primă caracteristică a lui, și cea mai izbitoare, este marea bogăție a materialului înregistrat. După un calcul aproximativ, el conține cel puțin 8.000 cuvinte. Dacă ținem seamă că „Dicționarul Editurii de Stat", la care se lucrează de mai multă vreme și în care vor intra, afară de neologismele curente astăzi, foarte multe cuvinte vechi, regionale, argotice etc., va avea circa 25.000 articole, cifra dată mai sus pentru neologismele de acum aproape un secol este, într'adevăr, impresionantă.

Trebue să adaog însă imediat că această bogăție corespunde numai parțial realității. Vreau să spun că o parte destul de însemnată din neologismele dicționarului în discuție nu existau în vorbirea oamenilor de cultură ai epocii și, cu siguranță, nici în scrisul marii

[1] O parte din ele circulau, de sigur, atunci, cum circulă și astăzi, în vorbirea populară și familiară.

lor majorități, ci erau, cel mult, întrebuințate de către partizanii curentelor lingvistice atunci la modă.

Ne aflăm, cum am spus, în anul 1862. Latinismul agoniza de fapt, dar continua să influențeze pe mulți dintre intelectualii noștri, sensibili încă la ideea romanității poporului românesc și a limbii lui. Dovadă, între altele, modul cum s'a constituit, câțiva ani mai târziu, „Societatea literară", devenită apoi „Academia Română", și, mai ales, apariția, peste alți câțiva ani, a Dicționarului lui Laurian și Massim.

Alături de curentul latinist milita cel italienist, al lui Eliade-Rădulescu, mult mai slab, prin numărul, ca și prin valoarea aderenților, dar destul de eficace din punctul de vedere care ne interesează aici. Căci, dacă în ce privește obiectivul urmărit, se deosebea de latinism, el se confunda cu acesta ca intenție, ca tendință, întrucât urmărea, în fond, tot așa zisa romanizare a limbii noastre, adică înlăturarea cuvintelor slave și a celor „orientale" în general și înlocuirea lor prin cuvinte italienești, care erau tot „latinești".

In același sens lucra și influența franceză, care era deja atunci foarte puternică, mult mai puternică decât latinismul și italienismul, fiindcă era vie: se întemeia pe o realitate, aș zice materială, datorită faptului că marea majoritate a elementelor noii civilizații românești, civilizație a burgheziei triumfătoare, erau de origine franceză [1]. Fiind vorba de un idiom romanic, se poate spune că influența franceză ducea, în realitate, la același rezultat, și anume la întărirea „latinității" limbii noastre.

---

[1] Și înainte de 1848 limba noastră primise destule neologisme franțuzești și « occidentale » în general, dar cele mai importante, dacă nu și cele mai numeroase, veniseră din rusește, unde erau tot neologisme și tot occidentale, adică romanice în cea mai mare parte. Domniile regulamentare au contribuit cu atât mai efectiv la introducerea neologismelor în limba română, cu cât o veche tradiție culturală, pe care aș numi-o slavo-bizantină, crease, la noi, o stare de spirit foarte prielnică pentru acceptarea elementelor civilizatoare de peste Prut. O cercetare obiectivă și lipsită de prejudecăți a neologismelor românești ar ajunge, sunt sigur, la rezultatul pe care aici îndrăznesc numai să-l enunț, acela că, în prima jumătate a veacului al XIX-lea, marea noastră furnisoare de cuvinte nouă, expresie a civilizației așa zise apusene, a fost limba rusă, și de abia în a doua jumătate a lui începe să-i ia locul franceza, a cărei influență a devenit curând atât de puternică, încât a lucrat, foarte des, și asupra neologismelor venite prin filieră rusească, modificându-le aspectul în sens francez. Voiu reveni, ceva mai încolo, asupra acestei idei.

De altfel, între aspectul pur latinesc şi cel italienesc sau chiar franţuzesc al unui cuvânt, deosebirile sunt ca şi inexistente, mai ales când ne raportăm la aspectul lui scris. Urmarea este că, indiferent care din cele trei limbi aici în discuţie ne furnisează un neologism (latinesc sau romanic, bine înţeles), el capătă în limba noastră aceeaşi formă româno-latină, contribuind astfel la „romanizarea" sau „latinizarea" (ori „relatinizarea") ei.

In rezumat, cele trei curente lingvistice existente pe vremea apariţiei acestui dicţionar se reduceau, din punctul de vedere al rezultatului practic, la unul singur, căruia îi putem spune latinizant sau romanizant.

Autorii se dovedesc puternic stăpâniţi de acest curent. Iată ce declară ei la începutul prefeţei: „Reintroducerea zicerilor radicale în locul celor străine atestează progresul ce au făcut Limba Română dela un timp încoace şi vederează cât de frumos este a se exprima cineva în termeni proprii limbii sale; de aceea trebue să ne silim a ne familiariza, pe cât vom putea, cu acei termeni care sânt curat Români". Aşa dar, neologismele au rostul să înlocuiască elementele străine (în primul rând, se înţelege, pe cele slave) şi, deci, să „românizeze", adică să „reromânizeze", limba noastră, ca şi cum ele ar fi existat odată în această limbă, dar au trebuit să cedeze în faţa cuvintelor străine. (Se ştie că aşa gândeau latiniştii.)

Dar mai elocvent decât această declaraţie este dicţionarul însuşi, cu multele lui sute de termeni pe care adevărata limbă românească nu i-a cunoscut şi nu putea să-i cunoască vreodată. Iată un număr de mostre: *abad*, *abandonament*, *abjectă*, *ablegă*, *abnutaţie*, *absimil*, *admonì*, *adragant*, *ageraţie*, *aliform*, *altier*, *ambulare*, *anhelaţie*, *antestatură*, *antipodal*, *apersevabil*, *armilă*, *arpent*, *arund(in)ă*, *asecurà*, *atav*, *aurigă*, *avanbraţ*, *avertin*, *baillif*, *batel*, *benedicţionar*, *bestiol*, *bigarà*, *calv*, *carrefur*, *celeritate*, *ciconie*, *colocà*, *contrafact*, *cuvă*, *debandament*, *debelà*, *defendà*, *eclezie*, *eleimozină*, *epuvantabil*, *etofă*, *falciform*, *fatigă*, *felucă*, *festin*, *figurabilitate*, *flamă*, *flatator*, *fripon(erie)*, *futur*, *galopin*, *geliv*, *genitură*, *germă*, *gluton*, *granulà*, *guerră*, *iluvios*, *immangeabil*, *immolà*, *indomabil*, *infesta*, *interdict*, *irondelă*, *judiciu*, *juventute*, *laborà*, *langagiu*, *libelă*, *maculare*, *maledicţie*, *maritagiu*, *mercator*, *miscibil*, *moniţie*, *muliebru*, *nazaià*, *nubă*, *nuncupator*, *nutritură*, *obscurà*, *ofensor*, *olfact*, *ospel*, *palefrenier*, *palpebră*, *paludament*, *pantofil*, *parat*, *pavid*, *penetrà*, *plantagiu*, *populadă*, *potestate*, *pre-*

stetă, prodigà, prorumpe, racontà, rebelà, rectangul, ridiculitate, sapient, scintilație, seculier, selbă, serenitate, sincron, specul, sponsalie, stult(iție), superficiu, sveniment, tabarin, tediu, tempestate, torșon, vacilație, ventozitate, vesperă, viduitate, vilen, voltigeà, vulnă.

Se vede lesne că autorii noștri au transcris pur și simplu din dicționarele străine citate în prefață serii nesfârșite de cuvinte, care numai românești nu sunt și nici n'au fost. De multe ori vor fi recurs la Lexiconul Budan, precum și la „Vocabularul" lui Eliade-Rădulescu, unde au găsit un bogat material latinizant și italienizant, iar pentru elementele franceze își vor fi completat recolta cu ajutorul „convorbirii" (cum se exprimă ei), adică al conversației francomanilor din vremea aceea.

Influența atmosferei „romanizante" a epocii se manifestă și în unele particularități ortografice, asupra cărora socot util să mă opresc, chiar dacă ele nu constitue tocmai o noutate pentru noi.

Avem, în primul rând, dublarea consoanelor: *acclamà, acclimatà, accoladă, accomodà, accompanià, affabil, affacere, affectà, affinitate, affirmà, agglomerà, allegorie, alliantă, alloca(ție), collaborà, ammoniac, immanent, immediat, immens, immobil, immoral, annale, annexà, annuar, annulà, annunțà, apparat, appare, appartament, appel(à), appetit, applicà, appoziție, approbà, approfundà, approvizionà, arrangeà, arrestà, arrogà, assaltà, assassinà, assentiment, assiduu, assimilà, assistà, associà, assonanță, attac(à), attenta(t), attestà, attitudine, attrage, attribut.*

Prezența consoanelor duble în aceste cuvinte și în nenumărate altele se datorește exclusiv modelelor străine, mai exact spus, dicționarelor latinești, franțuzești și italienești, din care autorii și-au luat materialul. Vor fi procedat a a parte inconștient, adică automat, parte conștient, date fiind cele arătate mai sus despre atitudinea lor latinizantă sau romanizantă, manifestată deschis în prefață.

Interesant este amănuntul că ei utilizează grafii asemănătoare și la redarea cuvintelor românești vechi, care apar în partea explicativă a lucrării: *(a)celle; salle; încunnoștiințare, annŭ; arrăttând; assemenea, (între)prinsserăm,* ba și *ajjutorul.* Faptul vorbește în sensul că autorii se conduceau după o normă etimologică sau pseudoetimologică, la fel cu orice latinist autentic din vremea aceea.

Trebue să admitem totuși că unele cuvinte de felul celor înșirate mai sus vor fi existat la un moment dat, dar apoi au dispărut

fără urmă ori au fost înlocuite prin termenii corespunzători din altă limbă, al căror aspect era mai conform cu sistemul fonetic românesc. Această ultimă ipoteză se poate confirma în numeroase cazuri, cu ajutorul materialului pe care ni-l pune la dispoziție dicționarul însuși.

Astfel întâlnim destul de des cuvinte cu două forme, una „italienească" (ajutată, când și când, de forma latinească), cealaltă „franțuzească" [1]. De pildă: *abortà* alături de *avortà*, *alegreță* — *alegresă*, *antibraț* — *avanbraț*, *assiomă* — *axiomă*, *atitudină* — *atitudă*, *cuestie*— *chestie* [2], *excelență* — *exselență* (cu sensuri diferite), *exercițiu* — *exersis*, *fissà* — *fixà*, *librar* — *librier* (cu derivatul *librărie* — *librerie*), *memoriu* — *memoar*, *secular* — *seculier*, *terrană* — *terren*, *tinctură* — *teintură*, etc. [3]. Cred că aceste cuvinte și altele asemănătoare circulau sub ambele lor aspecte, cel puțin în scris, dacă nu și în vorbire, și că între cele două aspecte se da o luptă, care s'a sfârșit cu biruința uneia din ele.

Alteori lupta avea loc între membrii aceleiași familii de cuvinte. Este cazul substantivelor și adjectivelor terminate respectiv în *-anță*, *-ență*, *-ant*, *-ent*. Exemplele sunt puține, dar cu atât mai interesante: *complezență* — *complezant*, *preexistență* — *preexistant*. Se pot adăoga *asistent* — *asistant* [4], *intendență* — *intendanță* [5], care, deși în altă situație, prezintă aceeași alternanță vocalică în partea lor finală. Astfel de forme duble se explică uneori ca o imitație a limbii latine sau franceze (de ex. *preexistență* alături de *preexistant*, după fr. *préexistence* — *préexistant*), de cele mai multe ori însă, drept urmare a unei confuzii între finalele cuvintelor latinești și franțuzești corespunzătoare, confuzie provocată, în cazul limbii latine, de alternanța vocalică *a-e*

---

[1] Nu-i totdeauna vorba de cuvinte aparținând realmente uneia din cele două limbi. Am în vedere numai aspectul lor fonetic, raportat la normele de pronunțare din italiană și franceză.

[2] Și *cestie* (cu aspect așa zicând românesc, care n'a prins însă, cum n'a prins nici *cuestie*). Sunt multe cazuri de oscilație, mai ales între *cui* și *chi*: *ecuinox* — *echinops* (sau *echinopțiu*), *ecuipà* — *echipà*, *incuiziție* — *inchiziție*, etc. Altadată pronunțarea șovăie (ca și astăzi) între *cu* și *cv*: *acuarelă* — *acvarelă*. In general predomină *cu* față de *c* sau *cv* (la fel *gu* față de *g* sau *gv*: *guilemet*, *sanguin*, etc.).

[3] Cf. și *secur* — *sigur* (cu verbul *assecurà*—*assigurà*), apoi, în alt sens, *aventurios*, *seanță*, etc., înlocuite ulterior prin *aventuros*, *ședință*, etc.

[4] Substantivul corespunzător apare numai sub aspectul lui actual: *asistență*.

[5] Acestea există și astăzi, dar cu sensuri diferite dela unul la altul.

(*-ant(ia)*, alături de *-ent(ia)*), după conjugarea căreia aparține verbul din temă, iar în cazul francezei, de faptul că pronunțarea este una singură (cu *a*), indiferent dacă sufixul are *a* sau *e* (*-ance*, *-ant*, *-ence*, *-ent*). A mai intervenit, de sigur, influența verbului, atunci când acesta exista alături de substantivul și adjectivul cărora le servea drept temă: *corespondență* și *corespondent*, de ex., s'au impus din capul locului sub această unică formă, pentrucă au fost ajutate de vb. *corespunde*, cu *-e* la infinitiv.

Fiindcă veni vorba despre substantive și adjective care au la bază participii prezente latinești, trebue să arăt că finalele *-anță* și *-ant* sunt în dicționarul nostru mai răspândite decât *-ență* și *-ent*. De pildă: *abundanță — abundant*, *condescendanță*, *consistanță — consistant*, *perseveranță — perseverant*, *persistanță*, *preponderanță — preponderant*, *provenanță*. Această situație, curioasă față de cea actuală, care nu cunoaște la niciunul din cuvintele aici înșirate vocala *a* în sufix, se explică, de sigur, ca un produs al influenței modelelor franceze (cu *a* chiar în scris, nu numai în pronunțare), ajutată de verbele corespunzătoare, împrumutate din franțuzește și care, cu excepția lui *condescinde* și *proveni*, au *-a* la infinitiv.

Sufixul substantival *-ență* vine în conflict cu *-ință*, varianta lui „românizată". Intâlnim astfel *abstinență*, *aparență*, *competență*, *independență*, etc., alături nu numai de *dependință*, *descindință*, *dezinință*, *tendință*, ci și de propriile lor dublete *abstinință*, *aparință*, *competință*, *independință*. Constatarea nu trebue să ne surprindă, pentru motivul că lupta dintre cele două forme ale acestui sufix continuă și în momentul de față, fără să putem spune totdeauna, măcar cu oarecare siguranță, dacă vreuna din ele (și care anume) va învinge [1]. Interesant este însă amănuntul că situația existentă în dicționarul nostru seamănă destul de puțin cu cea actuală, căci majoritatea neologismelor citate se termină astăzi în *-ență*.

*
* *

Formarea cuvintelor oferă și alte aspecte, asupra cărora trebue să ne oprim. Incep cu cel mai important dintre toate.

---

[1] In general, observăm că, pe măsură ce astfel de cuvinte se răspândesc în cercuri tot mai largi, varianta *-ință* are câștig de cauză, cum probează, foarte elocvent, *dependință* 'anexă a unei case', cu sens, așa dar, « popular », alături de *dependență* 'atârnare'.

Este vorba de s u f i x u l *-ie*, care astăzi apare, extrem de des, și sub forma *-iune*, la un număr mare de cuvinte, toate neologisme. M'am ocupat de el și cu alt prilej, insistând, în deosebi, asupra faptului că aspectul lui inițial a fost *-ie*, introdus în limba noastră încă din primele decenii ale secolului trecut, printr'o serie de împrumuturi rusești. Deși puține, aceste împrumuturi au creat o adevărată normă pentru foarte numeroasele neologisme franțuzești și latinești, asemănătoare cu ele în ce privește formația (mai exact spus, identice, întrucât cuvintele respective din limba rusă sunt tot de origine latino-romanică) și împrumutate de noi mai târziu (marea majoritate, după domniile regulamentare, adică după revoluția dela 1848).

Tipul acestor neologisme este *administrație* < rus. администрация, cu varianta *administrațiune* < frc. *administration* (= lat. *administratio*, *-onis*). Astăzi formele în *-iune* devin tot mai rare (afară de cazurile în care ele s'au fixat definitiv, alături de cele în *-ie*, dar cu alt sens decât acestea, ori le-au învins, în ipoteza că cuvintele respective au avut, la un moment dat, ambele forme). Pe măsură ce se răspândesc în mase tot mai largi, astfel de neologisme se impun sub aspectul *-ie*, nu numai pentrucă acesta, grație scurtimii, este mai simplu și, deci, mai accesibil, ci și pentrucă el corespunde mai bine sistemului limbii noastre. Intr'adevăr, dacă am presupune că un cuvânt ca lat. *administratio* ni s'ar fi transmis direct, din limba lui de origine, sub forma nominativului, partea lui finală, singura care interesează aici, ar fi sunat în românește aproximativ așa cum sună astăzi împrumutul rusesc *administrație*, adică ar fi avut accentul pe *a* și numai două silabe (spre deosebire de *administrațiune*, a cărui parte finală poartă accentul pe *u* și are patru silabe)[1]. Acest amănunt, esențial de altmintrelea, ne și explică de ce neologismele respective, venite în prima jumătate a secolului al XIX-lea din rusește, nu numai că au fost acceptate fără nicio modificare, dar au servit ca model pentru împrumuturile similare franțuzești și latinești de mai târziu.

Dicționarul nostru este foarte interesant din acest punct de vedere, căci ne arată că la 1862, așa dar după ce influența franceză devenise puternică, tradiția pe care am putea-o numi rusească continua să fie încă vie, să lucreze. Afară de puține excepții, toate cuvin-

[1] Să nu uităm apoi faptul că Românii, când citesc latinește, accentuează pe antepenultima silabă cuvinte ca *administratio*, *complexio*, *devotio*, *inversio*, etc.

tele care au avut ori mai au în vorbirea pedanţilor şi franţuziţilor finala *-iune* apar în acest dicţionar numai cu aspectul lor vechiu, adică popular astăzi, în *-ie*.

Pentru a ilustra justeţa punctului meu de vedere, dau aici lista cuvintelor care au astăzi, în gura mai tuturor Românilor, forma „lungă" a sufixului (celelalte nu ne interesează). Iată-le: *accesie*, *admisie*, *agresie*, *aprehensie*, *ascensie*, *aserţie*, *aversie*, *cesie*, *cohesie* (= *coeziune*), *colizie*, *complexie*, *comprehensie*, *compresie* [1], *conversie*, *defecţie*, *devoţie*, *dimensie*, *diversie*, *elecţie*, *elocuţie*, *emisie*, *enunţiaţie* (şi *enonciaţie*), *facţie*, *ficţie*, *fricţie* [2], *immersie*, *impulsie*, *inflecţie*, *infracţie*, *inversie*, *misie* (cu sensul actualului *misiune*), *moţie*, *omisie*, *opresie*, *perversie*, *predicţie*, *prehensie*, *premoţie*, *prenoţie* (= *prenoţiune*), *presie*, *previzie*, *procesie*, *profuzie*, *promisie*, *rebelie*, *retroacţie*, *sediţie*, *sesie*, *subversie*, *succesie*, *suspicie*, *transmisie*. In *-iune* am găsit numai trei: *flexiune*, *fuziune*, *viziune*, la care trebue adăugate alte patru, cu forme duble: *acţi(un)e*, *compasi(un)e*, *raţi(un)e*, *sancţi(un)e*.

Autorii dicţionarului îşi dau, în acest caz special, bine seama de realitatea lingvistică, adică de faptul coexistenţei ambelor aspecte la cuvinte de felul celor menţionate şi, pornind dela situaţia reală din acel moment, care arăta, fără nicio îndoială, preferinţa limbii pentru aspectul în *-ie* (altfel nu s'ar explica înregistrarea numai a acestui aspect la mai toate cuvintele în discuţie), previn pe cititori (la „Observaţii"), că „cele terminate în *-iune* (substantive), să se caute la cele de aceeaşi rădăcină, terminate în *-ie*, spre exemplu: *abstracţiune* — *abstracţie*, *cohesiune* — *cohesie*, etc.".

Cât de puternică a fost, până la un moment dat, tendinţa limbii noastre de a păstra formele în *-ie*, dovedeşte şi următorul fapt, mai puţin cunoscut, dar foarte caracteristic. Am dat întâmplător peste „Statutele asociaţiei studenţilor români din Franţa", apărute în româneşte, la Paris, în anul 1846. Ei bine, cu toate că trăiau în Franţa şi vorbeau, cu siguranţă, foarte bine limba acestei ţări, fiind aşa dar ispitiţi să se lase influenţaţi de modelele franţuzeşti, autorii Statutelor nu întrebuinţează niciodată formele în *-iune* ale cuvintelor de felul celor discutate aici. Toate, puţine de altmintrelea, din cauza cuprinsului redus al textului, apar numai sub aspectul lor „rusesc",

---

[1] Cf. pop. şi fam. *compresie* = *compresă*.

[2] Devenit popular, sub forma *frecţie* (cu *e* pentru *i* datorit influenţei verbului *a freca*.

care era, foarte probabil, singurul existent atunci: *condiție, contribuție, discuție, generație, instrucție, nație, procurație* (= *procură*), *profesie, religie* [1]. Pot adăuga pe *licenție* (= *licență*), care, deși diferit în ce privește formația, pledează și el, ba încă foarte elocvent, pentru punctul meu de vedere, căci merge împreună cu vechile *distanție, instanție, vacanție*, etc., provenite din rus. дистанция, инстанция, ваканция și înlocuite mai târziu prin formele corespunzătoare „franțuzești" *distanță, instanță, vacanță*, nu însă fără a păstra consoana caracteristică (*ț*) [2] din finala aspectului lor originar [3].

Și alte sufixe prezintă interes prin modul cum apar ele în neologismele acestui dicționar. Astfel actualul *-aj* din cuvinte ca *avantaj, curaj* ș. a. nu cunoaște decât aspectul *-agiu*, care astăzi cedează mereu în fața variantei-*aj*, mai simplă și mai conformă cu sistemul limbii noastre [4]. De ex. *abatagiu, acastilagiu, apanagiu, arbitragiu, arpentagiu*,

---

[1] Il notez și pe acesta, fiindcă mai sunt chiar astăzi Români care spun *religiune*. (O carte apărută acum 2—3 ani poartă titlul *Istoria religiunilor*!)

[2] Incă un argument, la fel de puternic, găsim în *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles* al lui T. Stamati, apărut la Iași în 1851. Deși latinist, de nuanță «pumnistă», autorul acestui dicționar dă cuvintele de felul celor enumerate mai sus tot sub forma lor «rusească». Iată câteva din cele începătoare cu *a*: *aclamație, ecție, acuzație, adopție, aluvie, amputație, aspirație*. Interesant este amănuntul care dovedește «pumnismul» lui Stamati, și anume explicarea acestor cuvinte, în marea lor majoritate, prin ele înseși, dar sub forma așa zicând românească, cerută de analogie (în sensul lui Aron Pumnul): *aclamație* achiemăciune, *acuzație* acuzăciune, *amputație* amputăciune, *aspirație* aspirăciune, etc. (In fond, aceste forme explicative reprezintă, în sistemul lingvistic al autorului, același lucru ca variantele în *-iune* din limba celor influențați, mai târziu, de finala latino-franceză a cuvintelor aici în discuție.) Stamati merge alături de autorii *Dicționarului portativ* și în ce privește aspectul cuvintelor de felul lui *instanție, vacanție*, cum arată, de pildă, *absenție, alianție, dependenție* (alături de *dependență*), *diferenție, distanție, existenție, extravaganție, frecvenție, influenție, licenție*, etc.

[3] Păstrarea lui a fost ajutată, cred, de cuvinte moștenite din latinește, ca *credință, știință*, adică, în realitate, de corespondența fonetică lat. *-tia* > rom. *-ță*, mereu vie în conștiința subiectelor vorbitoare. De altfel amestecul limbii latine va fi intervenit, poate, chiar pentru acceptarea și menținerea formelor rusești în întregimea lor: lat. *distantia, instantia*, etc. se citeau, și se mai citesc, de către Români întocmai ca rus. дистанция, инстанция, etc.

[4] Stamati, la care găsim mult mai puține cuvinte de acest fel (ceea ce va fi corespunzând situației reale de pe la jumătatea secolului trecut), le transcrie, după caz, când cu *-j*, când cu *-giu*: *avantaj, gaj, paj*, alături de *apanagiu, bagagiu, sufragiu*. Pe *avantaj* îl «explică» prin *avantagiu*.

atelagiu, *avantagiu*, *badinagiu*, *bagagiu*, *balotagiu*, *bandagiu*, *batagiu*, *blocagiu*, *brigandagiu*, *corsagiu*, *curagiu*, *decapagiu*, *ecleragiu*, *gagiu*, *langagiu*, *libertinagiu*, *pagiu*, *plantagiu*, *tapagiu* [1]. Ne-am putea gândi la influența ital. *-aggio*, care seamănă atât de bine cu *-agiu*, și această ipoteză trebue reținută, căci este foarte verosimilă. Va fi intervenit însă pe de o parte aspectul scris al fr. *-age*, iar pe de alta tendința de a păstra silaba finală *-iu* a diverselor sufixe, chiar moștenite, sub influența modelului (real ori presupus) latinesc. Să se compare (pentru *g* = *j*) *arrangeà* [2], *degageà*, *dirigeà*, *negligeà*, *voiageà*, apoi *menageà* (alături de *menajà*), *gendarm* [3], etc., și (pentru *-iu*) *contrariu*, *inventariu*, *laboratoriu*, *necesariu*, *ovariu*, *sumariu* (și *somariu*), *temerariu*, *vestiariu*, *voluntariu* ș. a. [4].

Sufixul verbal, cu valoare factitivă, *-izà*, care, în momentul de față, se bucură de o răspândire și o prolificitate extraordinară [5], este destul de bine reprezentat în dicționarul nostru, dar mai mult, dacă nu chiar exclusiv, la verbe împrumutate direct, ca atare, din franțuzește: *coloniza*, *criminaliza*, *cristaliza*, *despotiza*, *fabuliza*, *localiza*, *machiaveliza*, *magnetiza*, *martiriza*, *materializa*, *mecaniza*, *mediatiza*, *metaliza*, *mineraliza*, *mobiliza*, *monopoliza*, *moraliza*, *naturaliza*, *neutraliza*, *organiza* (și *reorganiza*), *paraliza*, *poetiza*, *populariza*, *preceptoriza*, *preconiza*, *profetiza*, *pueriliza*, *pulveriza*, *realiza*, *satiriza*, *scandaliza*, *seculariza*, *silabiza*, *simboliza*, *simetriza*, *simpatiza*,

---

[1] Am pus în această listă, destul de săracă, și cuvinte care, foarte probabil, n'au circulat de loc, pentrucă vreau să insist din nou, fie și indirect, asupra aspectului, în bună parte, artificial, adică nereal, al dicționarului.

[2] Alături de *arranjament*.

[3] Cf. însă *deranjà*, *descurajà*, etc., mai puțin numeroase decât cele în *-geà* și care dovedesc că limba noastră, prin subiectele ei vorbitoare, oscila, în căutarea aspectului just.

[4] Atât la *-agiu*, cât și la *-riu* diftongul este scris, de cele mai multe ori, cu *u* scurt, ceea ce ar însemna că se pronunța *iŭ*, nu *ĭu*, cum îl pronunță astăzi marea majoritate, dacă nu unanimitatea Românilor. Și la alte cuvinte terminate în *-iu* găsim un *u* scurt: *antigoriu*, *antimoniu*, *armistițiu*, *edificiu*, *ecaliu*, *echeriu*, *exercițiu*, *exodiu*, *fluviu*, *frontispiciu*, *geniu*, *mediu*, *premiu*, *preparatoriu*, etc. Tot cu *-iŭ* apar și la Stamati cuvinte ca *contrariu*, *inventariu*, *laboratoriu*, *mediu*, *necesariu*, *vulgariu*, etc. Vezi cele spuse de Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a «greșelilor»*, ed. II, București, 1948, p. 31.

[5] Cf. *Buletinul Philippide*, II și III, la rubrica *Curiozități lingvistice* și Iordan, *op. cit.*, p. 240 urm., 244-5.

singulariza, *sistematiza*, *spiritualiza*, *subtiliza*, *tiraniza*, *umaniza*, *vaporiza* [1].

Celălalt sufix verbal, tot factitiv, anume *-fică*, ne întâmpină de asemenea în acest dicționar, deși mult mai rar decât *-iză* [2]: *aerifica*, *magnifica*, *mistifica*, *mortifica*, *pacifica*, *personifica*, *petrifica*, *purifica*, *rarefica* [3], *sacrifica*, *sanctifica*, *simplifica*, *solidifica*, *specifica*, *stratifica*, *verifica*, *versifica*, *vivifica*. Uneori apare varianta lui pur franceză (*-fià*), ea singură sau ca dublet al lui *-fică* la același verb: *certifi(c)a*, *diversifia*, *edifi(c)a*, *gratifi(c)a*, *identifi(c)a*, *reedifi(c)a*, *rectifi(c)a* [4].

Sufixul *-ație*, care, alipit la o temă verbală, înfățișează acțiunea fie în plină desfășurare, fie sub aspectul rezultatului ei, este neobișnuit de frecvent, în contrast cu situația din limba actuală, unde, afară de puține excepții (toate având numai sensul al doilea), formațiile respective sunt înlocuite prin infinitivul lung substantivat. Autorii dicționarului nostru s'au condus după limba franceză, în sensul că au introdus în lucrarea lor cuvintele franțuzești corespunzătoare, așa cum le-au găsit în operele lexicografice consultate de ei. Iată un număr de exemple, culese mai mult la întâmplare: *concentrație*, *condamnație*, *confruntație*, *conjugație*, *conservație*, *consolidație*, *continuație*, *culminație*, *dezarmație*, *liberație*, *mobilizație*, *moralizație*, *mutilație*, *naturalizație*, *nivelație*, *optație*, *pacificație*, *personificație*, *perturbație*, *preconizație*, *predicație*, *premeditație*, *preocupație*, *profanație*, *promulgație*, *pronunțiație*, *protestație*, *provocație*, *purificație*, *recapitulație*, *reconciliație*, *rectificație*, *renunțiație*, *revocație*, *salutație* (alături de *salutare*), *scuzație*, *secularizație*, *simbolizație*, *simplificație*,

---

[1] Unele din aceste verbe, cum sunt *criminaliza*, *mediatiza*, *preceptoriza*, par a fi necunoscute limbii românești actuale. La Stamati lipsesc toate, afară de *paraliza*, *realiza*, *(re)organiza*, fapt care, deși surprinde câteodată, din cauza apariției substantivelor corespunzătoare (*colonizație*, *magnetizare*, *secularizație*), nu cred că contravine realității din acel moment.

[2] Și astăzi raportul dintre aceste două sufixe este tot în favoarea lui *-iza* din punctul de vedere al frecvenței. Situația se prezintă la fel în toate idiomele neolatine.

[3] Cu dubletul «românesc» *rareface*. Cf. și *putreface*, creat după *putrefacție*.

[4] Observația făcută mai sus (nota 1) cu privire la unele verbe în *-iză*, se potrivește și aici. Eu nu cunosc din scrisul nostru contemporan verbele *aerifica* și *vivifica*.

sistematizație, sondație, specificație, stimație [1], *transfigurație, transformație, vaccinație, verificație, vizitație.* Să se compare și *contrafacție* (alături de *contrafacere*), *introducție* (alături de *introducere*), *reducție, reproducție, traducție*, etc., care, față de infinitivele lungi substantivate ale verbelor din temă, se găsesc în acelaşi raport ca *concentrație* față de *concentrare*, etc. [2]

Pentru a încheia discuția privitoare la formarea cuvintelor, așa cum apare ea în acest dicționar, mă voiu mai opri puțin asupra unor prefixe. Și ele vădesc, la fel cu sufixele, influența tiranică a modelelor latino-romanice. Dau numai câteva exemple, dintre acelea care astăzi ni se par „neromânești", fiindcă au dispărut de mult, sau poate n'au circulat decât pe . . . hârtie, nu și în vorbirea reală.

Actualul *circum-* are totdeauna forma frc. *circon-*, care nu este de altfel, necunoscută limbii actuale: *circoncizie, circonlocuție, circonscrie* (și *circonscripție*), *circonspect* (și *circonspecție*), *circonstanță* (și *circonstanțial*), *circonvalație, circonveni* (și *circonvenție*), *circonvoluție*.

Frecvent este *in-* (cu variantele *il-, im-*), acolo unde astăzi preferăm sinonimul slav *ne-* (mult mai expresiv, din cauza vechimii și frecvenței lui)[3]: *ilegitim* (și familia), *ilimitat, imaterial* (și familia), *imoderație, imodest, impopular, impremeditație, improbabil* (și *improbație!*), *inarmonios, indecizie, indefinit, indeterminat, indisponibil, indistinct, indocil, infeconditate, infertil(itate), incomplet, inconstanță, inorganic, insaturabil, intemperanță.*

Compusele cu *des-* au o situație destul de complicată, care arată șovăielile subiectelor vorbitoare în adaptarea cuvintelor respective la sistemul limbii noastre. Constatăm mai întâi o luptă între *de-* al

---

[1] Adică *estimație*, cu lăsarea la o parte a lui *e-*, după modelul familiei de cuvinte corespunzătoare din italienește. Cf. și alte cazuri asemănătoare (de « preferință » pentru aspectul italienesc al neologismelor): *scamota, scarpă, scortà* (și *scortă*), *splanadă*. De altfel acest aspect concordă cu cel românesc (în cazul elementelor moștenite) și, bine înțeles, cu cel latinesc. De aceea neologismele de origine romanică, având în limba latină $s +$ cons., s'au impus la noi sub această formă, nu sub forma lor franțuzească (cu $e + s +$ cons.).

[2] Când și când găsim forme duble, cum rezultă chiar din lista dată în text. De pildă : *destinație — destinare, determinație — determinare, detunație — detunare, devastație — devastare, disimulație — disimulare.*

[3] Expresivitatea lui *ne-* vine, cred, dela aspectul lui fonetic, care îl apropie de *nu* și *nici*, apoi, și mai ales, dela faptul că este apt de a purta accentul principal al cuvântului format cu ajutorul lui.

prototipurilor străine și *des-*, sinonimul lui din cuvintele moștenite sau formate pe teren românesc după modelul celor moștenite. Câteodată ne întâmpină ambele forme la același verb: *detrona* — *destrona*. Mai frecvent, chiar mult mai frecvent apare *des-* acolo unde, ulterior, limba s'a decis pentru aspectul „străin": *descorticà*, *desfavorabil*, *despopulà*, *desposedà*, *dezbarcà*, *dezblocà*, *dezmobilizà* [1]. Fenomenul opus se întâlnește de asemenea, dar mai rar: *deconsiderà*, *deminți*. Altădată se dă lupta între *des-* și *dis-*: *descreditȧ* alături de *discreditȧ*, apoi *destruge*, cu familia lui, în locul actualului *distruge*, care n'a izbutit totuși nici până astăzi să impună pe *dis-* lui *destructibil*, de pildă. Apar și cuvinte necunoscute limbii noastre în momentul de față: *descoronà* „a descununa, a lua din cap coroana cuiva", *dessacra* „a necinsti, a pângări lucruri sfinte", *desseca* „a slei, a scurge, a seca, a reteza toate puterile cuiva".

O șovăială asemănătoare găsim la prefixul *in-*, căruia îi face concurență dubletul moștenit *în-*: *intitulà* alături de *întitulà*, *invitație* alături de *învitație*, apoi *întona* (și familia lui), *învesti* (și *învestitură*) pentru actualele *intona*, *investi (tură)*.

* * *

Astfel de cazuri aparțin nu numai la formarea cuvintelor, ci și la capitolul „pronunțare", cu atât mai mult, cu cât nu avem totdeauna posibilitatea de a decide, dacă este vorba de amestecul unui prefix recent cu dubletul lui moștenit sau de o simplă variantă fonetică (poate chiar ortografică). Oscilațiile de pronunțare sunt și ele numeroase.

Avem, înainte de toate, alternanța *č—ț* la unul și același cuvânt: *asocià* —*asoția* (tot așa derivatele), *cancelarie—canțelarie* (și *cancelariu—canțelariu*), *comerciu* — *comerț*, *denuncià* — *denunțà*, *enonciație* — *enunțiație*, *judiciar* —*judițiar*, *paciinte* —*pațient*, *specie* — *speță*. Cu excepția ultimului, care s'a păstrat până astăzi sub ambele-i aspecte, fiecare având însă sensul lui special, la toate celelalte a învins definitiv una din cele două variante. Interesant este amănuntul că uneori

[1] L-am auzit adesea, sub această formă, în vorbirea soldaților, care au adaptat neologismul *demobiliza* la sistemul creat de cuvintele vechi: *fac* — *desfac*, *bat* — *dezbat*, *sărez* — *des(s)ărez*, etc. Cf. și *a dezmonta* pentru *a demonta*, de asemenea frecvent în limba unei largi pături de subiecte vorbitoare.

coexistă *č* şi *ţ* în interiorul aceleiaşi familii de cuvinte, fără să putem stabili vreo normă. Astfel alături de *comerciu — comerţ* avem *comercial* şi *comerciant*, care apar numai aşa, nu şi cu *-ţ-* [1]; alături de *denuncià — denunţa*, găsim *denunţare* şi *denunţător*; alături de *enonciaţie — enunţiaţie*, dăm peste *enuncia* şi *enunţiativ*, etc. In general, pare mai frecvent *ţ* decât *č*: *apreţià*, *impaţient*, *negoţia*, *romanţier* s. a., care astăzi sună cu *č*.

Cum se explică această stare de lucruri, ale cărei ecouri se mai simt, câteodată, chiar în limba actuală? Variantele cu *ţ* sunt, de obiceiu, mai vechi şi fac, în momentul de faţă, impresia unor arhaisme, care pot fi exploatate în scopuri umoristice [2]. Ele ne-au venit din ruseşte, nu din nemţeşte, cum afirmă *Dicţionarul Academiei* despre unele cuvinte aici în discuţie. Influenţă germană peste Carpaţi admite oricine, indiferent de epocă. Dar cum puteau împrumuta Românii din Principate neologisme nemţeşti în prima jumătate a veacului trecut? O parte din cuvintele înşirate mai sus apar în limba rusă cu aceeaşi formă sau cu una foarte apropiată de cea românească. Astfel lui *asoţiaţie*, despre care *D. A.* spune „rar, învechit, cu pronunţare germană", îi corespunde sunet cu sunet rus. ассоциáция. Tot aşa *comerţ* şi *paţient* ne trimet respectiv la rus. ком(м)ерция şi пациент [3]. Cât despre *canţelarie*, situaţia se prezintă şi mai cl r, fiind vorba de o noţiune administrativă, pe care Moldovenii şi Muntenii n'au putut s'o cunoască, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, decât prin Ruşi. *D. A.*, s. v. *cancelar*, dă varianta, veche şi populară, *canţălărie* cu sensul de 'birou, oficiu; primărie [de sat]', şi, măcar că o găseşte numai în texte dialectale moldoveneşti, invoacă germ. *Kanzlei*, pentru a explica înţelesul, oarecum special, al acestui cuvânt. Dar autorul nu s'a întrebat cum a fost posibilă influenţa, fie şi indirectă, a termenului nemţesc, care diferă, şi încă mult, de cel românesc, în ce priveşte sunetele. *Canţelarie*, cu variantele lui (*canţălărie*, *cănţălerie*, *cănţălare*), este rus.

---

[1] Situaţia aceasta există şi astăzi: *comerţ*, alături de derivatele lui, care au toate *-č-*.

Şi acum 60-70 ani ele aveau o nuanţă comică. Să se compare *prinţip*, *soţietate*, etc. la eroii lui Caragiale.

Chiar *sţeţă* se explică mai bine din rus. специя decât din frc. *espèce* sau ital. *spezie* (ultimul, dublet al lui *specie*, însemnează 'drog, condiment'; cf. rom. *spiţer* şi *spiţerie*).

канцелярия 'secție a unei instituții, care se ocupă cu partea ei scriptică (adrese, rapoarte etc.)', care se suprapune perfect, și ca sunete și ca înțeles, cu cuvântul românesc [1].

Variantele cu *č* sunt mai recente și se datoresc unei influențe latino-romanice. In latinește și în franțuzește, toate cuvintele de felul celor discutate aici, iar în italienește majoritatea lor au *-c-*, care, indiferent de pronunțarea lui reală în limbile respective, a fost „interpretat" de Români ca *č*, atunci când, după slăbirea și apoi dispariția influenței rusești, neologismele au început a veni, în număr neobișnuit de mare, din Apus [2]. Avem, așa dar, o situație identică cu aceea constatată la sufixul *-ie* (alături de *-iune*).

Luptă între vechiu și nou, tot cu privire la pronunțare, observăm în dicționarul nostru și altfel. Este vorba de cuvinte grecești, pe care noi le-am primit și direct (din neogreacă, evident) și indirect (din limbile occidentale). Oricât de puține ar fi primele, ele au putut crea o deprindere fonetică sau numai grafică, întrucât sunt anterioare celor din categoria a doua și au putut, deci, să influențeze asupra acestora, măcar în sensul unei oscilări a pronunțării.

Mă refer, înainte de toate, la redarea lui χ, pe care autorii dicționarului nostru îl transcriu când prin *h*, când prin *ch* sau *c*: *alhimie*, *anahronism*, *anticronism*, *arhaism* (și *arcaism*), *caos*, *euharistie* (și *eucaristie*), *himie*, *hirurg*, *monahism* (și *monachism*), *monarh* (și *monarc*), *shismă*, *tahigraf*, *tehnică*. Această stare de lucruri durează, pentru unele cuvinte, și astăzi, când întâlnim *ch* nu numai înaintea unui *i*, unde prezența lui se justifică, dacă pronunțarea este *c*, ci și înaintea unei consoane (de ex. *anachronism*, *technică*, etc.) [3].

Din punct de vedere strict ortografic, ar fi de relevat o ușoară tendință de a transcrie unele cuvinte întocmai cum se pronunță. Alături de *apsidă*, *apsolvi* ș. a., avem, mai ales, cazul atâtor neologisme de origine greacă (venite însă la noi prin intermediu francez), al căror *h* inițial este lăsat la o parte: *elioscop*, *eliometru*, *ermenevtică*, *eteroclit*, *eterodox*, *eterogen*, *idraulic*, *ieroglif*, *iperbolă*, etc. Constatarea

---

[1] Cf. și *canțelarist* 'scriitor într'o cancelarie' (*D.A.*), care provine din rus. канцелярист idem. Incă un argument în favoarea explicației propuse aici.

[2] Să se adauge și pronunțarea « românească » a grupurilor fonetice latinești *ce*, *ci*, deprinsă la școală și devenită tradiție.

[3] Cf. și alternanța *b-v*, tot la cuvinte de origine grecească: *gubernà* — *guvernà*, cu întreaga lui familie (afară de *guvernământ*, care apare numai cu *v*).

este cu atât mai suprinzătoare, cu cât ne aflăm într'o vreme, când, sub influența modelelor străine, tendința mergea mai degrabă în sensul opus, al ortografiei etimologice sau pseudoetimologice, cum am avut prilejul să remarcăm ceva mai sus, unde m'am ocupat, între altele, de consoanele duble.

Tot de ortografie ține, cred, și faptul următor. Autorii dicționarului, în definițiile și explicațiile pe care le dau cuvintelor, lasă sistematic la o parte pe *i* consonant final, când acesta este precedat de un *i*. Iată un număr de exemple: *suburbia Măntulesi* (pe copertă), *secta Academii* (p. 31), *partea acea a corăbii* (32), *ziua tăceri* (56), *unei moși* (116), *îmbunătățirea stări intelectuale* (155), *prin dreptul legi* (228), *bani visteriei Statului* (265), *în care școlari și locuesc* (323), *vechi Indieni* (556). Se pare că astfel de grafii constituiau, pe la mijlocul secolului trecut, un fel de normă. Căci le găsim și în diverse publicații ale vremii [1]. Astăzi ele sunt de asemenea răspândite, dar numai în scrisul oamenilor cu puțină cultură sau complet inculți și trebue considerate ca adevărate greșeli de ortografie, chiar dacă li se poate da o explicație fonetică (absorbirea lui *i* consonant de către *i* sonant imediat precedent).

* * *

Cu aceasta trec la observațiile de ordin gramatical, pe care mi le sugerează unele fapte conținute în dicționarul nostru.

Numeroase substantive au alt gen decât cel consacrat astăzi. De ex.: *agraf*, *albumin*, *alumin*, *analiz*, *anex*, *bagatel*, *butonier*, *comet*, *comod* 'dulap', *corvet*, *cromă*, *decalitră*, *epilepsiu*, *farmacopeu*, *filipic*, *fosil*, *ginecee*, *gramă*, *insect*, *jup*, *lantern*, *metod*, *motet*, *pistolă*, *politehnic*, *potasă*, *scrupulă*, *steră*, *suburbiu*, *surs*, *vaccină* [2]. Altele, puține, prezintă forme duble: *astră* — *astru*, *partid(ă)*, *precept(ă)*, *precis(ie)*, *rol(ă)*, *suvenir(e)*, *vapoare* — *vapor*. Să se compare și fapte ca următoarele, care se referă tot la morfologia substantivului (și a numelui în general): (*vorbe*) *civili*, *culmine*, *funeraiu*, *ganglione*, *grupi* (pluralul

[1] Cf., de pildă, *Espunere de îmbunătățirile cele mai însemnătoare introduse în Armata Principatelor-Unite dela 24 Ianuarie 1859—1 Iunie 1861: conform convențiuni; clasele societăți; elemente ale organizări*, etc. Problema merită a fi cercetată de aproape, cu ajutorul unui material contemporan bogat și felurit.

[2] Unele din ele, ca *analiz*, *corvet*, poate și *metod*, își vor fi datorând genul acesta influenței cuvintelor rusești corespunzătoare (анализ, корвет, метод), care sunt masculine.

lui *grup*), *interprete*, *miscelane*, *morav*, *prelud*, *prezent — prezinte*, *prezident — preşedinte*, *prostitută*, *sarcofag(iu)*, *soldiu*, *visceră*.

Verbul prezintă şi mai multe deosebiri faţă de starea lui actuală, în special cu privire la forma infinitivului, adică la conjugarea căreia aparţine. Iată un număr de exemple: *cede* (şi *decede*), *converga*, *corrige*, *difere*, *divergea*, *exigea*, *obsede*, *oprime*, *parcura*, *precede*, *presupoza*, *procede*, *provede*, *subsiste*, *succede*, *supoza*. Destul de numeroase sunt verbele cu aspect infinitival dublu: *curta — curteni*, *predispoza — predispune*, *prefera — preferi*, *protegea — protecta*, *repeta — repeţi*, etc. Compusele lui *ţine(a)* [1] au toate numai forme de conjugarea III: *abţine*, *manţine*, *obţine*, *reţine*, *susţine*. Cf. şi *dirigeà* (alături de infinitivul lung substantivat *dirigere*), *înscri(e)*, *suspendat — suspens*, care ne trimet tot la amestec de conjugare.

Surprinde, în prefaţă, apariţia deasă a perfectului simplu, acolo unde ne-am aştepta să găsim perfectul compus (pe care, de altfel, îl întâlnim în nota adăugată la prefaţă): *se simţi necesitatea unui dicţionar*; *întreprinsserăm formarea acestui dicţionar*; *izbutirăm a-l da la lumină*.

* * *

Pentru a sfârşi ceea ce am crezut că merită să fie relevat din acest dicţionar, dau o serie de cuvinte interesante din diverse puncte de vedere [2]. Iată lista lor alfabetică: *abonà* „a se subscri la vreun lucru care se vinde prin abonament"; *academist* „cel ce învaţă în academie"; *aclimatà*; *afişor* „împărţitor de afişe"; *agenda* „text mic, pe care se însumează lucrurile ce-şi propune cineva a face"; *agregaţie* „însoţire, priimire într'un corp, într'o societate, într'o companie"; *alegorist*; *algebrist*; *alimentos* = *alimentar*; *ambiţiona* „a dori un lucru cu ardoare"; *amicie* = *amiciţie* (şi *inamicie* = *vrăjmăşie*); *amoare* = *amor*; *anatomist*; *angel* [3]; *anticar(iat)* [4]; *antreu* [5]; *aplomb*

---

[1] El însuşi apare uneori, în discuţiile din diversele articole ale dicţionarului, şi cu finala *-ea*, aşa dar după conjugarea II.

[2] Pentru unele din ele, să se compare faptele respective din *Limba română actuală. O gramatică a «greşelilor»*, unde figurează când şi când neologisme pe care le consideram acolo ca foarte recente.

[3] Cf. *angel radios* (în gura lui Rică Venturiano).

[4] Cu sensul just, care trimete la «lucruri antice».

[5] Cf. şi *caieu*, tot fără *-t*, ceea ce dovedeşte că *antret*, *caiet*, etc. s'au născut ulterior. (*Caiet* apare totuşi s. v. *maculator*; v. mai departe.)

(și *aplumb*) „linie perpendiculară pe planul orizontului"; *apostolie* = *apostolat*; *apoteozà*; *arbitrà*; *argot* „vorbirea hoților, prin care se înțeleg numai ei între ei"; *arhivar* = *arhivist* „conservator arhivei [sic !], cel ce administrează arhiva"; *arcană* „secret, lucru tainic. T. m e d. doftorie secretă și șarlatană. T. h i m. compoziție a cării formare se ține secret"; *arpagon* „bătrân zgârcit, scump"; *artificier* „cel de face artifice"; *artizan* „meșter, cel ce exersează o artă mecanică"; *asterisc*; *atelie(r)*[1]; *auditor*; *automnal*; *aventurios*[2]; *avizat* „înțelept, băgător de seamă, cuminte"; *barbișon* „cățel flocos"; *blonduri* „[h]orbote de mătase și de alte materii"; *brabantă* „un fel de pânză groasă"; *bulevard* „pământul ce se înalță împrejurul unei cetăți, închipuind întărirea ei; bastion, loc tare, ce apără o țară de invaziunile barbarilor"; *burgezie*[3] „populul de jos care se ocupă cu meseriile cele mai groase"; *cabană* „bordeiu"; *calorifer* „un fel de sobă care duce căldura în mai multe părți ale unui apartament"; *citadin* „care locuește în cetate"; *clacheor* „cel ce aplaudă în teatru, fiind plătit de actor sau de autorul piesei"; *colegian* „cel ce învață în colegiu"; *colet(ă)* „găleată de gât; teanc de marfă"; *comision* „faptă, lucrare; însărcinare ce se dă cuiva de a face ceva"; *comisionar* „cel însărcinat cu comisioane"; *contimporaneitate*; *cuadratură* „pătrătură (!), reducere în forma patratului a unei figuri curbe"; *curant* „care aleargă, umblă, curge"; *cuvetă* „un fel de cană sau lighean; urloiu, țeavă prin care se scurge apa din jghiaburile casi [sic !], bășicuța de jos în care se află mercuriu la barometre"; *dejà* = *ja*[4] „acuș, d'acuș, din minutul în care vorbesc despre ceva"; *decalcà*; *deconsilia*; *delăsa*; *demoazelă* „termen comun la toate fetele și prin care se destinge [sic !] de femeile măritate"[5]; *distracție* „T. p r o c e d. desmădulare, deosebirea unei părți din totul ei; uimire, nețintuire a minții; petrecere, resipire de gânduri"; *diurn* „de o zi, de toată

---

[1] Varianta fără *-r* ar putea fi rus. ателье. Și la Stamati găsim tot *atelie*.

[2] Contaminație între *aventuros* (neînregistrat de autori) și *aventurier*?

[3] Sic ! Ar putea fi o greșală de tipar (cf. *negiob* pentru *neghiob*), explicabilă prin faptul că acest dicționar este imprimat cu alfabetul de transiție, care a precedat alfabetul latin integral, introdus oficial foarte curând după apariția dicționarului: *g* a fost asimilat, din deprindere, cu litera chirilică corespunzătoare, care se pronunța *g* și înaintea unui *e* sau *i*.

[4] Cf. ital. *già*.

[5] Cf. și *damă* « doamnă, cocoană; acea care posedă o domnie, un drept de a porunci ».

ziua"; *diurnă* „zial, [sic], de zi"; *dramatist*; *ducă* [1] = *duce*; *embargo* „porunca ce se dă corăbierilor neguțătorești de a nu ieși din port fără permisie"; *emplastru* „cataplasmă"; *esențià* „a stropi cu esență mirositoare"; *excursie* „năvălire în țara vrăjmașului [2]; preumblare"; *expozant* „T. J u r i s. cel ce expune o faptă; arată pretențiile sale prin jalbă sau altă hârtie"; *extra* „ce nu e obicinuit, foarte bun"; *facsimilat* = *facsimil*; *factorie* „locul unde sunt factorii sau agenții unei companii neguțătorești în o țară străină"; *fanfaronà* „a tăia palavre, a se lăuda, a se făli"; *filozofism* „filozofie mincinoasă; întrebuințarea rea a filozofiei"; *garderobă* = *gardirop* „loc unde se pune [sic !] hainele, veșmintele"; *grada* = *gradua* „a însemna grade de împărțiri; a adăuga treptat; a da grade în o facultate"; *guvernământ* „guvern, ocârmuire, oblăduire"; *inept* = *inapt* „nedestoinic, prost; năuc, neghiob"; *inimicie* = *inimiciție*; *jurnal* „relație despre evenimentele de fiecare zi, gazetă, uvragiu periodic [3]; registru în care se trece pe fiecare zi"; *jurnă* „rând" [4]; *laboratoriu* „local pentru operațiile himice; atelier"; *laxativ*; *leitenant* „locoțiitor" [5]; *locandă* „birt unde se află odăi de închiriat"; *maculàtor* „un fel de caiet mic, în care se însemnează orice; a d j. care pătează"; *madamă* „doamnă, titlu de onoare ce se dă femeilor măritate, la o stăpână de casă, etc."; *mademoazelă* „domnișoară, titlu ce se dă fetelor"; *manierist* „zugrav care nu imită simplitatea naturii"; *manoperà* = *manevrà*; *manoperă* = *manevră* „lucrare cu mâna, mișcări ce se fac oștirilor"; *manufacturar* „proprietar al unei manufacturi; lucrător dintr'o manufactură"; *marmeladă*; *minar* „lucrător la mină" [6]; *miniaturà* „a zugrăvi ceva în miniatură"; *mizericordios* [7]; *modist* „care se ține de modă; care face sau vinde lucruri de modă"; *montgolfieră* „aerostat, balon aflat de Montgolfier"; *mozaist* „care face mozaic";

---

[1] După ital. *duca*.

[2] Confuzie cu *incursie*? Există și acesta, cu explicația corectă.

[3] Cf. rus. журнал 'revistă'.

[4] Rezultat, prin « analiză », din *dejurnă* (< rus. дежурный), care a fost (și este !) interpretat, de altfel just, ca *de rând* (în formula *a fi dejurnă* 'a fi de serviciu, a fi de rând').

[5] Din rus. лейтенант 'locotenent'.

[6] Formație așa zicând românească: dela *mină* s'a derivat un nume de agent cu ajutorul sufixului vechiu *-ar*.

[7] Cf. . . . Rică Venturiano (*poziție mizericordioasă*).

neolog „care întrebuințează ziceri noui" [1]; *ocaziona* „a pricinui ceva, a da prilej"; *oficiu* „serviciu, slujbă; funcție; țeremonie religioasă, sânta leturgie, datorie a vieții omenești, a societății civile"; *omnibus* „un fel de trăsuri foarte mari, care umblă prin orașele cele mari și la care cineva plătește foarte puțin "; *palpà*; *panagiu* „drept ce-l plătește cineva proprietarului unei păduri, pentru a avea voie să lege porci acolo, ca să mănânce ghindă, jir, etc."; *pancartă; panificație*; *parolă* „vorbă; darul firesc de a vorbi; cuvânt, voie de a vorbi"; *pepinieră* „școală unde se formează tinerii pentru diferite meserii sau slujbe; răsadniță"; *periodist* „compuitor de scrieri periodice"; *pionaru* „lucrătorul unei armii spre a potrivi drumurile, a săpa șanțuri" [2]; *poartă-voce* „instrument în formă de trompete spre a duce vocea departe"; *popular*, sinonim aproximativ al lui *democrat(ic)* [3] (tot așa *popularitate*, explicat, între altele, prin „dragostea și favorul poporului; purtare potrivită pentru a câștiga dragostea poporului"); *practical* „care se poate practica"; *precauționà* „a apăra pe cineva cu poveți în contra vreunei nenorociri; a lua măsuri spre a scăpa de oarecare rău"; *prezidiu* „întărire, garnizoană fortereață; apărare"; *proverbialist* „care face proverbe"; *publicist* „care scrie despre dreptul public, care-l cunoaște"; *pulmonie* „boală de plămâni" [4]; *recensie* „cercetarea ce face despre ceva sau despre oarecare lucruri; numărare, revistă"; *refacție* „scăzământ ce se face în prețul mărfurilor"; *regisor* „cel ce e însărcinat cu dirigearea și cu darea socotelilor"; *recuiziție* „cerere"; *revistă* „revedere, cercetare, trecere prin vedere"; *rezon* „înțelegere, minte, judecată, rațiune; f i g. dreptate, cuvânt" [5]; *scutier* „custode"; *sectator* „partizan; cel ce se ține de ideile, de învățătura unui filozof, etc."; *sergent* „unterofițer [6]; aprod"; *servant, -ă* „slujitor; slujnică"; *simfonist* „care compune simfonii"; *sindicat* „slujba unui sindic"; *soarea* „adunare,

---

[1] Cu o familie destul de bogată, în care figurează și *neologism* « obicinuință de a întrebuința ziceri, expresii noi ».

[2] Adică *pionier*. Cf. mai sus *minar* (pentru actualul *miner*).

[3] Am cunoscut acest sens al lui *popular* acum 40—45 ani la unii concetățeni ai mei (din Tecuci), oameni cu oarecare cultură. (Cei inculți nu-l întrebuințau.)

[4] Frecvent (mai ales cu metateza lui *l* : *plumonie*) în vorbirea tecuceană.

[5] Iarăși ne amintim de eroii lui Caragiale.

[6] Cf. rus унтер-офицер.

petreceri ce se fac noaptea"[1]; *somniloc* „care vorbește în somn"; *son* „sunet, sgomot"[2]; *spectabil* „demn de văzut; frumos"; *stație* „ședere, stare de repaus; locul unde cineva se oprește pentru a locui"; *stereotipà* „a tipări o carte cu table stereotipe"; *strategist* „cel ce cunoaște strategia"; *student* „școlar"; *studiat* „învățat"; *superfin* „foarte fain"; *suplică* „jalbă, rugăciune"; *suroricid* „omorîtor de soră"; *tartuf* „ipocrit, fățarnic"; *tatovà* „a desena felurimi de figuri pe corp și pe obraz"; *tincturier* „boiangiu"[3]; *trienat* „spațiu de trei ani cât ține o funcție, etc."; *trinitate* = *trietate* „treime, troiță"; *triplicat* „a treia copie a unui act"; *ultimat* „ultimele condiții la un tractat"; *vade-mecum* „tot ce obicinuește a aduce cineva cu sine, a purta asupra sa"; *vampir* „strigoiu; numirea unui liliac foarte mare; fig. acela care se îmbogățește cu răpiri dela altul și dela popor"[4]; *vedetă* „streajă de cavalerie; locul ce trebue să se lase deasupra scrisorii, mai mult sau mai puțin, după titlul aceluia căruia o adresezi".

* * *

După cum se poate vedea, *Dicționarul portativ* prezintă, în ciuda modestiei lui științifice, un interes deosebit, atât prin materialul înregistrat de autori, cât și, mai cu seamă, prin observațiile, comentariile, etc., pe care le sugerează acest material. Foarte interesantă mi se pare, în special, studierea neologismelor existente și în limba actuală din punctul de vedere al evoluției înțelesului. Partea finală a articolului de față acest scop a urmărit: să atragă atenția asupra modificărilor semantice mai caracteristice și, eventual, să provoace o cercetare mai adâncă a problemei. Pentru aceasta se impune însă lectura atentă a unui număr de texte aproximativ contemporane cu dicționarul aici în discuție.

IORGU IORDAN

---

[1] Cuvânt frecvent, în copilăria mea, la Tecuci, cu sensul de „bal" (dat de flăcăii din suburbiile orașului). Se pronunța *suareà* și *suhareà*.

[2] Apare și astăzi câteodată (la G. Călinescu, de pildă).

[3] Cf. n. pers. *Tinctorian*, care trebue să fie «traducerea» latinizantă a lui *Boiangiu*, după cum *Pictorian* va fi traducând pe *Zugravu* sau *Zugrăvescu*.

[4] Să se compare *bampir* (în gura lui Pristanda).

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Речь идет о лексикографической работе, авторы которой остались, поскольку мне известно, совершенно неизвестными в истории румынской лингвистики. Интерес, который представляет этот словарь, к тому же весьма богатый, содержащий около 8000 слов, главным образом, исторический. Изучая румынские неологизмы почти с вековой давностью в сравнении с сегодняшними, в случаях, весьма частых, когда они сохранились до наших дней, можно отдать себе отчет о формальных и семантических изменениях, которым они подверглись в течение времени. Большинство укоренилось окончательно, ассимилируясь со старыми словами, другие продолжают чувствоваться, как элементы заимствованные у других языков.

Большое число неологизмов имели две формы, находившиеся, некоторым образом, в борьбе одна с другою. Это происходит вследствие различного местного происхождения. Так как, в противоположность утверждению, обычному не только в школьных пособиях, но и в работах по специальности, неологизмы, так называемые, западные (в географическом и культурном смысле) не всегда приходили к нам с французского. Самыми интересными в данном случае являются существительные с окончанием на *i(un)e : administraţi(un)e, concesi(un)e, infecţi(un)e* и т. д. За исключением трех или четырех, имеющих форму на *i(un)e*, и, приблизительно, стольких же, с двоякой формой (на *i(un)e* и *ie*), все остальные, чрезвычайно многочисленные, появляются в нашем словаре с окончанием на *ie*, следовательно, так же, как и соответствующие русские слова, того же латино-романского происхождения. Известно, что первые неологизмы вошли в наш язык с русского и имели, следовательно, ту же форму, что и в языке давшем их нам (т. е. суф. *ie*). После 1848 года русское влияние начинает уменьшаться, взамен увеличивается влияние западное, в первую очередь французское, благодаря приходу к власти буржуазии, вскоре вступившей в союз с помещиками. С этого момента число западных неологизмов начало быстро расти, что имело, как следствие, между прочим, вторичное введение, под латино-французской формой, некоторых слов, уже существовавших под их русским видом. Это именно случай с окончанием на *i(un)e*. При всем сильном влиянии запада, основная форма на *ie* была в шестидесятых годах прошлого столетия настолько укоренившейся, что, как мною было указано, в этом словаре встречаются только эти формы.

Речь более широких социальных групп, не только продолжала сохранять старую форму, но, по мере усвоения других неологизмов этого рода, изменяла их по образцу слов, перешедших из русского языка. Так объясняется положение, что сегодня большинство румын употребляет формы с окончанием на *ie*.

Автор труда занимается и другими деталями в связи с формальной частью (произношение, орфография, морфология) и семантической.

Нельзя остановиться более подробно на этих вопросах в резюме.

NEGAŢIA ROM. *de loc*

Datorită unei superficiale interpretări formaliste, negaţia românească *de loc* figurează în dicţionare ca un compus al substantivului *loc* cu prepoziţia *de*. Etimologia pare, la prima vedere, atât de firească încât nimănui nu i-a trecut prin minte că ar fi nevoie să se explice procesul derivării [1]; şi de fapt orice încercare ar fi inutilă: o justificare a evoluţiei noţiunii de « loc » spre aceea de negaţie nu se poate găsi. In *de loc* cu sensul de « în niciun chip, de fel » trebue să vedem nu compusul *de* + *loc*, ci o alterare a negaţiei *de leac*, locuţiune mult mai frecventă în limba veche decât aceea de care ne ocupăm şi singura, dintre ele, explicabilă din punct de vedere semantic.

Un *de loc* vechiu şi autentic există în limba românească, dar cu sens temporal, acela de « imediat », ca şi adverbialul *pe loc*:

Pasvandoglu, dacă au văzut aşa, au ieşit din cetate . . . şi d e l o c s'au dus la arnăutchiu de şi-au strâns oaste (Dionisie Eclisiarhul, în *Tezaur*, II, 185);

împăratul turcesc, dacă au iertat pe Pasvandu, d e l o c au trimis jalba Ţării Rumâneşti la Petruburg, la împăratul Pavel (Idem, *ibid.*, 200);

[vezirul] *zise ca să spui şi înaintea acestor rigiali acele ce am spus înălţimii sale, şi le mai spusei încă o dată şi d e l o c răspunseră rigialii că aceasta trebue să se scrie la împăratul* (Iannache Văcărescul, în *Tezaur*, II, 299);

după ce căpătă beţele, porunci la sabie şi d e l o c îi tăiă capul (Pop-Reteganul, *Poveşti ardeleneşti*, I, 6).

---

[1] Numai cu titlu de curiozitate menţionăm naiva interpretare pe care o aflăm în revista *Dacoromania*, VII, 503, n. 3, unde se pretinde că „această locuţiune s'a născut pe vremea când prepoziţia *de* avea încă sensul « din », din expresii ca *nu se mişcă* (*urneşte, pleacă*, etc.) *de loc*, propriu « din loc »", ceea ce dovedeşte nu numai îngustime formalistă, ci şi ignoranţă a datelor istorice.

De asemenea mai cunoaştem o locuţiune *de loc* cu sensul «din partea locului», ca în următoarele fraze din cronica atribuită lui Enache Kogălniceanu (în M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, III):

atunce domnul au făcut un arz de la toată ţara şi de la Turcii d e l o c (210);

[neguţitorii laji] *mistuesc şi bucatele raielelor pin bucatele lor şi ucid pe neguţitorii d e l o c şi mistuesc săracii cu dobânda* (215);

şi aşa au trecut şi la Botoşeni şi la Hârlău, dând mare strinsoare şi mazililor şi boierilor d e l o c, ca să arate fieştecare de au ascuns vite de a Lajilor în bucatele lor (220);

ca şi într'o traducere din secolul al XVII-lea:

Vudinii sănt d e l o c[1] *şi sănt păstori* (Herodot, ed. Iorga, 241).

Şi pe când *de loc* cu acest sens din urmă e foarte explicabil, iar cel temporal îşi găseşte paralele în alte limbi — lat. *ad locum* şi formele romanice corespunzătoare latinului *loco*: v. fr. *lues*, sp. *luego*, port. *logo*, compusul v. veronez *aló* (*R. E. W.*, 5096, 5097), germ. *zur Stelle, auf der Stelle*, fr. *sur place*, lat. *statim* — nu se cunoaşte nicio limbă în care noţiunea de «loc» să ducă la aceea de negaţie.

De loc în funcţie de negaţie apare foarte târziu. Tiktin citează exemple abia din secolul al XIX-lea. Intr'un text mai vechiu noi nu l-am întâlnit decât o singură dată şi anume în predoslovia letopiseţului lui Miron Costin: *şi d e l o c lĕtopiseţă de muldovan scrisâ nu să aflâ* (ap. Gaster, *Chrest.* I, 197). Trebue să ţinem însă seama de faptul că, deşi e alcătuit în secolul al XVII-lea, letopiseţul ni s'a păstrat în copii dintre care cele mai vechi datează din secolul al XVIII-lea, aşa că nu ar fi exclus ca forma să se datoreze copistului.

Pentru redarea noţiunii de «în niciun chip, de fel», vechea românească, aşa cum ne-o atestă textele secolului al XVI-lea, nu cunoştea decât adverbele şi locuţiunile adverbiale *nemica* (cu variantele *nemică, nimica, nimică*), *cu nimică, întru nemic, într'o nemică, nece (nice) cum* şi *nece cu un chip* (cf. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, 248 ş. u.):

n e m i c â să vă sfiiţi (= «să nu vă sfiiţi de loc») (*Codicele Todorescu*, ed. Drăganu, 193);

n i m i c a de acei straničĭ să se teamă (Coresi, *Lucrul apostolesc*, ed. Bianu, 409);

---

[1] Neînţelegând sensul de «băştinaş» al locuţiunii, editorul a pus un *sic* după *de loc*.

aceasta știind, fraților, *n e m i c ă* *să ne mâhnim* (Coresi, *Carte cu învățătură*, ed. Com. istorică a Rom., 33);

e grăescu: în căți ani tinerelul următoriu ĭaste, *c u n i m i c ă* *mai bun iaste de șerbul* (Iorga, *Câteva doc. de cea mai veche limbă rom.*, 3). (Pasajul corespunzător din Biblia lui Samuil Clain și cea dela Petersburg sună astfel: *iară zic: în câtă vreame moșteanul prunc iaste,* *n i m i c ă* *nu să osăbeaște din slugă*);

nim? să nu se spământe, că *î n t r ' o n e m i c ĸ* *nu se va deșerta* (Hasdeu, *Cuv. d. b.*, II, 78);

să nu-l făgăduimu elu *î n t r u n e m i c* (*ibid.*, 125);

zise șarpele la muiare: « *n e c e c u m* *nu vreți cu moarte muri* » (*Palia* dela Orăștie, ed. Roques, 20);

« *Scoală, Petre, de junghe și mănâncă* ». — « *N e c e c u u n c h i p*, *Doamne* ». (Coresi, *Lucrul apostolesc*, ed. Bianu, 44).

Aceste locuțiuni se reîntâlnesc în textele din secolul al XVII-lea:

ĭarâ svăntul dĕca-l vâdzu nu sâ temu *n e m i c â* (Varlaam, *Cazania*, ed. Byck, 393);

de-l va fi suduit pre rob pentru vina lui și nu să va atinge *n e m i c â* *de stăpân, atunce nu să va certa nice unul nice altul* (*Pravila lui Vasile Lupu*, 130ᵛ);

cela ce va petrĕce pri cel vinovat după ce va face greșala și de-l va petreace puțin lucru până va arăta calea și va fi fără arme, nu să va certa *n i c e c u m* (*ibid.*, 176ʳ);

muĭarea ce-ș' va ağuta bărbatului . . . pentru să nu-l omoarâ, nu să va certa *n i c e î n t r ' u n c h i p* (*ibid.*);

și tu, Viθlĕeme, pământul Iudii, *n i c i î n t r ' u n c h i p* *mai mic ești întru povățuitorii Iudii* (*Biblia*, 1688, Matei, 2, 6);

deci luâ îndărznire și astătu naintea boiarinului Luchian și defăimându-l și b..tğocurindu-l și nebăgând samâ *n i c e ' n t r ' o n e m i c â* *îngrozâturile și răstiturile lui, nice măgulíturile* (Dosoftei, *Viața și petr. sv.*, Oct. 13, 62ᵛ).

Alături de ele mai apar însă expresiile *nice cătu-i leac, nice de leac, nice leac*:

luați pre acest spurcat ce nu mă ia în samâ *n i c e c ă t u - i l ĕ c* (Varlaam, *Cazania*, ed. Byck, 430);

unii den noi n'au *n i c e d e l ĕ c* *meșterșugul scripturilor* (*Cazania* dela Dealu, ap. *Bibl. rom. veche*, I, 145);

atunci adusără la dăns un bolnav de-l purta patr'ănşi ca pre un mort; n i c e l ĕ c putĕre sau tărie întru sine n'avea (Varlaam, *Cazania*, ed. Byck, 180);

era o muiare de avea duh neputinčos de optsprădzĕce ai şi era gărbov ĭ şi nu să putea rădica n i c e l ĕ c (*ibid.*, 312);

eu n'am nice o pricină să-m' fie scandală n i č e l ĕ c de om pemintĕn (Dosoftei, *Viaţa şi petr. sv.*, II, 56[r]);

aruncat în cămin îmfocat, nu s'au atins focul n i č e l ĕ c să-l betejască (*ibid.*, II, 2[v]).

Dintre acestea mai stărue până în ziua de astăzi locuţiunea *nici de leac*:

pepeni barim nu se găsesc n i c i d e l e a c (D. Stănoiu, *Călugări şi ispite*, 129);

cu cuţâtu t'-oi tăia, cu gura t'-oi d'escânta şi cu mâna t'-oi lăpăda, ń i š d' e l' a c nu t'-oi lăsa (Alexici, *Lit. pop.*, I, 205),

paralel cu care circulă construcţia eliptică *de leac*, atestată şi în texte mai vechi:

căte cărţi nu să pot înţelege d e l e a c drept nimic să socotesc (*Legiuirea Caragea*, ap. *DA* s.v. *leac*) [1];

[buba] *să nu se mai întindă, să nu mai cuprindă, să nu mai rămâe d e l e a c, nici cât bobul de mac* (Ionescu şi Daniil, *Culegere de descântece*, I, 66);

rătranul (= strofa) *al patrulea nu l-am priceput d e l e a c* (*Curier de ambe sexe* [2], IV, 170);

poţi măcar să dai cu tunul, nu-i găsi [călugăr] *d e l e a c* (N. A. Bogdan, *Pov. şi anecdote din popor*, 25);

Vezi că pricepură ei că n'are să se mai vază. Poate că în cer, dar aci pe pământ, d e l e a c (Ispirescu, *Legende*, 1892, 108).

De leac a evoluat apoi spre *de loc*, care şi-a făcut loc printre celelalte negaţii înrudite fără să le înlăture, deoarece ele îşi păstrează puterea de expresivitate dela origine, putere pe care *de loc* nu o are. In fraza: *Bre, da' o prună de leac n'a rămas. Afurisită lighioană mai e şi omida asta!* (Vlahuţă, *File rupte*, 158), *de leac* e mult mai expresiv decât *nicio* (*n'a rămas nicio prună*) sau *de loc* (*n'au rămas prune de loc*). La fel în: *n'avea în tot ţarcul un fir de pai, d e l e a c*

---

[1] Ediţia nouă scoasă de Ion Paladi, *Codul Caragea*, Bucureşti, 1907, 112, dă: *nu se pot înţelege d e l o c.*

(Sadoveanu, ap. Tiktin s.v. *ţarc*) şi *n'au avut nici măcar un ban de l e a c* (Marian, *Ornitologia*, I, 19).

Această putere de expresivitate stă în imaginea pe care o deşteaptă negaţia *de leac*. Intradevăr, punctul de plecare al acestei locuţiuni este ideea de cantitate infimă pe care o cuprinde noţiunea de «leac, medicament». Doctoriile se dau în porţii foarte mici şi *un leac* a putut ajunge să însemne «foarte puţin»:

să-mi pun u n l e a c de vie (Pop-Reteganul, ap. *DA*, s.v. *leac*),

pentru ca apoi *de leac* să evolueze dela sensul de «în mică cantitate» spre cel de «foarte mic» şi chiar de «foarte rar»:

un copil numai de leac, o oală numai de leac (Ceauşianu, Fira, Popescu, *Culegere de folklor din jud. Vâlcea*, 174);

năravurili bune . . . nu le mai găseşti d e l e a c (Jipescu, *Opincaru*, 73).

Şi dacă *leac* înseamnă «foarte puţin»[1], *nice cătu-i leac*, *nice de leac*, *nice leac* au sensul de «nici măcar atât», adică «nimic, niciodată, de loc»[2]. Aşa s'a ajuns şi la locuţiunea *fără (de) leac de* cu înţelesul de «fără niciun (o), fără niciun pic de», precum şi la folosirea în aceeaşi funcţiune a formei izolate *leac*, ca în aceste exemple:

şi eşind [porumbiţa] *dintr'apă f ă r ă l e a c de putoare, zbură în văzduh atâta de sus cât nu să vedea* (Dosoftei, *Viaţa şi petr. sv.*, I, 52ᵛ);

unii lua bărbaţii, alţii femeile, alţii copiii şi-i vindeau unii la alţii f ă r ă d e l e a c de milă (Neculce, în *Cronicele Rom.*, II, 412);

că dă, e păcat să rămâi f ă r ă l e a c de învăţătură (Creangă, *Amintiri*, Iaşi, 1892, 7);

împărăteasa lui era mâhnită, pierită la faţă şi f ă r ă l e a c de voie bună (Mera, *Din lumea basmelor*, 58);

nu iaste pe trupu-mi l ĕ c de sănătate (Dosoftei, *Psăltire* în versuri, 58ᵛ).

---

[1] Acest sens ne întăreşte convingerea că în *o leacă* avem a face cu un derivat din *leac*, şi nu cu un reflex al misteriosului cuvânt vechi-slav *otъlěkъ*, rus. dial. олекъ (v. Berneker, s. v. *lěkъ*).

[2] In condiţii identice *cât de puţin*, *câtuşi de puţin*, care înseamnă «foarte puţin», dau naştere negaţiilor *nici cât de puţin*, *nici câtuşi de puţin*, ca în fraza *nu o fac n i c i c â t u ş i d e p u ţ i n* «nu o fac de loc» (Odobescu, *Scrieri lit. şi ist.*, III, 619), şi chiar *câtuşi de puţin* «de loc»: *nu se simţea c â t u ş i d e p u ţ i n obosit*.

Evoluția sensului «foarte puțin» > «de loc» ne aduce aminte de prezența în limba română a altei negații, pornită dela noțiunea de «picătură», adică tot «foarte puțin, foarte mic»: *niciun pic*, *nici pic*, *pic*, *fără (de) pic de*, *cât e picul*:

nu mai avea n i c i u n p i c de minte;

s'au fost împlut inima lui de întristare, cât n'au mai încăput acolo n i c e p i c de mângăiare (Ioan din Vinți, *Sicriiul de aur*, 1683, 86v);

n'am bani n i c i c h i c (Alecsandri, ap. Tiktin, s.v. *pic*);

eu încă n'am amijit n i c i p i c (N. A. Bogdan, ap. Tiktin, s.v. *pic*);

Noaptea era frumoasă. P i c de nuor nu se vedea (Ispirescu, *Legende*, 1892, 246);

f ă r ă d e c h i c de sieală (Pseudo-Enache Kogălniceanu, în *Cronicele României*, III, 212);

nu sta locului c â t e p i c u l (Tiktin, s.v. *pic*).

Afară de numeroasele sinonime din limba noastră ca *nici strop*, *boabă (nu pricepea b o a b ă)*, *nicio țâră*, *nici atâtica* (negație însoțită la început de gest, dar care s'a desprins, după cum s'a izolat și gestul cu unghia între dinți, care exprimă negația fără cuvinte), *nici cât negru supt unghie*, și altele, pe care le vom examina într'un studiu special consacrat negației în limba română, găsim paralele în alte limbi. Astfel fr. *goutte*, care înseamnă «picătură», a ajuns să aibă sensul lui *de leac* în construcții ca *je n'ai g o u t t e d'argent* în limba de altădată («nu am bani de loc») sau *je ne vois g o u t t e* în limba de azi («nu văd de loc»); de asemeni corespunzătorul latin *gutta*, ca în următorul pasaj din Plautus (*Pseudolus*, 397-398): *quoi neque paratast g u t t a certi consili neque adeo argenti* («nu are nici pic de plan și nici bani»). Francezul *point* «de loc» are ca punct de plecare noțiunea de «mic cât un punct» și a ajuns să însemne «nici măcar un punct, nici un pic, de loc»; fr. *brin* «fir», trecând prin sensul de «ceva de mică importanță, ceva mic», a ajuns în legătură cu negația să însemne «nici cât negru supt unghie, de loc», ca în fraza: *il n'y a pas un brin de vent* «nu e vânt de loc». Iar francezul dialectal *mie* derivat din lat. *mica* (*je ne vos m i e* = «nu văd de loc»), ca și it. *mica* (*ne abbiamo m i c a trovati di Momoli* = «nu am găsit niciun M., nu l-am găsit de loc»), se alătură, în ceea ce privește atât originea cât și evoluția lui, adverbialului rom. *nemica* de care ne-am ocupat mai sus. Se mai pot aminti tot aci latinul *nihil* care, dela sensul de «nimic», a ajuns să îndeplinească, întocmai ca

rom. *nemica*, funcţiunea lui « de loc » (cf. Stolz-Schmalz [5], 643): *nihil amas, umbra es amantis magis quam amator* (Plautus, *Miles*, 625); *Thebani nihil moti sunt* (Titus Livius, 42, 46, 8); *nihil cedimus Graeciae ; beneficio nihil utitur* (Cicero, ap. Georges); *nihil opus est* (Terentius, ap. Georges), şi vechiul-slav *ničesože*, *ničĭtože* cu o evoluţie identică (cf. Dosoftei, *Psaltirea de 'nţăles*, 114ʳ : ничтоже оуспѣетъ врагъ нанѥ, *nemicâ nu va spori pizmaşul asupra lui*, unde ничтоже şi *nemicâ* au sensul « de loc »).

Mai rămâne de explicat o problemă de fonetică: cum a devenit *de leac* — *de loc*? Simpla apropiere de mai vechiul *de loc* « imediat; din partea locului » nu e suficientă, deoarece o asemenea transformare nu găsea sprijinul semantic absolut necesar. Cred mai curând că avem a face cu unul din cazurile în care a jucat un rol antinomia, noţiunea de « de loc, în niciun chip » cuprinsă în *de leac* întâlnindu-se cu aceea exact contrară de « în întregime » din *de tot*. (Să se compare *pomul s'a uscat d e t o t* cu *pomul nu s'a uscat d e l o c*).

Sub influenţa lui *de tot*, *de leac* a putut deveni *de loc*, după cum lat. *gravis* « greu » a devenit *grevis* în prezenţa lui *levis* « uşor », ca şi germanicul *hera* « încoace » devenit *hara* sub influenţa lui *dara* « încolo », tot aşa cum lat. *sinister* « stâng » a ajuns să fie rostit *sinixter* şi *senexter* având în faţă pe *dexter* « drept ».

Această apropiere e cu atât mai firească, cu cât un *nu s'a uscat de tot* cu sensul de « nu s'a uscat absolut de loc » a putut şi el exista, ca în franceză, unde *du tout*, folosit întâi pentru întărirea negaţiilor (*pas du tout*, *rien du tout: il n'est pas riche du tout* « nu e de loc bogat »), a ajuns să se izoleze ca negaţie independentă (— *Est-ce que tu pars?* — *Du tout*. « — Pleci? — Nu. »)

J. BYCK

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Румынское отрицание *de loc* „отнюдь", находящееся в словарях под словом *loc*, не является производным, как это кажется, румынского *loc* „место". Этому противоречат, семантические соображения: эволюция „место" > отрицание невозможна. (*De loc* с нормальной эволюцией, имеющее смысл „на месте", существует в румынском языке.) Старинные тексты также не поддерживают этого сближения; *de loc* в качестве вспомогательного отрицания недавнего происхождения.

Нужно видеть в *de loc* деформацию наречия *de leac* „отнюдь“. Румынское *leac* означает „лекарство, врачевание“. Отсюда вытекает понятие „минимальное количество“. Следовательно, *a nu avea (nici) de leac* передает смысл, выраженный французскими вспомогательными отрицаниями *goutte, mie : n'avoir goutte (mie)*. Исторические данные (*nici de leac, nici leac* встречаются в 17 веке), так же как и семантика, подтверждает эту этимологию.

Объяснение фонетической эволюции *de leac* > *de loc* нужно искать во влиянии оказанном антиномией : „отнюдь“ — „вполне“. Подобно тому, как лат. *gravis* „тяжелый“, *sinister* „левый“, нем. *hera* „с этой стороны“ дали *grevis, sinixter, senexter, hara* под влиянием *levis* „легкий“, *dexter* „прямой“, *dara* „с той стороны“, также *de tot* „вполне“ превратило *de leac* „отнюдь“ в *de loc*. Это соотношение находит подтверждение в истории французской отрицательной формы *du tout*.

RÉSUMÉ

La négation roumaine *de loc* « nullement », enregistrée dans les dictionnaires s. v. *loc*, n'est pas, comme elle semble l'être un dérivé de roum. *loc* « lieu ». Ce qui s'oppose à ce rapprochement ce sont d'abord des raisons d'ordre sémantique : l'évolution « lieu » > négation est improbable. (Un *de loc* à evolution normale, ayant le sens de « sur place », coexiste en roumain.) Les vieux textes, de même, ne lui accordent aucun appui ; *de loc* en fonction d'auxiliaire de la négation est de date récente.

Il faut voir dans *de loc* une déformation de la locution adverbiale *de leac* « nullement ». Roum. *leac* signifie « remède, médecine ». De cette signification dérive celle de « quantité infime ». Donc, *a nu avea (nici) de leac* traduit l'idée exprimée à l'aide des auxiliaires français de la négation *goutte, mie : n'avoir goutte (mie)*. Les données historiques (*nici de leac, nici leac* sont attestés au XVIIe siècle), de même que la sémantique, confirment cette étymologie.

L'explication de l'évolution phonétique *de leac* > *de loc* doit être cherchée dans l'action exercée par l'antinomie : « nullement » — « entièrement ». De même que lat. *gravis* « lourd », *sinister* « gauche », germ. *hera* « de ce côté-ci » ont abouti à *grevis, sinixter, senexter, hara* sous l'influence de *levis* « léger », *dexter* « droit », *dara* « de ce côté-là », *de tot* « entièrement » a transformé *de leac* « nullement » en *de loc*. Ce rapprochement trouve un appui dans l'histoire de la négation fr. *du tout*

SLAVO-ROMANICA

ÎMPRUMUTURI MAGHIARE PRIN INTERMEDIUL SLAV

Reconsiderarea influenței slave asupra limbii române lămurește, între altele, problema împrumuturilor maghiare din limba română în epoca cea mai veche.

Vom lua în considerație regiunile din Ardeal unde populația slavo-română locală a venit în contact cu Maghiarii, după venirea acestora în Ungaria.

Maghiarii au pătruns în noua lor patrie în 896, prin valea Tisei, valea Bistriței și valea Mureșului. Cucerirea Ardealului se produce însă mai târziu, în secolul al XI-lea (valea Someșului e cucerită în prima jumătate a secolului al XI-lea, iar sudul Ardealului în cursul secolului al XII-lea).

Voevodatele slavo-române din Transilvania sunt atestate documentar în secolul al X-lea–al XI-lea.

In această primă epocă a pătruns în limba română, prin intermediul slav, o serie de termeni pe care îi vom examina aici; mai târziu, începând cu secolul al XIV-lea, când există probe documentare a simbiozei româno-maghiare în pusta Ungariei (e vorba de comunități de viață pastorală în organizarea feudală a Ungariei) și în Ardeal, termenii maghiari au pătruns direct în română.

Constatăm că pătrunderea termenilor maghiari în limba română, prin intermediul limbii slave vorbite în Ardeal și Ungaria (limba bulgară, cu unele trăsături dialectale ce nu se regăsesc în vechea bulgară), probează că populația slavo-română vorbea limba bulgară, și că, ulterior, limba bulgară a dispărut, fiind înlocuită cu româna.

Densusianu (*H.d.l.r.*, I, 378; cf. *DR*, VI, 523 urm.) a arătat că verbele românești în *-uire*, împrumutate din maghiară la această epocă, și anume: *alcătui*, *bănui*, *bântui*, *birui*, *bizui*, *făgădui*, *îngădui*, *mistui*, etc., au intrat în limbă prin filieră slavă; el nu a insistat, însă, asupra aspectului social al procesului.

L. Treml (*Omagiu prof. Ilie Bărbulescu*, Iași, 1931, p. 310 urm.) a explicat aceste verbe prin maghiară, dar nu a justificat prezența lui *u* în *-uire*, care nu poate fi explicat prin formele maghiare *bántani* > *bântui*, etc.

Lucrurile s'au petrecut în felul următor: verbele maghiare pătrunse în slava de sud (în special în sârbo-croată), au fost repartizate în categoria verbelor în *-ovati*; *bántani* a devenit deci *bantovati* și, pătrunzând în română, a urmat soarta verbelor slave în *-ovati*: așa dar, *bantovati* > dr. *bântui*, ca și bg. *darovati* > dr. *dărui* (cf. Leskien, *Gr. d. serbo-kr. Spr.*, p. 467 urm., 496). In vechea bulgară sunt atestate verbele *banŭtovati* și *lakovati* (Miklosich, *Lex.*, s. v.). Sunt forme regionale (al doilea termen e atestat în documentele slave din Țara Românească).

Acești termeni nu au dispărut din bulgară; ei au pătruns și în sârbo-croată, ceea ce se explică prin criterii geografice: s.-cr. *aldovati* (dr. *aldui*), *bantovati* (dr. *bântui*), *engedovati* (dr. *îngădui*), *felelovati* (v. dr. *felelui*).

P. Skok (*Slavia*, VIII, 627) explică prezența verbelor maghiare în *-uire*, în limba română, în felul următor: verbele maghiare în- *ni* (*alkotni* > dr. *alcătui*, etc.) și-au schimbat, în română, sufixul, acesta fiind înlocuit cu *-ui*, venit din slavă (< *-ują*). Pătrunderea verbelor maghiare în limba română, prin intermediul slav, nu ar putea fi justificată, pentrucă în secolul al IX-lea-al XII-lea numărul Slavilor era foarte mic.

E. Petrovici (*DR*, XI, 188 urm.) se raliază la această părere; *-ui*, ne spune d-sa, a fost întrebuințat ca „un sufix pentru verbe străine" (*loc. cit.*, 190) [1].

In sprijinul părerii că verbele în *-uire* au pătruns în română prin intermediul slav, se poate invoca tratamentul *î* + *n* al lui *o* + *n* maghiar în română: ung. *gond* > dr. *gând*, la fel ca v. bg. *ą* redat în română, în faza medio-bulgară, adică înainte de secolul al XII-lea (v. Mladenov, *Gesch. d. bulg. Spr.*, 109 urm.) prin *în*: bg. *mąndrŭ* > dr. *mândru*, etc. (*ILR*, III, 55; *Mél. ling.*, 151) [2].

---

[1] Dar *-ui* joacă acest rol în *făptui* < *faptă*, *legiui* < *lege*, etc., formate după analogia lui *dărui* < *dar*, *năpăstui* < *năpastă*, etc., după cum a arătat cu dreptate E. Petrovici (*loc. cit.*, 190, n. 1).

[2] Nu este necesar de a recurge la această explicație pentru a justifica tratamentul lui *a* + *l* sau *a* + *n* în cuvintele unguresti, de ex. ung. *találni* > dr.

In felul acesta, explicația noastră de mai sus ni se pare justificată. Dela graiurile bulgărești vorbite la nordul Dunării româna a împrumutat verbele în *-uire* și termenul *gând*, ca și unii termeni latini care au pătruns în limbă de asemenea prin intermediul slav: dr. *Crăciun*, *colindă*, *Rusalii*, *troian*, etc. (*Mél. ling.*, 324 urm.).

AL. ROSETTI

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Румынский язык заимствовал у венгерского, еще со времени первого контакта между венграми и румынами в Трансильвании и в Венгрии, глаголы с окончанием на *-uire : alcătui, bănui, făgădui, mistui*, etc. Эти глаголы существуют также в сербском и кроатском языках и в меньшем числе в болгарском. Фонетическая обработка выявляет, что они вошли в румынский язык при посредстве славянских народов, находившихся в Венгрии и в Трансильвании между X и XI веками. Dr. *gând* < mag. *gond* представляет тот же феномен (ибо славянская гласная *ǫ* переходит в румынском языке в *în :* dr. *mândru* < bg. *mǫdrŭ*).

Роль посредника южных славянских языков в румынском языке была уже показана словами dr. *Crăciun, colindă, Rusalii, troian* и т. д.

RÉSUMÉ

Le roumain a emprunté au magyare, lors des premiers contacts entre Magyars et Roumains en Transylvanie et en Hongrie, les verbes en *-uire*: *alcătui, bănui, făgădui, mistui*, etc. Ces verbes existent aussi en serbo-croate et, en moins grand nombre, en bulgare. Leur traitement phonétique prouve qu'ils ont été introduits en roumain par l'intermédiaire de la population slave qui se trouvait en Hongrie et en Transylvanie entre le Xe et le XIe siècle. Dr. *gând* < mag. *gond* montre le même phénomène (car v. sl. *ǫ* est rendu en roumain par *în*: dr. *mândru* < bg. *mǫdrŭ*).

Le rôle d'intermédiaire du slave méridional en roumain a été déjà relevé pour les mots dr. *Crăciun, colindă, Rusalii, troian*, etc.

întâlni, ung. *bántani* > dr. *bântui*, căci *a* > *ă* și *a* > *î* sunt tratamente normale, în română (v. *Mél. ling.*, 152). Varianta *î* : *u* în *bolînd*: *bolund* (< ung. *bolond*), fonetisme atestate în Transilvania, Bănat și Ungaria (S. Mândrescu, *Elem. ung. în lb. rom.*, 46; *DA*, s.v.), nu intră în această categorie de fapte.

DESPRE UNELE FORME VERBALE CU SUFIXE DIMINUTIVALE

In *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 174 și urm., Iorgu Iordan analizează diferitele înțelesuri pe care le au diminutivele în limba noastră. Autorul arată larga întrebuințare a sufixelor diminutivale în limba română și explică modul cum au putut lua naștere formațiile diminutivale în domeniul diferitelor părți ale vorbirii: « După modelul substantivelor de toate categoriile au luat naștere formații diminutivale cu nuanță desmierdătoare și în domeniul altor părți de vorbire, de exemplu la adjective, care sunt cele mai apropiate de substantive (și sub raportul conținutului noțional și în ce privește factorul pur lingvistic), eventual la pronume, etc. » (p. 178).

Alături de formele diminutivale din domeniul părților de vorbire enumerate de autor (substantiv, adjectiv, pronume, numeral și adverb), limba română cunoaște, de asemenea, unele forme verbale care se pot întrebuința cu sufixe diminutivale nominale. Astfel de forme verbale sunt proprii limbii vorbite și apar, de obiceiu, în limbajul afectiv (mai ales în vorbirea adulților cu copiii, de unde apoi sunt generalizate în limba de toate zilele).

Iată câteva exemple: *La gazdă, boieri di țară, Ia poftiț, m ă r o g e l, păn afară (Anuarul Arhivei de Folklor*, II, 1933, p. 132); *...și tu, zic eu mai departe, după ce ți-am cerut merticul, te-ai supărat că nu vreai să mi-l dai, ai tras caii și c ă r e l - p ă z e ș t e*[1], *să nu te apuce ploaia* (Marin Preda, *Intâlnirea dintre pământuri*, 106); compară și expresia: *c ă r e l poteca!* « du-te!, pleacă!, fugi! »;

---

[1] Expresia *cărel-păzește* provine, probabil, din încrucișarea formei *cărel* « pleacă, șterge-o » cu *păzește* « ferește-te »; compară *a lua la trei păzește* « a certa (pe cineva) », « a cere socoteală (cuiva) ».

Spune, băditță, ce ț-am făcut eu? Dar dă pușca la mine, mă rog matale, m ă r o g u ț ă matale, dă-mi-o mie (C. Manolache, *Sfânta Dreptate*, 253).

In exemplele citate mai sus, *mă rog*, persoana I-âi a indicativului prezent, dela verbul *a se ruga*, capătă fie sufixul nominal diminutival *-el* (compară *păhărel*, față de *pahar*: *mă rog* + *-el* > *mă rogel*) fie sufixul *-uță* (compară *crenguță*, față de *creangă*: *mă rog* + *-uță* > *mă roguță*). La fel imperativul *cară-te!* «ștèrge-o! pleacă! du-te!» primește același sufix diminutival *-el; cară(-te)* + *-el* > *cărel* (Eventual s'ar putea chiar pleca dela forma cu pronumele așezat înaintea verbului: *te cară* + *-el* > *cărel*). Pentru *cărel!* vezi o altă explicație la A. Graur, *Les mots tsiganes en roumain*, *BL*, II, 1934, p. 134: autorul presupune că forma *cărel* ar putea proveni din încrucișarea țig. *kere* «acasă» cu verbul românesc *a se căra*.

In *cărel*, *mă rogel*, *mă roguță*, sufixele *-el* și *-uță* au o valoare deosebită de aceea pur diminutivală: prin adăugarea acestor sufixe, sensul noțiunii exprimate de formele primitive *(mă rog, cară-te)* nu apare diminuat. In cazul de față, sufixele *-el* și *-uță* exprimă o stare psihică de natură afectivă a vorbitorului și au, prin urmare, o valoare stilistică; ele sugerează o atitudine subiectivă a persoanei care vorbește și îndeplinesc funcțiunea unor morfeme ale sentimentului.

Sensul originar diminutival al sufixelor amintite se pierde, ele dobândind o valoare stilistică nouă de desmierdare și de alintare (uneori chiar de ironie ușoară).

Adăugând lui *mă rog* sufixul *-el* (sau *-uță*), vorbitorul dă o nuanță de desmierdare intenției de «captatio benevolentiae» a interlocutorului, așa cum, prin întrebuințarea formei *cărel* (față de *cară-te*), porunca devine mai puțin dură; sufixul *-el*, în acest al doilea caz, are un rol eufemistic, de atenuare a poruncii.

Mă rogel (mă roguță) și *cărel* sunt forme de exprimare sintetice, cărora le-ar corespunde, aproximativ, într'o exprimare analitică, *mă rog frumos*, *cară-te frumușel*.

Tot în vorbirea familiară (în raporturile dintre adulți și copiii mici) apar, în limba română, câteva forme diminutivale interesante, care vin să se alăture celor menționate mai sus: *păpică!* «mănâncă» (dim.), *dormică!* «dormi» (dim.), *trebue s ă p ă p i c i* (*s ă d o r m i c i*), *n ' a i p ă p i c a t nimic?* Dela subst. *păpică* (diminutivul alintător al lui *papă* «mâncare», «hrană», care s'a confundat cu

imperativul *papă!* « mănâncă! » (dela *a păpa* « a mânca ») s'au creat, pentru unele moduri și timpuri, forme verbale diminutivale (comunicat de Al. Graur).

* * *

Fapte asemănătoare cu cele discutate până aici se întâlnesc și în alte limbi.

In rusă, de exemplu, există câteva verbe care primesc, în limba vorbită, sufixe diminutivale nominale. Aceste verbe se întrebuințează mai ales în vorbirea adulților cu copiii (fiind creații ale celor dintâiu).

Astfel cu sufixul nominal diminutival (având o nuanță de alintare) -к(а) (compară: комнатка « cameră mică », « cămăruță », față de комната « cameră »; vezi V. V. Vinogradov, Русский язык, Moskva –Leningrad, 1947, p. 143) se pot deriva, dela verbele спать « a dormi » și кушать « a mânca », următoarele verbe cu înțeles diminunutival desmiedător: спатки « a dormi » (dim., compară imperativul din românește *dormică!*) și кушатки « a mânca » (dim., compară imperativul din românește *păpică!*). Exemplu (o mamă adresându-se către copil): пойдём спатки « să mergem să ne culcăm (să facem nani-nani) ».

Un sufix asemănător, ca înțeles, cu -к(а) e -очк(а) (compară девочка « fetiță », față de дева « fecioară », vezi V. V. Vinogradov, *op. cit.*, p. 144). Cu ajutorul sufixului -очка se poate deriva dela пить « a bea » un verb diminutival alintător питочки « a bea » (dim.) [1].

---

[1] Ni se pare interesant să amintim aici pentru, geneza formelor verbale diminutivale asemănătoare celor citate mai sus, câteva versuri pe care mamele obișnuiesc să le recite copiilor mici, după ce i-au îmbăiat:

Потягушечки
Д ростушечки
А в ручки ловушечки
А в ножки ходушечки
А в роток говорок
А в головку разумок (comunicat de E. Zane).
[In traducere:
« Intinde-te (dim.)
Să crești (dim.)
In mânuțe să prinzi (dim.)
In guriță [să ai] graiu (dim.)
In căpșor minte (dim.).]

In limba germană, sufixul diminutival *-(e)l* [1] (compară *Bündel* « legăturică », față de *Bund* « legătură ») apare, în limbajul copiilor, în forme verbale cu nuanță diminutivală și alintătoare: *ich h a b e l e* (pentru *ich habe*), *ich w i l l e l e* (pentru *ich will*), *b i s c h e l s c h müde?* (pentru *bist du müde?*), în special în dialectul alsacian (vezi Otto Behagel, *Die deutsche Sprache*, 8. Aufl., Leipzig, 1930, p. 274-275).

Pe lângă aceste forme oarecum rare (cum sunt și ale noastre *mă rogel* și *cărel*), germana cunoaște însă o întregă serie de verbe cu nuanță diminutivală (și adesea peiorativă) [2], derivate cu sufixul *-(e)l* din radicalul altor verbe. De exemplu *lächeln* « a surâde » (în ahd. « hinterlistig freundlich sein » = a fi prietenos viclean, deci cu nuanță peiorativă), față de *lachen* « a râde »; *spötteln* « a zeflemisi » (cu nuanță diminutivală) față de *spotten* « a-și bate joc », « a lua în râs »; *tänzeln* « a sălta », « a țopăi » (cu nuanță diminutivală și peiorativă), față de *tanzen* « a dansa », etc. (vezi K. Kummer și K. Prokopp, *Deutsche Sprachlehre*, 3. Aufl., Wien, 1919, p. 171 și Joh. Christ Aug. Heyse, *Deutsche Grammatik*, Hannover, 1923, p. 310).

Menționăm că, afară de germană, mai sunt și alte limbi în care apar verbe cu nuanțe diminutivale. De pildă în latină există câteva verbe în *-i l l o*: *occillo* « a grăpa » (dim)., față de *occo* « a grăpa », *sorbillo* « a bea cu înghițituri mici », față de *sorbeo* « a înghiți », etc. (vezi A. Funck, *Die Verba auf -i l l a r e* în *Archiv für lat. Lex. und Gramm.*, IV, 1887, p. 68 și urm. și p. 223 și urm.; compară și obiecțiile lui A. Graur, *Les consonnes géminées en latin*, Paris, 1929,

---

Formele verbelor: потягушечки, ростушечки, ловушечки şi ходушечки sunt diminutivale faţă de потянуть « a întinde », рости « a creşte », ловить « a prinde » şi ходить « a umbla ».

[1] In dialectele Germaniei de mijloc şi de sud, metatezat: *-le* (vezi S. Feist, *Die deutsche Sprache*, 2. Aufl., München, 1933, pp. 68—69). Acest sufix *-el* (*-le*) este acelaşi care stă la baza formelor diminutivale în *-lein*: *Mägdlein*, *Mädlein* « fetiţă », *Kindlein* « copilaş », etc., care dialectal sună: *Mägdle*, *Mädle Kindle*, etc.

[2] Aceste verbe sunt numai formal diminutive; de fapt, ele arată asemănarea cu acţiunea exprimată de verbul simplu (o asemănare aproximativă, pentrucă subiectul care săvârşeşte acţiunea ori nu poate ori nu vrea s'o execute cum trebue, — de aici nemulţumirea partenerului şi, deci, sensul peiorativ). Situaţia seamănă, formal vorbind, cu a unor derivate ca fr. *corset*, faţă de *corps*, rom. *albăstriţă*, faţă de *albastru*, etc.

p. 121 și urm.), pe care gramaticii latini (Cledonius, Cassiodorus) le consideră diminutivale. Tot aici s'ar putea cita, din franceză, verbele în *-i l l e r* (*sautiller* « a sălta », « a țopăi », față de *sauter* « a sări »), *-o n n e r* (*chantonner* « a cânta încetinel », « a fredona », față de *chanter* « a cânta ») și *-o t* (*t*) *e r* (*buvotter* « a bea câte puțin și des », față de *boire* « a bea », *vivoter* « a trăi de azi pe mâine », față de *vivre* « a trăi »), create după sufixele nominale *-i l l e*, *-o n* și *-o t* (vezi Chr. Nyrop, *Gramm. hist. de la langue française*, III, p. 201 și urm.; cf. și Ingeborg Seidel-Slotty, *Über die Funktionen der Diminutiva*, BL, XV, 1947, p. 49).

* * *

Nu insistăm asupra valorii stilistice a formelor verbale diminutivale, care apar în diferite limbi. Exemplele menționate mai sus prezintă însă interes și pentru cercetarea deosebirilor (mai precis a limitelor) dintre categoria numelui și aceea a verbului.

Se știe că procedeul derivării cu ajutorul sufixelor e foarte obișnuit. Totuși, verbele care întrebuințează sufixe diminutivale nominale se înfățișează ca un caz aparte. Dacă ne referim, de exemplu, la *mă rogel* și *cărel*, observăm că s'a adăugat, la persoana I-âi a indicativului prezent *mă rog* și la persoana a II-a a imperativului *te cară!*, un sufix nominal: cu alte cuvinte, categoria verbală a primit una din caracteristicele morfologice specifice categoriei nominale [1]. (Pentru discuția exemplelor de mai sus nu prezintă nicio importanță faptul că formele *cărel*, *mă rogel* ies oarecum din cadrul sistemului verbal, fiind lexicalizate și devenind, ca atare, un fel de unități semantice, mai precis, niște clișee).

Avem de a face aici cu o interferență între nume și verb, deși categoria nominală și cea verbală sunt precis delimitate în limbile

---

[1] Al. Rosetti ne semnalează forma *simtul* într'un text din sec. al XVI-lea: *vă dau știre că s i m t u l viu pănă acmu niu-s perit* (vezi Al. Rosetti, *Scrisori românești din arhivele Bistriței*, București, 1944, p. 34), în care persoana I-âi *(sînt)* a indicativului prezent dela verbul *a fi* apare cu articolul hotărît masculin -(*ul*) (subiectul propoziției e un bărbat). Dacă forma menționată nu e o greșeală (scăpare din vedere) a celui care a redactat scrisoarea, exemplul, cu toată unicitatea sa, e interesant, dat fiind că verbul primește una din caracteristicele morfologice ale substantivului (articolul hotărît).

romanice (și în celelalte limbi indoeuropene) [1]. E drept că în engleză deosebirea dintre un nume și un verb (atunci când cuvântul e luat izolat) nu apare clar (compară *love* « iubire » cu *to love* « a iubi »). Același lucru se poate observa mai ales în unele limbi din alte familii decât cea indo-europeană, de pildă în chineză, unde același cuvânt, în două propoziții, poate avea funcții diferite: fie de verb, fie de substantiv (vezi B. Karlgren, *Sound and Symbol in chinese*, London, 1923, p. 71).

De asemenea, în limbile fino-ugrice, există multe puncte de asemănare între nume și verb. « Intr'o serie de limbi, spune I. I. Meșcianinov, împărțirea cuvintelor în părți de vorbire se caracterizează printr'un anumit grad de mobilitate, și cuvântul trece cu ușurință dintr'o grupă în alta, în funcțiune de posibilitățile mai largi de utilizare ale lui în diferite roluri sintactice » (Члены предложения и части речи, Moskva-Leningrad, 1945, p. 205); « ...Astfel, limita dintre substantiv și celelalte părți de vorbire este departe de a fi suficient de clară... In unele limbi, cu greu se poate stabili chiar opoziția între nume și verb (vezi limba ghiliată și multe altele din numărul celor amorfe) », *op. cit.*, p. 211; vezi, de același autor, Общее языкознание, Leningrad, 1940, p. 120. In unangană (aleută) părțile de vorbire nu se deosebesc precis unele de altele: « Verbele pot cuprinde în sine elemente desmierdătoare, disprețuitoare, injurioase și alte elemente atributive referitoare la persoana care acționează, iar numele poate conține ideea de timp; de exemplu *k'adă* « mănâncă », *k'adadă* « mănâncă dragă » (vezi I. Ioxel'son, Изв. Ак. Наук, 1912, p. 1040, apud Meșcianinov, Общее языкознание, Leningrad, 1940, p. 114—115).

Examinând exemplele adunate de noi, în prima parte a articolului, în lumina datelor lingvisticii generale, ne putem da seama de modul cum, într'o limbă ca româna, au putut lua naștere unele forme verbale cu sufixe diminutivale nominale.

In general, limbajul afectiv favorizează crearea și întrebuin-

---

[1] « A ne consulter que certaines langues, comme les langues indo-européennes, on ne saurait hésiter à reconnaître entre le nom et le verbe une différence fondamentale... La morphologie indo-européenne présente en effet pour l'un et pour l'autre une série de suffixes et de désinences qui ne sont pas les mêmes » (J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 139).

țarea formelor diminutivale (vezi numeroase exemple, pentru limba română, la Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 174 și urm.).

In mod special însă, pentru limbile unde există opoziția între nume și verb, se cuvine să subliniem faptul că domeniul în care e posibilă trecerea unei caracteristice morfologice dela o categorie la alta este acela al limbajului afectiv [1] mai ales în vorbirea adulților cu copiii.

De aici se poate trage concluzia că în limbajul afectiv limita dintre părțile de vorbire nu e absolut strictă. Caracterul afectiv al exprimării — în funcțiune de natura relațiilor dintre subiectele vorbitoare — face posibilă trecerea sufixului nominal la verb. E un exemplu în plus, din care se poate vedea că schimbările lingvistice se explică prin caracterul social al limbii: limba reflectă natura socială a relațiilor dintre vorbitori.

B. CAZACU

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Румынскому языку присуще множество уменьшительных форм, касающихся разных частей речи (имя существительное, прилагательное, местоимение, имя числительное и наречие).

Особую категорию уменьшительных форм, неизученных еще в румынском языке, представляют глагольные формы которые приобретают уменьшительные именные суффиксы. Примерами в этом отношении являются формы: *mă rogel* „очень прошу", *mă roguță* „очень прошу", *cărel* „ступай-ка" или „уходи-ка". В вышеприведенных примерах, формы *mă rog* и *cară-te!* (или *te cară!*) приобретают уменьшительные именные суффиксы: *-el* (сравни: *păhărel* „стаканчик") и *-uță* (сравни: *crenguță* „веточка").

После анализа стилистического значения упомянутых форм (которые могут быть употреблены не только с ласкательным оттенком, но, иногда, и с ироническим), автор указывает на существование, также в румынском языке, уменьшительных глагольных форм как *papică!* „кушай-ка" (уменьш.-ласкат.) и *dormică!* „спи-ка" (уменьш.-ласкат.)

[1] Intr'un mod asemănător s'a încercat să se explice și întrebuințarea, în limba română, a desinenței vocativului substantivelor feminine *-o (soro!)*, la formele de imperativ ale verbelor *a aduce* și *a veni*: *ado!* (forma normală *adu!*, compară *adu-ți aminte!* vezi *DA*, I, 49) și *vino!* Se știe că vocativul, în categoria numelui, și imperativul, în categoria verbului, sunt forme caracteristice limbajului volițional (și afectiv). In acest caz se poate da însă și o explicație de natură fonetică: vocala finală *-u*, din formele de imperativ, poate trece la *-o* (vocală mai deschisă), dată fiind rostirea caracteristică, impusă într'o asemenea împrejurare (compară, în acest sens, forma *Adevăiro!*, numele gazetei *Adevărul*, în strigătele vânzătorilor de ziare).

Явления, подобные вышеупомянутым в румынском языке, встречаются и в других языках. Автор приводит примеры из русского языка: кушатки (уменьш.-ласкат.), спатки (уменьш.-ласкат.), питочки (уменьш.-ласкат.) и т. д.; из немецкого: *ich habele* (вместо *ich habe*), *ich willele* (вместо *ich will*), затем глаголы типа *lächeln* „улыбаться" в сравнении с *lachen* „смеяться" и т. д.; из латинского: глаголы как *sorbillo* „пить маленькими глотками" в сравнении с *sorbeo* „глотать"; из французского: глаголы как *chantonner* „петь вполголоса", „напевать", в сравнении с *chanter* „петь", *buvotter* „пить понемногу и часто" в сравнении с *boire* „пить" и т. д.

Формы глагола, которые приобретают именные суффиксы, представляют интересный пример для проблемы скрещивания категории глагола с категорией имени в тех языках, в которых эти категории явно различаются.

И. И. Мещанинов указал, что в некоторых языках существует возможность легкого перехода из одной категории в другую; в гилятском (алеутском) языке глаголам присущи ласкательные и пренебрежительные значения в то время, как имя может содержать понятие времени.

Исследуя приведенные примеры с точки зрения данных общего языкознания, можем уяснить себе, каким образом стало возможным появление глагольных форм с уменьшительными именными суффиксами.

Уменьшительные формы являются вообще созданием эмоциональной речи. В итоге следует обратить внимание на то, что и в тех языках, в которых существует противопостановления между именем существительным и глаголом, эмоциональная речь представляет область, в которой возможен переход характерной морфологической черты от одной категории (имени существительного) к другой (глаголу).

Эмоциональный характер выражения, в зависимости от социальных отношений между говорящими, делает возможным переход уменьшительного именного суффикса к глаголу.

CRONICĂ

SOCIETATEA ROMÂNĂ DE LINGVISTICĂ

La 28 iunie 1949, membrii Societății Române de Lingvistică au votat în unanimitate propunerea secretarului general de a se integra cu toții în secția de filologie a Societății de Științe Istorice, Filologice și Folclor, de curând înființată.

In felul acesta, Societatea Română de Lingvistică a găsit o cale mai potrivită de sprijinire a științei limbii din R.P.R.; membrii societății au de aci înainte prilejul și putința de a colabora mai mult și mai bine cu cei care se interesează de desvoltarea lingvisticii la noi, și, în primul rând, cu profesorii din școlile medii de toate gradele. Societatea de Științe Istorice, Filologice și Folclor a și trecut, puțin timp după înființare, la o activitate științifică practică. A organizat filiale la Cluj, Iași, Brașov, Craiova, etc., a organizat conferințe publice de lingvistică, și, din aprilie 1948, publică o revistă pentru studiul și explicarea limbii, « *Cum vorbim* ». Felul în care au fost primite manifestările Societății dovedește că problemele de limbă interesează un mare număr de persoane. Societatea are datoria să depună și mai multe eforturi pentru răspândirea științei, limbii la noi. In cadrul ei, foștii membri ai Societății Române de Lingvistică au cinstea să contribue în mod activ la desvoltarea științei, cu mijloacele din ce în ce mai însemnate pe care Partidul Muncitoresc Român și Guvernul R.P.R. le pun la dispoziția cercetărilor.

In cele 13 ședințe care au avut loc în anul 1948—1949 la Societatea Română de Lingvistică, s'au ținut 18 comunicări privind mai cu seamă limba română. Șapte din ele au tratat probleme de filologie clasică, șapte de limbă română, iar celelalte patru s'au ocupat de lingvistica generală.

Incă din octomvrie 1948, E. Seidel a prezentat membrilor Societății noua lingvistică, într'o comunicare întitulată *N. I. Marr și lingvistica nouă*. Autorul s'a oprit în special asupra teoriei stadialității, arătând pe scurt că Marr a criticat concepția unei limbi unice, din care s'ar fi format, după părerea comparatiștilor clasici, toate limbile indoeuropene.

Era de așteptat ca dorința exprimată în discuții de membrii Societății de a cunoaște cât mai de grabă gândirea școlii întemeiate de Marr să fie mai susținut urmărită de societate. Până la apariția articolului din *Lupta*

de clasă (reprodus în acest număr pag. 13 urm.), adică până în martie 1949, problema n'a mai fost reluată decât în treacăt, în decemvrie 1948, când Iorgu Iordan a făcut elogiul savantului sovietic I. I. Meșcianinov. Insă după discuția articolului din *Lupta de clasă* și după publicarea rezoluției lingviștilor din București (vezi *Cum vorbim*, nr. 2, pag. 1), s'a simțit o înviorare în comunicările făcute la Societate și o întărire a spiritului critic, ca urmare a faptului că a început să se dea atenția cuvenită studierii teoriei sovietice a limbii. Revista *Cum vorbim* a îndreptat și ea, la rândul ei, atenția membrilor Societății asupra spiritului nou în lingvistică și, deseori, în discuțiile care au avut loc la ultimele ședințe, membrii Societății și-au criticat activitatea lor anterioară în lumina noii teorii a limbii, creată de Marr și continuată de Meșcianinov.

Dintre comunicările care s'au ținut înaintea evenimentelor arătate mai sus, unele au atins probleme care se plasează în categoria celor propuse mai târziu de *Lupta de clasă*.

In februarie 1949, Iorgu Iordan a prezentat *Un dicționar de neologisme românești din anul 1862* (vezi articolul autorului în numărul de față, pag. 57 urm.).

La data de 13 ianuarie, Al. Graur, vorbind despre *Prezentul verbului f e r o*, arată că formele fără vocală ale acestui verb *(fers, fert, fertis)* sunt atematice (vechi), nu sincopate (noi), și trage concluzia că verbele latine tind spre uniformizare, ceea ce demonstrează în practică justețea poziției lui Marr, care a susținut că limba nu merge spre diversificare, ci spre uniformizare.

După apariția articolului din *Lupta de clasă* interpretarea subiectelor s'a îmbunătățit.

Elena Slave, ocupându-se, în ședința din 3 mai 1949, de *rex*, observă că înțelesul acestui cuvânt are nuanțe diferite în literatura latină, după clasa sau partidul care-l folosește. La Plaut, *rex* însemnează «patron», «proteguitor», iar la Cicero îl întâlnim când cu înțelesul de «bun», când cu cel de «tiran», după cum autorul era în tabăra democraților sau a aristocraților.

In ședința din 17 mai, L. Wald arată că *Intrebuințarea metaforică a numelor de mâncări* oglindește în limba română poziția de clasă a celor care fac metafore cu numele mâncărilor (vezi articolul autoarei *Nume de mâncări-metafore*, în *Cum vorbim*, nr. 3, pag. 15).

I. COTEANU

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ AL ACADEMIEI R. P. R.

Institutul de Lingvistică al Academiei R. P. R. a luat ființă, în București, la 1 Ianuarie 1949. Acest Institut are drept scop principal și permanent studiul limbii naționale sub toate aspectele ei: veche și nouă, scrisă și vorbită, comună și regională, familiară și argotică. In același timp, dat

fiind că R. P. R. este un stat multinațional, cercetările întreprinse de Institut se vor extinde și asupra limbilor populațiilor conlocuitoare, privite mai ales sub raportul înfluențelor reciproce dintre ele și limba română. In sfârșit, vor fi luate în discuție și probleme de lingvistică generală, nu numai pentru importanța lor teoretică, ci și în vederea unei aplicări juste a principiilor disciplinei lingvistice la studiul limbii naționale și al raporturilor ei cu celelalte idiome vorbite în R. P. R.

Pentru realizarea scopului propus se va proceda la coordonarea întregului material deja cules într'o formă ori alta, precum și la o adunare de material nou, prin despuierea izvoarelor scrise și prin anchete pe teren. Vor fi anchetate în special regiunile unde s'au produs și continuă să se producă amestecuri de populație, precum și ținuturile care au rămas neexplorate până astăzi.

In ce privește concepția despre limbaj și metoda de cercetare, colaboratorii Institutului au drept călăuză materialismul dialectic și istoric. Vorbirea umană este reflexul structurii economice a societății și totodată influențează asupra mentalității oamenilor. Ea trebue, deci, studiată în raport cu desvoltarea forțelor de producție și a relațiilor de producție, întocmai ca orice fenomen de suprastructură. Rezultatele la care au ajuns lingviștii sovietici aplicând doctrina marxist-leninistă dovedesc în mod elocvent că această doctrină este singura justă, singura cu adevărat științifică.

Problemele puse Institutului spre rezolvare pentru primul an sunt: *Dicționarul limbii române ; Gramatica limbii române ; Ediții de texte.* Niciuna nu poate fi rezolvată într'un singur an, așa că ele vor figura pe agenda Institutului și în anii următori.

Dicționarul, care se lucrează acum, este și nu este continuarea operei începută de fosta Academie Română. Este o continuare, în sensul că are la bază, în cea mai mare parte, materialul lingvistic adunat cu 50-60 ani în urmă, precum și tehnica de lucru propriu zisă. Nu este și nu poate fi o continuare a vechiului *Dicționar* în ce privește spiritul călăuzitor. De aceea, concomitent cu redactarea părții neelaborate încă, se face revizia literelor deja publicate, așa că peste 4 5 ani vom putea avea un *Dicționar al limbii române* nu numai complet, ci și absolut nou, în toate privințele.

In același spirit se va lucra la *Gramatica limbii române*, care se găsește într'o situație mai grea chiar decât *Dicționarul*, întrucât nu dispunem nici măcar de o parte a materialului necesar elaborării ei, precum și la publicarea textelor vechi.

Institutul are o filială la Iași, care a luat oarecum locul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide". De asemenea întreține legături strânse cu Institutul de Lingvistică din Cluj, care aparține Universității locale, dar este sprijinit în activitatea lui de Academia R. P. R.

I. I.

RECENSII

АКАДЕМИЯ НАУК СССР. ИНСТИТУТ РУССКОГО ЯЗЫКА. Словарь русского языка. Составил С. И. ОЖЕГОВ. Главный редактор С. П. ОБНОРСКИЙ, Москва, 1949; in 8°, XVIII + 968 p.

Este al treilea dicţionar rusesc de care lingviştii şi oamenii de cultură ai ţării noastre au luat cunoştinţă în ultima vreme.

Cel mai vechiu şi, din cauza naturii lui, cel mai important este Толковый Словарь русского языка, în patru volume (format lexicon), publicat între 1935—1940 şi lucrat de un colectiv în frunte cu regretatul lingvist D. N. Uşakov, fost membru corespondent al Academiei de Ştiinţe U.R.S.S. Conţine peste 90.000 articole, din care 5.000 trimeteri, şi este, cum arată titlul, un dicţionar explicativ: pentru fiecare cuvânt se dă explicaţia sensurilor, care, în marea majoritate a cazurilor, sunt ilustrate cu ajutorul citatelor, scoase, de obiceiu, din opere scrise (baza acestora o formează literatura secolului al XIX-lea şi terminologia tehnică aparţinând tuturor domeniilor de activitate, în special dela Revoluţia din Octombrie încoace).

Al doilea dicţionar, întocmit de I. V. Lĕhin şi Prof. F. N. Petrov, este Словарь иностранных слов, apărut, acum doi ani, în a patra ediţie şi cuprinzând circa 6.000 cuvinte, împrumutate mai toate din limbi occidentale (inclusiv latina). Acest dicţionar prezintă pentru noi Românii o importanţă deosebită. El arată adversarilor principiali ai neologismelor că chiar o limbă aşa de bogată cum e rusa şi aptă de a se îmbogăţi mereu prin mijloacele ei proprii (în special prin compunere) a împrumutat şi continuă să împrumute din limbi străine cuvintele de care are nevoie şi pe care nu le poate crea singură. Numeroase neologisme ruseşti există şi în româneşte cu aceeaşi formă (mă refer mai ales la cele în *-ie*, de felul lui *administraţie*, *constituţie*, *excursie*, *expoziţie*, *instrucţie*, *lecţie*, *manifestaţie*, *protecţie*, *revoluţie*, etc.). Singura deosebire constă în sunetul final (*e* la noi, *ĭa* la Ruşi). Faptul dovedeşte, cum arăt aici mai sus, p. 67 urm., că o parte din aceste neologisme ne-au venit din limba rusă, şi, amănunt foarte important, aspectul lor rusesc a prins rădăcini aşa de adânci în vorbirea maselor mai largi, încât a influenţat asupra neologismelor similare împrumutate mai târziu din franţuzeşte (sau din latineşte) şi care au astăzi forme duble: una în *-ie*, aproape

general răspândită, alta în *-iune*, pe care o întrebuinţează, conştient sau inconştient, numai cei ce se mai ploconesc în faţa culturii apusene.

Al treilea şi ultimul dicţionar rusesc aici în discuţie este cel anunţat în fruntea acestei dări de seamă. A fost întocmit de un colectiv aflat, la început, sub conducerea lui Uşakov (fost redactor principal şi al « Dicţionarului explicativ » amintit mai sus), iar apoi, după moartea lui, sub aceea a cunoscutului academician S. P. Obnorski, directorul Institutului de limbă rusă al Academiei de Ştiinţe U.R.S.S. A mai participat la elaborare, între alţii (ca redactor responsabil) I. V. Lëhin, unul din autorii « Dicţionarului de cuvinte străine ».

Conţine 50.100 articole şi se adresează unor mase mai largi decât « Dicţionarul explicativ », ceea ce explică pe de o parte numărul mai mic de cuvinte, iar pe de alta reducerea la strictul necesar a exemplelor şi citatelor menite să uşureze înţelegerea sensurilor. Aceasta nu însemnează că au fost lăsate la o parte lucruri esenţiale, şi existenţa a foarte numeroase articole desvoltate probează că autorii au procedat cu măsură şi justeţă.

O atenţie deosebită se dă terminologiei tehnice şi politice, nu numai pentrucă noţiunile respective sunt mai puţin accesibile unui public larg, ci şi din cauza importanţei lor ideologice. Ştim cu toţii la ce diformări interesate sunt supuse chiar noţiunile ştiinţifice în ţările burgheze, unde aşa zişii oameni de ştiinţă au devenit unelte ale capitaliştilor. Cât despre noţiunile politice şi, în general, ideologice, orice insistenţă este de prisos. Să ne gândim numai cum sunt interpretate şi, deci, explicate cuvinte ca *burghezie, capitalism, colonial, decadentism, democraţie, filosofie, marxism, proletariat, realism, revoluţie, socialism, umanism* ş. a. în ţările aparţinând celor două tabere care se găsesc astăzi încleştate într'o luptă ideologică înverşunată.

Privitor la acest ultim punct sunt extrem de interesante unele afirmaţii din « prefaţă », căci exprimă poziţia principială a autorilor în materie de limbă. Socot necesar să mă opresc asupra lor, şi anume să le reproduc pur si simplu, fără niciun comentariu, fiind vorba de lucruri clare prin ele înseşi. « Limba rusă literară contemporană, limba epocii sovietice, este un mijloc puternic de comunicare al poporului rus şi al celorlalte popoare din Patria noastră socialistă, o armă puternică în lupta pentru socialism, pentru educarea comunistă a poporului sovietic ». « Limba rusă este expresia concepţiei despre lume a tuturor popoarelor democratice, expresia ideii comunismului ştiinţific şi a teoriei revoluţiei proletare, expresia ideologiei materialiste marxist-leniniste şi a experienţei construcţiei socialiste ». De aceea « ... limba rusă este izvorul noţiunilor şi termenilor noi ai culturii sovietice, ai politicii sovietice pentru limbile popoarelor din întreaga lume ». [1]

Şi mai semnificativă, cu deosebire pentru specialişti, este următoarea afirmaţie: « Sarcina imediată a lingvisticii sovietice este întocmirea unui dicţionar

---

[1] In sprijinul acestei ultime afirmaţii îmi permit să vin cu o modestă mărturie personală. Urmărind limbajul politic românesc de astăzi, am constatat o sensibilă îmbogăţire a lui cu cuvinte noi şi cu sensuri noi ale cuvintelor mai vechi, sub influenţa terminologiei sovietice corespunzătoare.

al limbii ruse contemporane pentru mase ». Această cerinţă este foarte actuală pentru noi Românii, care ne găsim la începuturile construirii socialismului, aşa dar într'un moment hotărîtor pentru crearea unei mentalităţi nouă, necesară transformării structurii social-economice şi pe care o putem crea şi cu ajutorul limbii. Acest lucru l-a înţeles Editura de Stat, când a decis alcătuirea unui dicţionar destinat maselor largi populare. Se poate anunţa şi aici că dicţionarul proiectat se găseşte în curs de elaborare şi va putea vedea lumina zilei în cursul anului viitor.

Ar mai fi de relevat, în sfârşit, tot pentru lingvişti, că autorii au înţeles să facă un dicţionar normativ. Bazându-se pe bogata literatură lexicografică rusă, ei au considerat drept sarcină principală « precizarea normelor limbii literare ruseşti », aceasta,tocmai pentrucă opera lor se adresează unor mase foarte largi de cetăţeni.

Prezentul « Dicţionar al limbii ruse » poate şi trebue să servească de model pentru orice lucrare similară. Colectivul de redacţie al « Dicţionarului Editurii de Stat » va avea numai de câştigat, dacă va căuta să utilizeze experienţa lingviştilor sovietici, depozitată în opera pe care am crezut necesar s'o prezint cititorilor noştri.

IORGU IORDAN

Gheorghe Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, în *Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»*, vol. XI-XII (1944-1945), p. 1—412.

G. Ivănescu îşi propune să studieze, în această lucrare, formarea limbii literare româneşti vechi. El arată care sunt problemele legate de acest proces de formare şi încearcă să le soluţioneze.

Autorul precizează, mai întâi, noţiunea de limbă literară românească şi arată că ea a fost deosebită după regiuni, tendinţele de unificare, manifestate către sfârşitul secolului al XVII-lea, redevenind actuale în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Ne vom limita la examinarea problemei limbii literare, lăsând la o parte o serie de probleme de fonetică, cercetate cu deamănuntul de autor şi care, fiecare în parte, ar putea face obiectul unei discuţii speciale.

Ivănescu stabileşte o diferenţă tranşantă între limba vorbită la ţară şi limba documentelor (scrisori particulare, zapise, etc.): «documentele», ne spune d-sa, «redau limba vie a celor care au scris şi care nu erau ţărani» (p. 59).

Exprimată în felul acesta, formula riscă să nu fie exactă.

In primul rând, de unde ştie autorul că acei care au scris aceste texte nu erau ţărani? Puţinele ştiri de care dispunem cu privire la autorii acestor texte ne permit să credem, dimpotrivă, că o parte din dieci ieşeau din lumea dela ţară (v. Rosetti, *Lettres... de Bistritza*, 13).

Ce fel de limbă vorbeau aceşti scriitori?

Nu avem niciun indiciu că limba vorbită la ţară era mult diferită de limba vorbită la oraş. De altfel, viaţa urbană era prea puţin desvoltată, în ţările noastre,

înainte de secolul al XIX-lea, ca să se poată vorbi de o limbă a orașelor foarte diferită de cea dela țară.

Ivănescu afirmă că în trecut clasele exploatatoare vorbeau limba literară. Afirmația trebue nuanțată: scriitorii ieșiți din clasa boierească scriau limba literară, adică o limbă puternic influențată de limba cărților bisericești și deci diferită de cea vorbită, în primul rând prin sintaxă și vocabular. Această limbă cuprindea arhaisme în morfologie, fonetică și ortografie. Fondul limbii era însă limba vorbită. Am comite deci o eroare separând cu totul limba literară de limba vorbită. Textele se opun la aceasta.

In privința limbii vorbite de boieri, nu avem niciun motiv să credem că fondul ei era diferit de limba vorbită la țară.

Ivănescu consacră o bună parte din expunerea sa fenomenului palatalizării labialelor.

D-sa analizează cunoscutul pasaj al « Descrierii Moldovei », în care Cantemir dă o descriere amănunțită a fenomenului (1716). Se știe că D. Cantemir semnalează fenomenul numai în graiul femeilor. E cazul să punem la îndoială informația lui Cantemir? Ivănescu socotește că da. Cantemir, după părerea d-sale, «ignora stările de lucruri populare» (p. 101).

De fapt, nu avem motiv să punem la îndoială această informație.

Faptul că graiul femeilor poate fi diferit de al bărbaților a fost constatat deseori în anumite grupări sociale (v. *Mél. ling.*, 217). Pe de altă parte, D. Cantemir mânuește cu măestrie limba vorbită în „Istoria ieroglifică" (v. *Cum vorbim*, I, 3, p. 7).

Informațiile lui Cantemir s'ar referi la graiul boieresc, afirmă Ivănescu (p. 102).

Pornind dela faptele atestate în textele din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, constatăm că palatalizarea labialelor e un fenomen recent, în limba română. Fenomenul s'a produs în etape și s'a răspândit în decursul timpului în graiul vorbit (v. *Mél. ling.*, 209 urm. și *ILR*, VI, 145 urm.).

Ivănescu nu aduce nimic nou în interpretarea fenomenului, ci reeditează argumente care au fost combătute la timpul lor (p. 168 urm.; v. *Mél. ling.*, l. c.).

Cititorul este însă în drept să ne întrebe de ce socotim că am reușit să dăm interpretarea cea mai justă a fenomenului palatalizării labialelor?

Credem aceasta, pentrucă am pornit dela faptele atestate în texte și am explicat nașterea și progresele fenomenului urmărindu-l pe teren.

Slăbiciunea tezei lui Ivănescu constă în aceasta că, nesocotind mărturia documentelor scrise și orale, el a pornit dela o idee preconcepută (fenomenul e străvechiu în limbă), străduindu-se, apoi, să adapteze faptele la această idee, fără considerație față de realitate. Am combătut încă din 1926 această explicație idealistă (v. teza noastră *Recherches sur la phonétique du roumain au XVIe siècle*, Paris, 1926, p. 127 urm.).

Ivănescu face operă utilă expunând teoria lui G. Ibrăileanu asupra formării limbii noastre literare (p. 54 urm.), teorie pe care ne-o putem însuși, în liniile ei mari. Ibrăileanu a arătat, în lecțiile sale ținute la Facultatea de Litere din Iași, în 1909-1910, că există mai multe limbi literare, diferite după regiuni, și că

fiecare din ele are la bază dialectul regiunii respective: «limba literară românească a avut timp de secole mai multe variante dela o regiune la alta» (p. 7).

Impărţirea teritoriului dacoromân pe regiuni dialectale, propusă de Ivănescu la p. 80 urm., nu diferă de cea propusă de noi încă din 1926 (v. acum *ILR*, VI, 265 urm.): 1. regiunea la nord de Mureş-Moldova de nord-vest, 2. regiunea Criş-Mureş până la nord de Sibiu-Braşov, 3. Muntenia-sudul Ardealului, 4. Moldova, 5. Bănatul.

In privinţa limbii vorbite de clasele exploatatoare, am arătat mai sus că noi nu admitem părerea lui Ibrăileanu că ele vorbeau limba literară (p. 60), ci numai că o scriau. Limba scrisă era de două feluri: 1. limba documentelor (zapise, scrisori, etc.), în care apar elemente ale limbii vorbite şi fraze gata făcute, luate din formularele existente traduse din slavoneşte; 2. limba literară, puternic influenţată de limba cărţilor bisericeşti. Fonetismul acestei limbi este uneori influenţat de limba cărţilor bisericeşti din Ţara Românească (astfel, de ex., la Varlaam, Dosoftei, vezi Ivănescu, p. 123 urm.), iar morfologia ei este arhaică; în privinţa sintaxei, ea este influenţată de sintaxa limbii slavone, chiar atunci când nu avem de-a-face cu traduceri din slavoneşte. Lexicul cuprinde elemente venite din izvoare diferite.

Caracterul artificial al limbii textelor din categoria a doua, în opoziţie cu caracterul de limbă vorbită al limbii textelor din prima categorie este deci aparent.

Mergând pe urmele lui Ibrăileanu, autorul arată mai departe (p. 134 urm.) că, începând cu 1780, limba literară scapă de sub influenţa limbii bisericeşti; unii scriitori scriau limba vorbită.

Restul expunerii pune în lumină justă desvoltarea limbii noastre literare la începutul secolului al XIX-lea.

AL. ROSETTI

Romulus Todoran, *Mic glosar dialectal*, Cluj, 1949, in 8°, 24 pagini.

După cum arată subtitlul şi apoi, mai amănunţit, « Introducerea », acest glosar a fost alcătuit pe baza a două manuscrise, existente în Biblioteca Centrală din Blaj şi conţinând material lingvistic dialectal adunat, în 1887, de doi studenţi teologi, din diverse regiuni ale Transilvaniei (mai ales din regiunea centrală şi cea sudvestică a Ardealului propriu zis). Cei doi lingvişti amatori (N. Iubaşiu şi Romulus Raca) au procedat la adunarea materialului prin anchetă directă: au notat, unul 124, celălalt 110 cuvinte, cunoscute de ei din graiul lor de acasă (respectiv Ţara Haţegului şi comuna Băuţar, jud. Hunedoara). Iubaşiu a recurs însă, pentru completarea materialului, şi la ancheta prin corespondenţi, în sensul că a făcut să circule lista sa printre colegi şi camarazi, toţi Ardeleni, care au arătat, în dreptul fiecărui cuvânt, dacă circulă în regiunea lor natală şi ce sens are acolo.

R. Todoran a procedat în mod critic la alcătuirea glosarului, eliminând cuvintele « de o mai mare circulaţie » sau « chiar de circulaţie generală », şi glosând numai pe acelea « care, ca aspect formal şi semantic, sunt necunoscute celor mai recente şi mai complete dintre dicţionarele noastre şi, în mai mică

măsură, cuvintele dialectale atestate în puţine localităţi sau în alte regiuni ». Când lectura manuscriselor ori explicaţiile date de culegători n'au fost suficient de clare, ceea ce s'a întâmplat numai rareori, autorul a preferat să lase la o parte materialul în discuţie.

Recunoscând bucuros osteneala foarte meritorie a lui Todoran şi serviciul pe care îl aduce specialiştilor (în primul rând colaboratorilor Dicţionarului Academiei R.P.R.) prin publicarea acestui glosar, trebue să-i imput două lipsuri destul de impo tante. Una se referă la notarea accentelor, cealaltă la indicaţiile de ordin etimologic şi lexicologic în general. Nu înţeleg de ce a notat accentul numai acolo unde au făcut aceasta culegătorii înşişi. Cred că nu era prea greu să afle, prin corespondenţi actuali, cum se accentuează şi alte cuvinte, mai ales că pentru fiecare ni se spune din ce localitate sau regiune a fost cules. Cât despre apropierile formale, semantice sau strict etimologice pe care le prezintă cuvintele cuprinse în acest glosar faţă de altele atestate în diverse lucrări lexicografice, de asemenea cred că autorul ar fi putut, ba chiar ar fi trebuit să fie mai puţin sgârcit [1].

In cele ce urmează voiu face câteva observaţii şi precizări de amănunt, dintre care unele tind să umple, în parte, golurile semnalate. — *anţerţ* « timpul de care abia îşi aduce [omul] aminte » se aude şi în sudul Moldovei cu acest sens, dar numai în glumă sau ironic (când nu vrei să indici momentul unei acţiuni, fiindcă îl poate bănui şi un copil: ironia se adresează celui care-ţi cere lămuriri). — *bălăunz* este acelaşi cu *beleuz* « prost, nătăfleaţă, guguman » şi cu *beleujet* [2] idem (*D. A.*). — *căloiu* « scândură ce se pune orizontal lângă horn »: îl înregistrează, cu numeroase accepţii, şi *D. A.*, care-l consideră ca un derivat dela *cal*, ceea ce mi se pare absolut neverosimil; eu l-aş pune, mai de grabă, în legătură cu *scaloiu* curent la Buzău în formula *a se face* (*ca un*) *scaloiu* « a slăbi tare » (= a se face subţire ca o scândură). — *cotovi* « a se pregăti, a se prevedea cu cele necesare »: îl cunoaşte şi *D. A.*, care-l explică, just, din *gotovi* idem [3]. — *dârjea* [4] şi *dârşală* sunt variante ale aceluiaşi cuvânt, care, în alte regiuni, sună *dârjală* [5]. — *golomeţ*

---

[1] M'aş lega şi de faptul că, potrivit unei tradiţii ... rele, Todoran pune la un loc cuvintele începătoare cu *i* şi *î*, tot aşa pe cele cu *s* şi *ş* şi pe cele cu *t* şi *ţ*.

[2] Cunosc acest cuvânt din vorbirea populară tecuceană, unde are un înţeles aş zice intermediar între « prost » şi « [cel] ce priveşte mai îndelungat la un obiect, ţinându-şi gura căscată şi ochii cu totul deschişi », dat în glosarul nostru pentru *bălăunz*: la Tecuci *beleujăt* se spune unuia cu ochii holbaţi, aşa dar larg deschişi, în mod obişnuit, ca o caracteristică permanentă, nu ocazională, a lui.

[3] Nu înţeleg însă de ce vede în acesta de pe urmă un « slavonism literar », odată ce măcar varianta *cotovi* este populară.

[4] Singular nou, analogic, din plur. *dârjale* (cf. *sanda*, pentru şi alături de *sandală*, şi fenomenul opus: *sarmală*, pentru şi alături de *sarma*).

[5] Pentru a nu reveni mereu cu observaţii de acest fel, notez aici toate cuvintele, destul de numeroase, care prezintă variante fonetice şi semantice dela o regiune la alta: *hilizi* — *lirzi* « a râde »; *jeliţă* — *jelniţă* « vânt lin, vânt răcoros »;

şi *golomoz* sunt identice chiar ca sens. — *hălăunzi* « a se îmbăta de cap, a se hăbăuci »: mă întreb, dacă nu avem o greşală de transcriere (în manuscris!) pentru *bălăunzi* (cf. *bălăunz*, notat mai sus). — *izbândi*: *mi s'a izbândit visul* « mi s'a împlinit » se spune şi în sudul Moldovei. — *izgodi* « a inventa ceva despre un lucru oarecare » pare a fi o contaminaţie a lui *iscodi* cu *zgodi* « a nimeri », deşi a putut rezulta din *iscodi* « a scorni », prin prefacerea lui *c* în *g* (cf. modificarea opusă constatată la *cotovi* < *gotovi*). — *murătoare* « apă sărată, sărătură »: există ca nume topic în jud. Buzău. — *oceli* « a începe să se usuce » (mai ales despre flori): seamănă foarte bine cu *ofili*. — *păs* « fund de piatră cu ajutorul căruia se presează brânza sau care se pune peste varză în cadă »: aparţine la familia lui (*a*)*păsa* şi-i identic cu *păs* « necaz, grijă » [1]. — *pătul* « grămadă de fân aşezată în coroana unui arbore mare sau pe nişte furci, la înălţime de doi metri » circulă şi în sudul Moldovei. — *poancă* « privire urîtă şi pătrunzătoare, nenaturală » este tema lui *ponciş* din *a se uita ponciş* « a se uita chiorîş ». — *răstoacă* « loc plin de gropi; afundătură, mai puţin adâncă, plină cu apă, ce se face mai cu deosebire după ploi »: cf. n. top. *Răstoaca* (Putna), sat situat la confluenţa Milcovului cu Putna (etimonul slav însemnează « locul unde se unesc două ape sau se desface una în două »). — *străcătoare* « instrumentul făcut din lână cu care se strecoară laptele şi caşul »: acelaşi cu *strecătoare* din graiul moldovenesc [2]. — — *unde* « las' de nu ... » (*unde nu ţi l-am bătut*): în vorbirea populară din Moldova, care o foloseşte foarte des, formula citată în paranteză este introdusă de obiceiu prin *şi* (apare des la Creangă) şi are o intonaţie specială (accentul principal, care nu-i numai de intensitate, ci şi muzical, stă pe *nu*). — *vread* din construcţia *a umbla în vreadul lui* « a-i face voia, a-i fi pe plac » ar putea fi rus. в ряд « în rând (cu el) », adică « în pas (cu el), la fel (cu dânsul) ».

IORGU IORDAN

---

ludaie — *ludău* « bostan »; *mestecător* — *mestelnic* « făcăleţ » (cf. şi *mestecău* idem, existent în alte regiuni); *migăi* — *migăli* « a tândăli »; *morătoare* — *murătoare* « apă sărată »; *oblinti* « a se inflama » — *obrintit* « gingaş şi tot betegos »; *piluc* « om sărac lipit pământului » — *pilug* « gol, fără de vestminte »; *plotog* — *podlog* — *porlog* « piele (de opincă, groasă) »; *prăstăgală* — *prăstăvală* (*de-a-păstrăgala* « peste cap »); *soroacă* « termen » — *soroc* « ursită »; *şupăi* — *şupi* « a bate »; *zăgneată* — *zăgneaţă* « focul care se aprinde în gura cuptorului, cu un şomoiog de paie, când se bagă pânea ».

[1] Modificarea semantică (dela sensul material la cel moral) aminteşte de *greaţă*, care în limba veche mai păstra însemnarea originară de « greutate (materială) ».

[2] După A. Graur, *Romania* LIII (1927), p. 386-7, acest cuvânt nu reprezintă o variantă a lui *strecurătoare*, cum se afirmă de obiceiu, ci este derivat dela *strec-* (< **extraicio* sau *s*+*trec*). Cât despre *strecura*, care a dat naştere lui *strecurătoare*, Graur crede că are la bază aceeaşi temă *strec-*, plus suf. *-ura*, existent în alte verbe, ca *înroura*, *vântura*, etc.

TABLA DE MATERII

CRONICA

RECENSII

N

Lei 80.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

I

1 9 5 0

Fascicula 2

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

CERCETĂRI LINGVISTICE

Organ al Institutului de Lingvistică al Academiei Republicii Populare Române

Comitetul de redacţie: Acad. IORGU IORDAN şi Acad. EMIL PETROVICI (redactori responsabili), AL. GRAUR, Acad. BARBU LĂZĂREANU, Acad. AL. ROSETTI

SUMARUL

NOTE

RECENSII

Revista apare de două ori pe an, în două fascicule. Redacţia şi administraţia: Institutul de Lingvistică al Academiei R.P.R., str. Spătarului 12, Bucureşti.

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ЯЗЫКОВЕДЕНИЯ

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОЧЕРКИ И ИССЛЕДОВАНИЯ

I

1 9 5 0

ВЫПУСК 2

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

I

1 9 5 0

Fascicula 2

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

I

1950

Fascicule 2

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

MARXISMUL ȘI PROBLEMELE LINGVISTICII

CU PRIVIRE LA MARXISM ÎN LINGVISTICĂ

Un grup de tovarăși din rândurile tineretului mi-au propus să-mi exprim prin presă părerea în problemele de lingvistică, în special în privința marxismului în lingvistică. Eu nu sunt lingvist și, desigur, nu pot să satisfac în întregime pe acești tovarăși. In ce privește marxismul în lingvistică, ca și în alte științe sociale, cu acest lucru am o legătură directă. Iată de ce am consimțit să răspund la o serie de întrebări pe care mi le-au pus acești tovarăși.

Intrebare: *Este adevărat că limba este o suprastructură a bazei?*

Răspuns: Nu, nu este adevărat.

Baza este orânduirea economică a societății într'o etapă dată a desvoltării ei. Suprastructura — sunt concepțiile politice, juridice, religioase, artistice, filosofice ale societății și instituțiile politice, juridice și celelalte, corespunzătoare lor.

Orice bază are suprastructura ei corespunzătoare. Baza orânduirii feudale are suprastructura ei, concepțiile ei politice, juridice și altele, precum și instituțiile care le corespund; baza capitalistă are suprastructura ei, cea socialistă pe a ei. Dacă se modifică și se lichidează baza, după ea se modifică și se lichidează suprastructura ei; dacă ia ființă o bază nouă, în urma ei se naște o suprastructură corespunzătoare acesteia.

In această privință, limba se deosebește radical de suprastructură. Să luăm, de pildă, societatea rusă și limba rusă. In decursul ultimilor treizeci de ani, în Rusia a fost lichidată baza veche, capitalistă, și a fost construită o bază nouă, socialistă. Corespunzător cu aceasta, a fost lichidată și suprastructura bazei capitaliste și a fost creată o suprastructură nouă, corespunzătoare bazei socialiste. Prin urmare, vechile instituții politice, juridice și altele au fost înlocuite cu instituții noi, socialiste. Dar, cu toate acestea, limba rusă a rămas în esență aceeași ca și înainte de Revoluția din Octombrie.

Ce s'a schimbat în limba rusă în această perioadă? S'a schimbat într'o anumită măsură vocabularul limbii ruse, s'a schimbat în sensul că a fost completat cu un însemnat număr de cuvinte și de expresii noi, ivite în legătură cu apariția noii producții socialiste, cu apariția statului nou, a noii culturi socialiste, a noii vieți sociale, a noii morale, în sfârșit în legătură cu progresul științei și tehnicii; s'a schimbat sensul unei serii de cuvinte și de expresii care au căpătat o nouă semnificație; au dispărut din vocabular un anumit număr de cuvinte învechite. In ce privește fondul principal de cuvinte și structura gramaticală a limbii ruse, care constitue temelia limbii, ele nu numai că nu au fost lichidate și înlocuite, după lichidarea bazei capitaliste, printr'un nou fond principal de cuvinte și printr'o nouă structură gramaticală a limbii, ci, dimpotrivă, s'au păstrat în întregime și au rămas fără niciun fel de modificări serioase — s'au păstrat tocmai ca temelie a limbii ruse contemporane.

Mai departe. Suprastructura este generată de bază, dar aceasta nu înseamnă nicidecum că suprastructura nu face decât să reflecte baza, că ea este pasivă, neutră, că are o atitudine indiferentă față de soarta bazei sale, față de soarta claselor, față de caracterul orânduirii. Dimpotrivă, odată apărută, ea devine o forță activă din cele mai mari, ajută activ bazei sale să capete formă și să se consolideze, ia toate măsurile pentru a ajuta noii orânduiri să nimicească și să lichideze vechea bază și vechile clase.

Altfel nici nu se poate. Baza tocmai de aceea își creează suprastructura, pentru ca să fie slujită de suprastructură, pentru ca ea să fie ajutată activ să capete formă și să se consolideze, pentru ca suprastructura să lupte activ în scopul lichidării bazei vechi, care și-a trăit traiul, și a vechii ei suprastructuri. E suficient ca suprastructura să renunțe la acest rol ajutător al ei, e suficient ca suprastructura să treacă de pe poziția de apărare activă a bazei sale pe poziția unei atitudini indiferente față de ea, pe poziția unei atitudini egale față de clase, pentru ca ea să-și piardă calitatea și să înceteze de a mai fi suprastructură.

In această privință, limba se deosebește fundamental de suprastructură. Limba nu este generată de cutare sau cutare bază veche sau nouă în sânul unei societăți date, ci de întregul mers al istoriei societății și al istoriei bazelor de-a-lungul veacurilor. Limba nu este creată de o singură clasă, oricare ar fi ea, ci de întreaga societate,

de toate clasele societății, prin eforturile a sute de generații. Ea n'a fost creată pentru satisfacerea nevoilor unei singure clase, oricare ar fi ea, ci ale întregii societăți, ale tuturor claselor societății. Tocmai de aceea ea a fost creată ca limbă a întregului popor, unică pentru societate și comună pentru toți membrii societății. De aceea rolul limbii de a servi ca mijloc de comunicare între oameni constă nu în a servi o clasă în dauna celorlalte clase, ci în a servi în egală măsură întreaga societate, toate clasele societății. Aceasta explică de altfel faptul că limba poate servi în egală măsură atât orânduirea veche, care dispare, cât și orânduirea nouă, care se ridică; atât baza veche cât și pe cea nouă, atât pe exploatatori, cât și pe exploatați.

Nu este un secret pentru nimeni faptul că limba rusă a servit tot atât de bine capitalismul rus și cultura burgheză rusă înainte de Revoluția din Octombrie, pe cât servește astăzi orânduirea socialistă și cultura socialistă a societății ruse.

Același lucru trebue să spunem despre limba ucraineană, bielorusă, uzbecă, cazahă, georgiană, armeană, estonă, letonă, lituană, moldovenească, tătară, azerbaigiană, bașchiră, turcmenă și despre celelalte limbi ale națiunilor sovietice, care au servit orânduirea veche, burgheză, a acestor națiuni tot așa de bine cum servesc orânduirea nouă, socialistă.

Altfel nici nu se poate. Tocmai pentru asta și există limba, tocma pentru asta a și fost creată, ca să servească societății, luate în întregime, ca mijloc de comunicare între oameni, ca să fie comună membrilor societății și unică pentru societate, servind în egală măsură pe membrii societății, indiferent de poziția lor de clasă. E suficient ca limba să părăsească această poziție de limbă a întregului popor, e suficient ca limba să treacă pe poziția favorizării și sprijinirii unui grup social oarecare, în dauna celorlalte grupuri sociale ale societății, pentru ca ea să-și piardă calitatea, pentru ca să înceteze de a mai fi un mijloc de comunicare între oameni în cadrul societății, pentru ca să se transforme în jargonul unui grup social, să se degradeze și să se condamne la dispariție.

In această privință, limba, deosebindu-se principial de suprastructură, nu se deosebește însă de uneltele de producție, de mașini, să zicem, care sunt la fel de indiferente față de clase ca și limba și care pot servi în egală măsură atât orânduirea capitalistă, cât și pe cea socialistă.

Mai departe. Suprastructura este produsul unei singure epoci, în cursul căreia trăiește și acționează baza economică dată. De aceea suprastructura nu trăiește mult, ea este lichidată și dispare odată cu lichidarea și dipariția bazei date.

Dimpotrivă, limba este produsul unei întregi serii de epoci, în decursul cărora ea capătă formă, se îmbogățește, se desvoltă și se șlefuiește. De aceea limba trăiește incomparabil mai mult decât orice bază și orice suprastructură. Așa se și explică faptul că nașterea și lichidarea nu numai a unei singure baze și a suprastructurii ei, ci și a mai multor baze și a suprastructurilor corespunzătoare, nu duce, în istorie, la lichidarea limbii date, la lichidarea structurii ei și la nașterea unei limbi noi, cu un nou fond de cuvinte și cu o nouă structură gramaticală.

Dela moartea lui Pușchin au trecut peste o sută de ani. In această vreme, în Rusia, au fost lichidate orânduirea feudală, orânduirea capitalistă și a apărut a treia orânduire, cea socialistă. Au fost deci lichidate două baze cu suprastructurile lor și a apărut o bază nouă, socialistă, cu noua ei suprastructură. Dacă luăm însă limba rusă, de pildă, vedem că ea nu a suferit vreo transformare serioasă în decursul acestei mari perioade de timp, și limba rusă contemporană se deosebește prea puțin prin structura ei de limba lui Pușchin.

Ce s'a schimbat în acest timp în limba rusă? In acest timp s'a completat în mod serios vocabularul limbii ruse; au dispărut din vocabular un mare număr de cuvinte învechite; s'a modificat și semnificația unui număr însemnat de cuvinte; s'a îmbunătățit structura gramaticală a limbii. In ce privește structura limbii lui Pușchin, cu structura ei gramaticală și cu fondul ei principal de cuvinte, ea s'a păstrat în tot ce are ea esențial ca temelie a limbii ruse contemporane.

Și asta e lesne de înțeles. Intr'adevăr, de ce ar fi nevoie ca, după fiecare revoluție, structura existentă a limbii, structura ei gramaticală și fondul ei principal de cuvinte să fie distruse și înlocuite cu altele noi, așa cum se întâmplă de obicei cu suprastructura? Cine are nevoie ca « apă », « pământ », « munte », « pădure », « pește », « om », « a merge », « a face », « a produce », « a face negoț » etc. să nu se numească apă, pământ, munte etc., ci altfel? Cine are nevoie ca modificarea cuvintelor într'o limbă și combinarea cuvintelor în propoziție să se facă nu după gramatica existentă, ci după una cu

totul diferită? Ce folos poate aduce revoluţiei o astfel de răsturnare în limbă? Istoria nu face în general nimic esenţial fără să aibă neapărată nevoie. Se pune întrebarea: la ce ar servi o astfel de răsturnare a limbii, dacă s'a dovedit că limba existentă, cu structura ei, este în esenţă pe deplin potrivită pentru a satisface nevoile noii orânduiri? Vechea suprastructură poate şi trebue să fie distrusă şi înlocuită cu una nouă în timp de câţiva ani, pentru a da câmp liber desvoltării forţelor de producţie ale societăţii; dar cum se poate să se distrugă limba existentă şi să se construiască în locul ei o limbă nouă în timp de câţiva ani, fără să se introducă anarhie în viaţa socială, fără să se creeze primejdia unei destrămări a societăţii? Cine în afară de un Don Quijote ar putea să-şi ia o asemenea sarcină?

In sfârşit, încă o deosebire radicală între suprastructură şi limbă. Suprastructura nu este legată direct de producţie, de activitatea de producţie a omului. Ea este legată de producţie numai indirect, prin intermediul economiei, prin intermediul bazei. De aceea suprastructura nu oglindeşte schimbările în nivelul desvoltării forţelor de producţie dintr'odată şi direct, ci după schimbările petrecute în bază, prin răsfrângerea schimbărilor din producţie în schimbările din bază. Aceasta înseamnă că sfera de acţiune a suprastructurii este îngustă şi limitată.

Dimpotrivă, limba este legată nemijlocit de activitatea de producţie a omului, şi nu numai de activitatea de producţie, ci şi de oricare altă activitate a omului, în toate sferele muncii sale, dela producţie la bază, dela bază la suprastructură. De aceea limba reflectă schimbările din producţie imediat şi nemijlocit, fără să aştepte schimbările din bază. De aceea sfera de acţiune a limbii, cuprinzând toate domeniile de activitate a omului, este mult mai largă şi mai variată decât sfera de acţiune a suprastructurii. Mai mult, ea este aproape nelimitată.

Aceasta şi explică în primul rând faptul că limba, mai exact vocabularul, se află într'o schimbare aproape neîntreruptă. Desvoltarea continuă a industriei şi a agriculturii, a comerţului şi a transporturilor, a tehnicii şi a ştiinţei cere limbii completarea vocabularului cu cuvinte şi expresii noi, necesare activităţii lor. Şi limba, reflectând nemijlocit aceste nevoi, îşi completează vocabularul cu cuvinte noi, îşi perfecţionează structura ei gramaticală.

Așa dar:

a) marxistul nu poate să considere limba ca o suprastructură a bazei;

b) a confunda limba cu o suprastructură înseamnă a face o serioasă greșală.

Intrebare: *Este adevărat că limba a avut întotdeauna și continuă să aibă un caracter de clasă, că nu există o limbă a întregului popor, o limbă fără caracter de clasă, comună și unică pentru societate?*

Răspuns: Nu, nu este adevărat.

Nu este greu de înțeles că, într'o societate unde nu există clase, nici vorbă nu poate fi de o limbă de clasă. Orânduirea gentilică a comunei primitive nu cunoștea clasele, prin urmare acolo nici nu putea exista o limbă de clasă; acolo limba era comună, unică pentru întreaga colectivitate. Obiecția că prin clasă trebue să se înțeleagă orice colectivitate umană, între care și colectivitatea comunei primitive, nu reprezintă o obiecție, ci un joc de cuvinte care nici nu merită să fie combătut.

In ce privește desvoltarea dela limbile gentilice la limbile triburilor, dela limbile triburilor la limbile popoarelor[1] și dela limbile popoarelor la limbile naționale, pretutindeni, în toate etapele de desvoltare, limba, ca mijloc de comunicare între oameni în societate, a fost comună și unică pentru societate, servind în egală măsură pe membrii societății, indiferent de poziția lor socială.

Am aci în vedere nu imperiile din perioada sclavagistă și din evul mediu, să zicem imperiul lui Cirus sau Alexandru cel Mare, ori imperiul lui Cesar sau Carol cel Mare, care nu aveau o bază economică proprie și care reprezentau uniuni militaro-administrative vremelnice și netrainice. Aceste imperii nu numai că nu aveau, dar nici nu puteau să aibă o limbă unică pentru întreg imperiul și înțeleasă de toți locuitorii imperiului. Imperiile acestea reprezentau un conglomerat de triburi și de popoare care își trăiau viața lor proprie și avea fiecare limba lui. Prin urmare, nu aceste imperii și altele asemănătoare lor le am în vedere, ci acele triburi și popoare care făceau parte din aceste imperii, aveau o bază economică proprie și o limbă formată din timpuri străvechi. Istoria spune că limbile acestor

[1] In rusește: *narodnosti*. — *Nota Red.*

triburi și popoare nu aveau un caracter de clasă, ci erau ale întregului popor, comune pentru fiecare trib și popor și înțelese de ele.

Desigur, pe lângă ele existau dialecte, graiuri locale, dar limba unică și comună a tribului sau a poporului prevala și și le subordona sieși.

Mai târziu, odată cu apariția capitalismului, cu lichidarea fărâmițării feudale și crearea unei piețe naționale, popoarele s'au desvoltat, devenind națiuni, iar limbile popoarelor, limbi naționale. Istoria spune că limbile naționale nu au un caracter de clasă, ci sunt limbi ale întregului popor, comune pentru membrii națiunilor și unice pentru națiune.

S'a spus mai sus că limba ca mijloc de comunicare între oameni în societate servește în egală măsură toate clasele societății și manifestă din acest punct de vedere un fel de indiferență față de clase. Dar oamenii, diferitele grupuri sociale, clasele sunt departe de a fi indiferente față de limbă. Ele se străduesc să folosească limba în interesul lor, să-i impună vocabularul lor specific, termenii lor specifici, expresiile lor specifice. In această privință se disting mai ales păturile de sus ale claselor avute, care s'au rupt de popor și care îl urăsc: aristocrația nobiliară, păturile superioare ale burgheziei. Se creează dialecte « de clasă », jargoane, « limbi » de salon. In literatură, aceste dialecte și jargoane sunt adesea calificate în mod greșit ca limbi: « limba nobiliară », « limba burgheză », în opoziție cu « limba proletară », « limba țărănească ». Pornind de aici, oricât ar părea de straniu, unii din tovarășii noștri au ajuns la concluzia că limba națională este o ficțiune, că, în realitate, există doar limbi de clasă.

Eu cred că nu există nimic mai greșit decât o asemenea concluzie. Pot fi oare considerate aceste dialecte și jargoane ca limbi? Fără îndoială că nu. Nu se poate, în primul rând, pentrucă aceste dialecte și jargoane nu au structură gramaticală proprie și fond de cuvinte propriu; ele le iau din limba națională. Nu se poate, în al doilea rând, pentrucă dialectele și jargoanele au o sferă de circulație îngustă, printre membrii vârfurilor uneia sau alteia dintre clase, și sunt cu totul improprii ca mijloc de comunicare între oameni, pentru întreaga societate. Atunci, ce au ele? Ele au: o adunătură de cuvinte specifice care oglindesc gusturile specifice ale aristocrației sau ale vârfurilor burgheziei; un anumit număr de expresii și întorsături de frază care se deosebesc prin prețiozitate și galanterie și sunt libere de expresiile « grosolane »

și de întorsăturile limbii naționale; în sfârșit, un număr oarecare de cuvinte străine. Și, totuși, esențialul, adică majoritatea covârșitoare a cuvintelor și structura gramaticală, este luat din limba națională, din limba întregului popor. Prin urmare, dialectele și jargoanele reprezintă ramificații ale limbii naționale a întregului popor, sunt lipsite de orice independență lingvistică și sunt sortite să vegeteze. A crede că dialectele și jargoanele pot să se desvolte în limbi de sine stătătoare, capabile să înlăture și să înlocuiască limba națională, înseamnă a pierde perspectiva istorică și a părăsi pozițiile marxismului.

Unii, referindu-se la Marx, citează un pasaj din articolul său « Sfântul Max » unde se spune că burghezul are « o limbă a sa », că această limbă « este un produs al burgheziei », că ea este pătrunsă de spiritul mercantilismului și al cumpărării-vânzării. Unii tovarăși vor să dovedească cu acest citat că Marx ar fi recunoscut caracterul « de clasă » al limbii, că el ar fi negat existența unei limbi naționale unice. Dacă acești tovarăși ar avea o atitudine obiectivă în această chestiune, ar trebui să folosească, din același articol, « Sfântul Max », și un alt citat, în care Marx, referindu-se la problema căilor de formare a limbii naționale unice, vorbește despre « concentrarea dialectelor într'o limbă națională unică, condiționată de concentrarea economică și politică ».

Prin urmare, Marx recunoștea necesitatea unei limbi naționale, u n i c e, ca o formă superioară căreia îi sunt subordonate dialectele, ca forme inferioare.

In acest caz, ce poate reprezenta limba burghezului, care, după spusele lui Marx, « este un produs al burgheziei »? O considera oare Marx o limbă la fel cu limba națională, cu o structură lingvistică specifică? Putea el să o considere ca o astfel de limbă? Bine înțeles că nu! Marx a vrut pur și simplu să spună că burghezii au spurcat limba națională unică prin lexicul lor mercantilist, că, deci, burghezii au jargonul lor mercantilist.

Reiese că acești tovarăși au denaturat poziția lui Marx. Și au denaturat-o, fiindcă l-au citat pe Marx nu ca marxiști, ci ca niște tipicari, fără să pătrundă esența problemei.

Unii se referă la Engels; ei citează din broșura « Situația clasei muncitoare în Anglia » cuvintele lui Engels care arată că « ...clasa muncitoare engleză a devenit în cursul timpurilor un popor cu totul

diferit de burghezia engleză», că «muncitorii vorbesc alt dialect, au alte idei și concepții, alte moravuri și principii morale, altă religie și politică decât burghezia». Pe baza acestui citat, unii tovarăși trag concluzia că Engels nega necesitatea unei limbi naționale, a întregului popor, că el recunoștea, deci, caracterul «de clasă» al limbii. E drept că Engels vorbește aici nu despre limbă, ci despre dialect, înțelegând pe deplin că dialectul, ca ramificație a limbii naționale, nu poate înlocui limba națională. Dar acestor tovarăși nu le este pe plac, pe semne, existența deosebirii dintre limbă și dialect...

Este evident că acest citat e ne la locul lui, deoarece Engels nu vorbește în cazul de față despre «limbile de clasă», ci, în primul rând, despre ideile, concepțiile, moravurile, principiile morale, religia și politica de clasă. Este absolut just că ideile, concepțiile, moravurile, principiile morale, religia și politica burghezilor și cele ale proletarilor sunt diametral opuse. Dar ce caută aici limba națională sau «caracterul de clasă» al limbii? Oare existența contradicțiilor de clasă în societate poate servi ca un argument în favoarea «caracterului de clasă» al limbii sau împotriva necesității unei limbi naționale unice? Marxismul spune că una din cele mai importante caracteristici ale națiunii este comunitatea de limbă, știind de asemenea prea bine că înlăuntrul națiunii există contradicții de clasă. Admit tovarășii pomeniți această teză marxistă?

Unii se referă la Lafargue, spunând că în broșura sa «Limbă și revoluție» Lafargue recunoaște «caracterul de clasă» al limbii, că el ar nega necesitatea unei limbi naționale, a întregului popor. Aceasta nu este adevărat. Lafargue vorbește în adevăr despre «limba nobiliară» sau «aristocratică» și despre «jargoanele» diferitelor pături ale societății. Dar acești tovarăși uită că Lafargue, nepreocupându-se de problema deosebirii dintre limbă și jargon si numind dialectele când «vorbire artificială», când «jargon», declară precis în broșura lui că «vorbirea artificială prin care se deosebește aristocrația... s'a desprins din limba întregului popor, pe care o vorbea atât burghezul, cât și meseriașul, atât orașul, cât și satul».

Prin urmare, Lafargue admite existența și necesitatea unei limbi a întregului popor, înțelegând pe deplin caracterul subordonat și dependența «limbii aristocratice» și a altor dialecte și jargoane față de limba întregului popor.

Reiese că această referire la Lafargue nimerește alături de țintă.

Unii invocă faptul că, într'o vreme, în Anglia, feudalii englezi au vorbit « timp de secole » limba franceză, în timp ce poporul englez vorbea limba engleză; această împrejurare ar constitui un argument în favoarea « caracterului de clasă » al limbii și împotriva necesității unei limbi a întregului popor. Dar acesta nu este un argument, ci o anecdotă. In primul rând, nu toți feudalii vorbeau în acea vreme limba franceză, ci o parte neînsemnată, vârfurile feudalilor englezi dela curtea regelui și din comitate. In al doilea rând, ei nu vorbeau o « limbă de clasă », ci limba franceză obișnuită a întregului popor francez. In al treilea rând, această folosire de paradă a limbii franceze a dispărut apoi, după cum se știe, fără urmă, făcând loc limbii engleze a întregului popor englez. Cred acești tovarăși că feudalii englezi și poporul englez s'au înțeles între ei « timp de secole » prin interpreți, că feudalii englezi nu se folseau de limba engleză, că nu exista pe atunci o limbă engleză a întregului popor, că limba franceză reprezenta pe atunci în Anglia ceva mai mult decât o limbă de salon cu circulație doar în cercul îngust al vârfurilor aristocrației engleze? Cum se poate ca pe temeiul unor astfel de « argumente » anecdotice să se nege existența și necesitatea unei limbi a întregului popor?

A fost o vreme când aristocrații ruși făceau de asemenea paradă la curtea țarului și în saloane cu limba franceză. Ei se umflau în pene, pentrucă, vorbind rusește, bâlbâiau pe franțuzește, pentrucă știau să vorbească rusește numai cu accent franțuzesc. Inseamnă aceasta că pe atunci nu exista în Rusia o limbă rusă a întregului popor? Că atunci limba întregului popor era o ficțiune, iar « limbile de clasă » o realitate?

Tovarășii noștri fac aci cel puțin două greșeli.

Prima greșală este că ei confundă limba cu suprastructura. Ei cred că, dacă suprastructura are un caracter de clasă, atunci nici limba nu trebue să fie a întregului popor, ci o limbă de clasă. Dar am arătat mai sus că limba și suprastructura reprezintă două noțiuni diferite, că un marxist nu le poate confunda.

A doua greșală este că acești tovarăși concep antagonismul dintre interesele burgheziei și ale proletariatului, înverșunata luptă de clasă dintre ele, ca o destrămare a societății, ca o rupere a oricăror legături între clasele dușmane. Ei consideră că, întrucât societatea s'a

destrămat și nu mai există o societate unică, ci există doar clase, nu mai este nevoie nici de o limbă unică pentru societate, nu mai este nevoie de o limbă națională. Ce mai rămâne dacă societatea s'a destrămat și nu mai există o limbă națională, o limbă a întregului popor? Rămân clasele și «limbile de clasă». Bine înțeles, fiecare «limbă de clasă» va avea gramatica ei «de clasă» — gramatica «proletară», gramatica «burgheză». Este adevărat că astfel de gramatici nu există în realitate, dar aceasta nu-i turbură pe acești tovarăși; ei cred că astfel de gramatici vor apărea.

La noi existau într'un timp «marxiști» care susțineau că drumurile de fier rămase în țara noastră după Revoluția din Octombrie sunt burgheze și că nu ne șade bine nouă, marxiștilor, să le folosim, că trebue să le distrugem și să construim alte căi ferate, «proletare». Pentru aceasta, ei au căpătat porecla de «troglodiți»...

Bine înțeles, o asemenea concepție primitiv-anarhică asupra societății, claselor și limbii nu are nimic comun cu marxismul. Dar fără îndoială că această concepție există și dăinue în capetele unora dintre tovarășii noștri care s'au încurcat în aceste probleme.

Desigur, nu este just că, din cauza existenței unei înverșunate lupte de clasă, societatea s'ar fi scindat în clase care, din punct de vedere economic, nu mai sunt legate una de alta într'o singură societate. Dimpotrivă. Atât timp cât există capitalismul, burghezii și proletarii vor fi legați între ei prin toate firele economiei, ca părți ale unei societăți capitaliste unice. Burghezii nu pot să trăiască și să se îmbogățească fără să aibă la dispoziție muncitori salariați, proletarii nu-și pot continua existența fără să se angajeze la capitaliști. Incetarea oricăror legături economice între ei înseamnă încetarea oricărei producții, iar încetarea oricărei producții duce la pieirea societății, la pieirea claselor însești. Se înțelege că nicio clasă nu va dori să se condamne la pieire. De aceea lupta de clasă, oricât ar fi de ascuțită, nu poate să ducă la destrămarea societății. Numai ignoranța în problemele marxismului și completa neînțelegere a naturii limbii pot sugera unora dintre tovarășii noștri basmul destrămării societății, al limbilor «de clasă», al gramaticilor «de clasă».

Unii se referă apoi la Lenin și amintesc că Lenin admitea existența a două culturi în condițiile capitalismului, cea burgheză și cea proletară; că lozinca culturii naționale în condițiile capitalismului este o lozincă naționalistă. Toate acestea sunt adevărate și

Lenin are absolută dreptate. Dar ce caută aici « caracterul de clasă » al limbii ? Referindu-se la cuvintele lui Lenin despre cele două culturi în condițiile capitalismului, acești tovarăși vor, după cum se vede, să sugereze cititorului ideea că, din moment ce există două culturi în societate, cea burgheză și cea proletară, trebue să existe și două limbi, deoarece limba este legată de cultură; prin urmare, Lenin neagă necesitatea unei limbi naționale unice, prin urmare Lenin recunoaște existența limbilor « de clasă ». Greșala acestor tovarăși, în cazul de față, este că ei identifică și confundă limba cu cultura. Dar limba și cultura sunt două lucruri diferite. Cultura poate fi și burgheză și socialistă, în timp ce limba, ca mijloc de comunicare, este totdeauna limba întregului popor, și ea poate servi atât cultura burgheză, cât și pe cea socialistă. Nu este oare fapt că limba rusă, ucraineană, uzbecă servesc astăzi cultura socialistă a acestor națiuni la fel de bine cum serveau înainte de Revoluția din Octombrie culturile lor burgheze ? Urmează că acești tovarăși se înșeală profund, când susțin că existența a două culturi diferite duce la formarea a două limbi diferite și la negarea necesității unei limbi unice.

Vorbind despre cele două culturi, Lenin pornea tocmai dela teza că existența a două culturi nu poate să ducă la negarea unei limbi unice și la formarea a două limbi, că limba trebue să fie unică. Când bundiștii au început să-l învinuiască pe Lenin că neagă necesitatea unei limbi naționale și consideră cultura ca « nenațională », Lenin, după cum se știe, a protestat vehement împotriva acestei afirmații, declarând că el luptă împotriva culturii burgheze și nu împotriva limbii naționale, a cărei necesitate o consideră indiscutabilă. Este curios că unii dintre tovarășii noștri se târăsc pe urmele bundiștilor.

In ceea ce privește limba unică, a cărei necesitate ar fi fost negată de Lenin, ar trebui ascultate următoarele cuvinte ale lui Lenin:

« Limba este mijlocul cel mai important de comunicare între oameni; unitatea limbii și desvoltarea ei nestânjenită este una din condițiile cele mai importante ale unui comerț cu adevărat liber și pe scară largă, corespunzător capitalismului contemporan, ale unei libere și largi grupări a populației pe clase diferite ».

Reiese că stimații tovarăși au denaturat concepțiile lui Lenin.

Unii se referă, în sfârșit, la Stalin. Ei recurg la citatul din Stalin că « burghezia și partidele ei naționaliste au fost și rămân în această

perioadă principala forţă conducătoare a unor astfel de naţiuni». Toate acestea sunt adevărate. Burghezia şi partidul ei naţionalist conduc într'adevăr cultura burgheză, după cum proletariatul şi partidul său internaţionalist conduc cultura proletară. Dar ce caută aici «caracterul de clasă» al limbii? Oare aceşti tovarăşi nu ştiu că limba naţională este o formă a culturii naţionale, că limba naţională poate servi atât cultura burgheză, cât şi pe cea socialistă? Se poate oare ca tovarăşii noştri să nu cunoască vestita formulă a marxiştilor, că actuala cultură rusă, ucraineană, bielorusă şi celelalte sunt socialiste în conţinut şi naţionale în formă, adică în ce priveşte limba? Sunt ei de acord cu această formulă marxistă?

Greşala tovarăşilor noştri, în cazul de faţă, este că ei nu văd deosebirea dintre cultură şi limbă şi nu înţeleg că cultura, în ceea ce priveşte conţinutul ei, se schimbă cu fiecare nouă perioadă de desvoltare a societăţii, în timp ce limba rămâne în esenţă aceeaşi în decursul câtorva perioade, servind în egală măsură atât cultura nouă, cât şi pe cea veche.

Aşa dar:

a) limba, ca mijloc de comunicare, a fost totdeauna şi rămâne o limbă unică pentru societate şi comună pentru membrii ei;

b) existenţa dialectelor şi jargoanelor nu neagă, ci confirmă existenţa unei limbi a întregului popor; dialectele şi jargoanele sunt ramificaţii ale ei şi îi sunt subordonate;

c) formula «limbii de clasă» este o formulă greşită, nemarxistă.

Intrebare: *Care sunt trăsăturile caracteristice ale limbii?*

Răspuns: Limba face parte din fenomenele sociale care acţionează în tot cursul existenţei societăţii. Ea se naşte şi se desvoltă odată cu naşterea şi desvoltarea societăţii. Ea moare odată cu moartea societăţii. In afara societăţii nu există limbă. De aceea limba şi legile ei de desvoltare pot fi înţelese numai în cazul când sunt studiate în legătură indisolubilă cu istoria societăţii, cu istoria poporului căruia îi aparţine limba studiată şi care este creatorul şi purtătorul acestei limbi.

Limba este un mijloc, un instrument cu ajutorul căruia oamenii comunică între ei, fac schimb de idei şi se înţeleg reciproc. Fiind nemijlocit legată de gândire, limba înregistrează şi fixează în cuvinte şi în combinaţii de cuvinte, în propoziţii, rezultatele activităţii gân-

dirii, succesele omului în munca lui de cunoaştere şi face posibil, în acest fel, schimbul de idei în societatea omenească.

Schimbul de idei este o necesitate permanentă şi vitală, deoarece fără el este imposibil să se organizeze acţiuni comune ale oamenilor în lupta cu forţele naturii, în lupta pentru producerea bunurilor materiale necesare, este imposibil să se obţină succese în activitatea de producţie a societăţii, prin urmare este imposibilă însăşi existenţa producţiei sociale. Prin urmare, fără o limbă înţeleasă de societate şi comună pentru membrii ei, societatea îşi încetează producţia, se destramă şi încetează de a exista ca societate. In acest sens, limba, fiind un mijloc de comunicare, este în acelaş timp şi un instrument de luptă şi de desvoltare a societăţii.

După cum se ştie, toate cuvintele cuprinse într'o limbă formează laolaltă aşa numitul vocabular. Esenţialul în vocabular este fondul principal de cuvinte, în care intră ca nucleu toate rădăcinile. El este cu mult mai puţin cuprinzător decât vocabularul, dar trăieşte multă vreme, de-a-lungul veacurilor, şi dă limbii o bază pentru formarea de noi cuvinte. Vocabularul reflectă starea limbii: cu cât vocabularul este mai bogat şi mai variat, cu atât limba este mai bogată şi mai desvoltată.

Dar vocabularul, luat ca atare, nu este suficient pentru a forma o limbă; el este mai degrabă material de construcţie pentru limbă. După cum materialele de construcţie în opera de construcţie nu formează clădirea, deşi fără ele este imposibil să se construiască o clădire, la fel şi vocabularul nu formează limba însăşi, deşi fără el nu este de conceput nicio limbă. Dar vocabularul capătă cea mai mare însemnătate când este pus la dispoziţia gramaticii, care stabileşte regulile de modificare a cuvintelor, regulile de combinare a cuvintelor în propoziţii, şi astfel dă limbii armonie şi înţeles. Gramatica (morfologia şi sintaxa) este un ansamblu de reguli privitoare la modificarea cuvintelor şi îmbinarea lor în propoziţii. Prin urmare, tocmai datorită gramaticii, limba capătă posibilitatea de a îmbrăca gândurile umane în învelişul material al limbii.

Trăsătura caracteristică a gramaticii constă în aceea că ea stabileşte regulile modificării cuvintelor, având în vedere nu cuvinte concrete, ci în general cuvinte fără caracter concret; ea stabileşte reguli pentru compunerea propoziţiilor, având în vedere nu propoziţii concrete, de exemplu un subiect concret, un predicat concret

etc., ci în general orice fel de propoziţii, independent de forma concretă a cutărei sau cutărei propoziţii. Prin urmare, făcând abstracţie de particular şi concret, atât în cuvinte cât şi în propoziţii, gramatica ia acel element comun care stă la baza modificărilor cuvintelor şi a îmbinărilor lor în propoziţii şi construeşte din acel element comun reguli gramaticale, legi gramaticale. Gramatica este rezultatul unei îndelungate munci de abstractizare a gândirii umane, un indice al uriaşelor succese ale gândirii.

In această privinţă, gramatica aminteşte de geometrie, care îşi stabileşte legile făcând abstracţie de obiectele concrete, considerând obiectele drept corpuri neconcrete şi stabilind relaţiile dintre ele nu ca relaţii concrete ale unor obiecte concrete, ci ca relaţii dintre corpuri în general lipsite de orice caracter concret.

Spre deosebire de suprastructură, care nu este direct legată de producţie, ci prin intermediul economiei, limba este legată nemijlocit de activitatea de producţie a omului, la fel ca şi de oricare altă activitate, în toate sferele muncii sale, fără nicio excepţie. De aceea vocabularul, fiind cel mai sensibil la schimbări, se află într'o stare de schimbare aproape neîntreruptă, iar limba, spre deosebire de suprastructură, nu trebue să aştepte lichidarea bazei, ea introduce schimbări în vocabular înainte de lichidarea bazei şi independent de starea bazei.

Vocabularul nu se schimbă în acelaşi fel ca suprastructura, nu se schimbă prin anularea vechiului şi construirea noului, ci pe calea completării vocabularului existent cu cuvinte noi, apărute în legătură cu schimbările orânduirii sociale, cu desvoltarea producţiei, cu desvoltarea culturii, a ştiinţei etc. Deşi din vocabular dispare de obicei un anumit număr de cuvinte învechite, i se adaugă un număr mult mai mare de cuvinte noi. Dar în ceea ce priveşte fondul principal de cuvinte, el se păstrează în tot ce are esenţial şi este folosit ca temelie a vocabularului limbii.

Aceasta este de înţeles. Nu este de loc necesar să se distrugă fondul principal de cuvinte, dacă el poate fi folosit cu succes în decursul unei serii de perioade istorice, fără a mai vorbi de faptul că, nefiind posibil să se creeze un nou fond principal de cuvinte într'o perioadă scurtă de timp, distrugerea fondului principal de cuvinte acumulat în decursul secolelor ar duce la paralizarea limbii, la o totală desorganizare a comunicării între oameni.

Structura gramaticală a limbii se schimbă și mai încet decât fondul principal de cuvinte. Elaborată în decursul epocilor și intrată în carnea și sângele limbii, structura gramaticală se schimbă și mai încet decât fondul principal de cuvinte. Cu timpul ea suferă, desigur, schimbări. Ea se perfecționează, își îmbunătățește și își precizează regulile și se îmbogățește cu reguli noi, dar principiile structurii gramaticale se păstrează în decursul unei perioade de timp foarte îndelungate, deoarece ele — după cum arată istoria — pot servi cu succes societatea în decursul unui șir de epoci.

Astfel, structura gramaticală a limbii și fondul ei principal de cuvinte alcătuesc temelia limbii, esența specificului ei.

Istoria arată marea stabilitate și colosala rezistență a limbii împotriva asimilării forțate. Unii istorici, în loc să explice acest fenomen, se mărginesc să se mire. Dar pentru mirare nu există în cazul de față niciun temei. Stabilitatea limbii se explică prin stabilitatea structurii ei gramaticale și a fondului ei principal de cuvinte. Sute de ani, asimilatorii turci au încercat să pocească, să distrugă și să nimicească limbile popoarelor balcanice. In această perioadă, vocabularul limbilor balcanice a suferit schimbări serioase, au fost adoptate nu puține cuvinte și expresii turcești, au existat și «apropieri» și «separări», dar limbile balcanice au rezistat și au supraviețuit. De ce? Pentrucă structura gramaticală și fondul principal de cuvinte al acestor limbi s'au păstrat în esență.

Din toate acestea reiese că limba, structura ei, nu poate fi considerată ca produs al unei anumite epoci. Structura limbii, structura ei gramaticală și fondul ei principal de cuvinte sunt produsul unui șir de epoci.

Trebue să presupunem că elementele limbii contemporane au fost întemeiate încă în timpuri străvechi, înainte de epoca sclavagistă. Limba aceea nu era complexă, ea avea un fond de cuvinte foarte sărac, poseda însă o structură gramaticală proprie, ce e drept primitivă, dar totuși o structură gramaticală.

Desvoltarea producției, apariția claselor, apariția scrisului, nașterea statului, care pentru administrare avea nevoie de o corespondență mai mult sau mai puțin ordonată, desvoltarea comerțului, care avea și mai mult nevoie de o corespondență ordonată, apariția tiparului, desvoltarea literaturii — toate acestea au determinat mari schimbări în desvoltarea limbii. In acest timp, triburile și popoarele se fărâmițau

și se împrăștiau, se amestecau și se încrucișau, iar ulterior au apărut limbile și statele naționale, au avut loc răsturnări revoluționare, vechile orânduiri sociale au fost înlocuite prin altele noi. Toate acestea au introdus schimbări și mai mari în limbă și în desvoltarea ei.

Ar fi însă profund greșit să credem că desvoltarea limbii s'a petrecut în același fel ca desvoltarea suprastructurii: pe calea distrugerii a ceea ce exista și a construirii noului. In realitate, desvoltarea limbii nu s'a făcut pe calea distrugerii limbii existente și a construirii uneia noi, ci pe calea desvoltării și perfecționării elementelor fundamentale ale limbii existente. Trecerea dela o stare calitativă a limbii la o altă stare calitativă nu s'a făcut pe calea exploziei, pe calea nimicirii dintr'odată a vechiului și a construirii noului, ci pe calea acumulării treptate și îndelungate a elementelor noii calități, a noii structuri a limbii, pe calea dispariției treptate a elementelor calității vechi.

Se spune că teoria desvoltării stadiale a limbii este o teorie marxistă, pentrucă ea admite necesitatea exploziilor brusce ca o condiție a trecerii limbii dela o calitate veche la alta nouă. Aceasta, desigur, este greșit, deoarece este greu de găsit ceva marxist în această teorie. Și dacă teoria stadialității admite într'adevăr exploziile brusce în istoria desvoltării limbii, cu atât mai rău pentru ea. Marxismul nu admite explozii brusce în desvoltarea limbii, moartea bruscă a limbii existente și construirea bruscă a unei limbi noi. Lafargue nu avea dreptate, când vorbea despre «brusca revoluție a limbii, care s'a înfăptuit între anii 1789 și 1794» în Franța (vezi broșura lui Lafargue «Limbă și revoluție»). Nicio revoluție în limbă, darmite una bruscă, nu a avut loc atunci în Franța. De sigur, în decursul acestei perioade, vocabularul limbii franceze s'a completat cu cuvinte și expresii noi, a dispărut un oarecare număr de cuvinte învechite, s'a schimbat înțelesul anumitor cuvinte — și atât. Dar asemenea schimbări nu hotărăsc în nicio măsură soarta limbii. Principalul în limbă este structura ei gramaticală și fondul principal de cuvinte. Dar structura gramaticală și fondul principal de cuvinte al limbii franceze nu numai că nu au dispărut în perioada revoluției burgheze din Franța, ci s'au păstrat fără schimbări esențiale, și nu numai că s'au păstrat, dar continuă să ființeze și astăzi în limba franceză contemporană. Nu mai vorbesc de faptul că pentru lichidarea limbii existente și construirea unei noi limbi naționale («revoluția bruscă

a limbii »!) termenul de cinci, șase ani este ridicol de mic; pentru aceasta este nevoie de veacuri.

Marxismul consideră că trecerea limbii dela calitatea veche la cea nouă se face nu pe calea exploziei, nu pe calea distrugerii limbii existente și creării uneia noi, ci pe calea acumulării treptate a elementelor calității noi, prin urmare pe calea dispariției treptate a elementelor vechii calități.

In general trebue să spunem, spre știrea tovarășilor care au pasiunea exploziilor, că legea trecerii dela o veche calitate la una nouă prin explozii este inaplicabilă nu numai istoriei desvoltării limbii; ea nu este întotdeauna aplicabilă nici altor fenomene sociale ale bazei sau suprastructurii. Ea este obligatorie pentru societatea împărțită în clase dușmane. Dar nu este deloc obligatorie pentru societatea în care nu există clase dușmane. In decurs de opt, zece ani, noi am realizat în agricultura țării noastre trecerea dela orânduirea burgheză a proprietății țărănești individuale la orânduirea colhoznică, socialistă. Aceasta a fost o revoluție care a lichidat vechea orânduire economică burgheză la sate și a creat o orânduire nouă, socialistă. Dar această revoluție nu s'a produs pe calea exploziei, adică pe calea răsturnării puterii existente și a creării unei noi puteri, ci pe calea trecerii treptate dela orânduirea veche, burgheză, la sate, la una nouă. Și s'a reușit să se facă aceasta, pentrucă a fost o revoluție de sus, pentrucă revoluția a fost înfăptuită din inițiativa puterii existente, cu sprijinul maselor principale ale țărănimii.

Se spune că numeroasele cazuri de încrucișare a limbilor care au avut loc în istorie permit să se presupună că cu ocazia încrucișării se formează o nouă limbă pe cale de explozie, pe cale de trecere bruscă dela vechea calitate la noua calitate. Aceasta este absolut greșit.

Incrucișarea limbilor nu poate fi considerată ca un act izolat al unei lovituri hotărîtoare, care își dă rezultatele în decurs de câțiva ani. Incrucișarea limbilor este un proces de lungă durată, care continuă sute de ani. De aceea nici vorbă nu poate fi de explozii.

Mai departe. Este cu totul greșit să se creadă că în urma încrucișării, să zicem a două limbi, se obține o limbă nouă, a treia, care nu seamănă cu niciuna din limbile încrucișate și care se deosebește calitativ de fiecare dintre ele. In realitate, cu ocazia încrucișării,

una dintre limbi iese de obicei învingătoare, îşi păstrează structura gramaticală, îşi păstrează fondul principal de cuvinte şi continuă să se desvolte potrivit legilor interne ale desvoltării ei, în timp ce cealaltă limbă îşi pierde treptat propria ei calitate şi dispare treptat.

Prin urmare, încrucişarea nu dă o nouă, o a treia limbă, ci menţine una dintre limbi, menţine structura ei gramaticală şi fondul ei principal de cuvinte şi îi dă posibilitatea să se desvolte potrivit legilor ei interne de desvoltare.

E drept că cu acest prilej are loc o oarecare îmbogăţire a vocabularului limbii învingătoare pe seama limbii învinse, dar aceasta nu o slăbeşte, ci, dimpotrivă, o întăreşte.

Aşa s'a întâmplat, de exemplu, cu limba rusă, cu care s'au încrucişat în cursul desvoltării istorice limbile mai multor popoare şi care a ieşit întotdeauna învingătoare.

Desigur, vocabularul limbii ruse se completa cu acest prilej pe seama vocabularului celorlalte limbi; dar aceasta nu numai că nu a slăbit, ci, dimpotrivă, a îmbogăţit şi întărit limba rusă.

In ceea ce priveşte specificul naţional al limbii ruse, el nu a suferit nici cea mai mică ştirbire, întru cât, menţinându-şi structura gramaticală şi fondul principal de cuvinte, limba rusă a continuat să progreseze şi să se perfecţioneze potrivit legilor ei interne de desvoltare.

Nu încape îndoială că teoria încrucişării nu poate da ceva serios lingvisticii sovietice. Dacă este adevărat că principala sarcină a lingvisticii este studierea legilor interne de desvoltare a limbii, trebue să admitem că teoria încrucişării nu numai că nu soluţionează această problemă, dar nici măcar nu o pune; ea pur şi simplu nu o observă sau nu o înţelege.

I n t r e b a r e: *A procedat just «Pravda» deschizând discuţia liberă în problemele lingvisticii?*

R ă s p u n s: A procedat just.

In ce sens vor fi soluţionate problemele lingvisticii, aceasta va deveni limpede la sfârşitul discuţiei. Dar se poate spune de pe acum că discuţia a fost de mare folos.

Această discuţie a desvăluit în primul rând că în organele de lingvistică, atât la centru cât şi în republici, domnea un regim impropriu

pentru știință și pentru oamenii de știință. Cea mai neînsemnată critică a stării de lucruri din lingvistica sovietică, chiar și cele mai timide încercări de a critica așa numita « nouă teorie » în lingvistică au fost persecutate și gâtuite de cercurile conducătoare din domeniul lingvisticii. Pentru o atitudine critică față de moștenirea lui N. I. Marr, pentru cea mai neînsemnată desaprobare a învățăturii lui N. I. Marr, erau scoși din posturi sau retrogradați prețioși colaboratori și cercetători pe tărâmul lingvisticii. Cercetătorii pe tărâmul lingvisticii erau promovați în posturi de răspundere nu după criteriul valorii profesionale, ci după criteriul recunoașterii necondiționate a învățăturii lui N. I. Marr.

Este îndeobște recunoscut că nicio știință nu poate să se desvolte și să prospere fără luptă de opinii, fără libertatea criticii. Dar acest principiu îndeobște recunoscut era ignorat și călcat în picioare fără nicio jenă. S'a creat un grup închis de conducători infailibili, care, punându-se la adăpost de orice eventuală critică, au început să se dedea la acte abuzive și samavolnice.

Un exemplu: așa numitul « curs dela Bacu » (prelegerile citite de N. I. Marr la Bacu), pe care însuși autorul lui l-a pus la index și a cărui reeditare a interzis-o, a fost totuși reeditat și inclus în materialele didactice recomandate studenților, fără niciun fel de rezerve, în urma dispoziției unei caste de conducători (tov. Meșcianinov îi numește « elevi » ai lui N. I. Marr). Aceasta înseamnă că studenții au fost înșelați, prezentându-li-se un « curs » defectuos drept un material didactic complet valabil. Dacă nu aș fi convins de cinstea tovarășului Meșcianinov și a altor cercetători pe tărâmul lingvisticii, aș spune că o asemenea comportare este egală cu un act de sabotaj.

Cum s'a putut întâmpla acest lucru? S'a întâmplat, pentrucă regimul aracceievist [1] creat în lingvistică cultivă iresponsabilitatea și încurajează asemenea abuzuri.

Această discuție s'a dovedit a fi foarte utilă, în primul rând, pentrucă a scos la lumina zilei acest regim araceievist și l-a făcut țăndări.

---

[1] Regim aracceievist — regim despotic din primul pătrar al veacului al XIX-lea, denumit astfel după ministrul Aracceiev, reprezentantul cel mai de seamă al politicii țarului Alexandru I. — *Nota Red.*

Folosul acestei discuții nu se reduce însă numai la aceasta. Discuția nu numai că a sfărâmat vechiul regim din lingvistică, dar a desvăluit și acea inimaginabilă confuzie de opinii în legătură cu cele mai importante probleme ale lingvisticii, care domnește în cercurile conducătoare ale acestei ramuri a științei. Până la începerea discuției, tăceau și treceau sub tăcere situația nesatisfăcătoare din lingvistică. După începerea discuției a devenit însă imposibil să se mai păstreze tăcerea, au fost nevoiți să se pronunțe în presă. Și ce a rezultat? A rezultat că în învățătura lui N. I. Marr există o serie întreagă de lacune, greșeli, probleme neprecizate, teze neelaborate. Se pune întrebarea de ce «elevii» lui N. I. Marr au prins glas abia acum, după deschiderea discuției? De ce nu s'au gândit să o facă înainte? De ce nu au spus-o la timpul cuvenit, deschis și cinstit, așa cum se cuvine unor oameni de știință?

Recunoscând «unele» greșeli ale lui N. I. Marr, «elevii» lui N. I. Marr cred, pasămite, că lingvistica sovietică poate să se desvolte numai pe baza teoriei lui N. I. Marr «pusă la punct», pe care ei o consideră marxistă. Ei bine, nu, scutiți-ne de «marxismul» lui N. I. Marr. N. I. Marr a vrut într'adevăr să fie și s'a străduit să fie marxist, dar nu a reușit să devină marxist. El a fost doar un simplificator și un vulgarizator al marxismului în genul celor dela «Proletcult» sau «R.A.P.P.».

N. I. Marr a introdus în lingvistică o formulă nejustă, nemarxistă, în ce privește limba ca o suprastructură, s'a încurcat pe el însuși și a încurcat lingvistica. Pe baza unei formule nejuste este imposibil să se desvolte lingvistica sovietică.

N. I. Marr a introdus în lingvistică și o altă formulă, tot așa de nejustă și nemarxistă, în ce privește caracterul «de clasă» al limbii și s'a încurcat pe el însuși și a încurcat și lingvistica. Pe baza unei formule nejuste, care contrazice întregul mers al istoriei popoarelor și limbilor, este imposibil să se desvolte lingvistica sovietică.

N. I. Marr a introdus în lingvistică un ton îngâmfat, fudul, lipsit de modestie, impropriu marxismului, care duce la negarea ușuratică și stearpă a tot ce a existat în lingvistică până la N. I. Marr.

N. I. Marr defăimează cu multă zarvă metoda istorică-comparativă ca fiind «idealistă». Trebue însă să spunem că metoda istorică-comparativă, cu toate lipsurile ei grave, este totuși mai bună decât

analiza realmente idealistă a celor patru elemente a lui N. I. Marr, deoarece prima îndeamnă la muncă, la studiul limbii, pe când a doua îndeamnă doar să zaci pe cuptor și să ghicești în cafea despre cele patru faimoase elemente.

N. I. Marr tratează cu îngâmfare orice încercare de a studia grupurile (familiile) de limbi ca o manifestare a teoriei « limbii comune primare ». Or, nu se poate nega că înrudirea de limbă între națiuni, ca, de exemplu, între cele slave, este incontestabilă, că studierea înrudirii de limbă a acestor națiuni ar putea fi de mare folos lingvisticii în studierea legilor de desvoltare a limbii. Nu mai vorbesc de faptul că teoria « limbii comune primare » nu are nicio legătură cu aceasta.

De-ar fi să ne luăm după N. I. Marr, și în special după « elevii » săi, s'ar putea crede că până la N. I. Marr nu a existat niciun fel de lingvistică și că lingvistica începe odată cu apariția « noii teorii » a lui N. I. Marr. Marx și Engels au fost mult mai modești: ei considerau că materialismul lor dialectic este produsul desvoltării științelor, inclusiv filosofia, din perioada precedentă.

Așa dar, discuția a fost folositoare și în sensul că a desvăluit lacunele ideologice din lingvistica sovietică.

Eu cred că cu cât lingvistica noastră se va elibera mai repede de greșelile lui N. I. Marr, cu atât mai repede va putea fi scoasă din criza prin care trece acum.

Lichidarea regimului aracceievist în lingvistică, renunțarea la greșelile lui N. I. Marr, aplicarea marxismului în lingvistică — aceasta este, după părerea mea, calea pe care ar putea fi însănătoșită lingvistica sovietică.

I. STALIN

« Pravda », 20 iunie 1950.

CU PRIVIRE LA UNELE PROBLEME DE LINGVISTICĂ

RĂSPUNS TOVARĂȘEI CRAȘENINNICOVA

Tovarășă Crașeninnicova!

Răspund la întrebările dumitale.

1. Intrebare: In articolul Dumneavoastră se arată în mod convingător că limba nu este nici bază, nici suprastructură. Ar fi

oare just să socotim că limba este un fenomen care ține atât de bază, cât și de suprastructură, sau ar fi mai just să considerăm limba ca un fenomen intermediar?

R ă s p u n s : Bine înțeles, limbii, ca fenomen social, îi este proprie trăsătura comună, inerentă tuturor fenomenelor sociale, inclusiv bazei și suprastructurii, și anume: ea servește societatea întocmai cum o servesc toate celelalte fenomene sociale, inclusiv baza și suprastructura. Dar la aceasta se mărginește, la drept vorbind, trăsătura comună, care este proprie tuturor fenomenelor sociale. De aici înainte încep serioase deosebiri între fenomenele sociale.

Fapt este că fenomenele sociale au, pe lângă această trăsătură comună, particularitățile lor specifice, care le deosebesc unele de altele și care sunt de cea mai mare importanță pentru știință. Particularitățile specifice ale bazei constau în faptul că ea servește societatea din punct de vedere economic. Particularitățile specifice ale suprastructurii constau în faptul că ea servește societatea cu idei politice, juridice, estetice și altele și creează pentru societate instituțiile corespunzătoare — politice, juridice și altele. In ce constau, deci, particularitățile specifice ale limbii, care o disting de celelalte fenomene sociale? Ele constau în faptul că limba servește societatea ca mijloc de comunicare între oameni, ca mijloc pentru schimbul de idei în societate, ca mijloc care dă oamenilor posibilitatea să se înțeleagă între ei și să organizeze munca comună în toate sferele activității omenești, atât în domeniul producției, cât și în domeniul relațiilor economice, atât în domeniul politicii, cât și în domeniul culturii, atât în viața socială, cât și în viața de toate zilele. Aceste particularități sunt proprii numai limbii, și tocmai pentrucă sunt proprii numai limbii, studiul limbii formează obiectul unei științe de sine stătătoare — lingvistica. Fără aceste particularități ale limbii, lingvistica și-ar pierde dreptul la o existență de sine stătătoare.

Pe scurt: limba nu poate fi trecută nici în categoria bazelor, nici în categoria suprastructurilor.

De asemenea, ea nu poate fi trecută nici în categoria fenomenelor «intermediare» între bază și suprastructură, deoarece asemenea fenomene «intermediare» nu există.

Dar poate că limba ar putea fi trecută în categoria forțelor de producție ale societății, să spunem, în categoria uneltelor de producție? In adevăr, între limbă și uneltele de producție există o oarecare

analogie: uneltele de producție manifestă, ca și limba, un fel de indiferență față de clase și pot servi deopotrivă diferitele clase ale societății, atât pe cele vechi, cât și pe cele noi. Oare această împrejurare ne îndreptățește să trecem limba în categoria uneltelor de producție? Nu, nu ne îndreptățește.

Intr'o vreme, N. I. Marr, văzând că formula sa — «limba este o suprastructură a bazei» — întâmpină obiecții, a hotărît să «schimbe macazul» și a declarat că «limba este o unealtă de producție». A avut oare dreptate N. I. Marr să pună limba în categoria uneltelor de producție? Nu, categoric că n'a avut dreptate.

Fapt este că asemănarea dintre limbă și uneltele de producție se limitează la analogia de care am vorbit mai sus. In schimb, între limbă și uneltele de producție există o deosebire fundamentală. Această deosebire constă în faptul că uneltele de producție produc bunuri materiale, iar limba nu produce nimic sau «produce» doar cuvinte. Mai exact, oamenii care posedă unelte de producție pot produce bunuri materiale, aceiași oameni însă, având limbă, dar neavând unelte de producție, nu pot produce bunuri materiale. Nu este greu de înțeles că, dacă limba ar putea produce bunuri materiale, palavragiii ar fi printre cei mai bogați oameni din lume.

2. I n t r e b a r e: Marx și Engels definesc limba ca «realitatea nemijlocită a gândirii», ca «conștiința reală..., practică». «Ideile» — spune Marx — «nu există rupte de limbă». In ce măsură trebue, după părerea Dumneavoastră, să se ocupe lingvistica de latura sensului limbii, de semantică și semasiologia istorică și de stilistică, sau obiectul lingvisticii trebue să fie numai forma?

R ă s p u n s: Semantica (semasiologia) este una din părțile importante ale lingvisticii. Latura sensului cuvintelor și expresiilor are o serioasă însemnătate în studiul limbii. De aceea semanticii (semasiologiei) trebue să i se asigure locul cuvenit în lingvistică.

Totuși, studiind problemele semanticii și utilizând datele ei, nu trebue în niciun caz să se supraestimeze însemnătatea ei și — mai ales — nu trebue să se abuzeze de ea. Am în vedere pe unii lingviști, care, pasionându-se peste măsură de semantică, neglijează limba ca «realitatea nemijlocită a gândirii», indisolubil legată de gândire, rup gândirea de limbă și afirmă că limba și-a trăit traiul și că este cu putință să te lipsești de ea.

Ascultați următoarele cuvinte ale lui N. I. Marr:

« Limba există numai în măsura în care își găsește expresia în sunete; acțiunea gândirii are loc și fără exprimare... Limba (cea sonoră) a și început să cedeze funcțiunile sale invențiilor recente care birue, fără rezerve, spațiul, iar gândirea capătă o importanță din ce în ce mai mare, din cauza acumulărilor sale neutilizate în trecut și a noilor sale achiziții, și urmează să înlăture și să înlocuiască pe deplin limba. Limba viitoare este gândirea, care crește în tehnica liberă de materia naturală. In fața ei nu va putea rezista nicio limbă, nici măcar cea sonoră, care este totuși legată de normele naturii » (vezi « Opere alese », de N. I. Marr).

Dacă acest galimatias de « muncă magică » se traduce într'o limbă omenească obișnuită, se poate ajunge la concluzia că:

a) N. I. Marr rupe gândirea de limbă;

b) N. I. Marr consideră că se poate realiza comunicarea între oameni și fără limbă, cu ajutorul gândirii însăși, liberă de « materia naturală » a limbii, liberă de « normele naturii »;

c) rupând gândirea de limbă și « eliberând-o » de « materia naturală » a limbii, N. I. Marr ajunge în mocirla idealismului.

Se spune că gândurile iau naștere în capul omului înainte de a fi exprimate în vorbire, că iau naștere fără materialul limbii, fără învelișul limbii, într'o formă, ca să zicem așa, nudă. Dar aceasta este cu desăvârșire fals. Orice gânduri ar lua naștere în capul omului, ele pot să se nască și să existe numai pe baza materialului limbii, pe baza termenilor și frazelor limbii. Gânduri nude, libere de materialul limbii, libere de « materia naturală » a limbii nu există. « Limba este realitatea nemijlocită a gândirii » (Marx). Realitatea gândirii se manifestă în limbă. Numai idealiștii pot vorbi despre o gândire nelegată de « materia naturală » a limbii, despre gândire fără limbă.

Pe scurt: supraestimarea semanticii și folosirea ei abuzivă l-au dus pe N. I. Marr la idealism.

Prin urmare, dacă semantica (semasiologia) ar fi ferită de exagerări și abuzuri de felul celor pe care le comit N. I. Marr și unii din « elevii » săi, ea ar putea să aducă lingvisticii un mare folos.

3. — Intrebare: Dumneavoastră spuneți, având absolută dreptate, că ideile, reprezentările, moravurile și principiile morale la burghezi și la proletari sunt diametral opuse. Caracterul de clasă al acestor fenomene a influențat fără îndoială latura semantică a

limbii (și, uneori, și forma ei — vocabularul — așa cum se arată în mod just în articolul Dumneavoastră). S'ar putea oare ca, analizând materialul concret al limbii și, în primul rând, latura sensului limbii, să se vorbească despre esența de clasă a noțiunilor exprimate de aceasta, mai ales în acele cazuri când este vorba de exprimarea prin limbă nu numai a gândului omului, ci și a atitudinii sale față de realitate, când apartenența de clasă a lui se manifestă în mod deosebit de limpede?

R ă s p u n s : Pe scurt, doriți să știți dacă clasele influențează limba, dacă ele introduc în limbă cuvintele și expresiile lor specifice, dacă există cazuri când oamenii, în funcție de apartenența lor de clasă, acordă semnificații diferite unora și acelorași cuvinte și expresii.

Da, clasele influențează limba, introduc în limbă cuvintele și expresiile lor specifice și uneori înțeleg în mod diferit unele și aceleași cuvinte și expresii. Aceasta este neîndoielnic.

De aici nu rezultă însă că cuvintele și expresiile specifice, ca și deosebirile în semantică, pot avea o serioasă însemnătate pentru desvoltarea limbii unice a întregului popor, că ele ar putea să-i slăbească semnificația sau să-i schimbe caracterul.

In primul rând, asemenea cuvinte și expresii specifice, ca și cazurile de deosebire în semantică, sunt atât de puține în limbă, încât abia dacă reprezintă unu la sută din întregul material al limbii. Prin urmare, tot restul, — masa covârșitoare a cuvintelor și expresiilor, ca și semantica lor, sunt c o m u n e tuturor claselor societății.

In al doilea rând, cuvintele și expresiile specifice, care au nuanță de clasă, nu sunt folosite în vorbire după regulile vreunei gramatici « de clasă », care nu există în realitate, ci după regulile gramaticii limbii existente a întregului popor.

Deci, existența cuvintelor și expresiilor specifice și cazurile de deosebire în semantica limbii nu desmint, ci, dimpotrivă, confirmă existența și necesitatea limbii unice a întregului popor.

4. I n t r e b a r e: In articolul Dumneavoastră îl calificați perfect just pe Marr ca un vulgarizator al marxismului. Inseamnă oare aceasta că lingviștii, inclusiv noi, tineretul, trebue să dăm la o parte î n t r e a g a moștenire lingvistică a lui Marr, care are totuși o serie de cercetări lingvistice valoroase (despre ele au scris, în cadrul discuției, tovarășii Cicobava, Sanjeev și alții)? Putem oare noi, luând

faţă de Marr o atitudine critică, să preluăm totuşi dela el ceea ce este folositor şi valoros?

R ă s p u n s : Desigur, operele lui N. I. Marr nu constau numai din greşeli. N. I. Marr a făcut greşeli din cele mai grosolane, când a introdus în lingvistică elemente de marxism într'o formă denaturată, când a încercat să creeze o teorie de sine stătătoare a limbii. Dar N. I. Marr are unele opere bune, scrise cu talent, în care, uitând de pretenţiile sale teoretice, cercetează unele limbi în mod conştiincios şi, trebue spus, în mod competent. In aceste opere se pot găsi nu puţine lucruri valoroase şi instructive. Se înţelege că aceste lucruri valoroase şi instructive trebue să fie preluate dela N. I. Marr şi folosite.

5. I n t r e b a r e: Mulţi lingvişti consideră f o r m a l i s m u l drept una din cauzele fundamentale ale stagnării în lingvistica sovietică. Aş dori mult să ştiu în ce constă, după părerea Dumneavoastră, formalismul în lingvistică şi cum poate fi el învins?

R ă s p u n s: N. I. Marr şi «elevii» săi acuză de «formalism» pe toţi lingviştii care nu împărtăşesc «noua teorie» a lui N. I. Marr. Aceasta, desigur, este neserios şi puţin inteligent.

N. I. Marr considera gramatica drept un «formalism» gol, iar pe cei care consideră structura gramaticală drept bază a limbii — formalişti. Aceasta este ceva cu totul prostesc.

Eu cred că «formalismul» a fost inventat de autorii «noii teorii» pentru a-şi uşura lupta împotriva adversarilor lor în lingvistică.

Cauza stagnării în lingvistica sovietică nu este «formalismul» inventat de N. I. Marr şi «elevii» săi, ci regimul aracceievist şi lacunele teoretice din lingvistică. Regimul aracceievist l-au creat «elevii» lui N. I. Marr. Haosul teoretic l-au introdus în lingvistică N. I. Marr şi tovarăşii săi de arme cei mai apropiaţi. Pentru ca să nu existe stagnare, trebue să se lichideze şi unul şi celălalt. Lichidarea acestor plăgi va însănătoşi lingvistica sovietică, o va duce pe un drum larg şi va da posibilitate lingvisticii sovietice să ocupe primul loc în lingvistica mondială.

29 iunie 1950.

«Pravda», 4 iulie 1950. I. STALIN

RĂSPUNS UNOR TOVARĂȘI

Tovarășului Sanjeev.

Stimate tovarășe Sanjeev!

Răspund la scrisoarea dumitale cu mare întârziere, deoarece abia ieri mi-a fost transmisă dela aparatul Comitetului Central.

Dumneata interpretezi, fără doar și poate, just poziția mea în problema dialectelor.

Dialectele « de clasă », care mai just ar fi să fie numite jargoane, nu servesc masele populare, ci o restrânsă pătură socială de sus. Afară de aceasta, ele nu au structură gramaticală proprie și fond principal de cuvinte propriu. Din această cauză, ele nu se pot desvolta nicidecum în limbi independente.

Dialectele locale (« teritoriale »), dimpotrivă, servesc masele populare și au structură gramaticală proprie și fond principal de cuvinte propriu. Datorită acestui fapt, în procesul formării națiunilor, unele dialecte locale pot constitui baza limbilor naționale și pot să se desvolte în limbi naționale independente. Așa s'a întâmplat, de pildă, cu dialectul din regiunea Cursc și Oriol (« graiul » din regiunea Cursc și Oriol) al limbii ruse, care a constituit baza limbii naționale ruse. Același lucru trebue să spunem despre dialectul din regiunea Poltava și Chiev al limbii ucrainiene, care a constituit baza limbii naționale ucrainiene. In ce privește celelalte dialecte ale unor astfel de limbi, ele își pierd originalitatea, se varsă în aceste limbi și dispar în ele.

Se întâmplă să aibă loc și procese contrarii, când limba unică a unui popor, care nu a devenit încă o națiune, din cauză că lipsesc condițiile economice necesare de desvoltare, se prăbușește în urma desagregării statale a acestui popor, iar dialectele locale care nu apucaseră să se macine în cadrul limbii unice, reînvie și constitue punctul de plecare pentru formarea a diferite limbi independente. Este posibil ca tocmai astfel să se fi întâmplat lucrurile, de pildă, în cazul limbii mongole unice.

11 iulie 1950

« Pravda », 2 august 1950. I. STALIN

Tovarăşilor D. Belchin şi S. Furer.

Am primit scrisorile dumneavoastră.

Greşala dumneavoastră constă în faptul că aţi confundat două lucruri diferite şi aţi substituit o altă chestiune celei examinate în răspunsul meu către tovarăşa Craşeninnicova.

1. Eu critic în acest răspuns pe N. I. Marr, care, vorbind despre limbă (cea sonoră) şi gândire, rupe limba de gândire şi cade astfel în idealism. Prin urmare, în răspunsul meu este vorba de oameni normali, care au o limbă. Eu afirm că la aceşti oameni gândurile pot lua naştere numai pe baza materialului limbii, că gânduri nude, nelegate de materialul limbii, nu există la oamenii care au o limbă. In loc de a accepta sau a respinge această teză, dumneavoastră aduceţi în discuţie oameni anormali, fără limbă, surdomuţi, care nu au limbă şi ale căror gânduri, fireşte, nu pot lua naştere pe baza materialului limbii. După cum vedeţi, aceasta este cu totul altă temă, pe care n'am atins-o şi pe care nu puteam s'o ating, deoarece lingvistica se ocupă cu oameni normali, care au limbă, şi nu cu anormali, surdomuţi, care nu au limbă.

Dumneavoastră aţi substituit temei discutate o altă temă, care nu a fost discutată.

2. Din scrisoarea tovarăşului Belchin se vede că el pune pe acelaşi plan «limba cuvintelor» (limba sonoră) şi «limba gesturilor» (după N. I. Marr, limba «manuală»). El crede, probabil, că limba gesturilor şi limba cuvintelor sunt de aceeaşi importanţă, că într'o vreme societatea omenească nu avea o limbă a cuvintelor, că limba «manuală» înlocuia atunci limba cuvintelor, care a apărut mai târziu.

Dacă într'adevăr aşa crede tov. Belchin, el face o greşală serioasă. Limba sonoră, sau limba cuvintelor, a fost întotdeauna singura limbă a societăţii omeneşti în stare să servească drept mijloc adecvat de comunicare între oameni. Istoria nu cunoaşte nicio singură societate omenească, fie şi cea mai înapoiată, care să nu fi avut limba ei sonoră. Etnografia nu cunoaşte niciun singur popor înapoiat, cât de mic, fie el tot atât sau chiar şi mai primitiv decât, să zicem, Australienii sau locuitorii din Ţara de Foc din secolul trecut, care să nu fi avut limba lui sonoră. In istoria omenirii, limba sonoră este una din forţele care au ajutat pe oameni să se desprindă din

lumea animală, să se unească în societăți, să-și desvolte gândirea, să organizeze producția socială, să lupte cu succes cu forțele naturii și să ajungă la progresul pe care îl avem în prezent.

Sub acest raport, importanța așa numitei limbi a gesturilor — dată fiind extrema ei sărăcie și limitare — este infimă. La drept vorbind, aceasta nu este limbă, și nici măcar un surogat de limbă, care să poată înlocui într'un fel sau altul limba sonoră, ci un mijloc auxiliar cu mijloace extrem de restrânse, de care se folosește câteodată omul pentru a sublinia în vorbire un moment sau altul. Limba gesturilor de asemenea nu se poate compara cu limba sonoră, așa cum nu se poate compara un hârleț primitiv de lemn cu un tractor modern pe șenile, prevăzut cu plug cu cinci brăzdare și cu semănătoare de tractor.

3. După cum se vede, sunteți preocupați mai întâi de surdomuți și abia apoi de problemele de lingvistică. Se vede că tocmai această împrejurare v'a determinat să-mi adresați o serie de întrebări. Ei bine, dacă insistați, sunt gata să vă satisfac rugămintea. Așa dar, cum stau lucrurile cu surdomuții? Oare la ei lucrează gândirea, iau naștere gânduri? Da, la ei lucrează gândirea, iau naștere gânduri. Este limpede că din moment ce surdomuții nu au limbă, gândurile lor nu pot lua naștere pe baza materialului limbii. Nu înseamnă oare aceasta că gândurile surdomuților sunt nude, nelegate de «normele naturii» (expresia lui N. I. Marr)? Nu, nu înseamnă. Gândurile surdomuților iau naștere și pot exista numai pe baza acelor imagini, percepțiuni, reprezentări despre obiectele lumii exterioare și relațiile dintre aceste obiecte care li se formează în viața de toate zilele, datorită simțurilor văzului, pipăitului, gustului și mirosului. In afara acestor imagini, percepțiuni, reprezentări, gândirea este goală, lipsită de orice fel de conținut, adică nu există.

22 iulie 1950

«Pravda», 2 august 1950. I. STALIN

Tovarășului A. Holopov.

Am primit scrisoarea dumitale.

Am întârziat puțin cu răspunsul, fiind foarte ocupat.

Scrisoarea dumitale porneşte în mod tacit dela două idei: dela ideea că este îngăduit să citezi din lucrările unui autor fără a ţinea seamă de perioada istorică despre care tratează citatul şi, în al doilea rând, dela ideea că cutare sau cutare concluzie şi formulă a marxismului, obţinută în urma studierii uneia din perioadele de desvoltare istorică, este valabilă pentru toate perioadele de desvoltare, de aceea trebue să rămână invariabilă.

Trebue să spun că aceste idei sunt amândouă profund greşite. Câteva exemple:

1. In deceniul al cincilea al secolului trecut, când capitalismul monopolist încă nu exista, când capitalismul se desvolta mai mult sau mai puţin lin pe o linie ascendentă, extinzându-se la teritorii noi, neocupate încă de el, iar legea de desvoltare inegală nu putea încă să acţioneze cu deplină vigoare, — Marx şi Engels au ajuns la concluzia că revoluţia socialistă nu poate să învingă într'o singură ţară, că ea poate să învingă numai în urma unei lovituri generale în toate sau în majoritatea ţărilor civilizate. Această concluzie a devenit apoi o teză călăuzitoare pentru toţi marxiştii.

Totuşi, la începutul secolului al XX-lea, îndeosebi în perioada primului război mondial, când a devenit limpede pentru toţi că capitalismul premonopolist s'a transformat în chip vădit în capitalism monopolist, când capitalismul ascendent s'a transformat în capitalism muribund, când războiul a scos la iveală slăbiciunile de nelecuit ale frontului imperialist mondial, iar legea desvoltării inegale a determinat nesimultaneitatea coacerii revoluţiei proletare în diferitele ţări, — Lenin, pornind dela teoria marxistă, a ajuns la concluzia că, în noile condiţii de desvoltare, revoluţia socialistă poate să învingă pe deplin într'o singură ţară, luată aparte, că victoria simultană a revoluţiei socialiste în toate ţările sau în majoritatea ţărilor civilizate nu este posibilă, din cauza inegalităţii coacerii revoluţiei în aceste ţări, că vechea formulă a lui Marx şi Engels nu mai corespunde noilor condiţii istorice.

După cum se vede, avem aci două concluzii diferite asupra problemei victoriei socialismului, care nu numai că se contrazic una pe alta, dar se şi exclud una pe alta.

Anumiţi bucheri şi talmudişti, care nu pătrund esenţa problemei şi citează formal, fără a ţinea seamă de condiţiile istorice, pot să spună că una din aceste concluzii, fiind absolut greşită, trebue înlăturată,

în timp ce cealaltă concluzie, fiind absolut justă, trebue să fie extinsă la toate perioadele de desvoltare. Dar marxiștii nu pot să nu știe că bucherii și talmudiștii greșesc, ei nu pot să nu știe că aceste concluzii sunt amândouă juste, dar nu în mod absolut, ci fiecare pentru vremea ei: concluzia lui Marx și Engels — pentru perioada capitalismului premonopolist, iar concluzia lui Lenin — pentru perioada capitalismului monopolist.

2. In « Anti-Dühring », Engels spunea că, după victoria revoluției socialiste, statul trebue să dispară treptat. Pe această bază, după victoria revoluției socialiste în țara noastră, bucherii și talmudiștii din partidul nostru au început să ceară ca partidul să ia măsuri pentru dispariția cât mai grabnică a statului nostru, pentru disolvarea organelor de stat, pentru renunțarea la armata permanentă.

Dar marxiștii sovietici, pe baza studierii situației internaționale din vremea noastră, au ajuns la concluzia că, dată fiind existența unei încercuiri capitaliste, atunci când revoluția socialistă învinge într'o singură țară, în timp ce în toate celelalte țări domnește capitalismul, țara revoluției victorioase nu trebue să slăbească, ci să-și întărească prin toate mijloacele statul său, organele de stat, organele serviciilor de informații, armata, — dacă această țară nu vrea să fie zdrobită de încercuirea capitalistă. Marxiștii ruși au ajuns la concluzia că formula lui Engels are în vedere victoria socialismului în toate țările sau în majoritatea țărilor, că ea este inaplicabilă în cazul victoriei socialismului într'o singură țară, luată aparte, în timp ce în toate celelalte țări domnește capitalismul.

După cum se vede, avem aici două formule diferite în problema destinelor Statului Socialist, care se exclud una pe alta.

Bucherii și talmudiștii pot să spună că această împrejurare creează o situație intolerabilă și că una din aceste formule trebue înlăturată, fiind absolut greșită, în timp ce cealaltă trebue să fie extinsă, fiind absolut justă, la toate perioadele de desvoltare a Statului Socialist. Dar marxiștii nu pot să nu știe că bucherii și talmudiștii greșesc, pentrucă aceste formule sunt amândouă juste, dar nu în mod absolut, ci fiecare pentru vremea ei: formula marxiștilor sovietici — pentru perioada victoriei socialismului într'una sau în câteva țări, iar formula lui Engels — pentru perioada când victoria consecutivă a socialismului în diferite țări va duce la victoria socialis-

mului în majoritatea ţărilor şi când se vor crea astfel condiţiile necesare pentru aplicarea formulei lui Engels.

Numărul unor astfel de exemple ar putea fi mărit.

Tot aşa trebue să spunem despre cele două formule diferite în problema limbii, luate din diferite lucrări ale lui Stalin şi citate de tov. Holopov în scrisoarea sa.

Tov. Holopov se referă la lucrarea lui Stalin « Cu privire la marxism în lingvistică », unde se trage concluzia că, în urma încrucişării, să zicem, a două limbi, una dintre limbi iese de obicei învingătoare, în timp ce cealaltă limbă dispare treptat, că, prin urmare, încrucişarea nu dă o nouă, o a treia limbă, ci menţine una dintre limbi. In continuare, el se referă la o altă concluzie, luată din raportul lui Stalin la al XVI-lea Congres al Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice, unde se spune că în perioada victoriei socialismului pe scară mondială, când socialismul se va întări şi va intra în viaţa de toate zilele, limbile naţionale vor trebui să se contopească în mod inevitabil într'o singură limbă comună, care, bine înţeles, nu va fi nici velicorusa, nici germana, ci ceva nou. Confruntând aceste două formule şi văzând că ele nu numai că nu coincid una cu alta, ci se exclud una pe alta, tov. Holopov e cuprins de disperare. « Din articolul Dumneavoastră » — scrie el în scrisoarea sa — « eu am înţeles că din încrucişarea limbilor nu poate rezulta niciodată vreo limbă nouă, în timp ce până la apariţia acestui articol fusesem ferm convins, potrivit celor spuse de Dumneavoastră la al XVI-lea Congres al Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice, că în orânduirea comunistă limbile se vor contopi într'o singură limbă comună. »

După cum se vede, tov. Holopov, descoperind o contradicţie între aceste două formule şi fiind profund convins că contradicţia trebue lichidată, socoate de cuviinţă să se descotorosească de una din formule, considerând-o greşită, şi să se agaţe de cealaltă formulă, considerând-o justă pentru toate vremurile şi toate ţările, dar de care anume formulă să se agaţe — nu ştie. Se ajunge la un fel de impas. Tov. Holopov nici nu bănueşte că ambele formule pot să fie juste, — fiecare pentru vremea ei.

Aşa se întâmplă întotdeauna cu bucherii şi talmudiştii, care nu pătrund esenţa chestiunii, citează în mod formal, fără a ţinea seamă de condiţiile istorice despre care tratează citatele, şi ajung mereu în impas.

Or, dacă examinăm problema în esență, vedem că nu e vorba de niciun impas. Fapt este că broșura lui Stalin « Cu privire la marxism în lingvistică » și cele spuse de Stalin la al XVI-lea Congres al partidului au în vedere două epoci cu totul diferite, ceea ce face ca și formulele să fie diferite.

Formula din broșura lui Stalin, unde este vorba de încrucișarea limbilor, are în vedere epoca d i n a i n t e d e v i c t o r i a s o c i a l i s m u l u i pe scară mondială, când clasele exploatatoare sunt forța dominantă în lume, când asuprirea națională și colonială rămâne în picioare, când izolarea națională și neîncrederea reciprocă dintre națiuni sunt consfințite prin deosebiri statale, când nu există încă egalitate în drepturi a națiunilor, când încrucișarea limbilor are loc pe calea luptei pentru dominația uneia dintre limbi, când nu există încă condiții pentru colaborarea pașnică și prietenească între națiuni și între limbi, când la ordinea zilei nu este colaborarea între limbi și îmbogățirea lor reciprocă, ci asimilarea unora și victoria altora. Se înțelege că în asemenea condiții nu pot să existe decât limbi victorioase și limbi învinse. Tocmai aceste condiții le are în vedere formula lui Stalin, atunci când spune că încrucișarea, să zicem, a două limbi dă ca rezultat nu formarea unei limbi noi, ci victoria uneia dintre limbi și înfrângerea celeilalte.

In ce privește cealaltă formulă a lui Stalin, luată din cuvântarea dela al XVI-lea Congres al partidului, și anume acolo unde este vorba de contopirea limbilor într'o singură limbă comună, aci se are în vedere o altă epocă, și anume epoca d e d u p ă v i c t o r i a s o c i a l i s m u l u i pe scară mondială, când nu va mai exista imperialism mondial, când clasele exploatatoare vor fi fost înlăturate, când asuprirea națională și colonială va fi fost lichidată, când izolării naționale și neîncrederii reciproce dintre națiuni le vor fi luat locul încrederea reciprocă și apropierea reciprocă dintre națiuni, când egalitatea în drepturi a națiunilor va fi fost tradusă în viață, când politica sugrumării și asimilării limbilor va fi fost lichidată, când colaborarea dintre națiuni va deveni un fapt, iar limbile naționale vor avea posibilitatea să se îmbogățească liber unele pe altele, prin colaborare. Se înțelege că în aceste condiții nici vorbă nu poate să fie despre sugrumarea și înfrângerea unor limbi și victoria altora. Aici vom avea a face nu cu două limbi, din care una este înfrântă, iar cealaltă iese învingătoare din luptă, ci cu sute de limbi naționale,

din care, în urma colaborării îndelungate economice, politice şi culturale dintre naţiuni, se vor forma la început limbi unice zonale, foarte îmbogăţite, iar limbile zonale se vor contopi apoi într'o singură limbă comună internaţională, care, de sigur, nu va fi nici germana, nici rusa, nici engleza, ci o limbă nouă, care a absorbit în sine cele mai bune elemente ale limbilor naţionale şi zonale.

Prin urmare, două formule diferite corespund la două epoci diferite de desvoltare a societăţii, şi tocmai pentrucă ele corespund acestora, ambele formule sunt juste, — fiecare pentru epoca ei.

A cere ca aceste formule să nu fie în contradicţie una cu cealaltă, să nu se excludă una pe cealaltă, — este tot atât de absurd cât este de absurd să cerem ca epoca dominaţiei capitalismului să nu fie în contradicţie cu epoca dominaţiei socialismului, ca socialismul şi capitalismul să nu se excludă unul pe celălalt.

Bucherii şi talmudiştii privesc marxismul, diferitele concluzii şi formule ale marxismului ca o colecţie de dogme, care nu se schimbă «niciodată», cu toate schimbările care au loc în condiţiile de desvoltare a societăţii. Ei cred că, dacă vor învăţa pe de rost aceste concluzii şi formule şi se vor apuca să le citeze când trebue şi când nu trebue, vor fi în stare să rezolve orice problemă, sperând că formulele şi concluziile învăţate pe de rost sunt bune pentru toate timpurile şi toate ţările, pentru toate ocaziile vieţii. Dar astfel pot să gândească numai oameni care văd litera marxismului, dar nu văd esenţa lui, care învaţă pe de rost textele concluziilor şi formulelor marxismului, dar nu înţeleg conţinutul lor.

Marxismul este ştiinţa legilor de desvoltare a naturii şi societăţii, ştiinţa revoluţiei maselor asuprite şi exploatate, ştiinţa victoriei socialismului în toate ţările, ştiinţa construirii societăţii comuniste. Marxismul ca ştiinţă nu poate sta pe loc, — el se desvoltă şi se perfecţionează. In desvoltarea lui, marxismul nu poate să nu se îmbogăţească cu experienţa nouă, cu noile cunoştinţe, — prin urmare unele formule şi concluzii ale lui nu pot să nu se schimbe cu timpul, nu pot să nu fie înlocuite de formule şi concluzii noi, corespunzătoare noilor sarcini istorice. Marxismul nu admite formule şi concluzii imuabile, obligatorii pentru toate epocile şi perioadele. Marxismul este duşmanul oricărui dogmatism.

28 iulie 1950

«Pravda», 2 august 1950. I. STALIN

ÎNVĂȚĂTURA GENIALĂ A LUI I. V. STALIN DESPRE MARXISM ÎN LINGVISTICĂ

Importanța deosebită care se arată problemelor de lingvistică în Uniunea Sovietică se explică atât prin grija care se acordă științelor în genere, cât și prin faptul că U.R.S.S. este un stat multinațional, în care problemele de limbă cer o rezolvare practică.

In « Caiete filosofice », V. I. Lenin a insistat asupra aportului lingvisticii la teoria cunoașterii, iar în cartea sa « Materialism și empiriocriticism » (Ed. P.M.R., 1948), a studiat în mod amănunțit problema raporturilor dintre limbă și gândire.

Imediat după Revoluția din Octombrie s'a pus problema dotării unor naționalități din Uniunea Sovietică cu alfabete, gramatici și dicționare, pornindu-se acțiunea pentru alfabetizarea treptată a celor lăsați în întunerec de regimul țarist.

I. V. Stalin a contribuit personal la această lucrare culturală de mare amploare, dându-i temeiuri teoretice în lucrările sale « Cum înțelege social-democrația problema națională », din 1904, și în « Problema națională și leninismul », scrisă în 1929. El a arătat că una din trăsăturile caracteristice ale națiunii este comunitatea de limbă; această trăsătură ocupă primul loc în definiția pe care o dă națiunii.

Prin discuția liberă deschisă în ziarul « Pravda », în lunile de vară ale anului 1950, asupra unor probleme fundamentale ale lingvisticii, pornindu-se dela învățătura școlii Acad. N. I. Marr (1864-1934), s'a dovedit profunda divergență dintre părerile lingviștilor sovietici, precum și starea de criză a lingvisticii.

I. V. Stalin intervenind în discuție, prin publicarea studiilor « Cu privire la marxism în lingvistică », « Cu privire la unele probleme de lingvistică » și « Răspuns unor tovarăși » în ziarul « Pravda » (iunie-august 1950), a rezolvat în mod genial problemele puse în discuție și a trasat linia pe care se va desvolta lingvistica în viitor.

Tezele enunţate de I. V. Stalin în aceste lucrări deschid cercetătorilor perspective noi.

Vom examina pe scurt noile învăţăminte cuprinse în lucrările lui I. V. Stalin.

Pornind dela o concepţie nejustă a naturii sociale a limbii, pe care a confundat-o cu alte fenomene sociale, neavând noţiuni precise asupra caracteristicilor specifice ale limbii, N. I. Marr şi-a întemeiat teoria pe ideea că limba este o suprastructură a bazei.

I. V. Stalin neagă această afirmaţie şi examinează relaţiile limbii cu baza şi suprastructura.

Orice bază îşi are suprastructura ei. Societatea, în decursul evoluţiei sale, lichidează baza veche şi construeşte o bază nouă. Concomitent cu aceasta, se creează o suprastructură nouă, corespunzătoare bazei celei noi. Limba, ne spune Stalin, rămâne însă în general neschimbată. Societatea rusă, în ultimii treizeci de ani, a suferit schimbări profunde, prin lichidarea suprastructurii bazei capitaliste şi crearea unei suprastructuri noi, corespunzătoare bazei socialiste. Cu toate acestea, limba rusă a rămas, în liniile ei esenţiale — afară de unele schimbări în vocabular —, ceea ce era şi înainte de Revoluţia din Octombrie.

Specificul limbii este de a servi toate clasele societăţii, ea fiind mijlocul de comunicare între oameni.

Aşa dar, în opoziţie cu suprastructura, uriaşă forţă activă, produs al unei singure epoci, limba este produsul unei serii de epoci, în decursul cărora ea evoluează, se îmbogăţeşte şi se perfecţionează.

O altă deosebire importantă între limbă şi suprastructură, asupra căreia insistă I. V. Stalin, este că suprastructura este legată în mod indirect de producţie, prin intermediul bazei, pe când « limba este legată nemijlocit de activitatea de producţie a omului ». Limba nu face însă parte din categoria forţelor de producţie, pentrucă nu produce bunuri materiale.

Astfel, pe de o parte schimbările în producţie se oglindesc numaidecât în limbă: o invenţie nouă în domeniul tehnic, o inovaţie adusă unei maşini, se traduc imediat prin schimbări în vocabularul limbii, introducându-i-se termeni noi. Dar, pe de altă parte, vocabularul sufere o serie de modificări care nu presupun schimbarea bazei. Baza serveşte societatea din punct de vedere economic, iar suprastructura prin idei politice, juridice, religioase, artistice, filosofice

ale societății respective. Limba servește toate sectoarele vieții, toate clasele societății.

Marr a susținut esența de clasă a limbii, confundând ideile cu limba. I. V. Stalin arată că Engels a fost rău înțeles de Marr, căci Engels vorbește, în pasajul citat, de idei și nu despre limbă. Limba nu are caracter de clasă. Limba a fost creată pentru a servi toate clasele societății. Este adevărat, însă, că limba e influențată într'un grad oarecare de clase, în sensul că ele introduc într'însa cuvinte și expresii specifice, unele cuvinte căpătând un înțeles deosebit în vorbirea unei clase. Dar este evident că influența aceasta nu are decât o importanță redusă pentru limba respectivă și reprezintă de abia unu la sută din întreg vocabularul limbii. In fine, precizează I. V. Stalin, aceste cuvinte și expresii specifice sunt folosite după regulile gramaticii existente a limbii respective, care sunt regulile gramaticale ale limbii întregului popor.

Jargoanele vorbite de un număr restrâns de persoane nu sunt limbi propriu zise, pentrucă nu au nici structură gramaticală proprie și nici fond de cuvinte propriu.

Dimpotrivă, dialectele unei limbi, cu structură gramaticală proprie și fond principal de cuvinte propriu, se pot desvolta în limbi naționale; astfel, arată I. V. Stalin, dialectul din regiunea Cursc și Oriol constitue baza limbii literare ruse.

I. V. Stalin arată că ceea ce constitue « temelia limbii », « esența specificului ei », este fondul principal de cuvinte și structura ei gramaticală.

Aceste preciziuni au o mare importanță, întru cât ele alcătuesc fundamentul unei noi teorii a limbii.

Fondul principal de cuvinte al unei limbi e alcătuit din cuvintele care denumesc noțiuni fundamentale. I. V. Stalin enumeră câteva din ele: « apă », « pământ », « munte », « pădure », « pește », « om », « a merge », « a face », « a produce », « a face negoț » etc.

I. V. Stalin, pornind dela formula lui Karl Marx că « limba este realitatea nemijlocită a gândirii », arată că limba e legată nemijlocit de gândire.

Răspunzând afirmației lui N. I. Marr că « limba există numai în măsura în care își găsește expresia în sunete; acțiunea gândirii are loc și fără exprimare . . . Limba viitoare este gândirea, care crește în tehnica liberă de materia naturală », I. V. Stalin arată că aceasta

reprezintă o concepție idealistă a relațiilor dintre limbă și gândire și că nu există «gânduri nude, libere de materialul limbii, libere de „materia naturală" a limbii».

Singura limbă a societății omenești este deci limba sonoră. Limba gesturilor are o importanță infimă. In privința surdomuților, I. V. Stalin observă că gândurile lor pot exista numai pe baza imaginilor (percepțiuni, reprezentări ale) lumii exterioare.

O limbă e formată din cuvinte, care, toate laolaltă, alcătuesc vocabularul limbii respective. Dar, spre a putea fi folosite în scopul pentru care au fost create, cuvintele trebue grupate în propoziții și în fraze și modificate după rolul pe care fiecare cuvânt îl joacă în propoziție. Vocabularul, spune Stalin, este «material de construcție pentru limbă».

In afară de aceasta, cuvintele pot da naștere la alte cuvinte, prin adăogarea de prefixe sau de sufixe sau prin alăturarea a două sau mai multe cuvinte, din care se formează unul singur. Vocabularul este materialul de construcție a frazei și este deci supus la diverse combinații prin morfologia și sintaxa limbii respective.

Structura gramaticală a unei limbi constitue partea cea mai stabilă a limbii respective.

In privința felului cum s'a produs evoluția limbilor, Marr a crezut că ea poate fi comparată cu desvoltarea suprastructurii, prin distrugerea stării existente și înlocuirea ei cu alta nouă. El a susținut desvoltarea în salturi, în «stadii», a limbajului omenesc și a întocmit o clasificare «stadială» a limbilor vorbite pe întinsul globului. Prin transformări «stadiale», N. I. Marr înțelegea răsturnări sociale determinate de noi forme de producție, care provocau schimbarea formelor de expresie ale limbii.

De fapt, după cum a arătat I. V. Stalin, limba se desvoltă prin perfecționarea elementelor fundamentale ale limbii existente. Trecerea calitativă dela o stare la alta se face deci pe calea acumulării treptate și îndelungate a elementelor noii calități, elementele calității vechi fiind eliminate pe cale treptată, și nu prin explozii.

Pe de altă parte, Stalin arată netemeinicia teoriei lui Marr privitoare la un alt aspect al problemei evoluției limbilor. Marr a susținut că limbile noi sunt produsul încrucișării a două limbi; astfel, limbile indo-europene ar fi produsul unor încrucișări.

I. V. Stalin neagă temeinicia acestei explicații și arată că din

încrucișarea a două limbi, una din limbi iese învingătoare, și aceea își păstrează structura gramaticală și fondul principal de cuvinte, pe când cealaltă limbă le pierde treptat. Limba care a ieșit învingătoare continuă să se desvolte, potrivit legilor sale interne de desvoltare.

Lămuririle acestea ale lui I. V. Stalin, într'o problemă fundamentală a lingvisticii, alcătuesc o bază de plecare pentru acei care urmăresc desvoltarea istorică a unei limbi.

I. V. Stalin arată că limba este un fenomen social. Ea trăiește și moare odată cu societatea. Limba nu există în afară de societate. De aci necesitatea de a studia limba în raport cu societatea respectivă și deci de a ținea seamă de evoluția istorică a societății, în istoria limbii. Raporturile necesare dintre studiile de istorie și cele de lingvistică sunt astfel indicate cu preciziune de I. V. Stalin.

Am văzut că limba a fost creată ca să servească drept mijloc de comunicare între oameni. De aceea o limbă de clasă nu e posibilă, pentrucă ea nu ar mai putea servi drept instrument de comunicare pentru toți. Dacă o limbă ar înceta de a fi limba întregului popor și întrebuințarea ei s'ar limita la un singur grup social, atunci ea și-ar pierde calitatea de a fi un mijloc de comunicare între oameni, s'ar degrada și s'ar condamna la dispariție.

Unele limbi au dispărut prin întrebuințarea lor din ce în ce mai restrânsă, uneori limitată la câteva familii care, în dispariția lor, au antrenat și limba pe care o vorbeau. Căci schimbul de idei între oameni este, după cum spune I. V. Stalin, « o necesitate permanentă și vitală ». Instrumentul cu care se realizează acest schimb de idei este limba, cu condiția ca ea să fie înțeleasă de societate Și I. V. Stalin încheie, întrebuințând formula din lucrarea sa « Cum înțelege social-democrația problema națională », scrisă în 1904 (*Opere*, I, Ed. P.M.R., 1948, p. 43): « In acest sens limba, fiind un mijloc de comunicare, este în același timp un instrument de luptă și de desvoltare a societății ».

Ca orice fenomen social, limba are particularitățile ei specifice, și anume: limba servește, așa cum am văzut, ca mijloc de comunicare între oameni, ca mijloc pentru schimbul de idei, pentru organizarea muncii comune în toate sferele de activitate omenească, în activitatea de producție, în relațiile economice, în domeniul politicii și al culturii.

După victoria socialismului pe scară mondială, și numai atunci, arată I. V. Stalin, va lua naștere o limbă nouă, cu cele mai bune elemente din limbile naționale sau zonale.

In rezumat, tezele expuse de I. V. Stalin sunt următoarele:

limba nu este o suprastructură a bazei,

limba nu are caracter de clasă,

limba e nemijlocit legată de gândire, esența ei fiind constituită din gramatică și fondul principal de cuvinte,

schimbările, în limbă, se fac prin treceri calitative dela o stare la alta, pe calea acumulării treptate și îndelungate a elementelor noii calități, și nu prin explozii,

limba este un fenomen social, ea se naște și moare odată cu societatea,

limba are caracterele ei specifice și servește societatea ca mijloc de comunicare între oameni.

Invățătura cuprinsă în lucrările lui I. V. Stalin despre marxism în lingvistică va trebui îndelung meditată și frământată de lingviști.

Din Uniunea Sovietică ne vin ecourile discuțiilor trezite de aceste lucrări de o însemnătate epocală. Lingviștii sovietici au început munca practică de adâncire și desvoltare a învățăturilor lui I. V. Stalin, aplicându-le la domenii variate.

Lingviștii români au aplicat doctrina lui N. I. Marr și a școlii lui, fără a vedea erorile pe care le conținea. Insuficienta lor pregătire ideologică nu le-a îngăduit aceasta. Prin lucrările lingviștilor sovietici, ei au avut însă posibilitatea să se familiarizeze cu lucrările clasicilor marxism-leninismului în domeniul lingvisticii. Lectura și adâncirea tezelor lui I. V. Stalin asupra marxismului în lingvistică oferă lingviștilor români posibilitatea de a-și restructura studiile și de a le da orientarea justă. Ei își iau deci angajamentul de a adânci cunoașterea acestor teze și de a aplica noile cunoștințe în spiritul științei marxist-leniniste, care se desvoltă și se perfecționează neîncetat, evitând formulele fixe.

In felul acesta și mergând pe calea luminoasă trasată de I. V. Stalin, lingviștii români își vor face datoria de cercetători cinstiți, prin aplicarea principiilor științei cele mai înaintate, știința marxist-leninistă-stalinistă.

REDACȚIA

ГЕНИАЛЬНОЕ УЧЕНИЕ И. В. СТАЛИНА О МАРКСИЗМЕ В ЯЗЫКОЗНАНИИ

Исключительное значение, которое приобретают в Советском Союзе вопросы языкознания, объясняется как и заботой, которая непрестанно проявляется в отношении наук вообще, так и тем, что СССР является государством многонациональным, в котором вопросы языка требуют практического разрешения.

В своих „Философских тетрадях", В. И. Ленин подчеркнул вклад, внесенный языкознанием в теорию познания, а в книге „Материализм и Эмпириокритицизм" (Изд. РРП., 1948), подвергнул подробному исследованию вопрос взаимосвязи между языком и мышлением.

Тотчас же после победы Октябрьской Революции, в ходе мероприятий, проводимых советской властью в области культурного строительства в направлении обучения грамоте всех тех, кого царский режим держал во мраке неграмотности, возник вопрос об обеспечении некоторых народностей, проживающих на территории Советского Союза, алфавитами, грамматиками и словарями.

И. В. Сталин лично содействовал проведению этого обширного культурного мероприятия разработкой его теоретических основ в своих трудах „Как понимает социал-демократия национальный вопрос?", написанном в 1904 году, и „Национальный вопрос и Ленинизм", опубликованном в 1929 году. Он указал, что одной из характерных черт нации является общность языка; эта особенность выступает в первую очередь в его определении нации.

Свободная дискуссия, открытая на страницах газеты „Правда" летом 1950 г., по некоторым основным вопросам языкознания,

начиная с учения школы академика Н. И. Марра (1864—1934) выявила глубокое разногласие во мнениях между лингвистами и неблагополучное положение в области языкознания.

Вступив в дискуссию опубликованием работ „Относительно марксизма в языкознании“, „К некоторым вопросам языкознания“ и „Ответ товарищам“ в газете „Правда“ (в июне-августе 1950 г.), И. В. Сталин дал геннальное разрешение обсуждаемых вопросов и начертал линию дальнейшего развития языкознания.

Положения, выдвинутые И. В. Сталиным в этих работах, открывают перед исследователем новые перспективы.

Рассмотрим вкратце новые положения, содержащиеся в этих работах И. В. Сталина.

Исходя из неправильного взгляда на социальную природу языка, смешивая его с другими общественными явлениями, не имея точного предствления о характерных особенностях языка, Н. И. Марр основал свою теорию на мысли, что язык является надстройкой базиса.

И. В. Сталин опровергает это утверждение и дает глубокий анализ отношений языка к базису и надстройке.

Всякий базис имеет свою надстройку. Общество в ходе своего развития ликвидирует свой старый базис и создает новый базис. Одновременно создается и новая, соответствующая ему надстройка. Однако язык, учит нас И. В. Сталин, остается неизменным. Русское общество за последние 30 лет претерпело глубокие изменения, была ликвидирована надстройка над капиталистическим базисом и создана новая надстройка, соответствующая новому социалистическому базису. Но несмотря на это, русский язык остался в основном таким же, каким он был и до Октябрьской Революции.

Особенностью языка ябляется то обстоятельство, что он служит всем классам общества, как средство общения людей.

Таким образом, в противоположность надстройке, зтой огромной активной силе, являющейся продуктом одной только зпохи, язык является продуктом целого ряда зпох, на протяжении которых он развивается, обогащается и усовершенствуется.

Другим значительным отличием между языком и надстройкой, на которое указывает И. В. Сталин, является то обстоятельство,

что надстройка связана с производством лишь косвенно, через посредство базиса, в то время как „язык связан с производственной деятельностью человека непосредственно". Однако язык не относится к категории производительных сил, так как он не производит материальных благ.

Таким образом, с одной стороны, всякие изменения в производстве отражаются немедленно на языке: новое изобретение в области техники, новое приспособление к какой-нибудь машине, сейчас же сказывается на словарном составе языка, вызывая его изменение, пополняя его новыми выражениями. С другой стороны, словарный состав языка претерпевает ряд изменений, не предполагающих изменения базиса. Базис обслуживает общество экономически, а надстройка политическими, правовыми, религиозными, художественными, философскими идеями данного общества. Язык обслуживает все области общественной жизни, все классы общества.

Марр утверждал классовую сущность языка, смешивая идеи с языком. И. В. Сталин указывает, что Энгельс был неправильно понят Марром, так как в приведенной цитате Энгельс говорит о идеях, а не о языках. Язык не имеет классового характера. Язык создан для служения всем классам общества. Правда, классы влияют в некоторой степени на язык в том смысле, что вносят в язык свои специфические слова и выражения, а некоторые слова приобретают в разговоре отдельного класса различное смысловое значение. Совершенно очевидно, однако, что это влияние имеет весьма ограниченное значение для данного языка и представляет собою не более одного процента всего словарного состава языка. И, наконец, указывает И. В. Сталин, эти специфические слова и выражения употребляются по правилам грамматически существующего общенародного языка: жаргоны, употребляемые ограниченным числом лиц, нельзя считать языками, потому что они не имеют ни своего грамматического строя, ни своего словарного фонда.

Однако, языковые диалекты имеющие свой грамматический строй и свой основной словарный фонд, могут развиться в национальный язык; так, указывает И. В. Сталин, курский и орловский диалекты лежат в основе русского литературного языка.

И. В. Сталин указывает, что основной словарный фонд и грамматический строй языка составляют „основу языка“, „сущность его специфики“.

Эти положения имеют огромное значение, так как они составляют основу новой теории языка.

Основной словарный фонд языка состоит из слов, обозначающих основные понятия. И. В. Сталин приводит, как пример, несколько таких слов: „вода“; „земля“, „гора“, „лес“, „рыба“, „человек“, „ходить“, „делать“, „производить“, „торговать“ и т. д.

Исходя из формулировки Карла Маркса „язык есть непосредственная действительность мысли“, И. В. Сталин указывает, что язык находится в непосредственной связи с мышлением.

Возражая на утверждения Н. И. Марра что „язык существует лишь поскольку он выявляется в звуках; действие мышления происходит и без выявления... Будущий язык — мышление, растущее в свободной от природной материи технике“, И. В. Сталин указывает, что такое понимание отношения между языком и мышлением является идеалистическим и что не существует „оголенных мыслей, свободных от языкового материала, свободных от языковой «природной материи»“.

Следовательно, единственным языком человеческого общества‘ может быть только звуковой язык. Язык жестов имеет ничтожное значение. Относительно глухонемых И. В. Сталин отмечает, что их мысли могут существовать только на основании образов (восприятий, представлений) внешнего мира.

Язык состоит из слов, которые все вместе образуют словарный состав данного языка. Однако для того чтобы их можно было бы использовать в целях, для которых они были созданы, слова нужно соединять в предложения и фразы и изменять их сообразно с ролью выполняемой каждым отдельным словом в предложении. „Словарный состав, говорит И. В. Сталин,... является строительным материалом для языка“.

Кроме того, слова могут повести к образованию новых слов путем прибавления приставок или окончаний, или соединения двух или нескольких слов в одно слово. Словарный состав языка является строительным материалом фразы и потому подвергается различным морфологическим и синтаксическим изменениям и сочетаниям.

Грамматический строй языка является его самой устойчивой частью.

В вопросе о том, как происходило развитие языка, Марр считал, что это развитие можно сравнить с развитием надстройки: путем уничтожения существующего положения вещей и замены его новым. Он выдвинул теорию скачкообразного, стадиального развития человеческой речи и составил „стадиальную" классификацию живых языков земного шара. Под „стадиальными" переходами Н. И. Марр подразумевал общественные перевороты, вызванные новыми формами производства, вызывающими, в свою очередь, изменение форм языковых выражений.

На самом же деле, как указывает И. В. Сталин, язык развивается путем совершенствования основных элементов существующего языка. Качественный переход от одного состояния к другому происходит, следовательно, путем постепенного и длительного накопления элементов нового качества, в то время, как элементы старого качества выпадают путем постепенного отмирания, а не внезапных взрывов.

Вместе с тем, И. В. Сталин указывает на необоснованность теории Марра и относительно другой стороны вопроса о развитии языка Марр считает, что новые языки являются результатом скрещивания двух языков; так, например, индоевропейские языки образовались, якобы, в результате происшедшего скрещивания языков.

И. В. Сталин указывает на необоснованность такого рода обяснений и выясняет, что при скрещивании один из языков выходит победителем, сохраняет свой грамматический строй и свой основной словарный фонд, в то время как другой язык их постепенно теряет. Язык, вышедший победителем, продолжает развиваться по внутренним законам своего развития.

Все эти разъяснения И. В. Сталина по одному из основных вопросов языкознания, являются исходной основой для всех тех, кто желают проследить за историческим развитием любого языка.

И. В. Сталин указывает на то, что язык — это явление общественное. Он живет и умирает вместе с обществом. Вне общества не может быть языка. Отсюда, необходимость изучать язык в связи с обществом, в котором он живет и, следовательно, учи-

тывать в изучении истории языка, историческое развитие общества.

Таким образом, И. В. Сталин указывает прямо на необходимую связь между изучением истории и изучением языка.

Мы видели, что язык существует, чтобы служить средством общения людей. Поэтому никакого классового языка не может быть, так как в противном случае он перестал бы служить средством общения для всех.

Если язык перестает быть общественным языком и им пользуется исключительно одна какая-либо социальная группа общества, тем самым он уже теряет свое качество быть средством общения людей в обществе, деградируется и обрекает себя на исчезновение.

Некоторые языки исчезли из-за того, что пользующийся ими круг людей все более и более суживался, ограничиваясь, иногда, несколькими семействами, которые, исчезая, уносили с собой и язык, которым только они одни пользовались. Ибо обмен мыслями между людьми является, как указывает И. В. Сталин, „постоянной и жизненной необходимостью". Язык является тем орудием, посредством которого осуществляется этот обмен мыслями, при условии, что бы он был понятен обществу. И, И. В. Сталин заканчивает определением, имеющим в своей основе формулировку данную им же в работе „Как понимает социал-демократия национальный вопрос?", написанной в 1904 году (И. В. Сталин, Сочинения, том 1, стр. 43 изд. РРП, 1948 г.): „В этом смысле язык, будучи орудием общения, является вместе с тем орудием борьбы и развития общества".

Как и всякое другое общественное явление, язык имеет свои специфические особенности, а именно: язык служит, как мы это уже видели, средством общения людей для обмена мыслями, для организации общего труда во всех областях деятельности человека; в производственной, экономической, политической и культурной областях.

После победы социализма в мировом масштабе, и только тогда, указывает И. В. Сталин, возникнет новый язык, который впитает в себя лучшие элементы из национальных или зональных языков.

Таким образом, И. В. Сталиным были выдвинуты следующие положения:

язык не является надстройкой над базисом;

язык не имеет классового характера;

язык непосредственно связан с мышлением и сущность его составляют грамматика и основной словарный фонд;

языковые изменения происходят путем качественных переходов из одного состояния в другое, причем эти переходы совершаются не внезапными взрывами, а путем постепенного и длительного накопления элементов нового качества;

язык — это общественное явление, он рождается и умирает вместе с обществом;

язык имеет свои специфические особенности и служит обществу, как средство общения людей.

Перед языковедами стоит сейчас задача, глубоко изучить и осмыслить учение, содержащееся в работах И. В. Сталина, относительно марксизма в языкознании.

Из Советского Союза доходят до нас отклики дискуссий, вызванных этими трудами, имеющими эпохальное значение. Советские языковеды приступили к практической работе углубления и развития учения И. В. Сталина, применительно к разным областям их научной деятельности.

Румынские языковеды применили теорию Н. И. Марра и его школы, не заметив ошибок в ней содержащихся. Отсутствие необходимой идейной подготовки не позволило им этого. Все же, благодаря работам советских языковедов они имели возможность ознакомиться с трудами классиков марксизм-ленизма в области языкознания. Изучение положений И. В. Сталина относительно марксизма в языкознании дает румынским языковедам возможность нерестроить свои знания на основе идейной целеустремленности. Поэтому, они берут на себя обязателвство неустанно углублять изучение этих положений и применять приобретенные, таким образом, новые знания в духе маркистско-ленинской науки, непрестанно развивающейся и совершенствующейся, избегая застывших формулировок.

Таким образом, следуя светлому пути, начертанному И. В. Сталиным, румынские языковеды в своей научной работе выполняют свой долг честных исследователей, вооруженные принципами самой передовой науки, принципами марксистко-ленинско-сталинской науки.

LA DOCTRINE GÉNIALE DE J. V. STALINE SUR LE MARXISME EN LINGUISTIQUE

L'importance particulière qu'on accorde en Union Soviétique aux problèmes linguistiques s'explique tant par l'attention vouée à la science en général, que par le caractère multinational de ce vaste état, où les questions de langue exigent des solutions pratiques.

V. I. Lénine a insisté dans les « Cahiers philosophiques » sur la contribution de la linguistique à la théorie de la connaissance et dans son livre « Matérialisme et empiriocriticisme », il a étudié minutieusement le problème des rapports entre la pensée et la langue.

Au lendemain de la Révolution d'Octobre, le problème s'est posé en Union Soviétique de pourvoir certaines de ses nationalités de systèmes graphiques, de grammaires et de dictionnaires; on a entamé du même coup une vaste campagne pour l'extension de l'enseignement élémentaire.

J. V. Staline a contribué personnellement à cette ample œuvre civilisatrice par les fondements théoriques dont il l'a dotée, dans ses travaux « Comment la social-démocratie traite le problème national ? » (1904) et « Le problème national et le léninisme » écrit en 1929. Il y a montré que l'un des traits caractéristiques de la nation est la communauté de langue; ce trait occupe la première place dans la définition de la nation donnée par J. V. Staline.

La discussion libre, ouverte dans les colonnes du journa « Pravda » au printemps de 1950, sur certains problèmes fondamentaux de la linguistique, à propos de l'enseignement de l'Académicien N. I. Marr (1864—1934) et de son école, a révélé des divergences profondes entre les linguistes soviétiques et, par là, l'état de crise de la linguistique.

J. V. Staline, intervenu dans le débat par la publication de ses études « À propos du marxisme en linguistique », « Quelques problèmes de linguistique » et « Réponse à des camarades », parues dans la « Pravda » (juin-août 1950), a résolu d'une façon géniale les questions discutées et a tracé la ligne directrice sur laquelle la linguistique se développera dorénavant.

Les thèses énoncées par J. V. Staline dans ces travaux ouvrent aux chercheurs des perspectives nouvelles. Nous en examinerons en peu de mots les enseignements.

Parti d'une fausse conception sur la nature sociale du langage, qu'il a confondue avec d'autres phénomènes sociaux, et dépourvu de connaissances précises sur les caractères spécifiques de la langue, N. I. Marr a fondé ses théories sur l'idée que la langue est une superstructure de la base.

J. V. Staline s'inscrit en faux là-dessus et examine en conséquence les rapports de la langue avec la base et la superstructure.

Toute base engendre sa superstructure. Une société, au cours de son évolution, détruit, une ou plusieurs fois, une base vieillie et édifie une base nouvelle. À celle-ci correspond une superstructure nouvelle, qui se crée nécessairement. La langue, toutefois, nous dit Staline, demeure généralement la même. La société russe des trente dernières années a subi des transformations radicales par la destruction de la superstructure de sa base capitaliste et par la création d'une superstructure nouvelle, reflet de la base socialiste. Pourtant, le russe est demeuré dans ses grands traits, à de certaines modifications de vocabulaire près, ce qu'il était avant la Révolution d'Octobre.

C'est que le caractère particulier de la langue est de servir à toutes les classes de la société : elle est un moyen de communication entre les hommes, quelle que soit leur appartenance sociale.

Ainsi, tandis que la superstructure, force active gigantesque, est le produit d'une seule époque, la langue est le produit de toute une série d'époques, aux cours desquelles elle évolue, s'enrichit et se perfectionne.

J.V. Staline insiste ensuite sur une autre différence essentielle entre la langue et la superstructure : cette dernière est rattachée à la production, indirectement, par l'intermédiaire de la base, tandis que « la langue . . . est liée à l'activité productive de l'homme di-

rectement », mais elle n'appartient pas à la catégorie des forces de production, vu qu'elle ne produit pas des biens matériels.

Il s'ensuit que, d'un côté, les changements dans la production se reflètent immédiatement dans la langue : une invention dans le domaine technique, une innovation dans les rouages d'une machine entraînent tout de suite un enrichissement du vocabulaire par l'introduction de termes nouveaux; mais, d'un autre côté, ces modifications subies par le vocabulaire ne supposent pas le changement de la base. Celle-ci sert la société au point de vue économique, tandis que la superstructure l'enrichit d'idées politiques, juridiques, religieuses, artistiques et philosophiques qui lui sont propres. La langue, de son côté, est utile à tous les secteurs de la vie, à toutes les classes sociales.

Marr a eu le tort d'affirmer l'essence de classe de la langue; il a confondu idées et langue. J. V. Staline prouve qu'Engels, invoqué par Marr, a été mal compris par celui-ci : dans le pasage cité, Engels parle d'idées et non pas de langue. La langue est dénuée de caractère de classe. Elle a été créée pour servir toutes les classes de la société. Il est vrai pourtant qu'une langue subit, jusqu'à un certain degré, l'influence des classes, c'est-à-dire que celles-ci y introduisent des expressions et des termes particuliers; un certain nombre de termes revêt un sens spécial dans le parler d'une classe. Mais il est de toute évidence que cette influence n'a qu'une importance réduite pour une langue : à peine affecte-t-elle un centième de tout son vocabulaire. J.V. Staline précise finalement que ces termes et ces expressions spécifiques sont employés d'après les règles grammaticales en usage, règles de la langue de tout un peuple.

Les jargons parlés par un nombre restreint de personnes ne sont pas à proprement parler des langues, vu qu'ils n'ont ni une structure grammaticale propre, ni un fonds de vocabulaire particulier.

Les dialectes d'une grande langue, ayant, au contraire, une structure grammaticale propre et un fond principal de termes propre, peuvent se développer en langues nationales. Tel le dialecte de la région Koursk-Oriol, rappelle J. V. Staline, qui a fourni le fondement de la langue littéraire russe.

J. V. Staline enseigne que ce qui constitue « le fondement de la langue », « son essence, son caractère spécifique », ce sont le fond principal de son vocabulaire et sa structure grammaticale.

Ces précisions ont une grande importance, vu qu'eles forment la base d'une nouvelle théorie de la langue.

Le fonds principal des termes d'une langue est fourni par les mots qui désignent des notions fondamentales. J. V. Staline en cite quelques unes: « eau », « terre », « forêt », « poisson », « homme », « aller », « faire », « produire », « commercer » etc.

Appuyé sur la formule de Karl Marx, à savoir que « la langue est la réalité immédiate de la pensée », J. V. Staline montre que la langue est liée directement à la pensée.

En réponse à l'affirmation erronée de N. I. Marr que « la langue n'existe que dans la mesure où elle s'exprime par les sons; la pensée agit aussi sans qu'elle soit exprimée... La langue de l'avenir c'est la pensée progressant selon une technique libérée de la matière naturelle », J. V. Staline démontre que tout cela représente une conception idéaliste des rapports entre la pensée et la langue et qu'il n'y a pas de « pensées toutes nues, libérées du matériel linguistique, libérée de la „matière naturelle" linguistique ».

Le seul langage d'une société humaine est par conséquent le langage sonore. Celui des gestes a une valeur infime par rapport à l'autre. Quant aux sourds-muets, J. V. Staline fait remarquer que leurs pensées peuvent exister uniquement à base d'images (perceptions, représentations) du monde extérieur.

Une langue est composée de termes qui en forment, tous ensemble, le vocabulaire. Mais, pour être employés dans le but auquel ils ont été conçus, les mots doivent être groupés en propositions et phrases et modifiés selon le rôle qu'ils y jouent. Le lexique, dit Staline, constitue le « matériel nécessaire pour construire la langue ».

Par surcroît, les termes peuvent en engendrer d'autres par l'adjonction de préfixes ou des suffixes ou par la juxtaposition de deux ou plusieurs mots dont on en forme un seul. Le vocabulaire, matériel de construction de la phrase, est soumis par conséquent à des combinaisons diverses, la morphologie et la syntaxe d'une langue y aidant.

La structure grammaticale d'une langue en constitue la partie la plus stable.

Marr a pensé que la manière dont s'accomplit l'évolution des langues peut être comparée au développement de la superstructure, par la destruction d'un état existant et son remplacement par un

état nouveau. Il a soutenu l'idée du développement du langage humain par « bonds » et par « stades » et il a établi un classement « stadial » des langues parlées sur la surface du globe. Par transformations « stadiales », N. I. Marr comprenait des boulversements sociaux, déterminés par de nouvelles formes de production et qui provoquaient le changement des manières d'expression d'une langue.

En réalité, comme J. V. Staline le démontre, la langue se développe par le perfectionnement des éléments fondamentaux de la langue existante. Le passage qualitatif d'un état à l'autre s'accomplit par la voie de l'accumulation lente et graduelle des éléments de la nouvelle qualité, les anciens étant éliminés peu à peu, nullement d'une façon soudaine, par « explosion ».

D'un autre côté, J. V. Staline établit le peu de fondement de la théorie de Marr concernant un autre aspect du problème de l'évolution des langues. Marr a soutenu que les langues nouvelles étaient le produit du croisement de deux langues; ainsi, les langues indoeuropéennes seraient le résultat de pareils croisements.

J. V. Staline conteste le fondement de cette explication et il montre que du croisement de deux langues il y en a une qui sort victorieuse, laquelle conserve sa structure grammaticale et son fonds principal de termes, tandis que l'autre perd graduellement les siens. La langue victorieuse continue son développement, conformément à ses lois internes.

Ces précisions de J. V. Staline à propos d'un problème fondamental de la linguistique constituent un point de départ pour ceux qui étudient le développement historique d'une langue.

J. V. Staline établit que la langue est un phénomène social. Elle vit et dépérit en même temps que la société. Il n'y a pas de langue en dehors de la société. De là, la nécessité d'étudier la langue en rapport avec la société qui l'emploie, de tenir compte, par conséquent, dans l'histoire d'une langue, de l'évolution historique de cette société. J. V. Staline indique donc avec précision la liaison nécessaire entre les études historiques et les études linguistiques.

On a vu plus haut que la langue a été créée pour servir de moyen de communication entre les hommes. C'est pourquoi une langue de classe n'est pas possible, vu qu'elle ne pourrait plus servir d'instrument de transmission à tout le monde. Si une langue cessait

d'être l'idiome de tout un peuple et si son emploi était limité à un seul groupe social, elle perdrait sa qualité de moyen de communication entre les hommes, elle se dégraderait et se condamnerait à une disparition certaine.

Il y a des langues qui ont disparu par leur emploi de plus en plus restreint, limité parfois à quelques familles dont la disparition a entraîné celle de la langue qu'elles parlaient. L'échange des idées entre les hommes est, selon l'expression de J. V. Staline, « une nécessité permanente et vitale ». L'instrument de cet échange d'idées est la langue, à condition qu'elle soit comprise par la société. Et J. V. Staline conclut par la formule de son article « Comment la social-démocratie traite la question nationale » de 1904 (« Oeuvres », trad. roumaine, éd. du Parti Ouvrier Roumain, 1948, t. I, p. 43): « dans ce sens, la langue, moyen de communication, est en même temps une arme de combat et un instrument de progrès social ».

Comme tout phénomène social, la langue possède ses particularités: elle sert, comme on l'a vu, de moyen de communication entre les hommes, de véhicule dans l'échange des idées en vue de l'organisation du travail en commun dans toutes les branches de l'activité humaine: dans la production, dans les relations économiques, dans les domaines de la politique et de la culture intellectuelle.

Après la victoire du socialisme dans le monde entier, — et alors seulement —, pense J. V. Staline, une langue nouvelle prendra naissance, où entreront les meilleurs éléments des parlers nationaux ou zonaux.

En résumé, les thèses exposées par J. V. Staline sont les suivantes:

la langue n'est pas une superstructure de la base;

la langue n'a pas un caractère de classe;

la langue est directement liée à la pensée, son essence étant fournie par la grammaire et le fond principal de son vocabulaire;

les modifications d'une langue se réalisent par des passages qualitatifs d'un état à l'autre, par la voie des accumulations graduelles et lentes des éléments des quantités nouvelles, jamais par des explosions;

— la langue est un phénomène social: elle naît et meurt en même temps que la société;

— la langue a ses caractères particuliers, spécifiques; elle sert à la société comme moyen de communication entre les hommes.

La doctrine des travaux de J. V. Staline sur le marxisme en linguistique devra être longuement méditée et discutée par les spécialistes.

Les échos des discussions suscitées en U. R. S. S. par ces travaux d'une importance exceptionnelle prouvent que les linguistes soviétiques ont déjà commencé le travail pratique d'approfondissement et de développement des directives staliniennes qu'ils appliquent aux domaines les plus variés.

Les linguistes roumains ont adopté et appliqué dans leurs recherches la doctrine de N. I. Marr et de son école, sans se rendre compte des erreurs qu'elle renfermait. Leur peu de préparation idéologique ne leur a pas permis de s'en apercevoir. Par les travaux des linguistes soviétiques, ils ont eu quand même l'occasion de se rendre familières les opinions des classiques du marxisme-léninisme en fait de langue. La lecture attentive et l'approfondissement des thèses de J. V. Staline sur le marxisme en linguistique offrent aux linguistes roumains la possibilité de reprendre et de modifier leurs recherches, pour leur donner une orientation juste, scientifique. Ils s'engagent donc de scruter en profondeur ces thèses et de les appliquer à leurs études, dans l'esprit de la science marxiste-léniniste qui se développe et se perfectionne sans cesse, parceque libre de formules rigides.

De cette manière, les linguistes roumains, engagés dans la voie lumineuse tracée par J. V. Staline, feront leur devoir de chercheurs consciencieux, par l'application des principes de la science la plus avancée du monde, la science marxiste-léniniste-staliniste.

LA RÉDACTION

CORELAŢIA DE TIMBRU A CONSOANELOR DURE ŞI MOI IN LIMBA ROMÂNĂ

Consideraţiile de mai jos asupra unor particularităţi ale sistemului fonemelor limbii româneşti mi-au fost sugerate de lectura a două prezentări ale sistemului fonemelor limbii literare ruse şi ale graiurilor populare ruseşti, făcute de profesorul R. I. Avanesov [1]. Comparaţia foneticii graiurilor ruseşti cu aceea a graiurilor româneşti m'a făcut să descopăr multe asemănări între cele două sisteme fonetice datorite faptului că sistemul fonetic al limbii româneşti s'a constituit subt puternica influenţă a graiurilor slave care au dat limbii române o bună parte a lexicului său, graiuri care prezentau particularităţi fonetice bulgăreşti. Cea mai izbitoare şi cea mai caracteristică dintre aceste asemănări este corelaţia între consoanele dure şi consoanele moi care străbate întregul sistem fonetic al limbii române întocmai ca pe acela al unei bune părţi a limbilor slave şi care a fost recunoscut până acum numai la sfârşitul cuvintelor româneşti.

Ţin să remarc că concepţia lui Avanesov a fost violent criticată de adepţii lui N. I. Marr [2]. De când lingvistica rusă a lansat — între anii 1870 şi 1880 — teoria fonemului, discuţiile în jurul concepţiei despre fonem au continuat neîntrerupt în fosta Rusie şi în U.R.S.S. Aceste discuţii au fost reluate cu mai mare intensitate în zilele noastre. Noua teorie lingvistică a reproşat şcoalei fonologice dela Moscova, din care face parte şi Avanesov, că punctul de vedere funcţional în definiţia fonemului dată de această şcoală (fonemul este acel sunet

[1] R. I. Avanesov - V. N. Sidorov, *Ocerk grammatiki russkogo literaturnogo iazîka*. I. *Fonetika i morfologia*, Moskva, 1945; R. I. Avanesov, *Ocerki russkoi dialektologii*. I. Moskva, 1949.

[2] De ex. T. P. Lomtev, *Problema fonemî v svete novogo ucenia o iazîke*, « Izvestia Akademii Nauk SSSR, Otdelenie literaturî i iazîka », tom. VIII, p. 321 urm.

al limbii care are funcția de a deosebi cuvintele și morfemele) este în contrazicere cu concepția materialistă despre limbă de care susțin că sunt călăuziți fonologii sovietici. Această definiție ar reuni, după marriști, într'un fonem unic sunete foarte variate, pe care vorbitorii le consideră ca fiind sunete (foneme) deosebite. Astfel, în вода (rostit *vadá*) și воду (rostit *vódu*), după Avanesov în prima silabă ambele forme au un singur fonem vocalic (*o*) care în silaba protonică se realizează ca *a*. După Lomtev, *o* accentuat și *a* protonic într'un cuvânt ca вода „apă" (nominativ) și воду (acuzativ) sunt două foneme deosebite, căci așa le consideră cei ce vorbesc rusește. Definiția fonemului dată de Lomtev e următoarea: „Fonemul este unitatea dintre un sunet oarecare, elaborat și produs în mod conștient de societate, și generalizarea lui în conștiința socială". Această definiție face deci abstracție de funcția sunetelor limbii, dar pretinde că ține cont, în mai mare măsură decât definiția lui Avanesov, de realitatea materială-ideală, de unitatea dialectică dintre sunet (ceva material) și oglindirea, generalizarea lui în conștiința socială (ceva ideal).

Dar fonemul nu poate fi conceput neținându-se seamă de funcția lui, de rolul lui ca unealtă în morfologie și lexic. Fonologia, adică studiul rolului fonemelor în morfologie și lexic, e o parte a gramaticii. Ea face deci, ca gramatica, „abstracție de particular și concret" și stabilește relații între foneme, legi fonologice, având un caracter general, rezultat al „unei îndelungate munci de abstractizare a gândirii umane", cum caracterizează I. V. Stalin gramatica [1].

Fonemul, ca orice categorie gramaticală, nu oglindește particularul, concretul, ci generalul, având prin urmare un caracter abstract, propriu gramaticii în întregimea ei. Pentru a sublinia acest caracter abstract al gramaticii, I. V. Stalin o aseamănă foarte just cu geometria [2]. In lumina acestei teze a lui I. V. Stalin despre gramatică, definiția dată fonemului de Lomtev de pe poziția „noii teorii lingvistice" a lui N. I. Marr, pretinzând a fi o definiție materialist-dialectică, nu e în fond decât una materialist-vulgară. In cel mai bun caz ea este o definiție a sunetului limbii, considerat

[1] I. V. Stalin, *Cu privire la marxism în lingvistică*, ed. PMR, 1950, p. 25.
[2] Id., *ibid.*

ca un fenomen acustico-psihologic, dar nu ca o unealtă gramaticală. De aceea, definiția dată de Lomtev, — corespunzând sunetului limbii —, spre a fi valabilă pentru fonemul înțeles ca un instrument gramatical trebue completată în felul următor : Fonemul este unitatea dialectică dintre un sunet oarecare al limbii, elaborat și produs în mod conștient de societate, și oglindirea, generalizarea lui în conștiința socială, unitate înfăptuită în cursul întrebuințării sunetelor ca mijloace tehnice în lexic și morfologie, adică în funcția lor de a identifica și deosebi cuvintele și morfemele.

* * *

Existența corelației „caracter moale/caracter dur al consoanelor" în limba română a fost demonstrată cu ajutorul a numeroase exemple de Al. Graur și Al. Rosetti [1].

Cele două serii de consoane, nepalatale (dure) și palatale (moi), adică:

dure: *p b m f v n ț l r z ș j h* și
moi: *p' b' m' f' v' ń ț' l' ŕ ź ș' j' h'*

se întâlnesc, după Graur și Rosetti, numai în poziție finală absolută, unde opoziția „consoane muiate/consoane nemuiate" servește la deosebirea pluralului substantivelor și adjectivelor masculine de singular și la deosebirea persoanei a 2-a sing. a prezentului de persoana 1-a a aceluiași timp la foarte multe verbe: *corb/corb'* (scris *corbi*), *bun/buń* (*buni*), *scap/scap'* (*scapi*), *pom/pom'* (*pomi*), *bolnav/bolnav'* (*bolnavi*), *par/paŕ* (*pari*), *cutez/cuteź* (*cutezi*) etc.

Consoanele finale, după care scriem un așa numit *i* scurt, trebue într'adevăr să le considerăm ca fiind consoane finale „moi", sau „muiate", sau „palatale". Ele sunt finale, pentrucă *i* care se scrie după ele nu este o vocală propriu-zisă. Acest *i* nu formează silabă (cuvântul scris *nori* e monosilabic), nu e rostit cu voce, adică coardele vocale nu vibrează în timpul rostirii lui, n'are durată, căci durează numai atât cât durează explozia (când e vorba de o explozivă *p*, *b*, *t*, *d*, *k*, *g*) sau destinderea (faza finală a articulației) unei consoane. Acest pseudo-*i* final, din punctul de vedere al articulării limbii, corespunde unei ridicări a dosului limbii spre palat (ca pentru rostirea unui *i*), ridicarea limbii care însoțește articularea consoanei finale, dându-i acesteia un timbru de *i*, un timbru palatal, adică ridicându-i

[1] *Bulletin Linguistique*, VI, p. 15 urm.

tonul fundamental. Acest *i* nu urmează în timp după consoană, ci e articulat simultan, caracterizând timbrul exploziei sau fricțiunii consoanei respective [1].

Consoanele finale românești, urmate în scris de un pseudo-*i*, fac urechii, în cele mai multe cazuri, aceeași impresie ca și consoanele moi finale rusești. In верь „crede", сыпь „spuzeală", семь „șapte", кровь „sânge", грязь „noroiu", дань „dare", повесть „povestire" etc., se aud consoane finale identice (sau aproape identice) cu cele românești din cuvintele *veri*, *plopi*, *pomi*, *pantofi*, *bolnavi*, *azi*, *ani*, *povești*. Atât în cuvintele rusești, cât și în cele românești, consoanele finale sunt moi și sunt transcrise de lingviști punându-se deasupra sau la dreapta lor semnul pentru minut ('): *ŕ*, *p'*, *m'*, *f'* *ś*, *n'*, *t'*. In ce privește pe *ŕ*, *p'*, *m'*, identitatea e completă între consoanele finale moi românești și rusești. Numai dentalele *t'*, *n'*, precum și *l'*, sunt pronunțate în Muntenia, Oltenia, Dobrogea și sudul Ardealului puțin deosebit de cele rusești. Pentru aceste consoane moi românești, suprafața de atingere a limbii cu palatul nu e, în general, atât de mare ca pentru cele rusești. In graiurile din Ardeal, Crișana, Maramureș, Banat, Sălaj, Satu-Mare însă, dentalele sunt tot atât de palatale, prezintă un sgomot de fricțiune palatală tot atât de puternic ca în graiurile rusești. Cuvintele *ani*, *bani*, *buni*, *vești* au, în regiunile amintite, un *n'* identic și un *t'* aproape identic cu cel rusesc din дань, дунь „suflă", весть „veste".

Sper că în cele ce urmează voiu putea demonstra că consoanele moi există, în graiurile românești, și în interiorul cuvântului, unde opoziția „consoane moi /consoane dure" e utilizată pentru a deosebi un cuvânt de altul sau o formă gramaticală de alta. Cred că perechile de cuvinte înșirate mai jos se deosebesc între ele prin opoziția unei consoane dure și unei consoane moi. In *tacă* /*t'acă* (scris *teacă*), „teacă", *da* /*d'a* „dea", *dragă* /*dŕagă* „dreagă", *lac* /*l'ac* „leac", *kar* /*k'ar* „chiar", *gol* /*ǵol* „ghiol", *bat* /*b'at* „beat", *ba* /*b'a* „bea", *na* /*ńa* „nea", *n'am* „nu' am" /*ńam* „neam", (să) *sară* /*śară* „seară" opoziția este între *t* și *t'*, *d* și *d'*, *r* și *ŕ*, *l* și *l'*, *k* și *k'*, *g* și *ǵ*, *b* și *b'*, *n* și *ń*, *s* și *ś*, iar nu, cum se învață de obiceiu, între *a* și *ea*, *o* și *io* [2].

---

[1] Vezi *Bulletin Linguistique*, II, p. 86 urm.

[2] Notația *t'*, *d'*, *ń*, *l'* este fonematică (fonologică), nu fonetică. Vom vedea mai jos că *t'*, *d'*, *ń*, *l'* etc. se realizează, în diferitele graiuri românești, cu diferite grade de palatalizare.

Căci întocmai cum *i* final e un pseudo-*i*, la fel și diftongii *ea*, *eo*, *io*, *iu* după consoane sunt pseudo-diftongi. In capitolele următoare vom reveni asupra lor. Deocamdată să stabilim că în interiorul cuvântului sunt utilizate nu numai perechile care se întâlnesc în poziție finală, ci și perechile *t* /*t'*, *d* /*d'*, *k* /*k'*, *g* /*ǵ*, *s* /*ś* [1]. In felul acesta numărul perechilor de consoane care se opun prin timbrul palatal sau nepalatal este mai mare decât acela al perechilor utilizate la sfârșitul cuvântului. Iată tabloul complet al consoanelor dure și moi din limba română:

dure: *p b m f v t d n ț s z ș j k g h l r*
moi: *p' b' m' f' v' t' d' ń ț' ś ź. ș' j' k' ǵ h' l' ŕ*.

Am putea spune că toate consoanele românești apar subt două aspecte, unul dur și unul moale, cu excepția a patru, anume *č*, *ǧ*, *i̯* și *u̯* (dacă considerăm și semivocalele ca consoane). Motivul este acela că *i̯*, *č* și *ǧ* sunt totdeauna moi, iar *u̯* este totdeauna dur. Intâile trei nu au dure corespunzătoare, iar ultima nu are muiată corespunzătoare. Vom vedea mai jos că în diferitele graiuri românești numărul consoanelor totdeauna dure sau totdeauna moi nu e identic.

* * *

Fonemele consonantice muiate se rostesc, în diferitele regiuni ale țării, în felurite chipuri, adică având diferite grade de muiere. Să luăm, de pildă, consoana *t* în cuvântul *teacă*. In toate graiurile românești acest *t* este „moale", în sensul că articularea lui este caracterizată prin ridicarea simultană atât a vârfului limbii, care atinge alveolele dinților incisivi superiori, cât și a dosului limbii, care se apropie — mai mult sau mai puțin, după regiuni — de palat. Explozia unui astfel de *t* prezintă un timbru palatal care amintește pe acela al unui *i* sau, dacă dosul limbii se apropie mai puțin de cerul gurii, pe acela al unui *e* mai închis sau mai deschis. Tonul fundamental al unui astfel de *t* este mult mai înalt decât acela al lui *t* dur. Anchetatorii *Atlasului Lingvistic Român* au redat acest timbru palatal al lui *t* printr'un *e* semivocalic (câteodată *e* închis semivocalic) sau printr'un *i* semivocalic scris după *t*. Lingvistul suedez Alf Lombard a auzit, în pronunțarea unui bucureștean, un

[1] Consoanele *k* /*k'*, *g* /*ǵ* se întâlnesc și în poziție finală, dar au numai funcție de a deosebi cuvintele nu și formele gramaticale: *ridik* /*ridik'* « ridichi », *ung* /*unǵ* « unghiu ».

e foarte deschis ca prin element al diftongului *ea* [1]. In regiunile de vest ale țării, un *t* muiat prezintă, în momentul exploziei, un ușor sgomot fricativ palatal, asemănător aceluia al lui *h'*. Un astfel de *t* este notat în *Atlas t'*. Pe o arie întinsă din nord-vest, limba atinge în cursul articulării unui astfel de *t* regiuni mijlocii ale palatului, încât face impresia de a fi la limita dintre *t'* și *k'*. In *Atlas* e notat cu *k'* deasupra lui *t'*. In Banat sunetul fricativ produs de explozia unui atare *t* amintește pe acela al lui *ć* din pronunțarea muntenească. In multe localități, anchetatorii au notat sunete intermediare, suprapunând litere. Cele două puncte extreme între care se plasează diferitele nuanțe ale lui *t* muiat sunt cel semnalat de Alf Lombard și cel din Banat.

Să încercăm să înșirăm aceste nuanțe corespunzând diferitelor grade de muiere: *t* de nuanța unui *e* foarte deschis, *t* de nuanța unui *e* deschis, *t* de nuanța unui *e* obișnuit, *t* de nuanța unui *e* închis, *t* de nuanța unui *i* deschis, *t* de nuanța unui *i* obișnuit (notat *ti̯*), *t* prezentând un ușor sgomot de fricțiune palatală la explozie (notat *ti̯* cu *t'* suprapus, *t* cu *t'* suprapus sau *t"*), *t* prezentând un puternic sgomot de fricțiune palatală (asemănător aceluia al lui *h'*), notat *t'*, *t'* având o articulație apropiată de aceea a lui *k'* (notat prin suprapunerea lui *k'* peste *t'*), *t'* făcând impresia unei africate (care începe cu un *t*, dar se termină cu o fricativă alveolo-palatală, notat *t'*, având un *ć* suprapus sau simplu *ć*). Incepând cu *t* cu un *t'* suprapus și până la *ć*, anchetatorii au notat numai excepțional pe *i̯*, socotind că timbrul palatal al consoanei este suficient indicat prin semnul palatalizării. Deci un cuvânt ca *teacă* e rostit, în diferitele regiuni ale teritoriului limbii române, cu unul din numeroșii *t* înaintea lui *a* accentuat.

Suntem oare, în cazul lui *t* muiat, în prezența mai multor foneme în diferitele graiuri românești? E evident că un *t* notat cu *e* semivocalic foarte deschis după el este un alt „sunet" decât acela notat cu *i* semivocalic după el sau chiar notat *t'*, *t'* cu *k'* suprapus sau *ć*. Sunt însă acestea tot atâtea foneme? Dacă răspunsul este afirmativ, atunci se va pune întrebarea unde trebue așezate limitele fonemelor în seria de mai sus. Câte foneme corespund lui *t* din limba comună (literară) în diferitele graiuri românești?

[1] Alf Lombard, *La prononciation du roumain*, Uppsala, 1935, p. 128 urm.

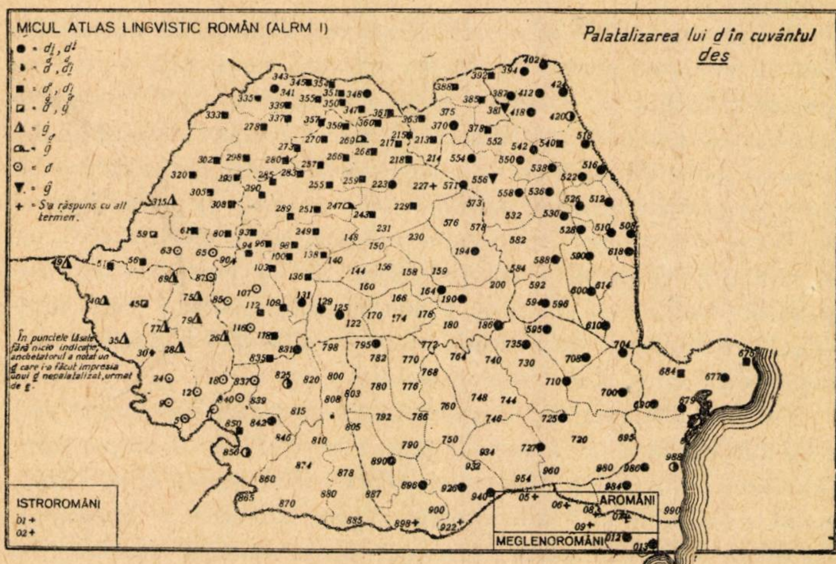
Cred că întreagă seria de nuanțe a lui *t* arătată mai sus trebue concepută ca reprezentând un singur fonem, anume fonemul *t* având, după regiuni, diferite grade de muiere (notat fonematic *t'*), care se opune lui *t* dur (și prin aceasta deosebește cuvintele). Toate nuanțele lui *t'* din graiurile românești au în comun articularea alveolo-dentală a vârfului limbii, însoțită de apropierea dosului limbii de palat, ceea ce ridică tonul fundamental al consoanei. Aceasta e de ajuns ca vorbitorii să le simtă ca modificări regionale ale aceluiași fonem. Că în unele regiuni tonul fundamental e mai puțin ridicat decât în altele (de ex. acolo unde se pronunță *teamă* cu un *e* semivocalic foarte deschis), că la explozia acestui *t'*, în unele părți, se produce un sgomot de fricțiune atât de puternic, încât consoana face impresia unei africate, nu-i schimbă caracterul fonemului *t'*, care rămâne tot o ocluzivă dentală surdă muiată, în opoziție cu *t*, care e o ocluzivă dentală surdă nemuiată. Muierea însă poate fi, după regiuni, de diferite grade, anume de 1) gradul *e* foarte deschis, 2) gradul *e* deschis, 3) gradul *e*, 4) gradul *e* închis, 5) gradul *i* deschis, 6) gradul *i*, 7) gradul *i̯* fricativ slab (având un ușor sgomot de fricțiune palatală), 8) gradul *i̯* fricativ puternic (având un puternic sgomot de fricțiune palatală) și 9) gradul *ś* (când, în urma apropierii prea mari a dosului limbii de palat, se produce o fricativă alveolo-palatală în partea finală a sunetului muiat).

Din cele spuse rezultă că în cuvinte ca *teamă*, *deal*, *seamăn*, *leagăn*, *neagră*, *zeamă* etc. se vorbește greșit despre diftongul *ea*. Din punctul de vedere al sistemului fonemelor limbii române, în toate aceste cuvinte avem consoane moi urmate de *a*. Diftongul *ea* e un pseudo-diftong. La fel sunt pseudo-diftongi și *eo*, *io*, *iu* după consoane (în cuvinte ca *leorpăie*, *liorcăie*, *tiutiun*).

* * *

Am vorbit până acuma despre consoanele moi urmate de vocalele *a*, *o* și *u* care se scriu în ortografia oficială, pentru a indica muierea consoanei precedente, cu un *e* sau *i* între consoană și vocală. Cum trebue considerate însă consoanele urmate în scris de *ă*, *î*, *e* și *i*? Toată lumea e de acord că, înainte de *ă* și *î*, consoanele sunt dure. In ce privește pe cele urmate de *e* și *i*, dialectologii și foneticienii consideră că, pe o arie foarte întinsă, graiurile românești prezintă consoane moi. Astfel, de pildă dentala *d* în cuvântul *des*, este con-

siderată de A. Rosetti [1] ca fiind palatalizată numai în acele puncte ale *Atlasului Lingvistic Român* unde ea este notată *d′*, *g′*, *ĝ*, *di̯* etc. Alți lingviști susțin — și odinioară eram și eu de părerea aceasta — că de o palatalizare propriu zisă poate fi vorba numai atunci, când consoana e însoțită de un sgomot de fricțiune palatală, ceea ce se notează fonetic printr'un semn diacritic adăugat la consoană. Intr'o notație *di̯*, semivocala este considerată ca fiind elementul conso-

Harta nr. 1

nantic al unui diftong urcător, în cazul cuvântului *des*, al diftongului *i̯e*, care a luat naștere prin diftongarea lui *e*. In realitate însă *i̯* a apărut ca un sunet de trecere între consoana palatalizată (muiată) și *e* următor. Prin urmare notația *di̯es* (sau $d^{i}es$) indică o rostire muiată a lui *d*.

Aria consoanelor dentale muiate înaintea unui *e* de felul lui *d′*, *g′*, *ĝ*, *di̯* etc. se întinde peste cea mai mare parte a teritoriului Republicii Populare Române (v. harta alăturată nr. 1). Numai în

[1] *Bulletin Linguistique*, X, p. 124 urm.

jumătatea apuseană a Munteniei, în Oltenia (cu excepția părții de vest), în sudul Ardealului și, sporadic, prin Moldova și Bucovina, *ALR* notează un *d* urmat de *e*, fără a-l însoți de vreun semn diacritic sau de *i̯* indicând o rostire muiată. De altfel, din punctul de vedere al sistemului fonemelor limbii române, însăși notația *de-*, fără niciun semn diacritic adăugat la *d* sau fără *i̯* următor, indică o consoană moale. Consoana *d*, în prepoziția *de* bunăoară, este dură numai în acele ținuturi unde prepoziția este notată *dă*, *dî* sau *de* cu un *ă* suprapus lui *e*.

Inaintea unui *e* dentala prezintă deci mai multe grade de palatalizare în diferitele graiuri românești, întocmai ca dentala urmată de pseudo-diftongul *ea*. Pentru dentala *d* urmată de *e* pot fi stabilite următoarele grade de palatalizare: 1) gradul *e* (notat *de-*), 2) gradul *e* închis (notat de *ALR* cu un *e* închis semivocalic urmat de *e* obișnuit), 3) gradul *i* (notat de *ALR* *di̯e-*, *di̯ĕ-* sau *di̯ă-*), 4) gradul *i̯* având un foarte slab sgomot de fricțiune palatală, notat de *ALR* *d* cu un *d'* suprapus, 5) gradul *i̯* fricativ producând o puternică fricțiune palatală (notat *d'* sau *d'* cu un *g'* suprapus), 6) gradul *ẑ* (când dentala *d* face impresia unei africate, notată de *ALR* *đ*, *ĝ* și diferite combinații de *d'* cu *ĝ*, *đ* etc., suprapuse lui *d'*).

Pe harta alăturată nr. 1, gradul întâiu de palatalizare (notat *de-*) a lui *d* în cuvântul *des* se întinde peste teritoriul lăsat în alb pe hartă (jumătatea apuseană a Munteniei, Oltenia fără partea ei apuseană, sudul Ardealului și insule sporadice prin Moldova și Bucovina). La fel se rostește *d* urmat de *e* și în limba comună (literară). Se poate vorbi în aceste regiuni de palatalizare, de muiere? Din punct de vedere strict fonetic (fiziologic) nu, căci acest *d* nu este mai muiat decât un *d* urmat de *e* din orice limbă care nu cunoaște muierea consoanelor. El este fără nicio îndoială mai moale decât un *d* urmat de *u*, *o*, *î*, *a* sau *ă*. Vom vedea mai jos că vocalele *e* și *ă* (întocmai ca *i* și *î*) se înlocuiesc foarte ușor una pe alta în funcție de consoana dură sau moale precedentă, încât ele trebue considerate ca realizări ale aceluiași fonem. Muierea (palatalizarea) lui *d* urmat de *e* trebue confruntată cu lipsa totală de palatalizare (muiere) a lui *d* urmat de *ă*. Din punct de vedere fonologic *d* + *e* este moale și se opune lui *d* + *ă* care este dur. Același lucru este valabil despre orice consoană urmată de *e* (*pe*, *be*, *me*, *fe*, *ve*, *te*, *de*, *ne*, *țe*, *se*, *ze* etc.) sau de *i* (*pi*, *bi*, *mi*, *fi*, *vi*, *ti*, *di* etc.), în opoziție cu cele urmate de *ă*

(*pă, bă, mă, fă, vă, tă, dă, nă, ță* etc.) sau de *î* (*pî, bî, mî, fî, vî, tî, dî* etc.)[1].

* * *

Fonemele se pot găsi în poziție tare (forte) sau în poziție slabă. Un fonem este în poziție tare atunci când fonemele vecine nu-l influențează modificându-i articulația, deci timbrul, și atunci când se găsește (fiind vorba de vocală) subt accent. Fonemul este în poziție slabă atunci când fonemele vecine îl modifică, schimbându-i câteodată cu totul timbrul, precum și atunci când (o vocală) se găsește într'o silabă neaccentuată (când pierde din intensitate și din sonoritate, când sufere, adică, o reducție, modificându-i-se și timbrul).

Aceste modificări ale fonemelor datorite poziției slabe, adică acțiunii fonemelor învecinate și a poziției în cuvânt față de accent, se numesc, după terminologia întrebuințată de unii lingviști sovietici, variante și variații de foneme[2].

Varianta unui fonem este acea modificare a fonemului care se datorește vecinătății altor foneme sau poziției față de accent și care coincide cu un alt fonem sau cu modificarea altui fonem.

Pentru ca să înțelegem ce este varianta unui fonem, să dăm câteva exemple din limba română. In cele mai multe graiuri românești, un *n* final urmat de un cuvânt care începe cu o consoană bilabială se asimilează la bilabiala următoare, devenind un *m*. Acest *m*, produs prin modificarea lui *n*, constitue o variantă a lui *n*, deoarece coincide cu fonemul *m*. Din cauza acestei coincidențe, variantele fonemelor dau naștere la omonime. Astfel într'o pronunțare neîngrijită, *han bun* se pronunță exact ca *ham bun*, cele două expresii fiind omonime.

Variante de foneme se produc și atunci când două foneme deosebite sunt astfel modificate, încât amândouă fonemele se confundă

---

[1] Când am început anchetele pentru adunarea materialului *Atlasului Lingvistic Român*, am auzit, după orice consoană urmată de *e* pe care o consideram ,,dură'', un *e* închis semivocalic, foarte slab perceptibil, pe care îl notam cu un caracter mic așezat sus, la umărul consoanei. Deoarece aceasta complica foarte mult și încetinea transcrierea fonetică, am renunțat la notarea acestei ,,tendințe comune tuturor graiurilor românești spre diftongare'' a oricărui *e*. Firește, astăzi nu mai consider apariția acestui *e* închis semivocalic ca o diftongare a lui *e*, ci ca un indiciu al muierii consoanei precedente.

[2] R. I. Avanesov - V. N. Sidorov, *op. cit.*, p. 42 urm.

într'un singur sunet, care nu este un fonem propriu zis al limbii respective. Astfel aceste două expresii: *ham vechiu* și *han vestit*, într'o pronunțare mai puțin „îngrijită", sunt rostite cu o nazală labio-dentală, care nu este nici un *n* și nici un *m*, ci este articulată exact ca labio-dentala *v* dela începutul cuvintelor *vechiu* sau *vestit*. Această nazală labio-dentală, în care s'au confundat atât *m* cât și *n*, nu este un fonem al limbii române, ci o variantă comună a fonemului *m* și a fonemului *n*, condiționată de consoana *v* inițială următoare. Și acest fel de variante dau naștere la omonime. Cuvântul *han* și cuvântul *ham* sunt rostite la fel, când sunt urmate de un cuvânt care începe cu aceeași consoană fricativă labio-dentală.

Modificarea unui fonem datorită vecinătății unor foneme sau lipsei accentului poate da naștere la un sunet care se deosebește de oricare alt fonem, precum și de modificarea oricărui alt fonem. Astfel, după lingvistul suedez Alf Lombard, *a* din cuvântul *stea*, în pronunțarea literară a unui intelectual bucureștean, se rostește din cauza consoanei palatale precedente, ca un *e* foarte deschis, pe care putem să-l transcriem fonetic *ä* [1]. Acest *e* foarte deschis nu există ca fonem de-sine-stătător în limba română și nici nu este modificarea condiționată a altui fonem românesc decât a lui *a* influențat de sunetele învecinate palatale. Acest *e* foarte deschis este o variație condiționată a lui *a* și, deoarece nu coincide cu un alt fonem sau cu modificarea altui fonem, nu dă naștere la omonime, ca în cazul variantelor. Variațiile fonemelor deosebesc cuvintele sau morfemele unele de altele întocmai ca fonemele ale căror modificări sunt.

Aspectul subt care se prezintă un fonem când nu e condiționat de fonemele vecine sau de lipsa accentului e numit de unii foneticieni sovietici aspectul de bază al fonemului [2]. Astfel, vocala *a* accentuată, într'un cuvânt ca *am*, se prezintă subt aspectul de bază al fonemului *a*, iar în cuvântul *stea*, ea se prezintă subt variația fonemului *a* condiționată de fonemul palatal care precede pe *a*, anume variația *ä*.

Iată încă o serie de variante și variații ale unor foneme românești. Fonemul *n*, dacă este la sfârșitul cuvântului, se realizează

---

[1] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 129.

[2] Avanesov-Sidorov, *op. cit.*, p. 41 urm.

în limba română — mai ales în graiul popular — subt forma diferitelor variante condiționate de consoana inițială a cuvântului următor. Toate aceste modificări ale lui *n*, condiționate de consoana următoare, sunt variante ale lui *n*, fiindcă — în graiul popular — la fel se modifică și *m*, după cum am arătat mai sus în legătură cu cuvintele *han* și *ham*. E adevărat că în graiul intelectualilor, mai „îngrijit", asimilarea consoanelor nazale și mai ales a lui *m* e evitată. In cazul acesta, atunci când numai *n* se modifică, se nasc diferite variații ale lui *n*. Astfel vom avea câte o variație a lui *n* înaintea lui *c* și *g*, a lui *k'* și *ǵ*, a lui *č* și *ǧ*, a lui *s* și *z*, a lui *ș* și *j*, a lui *i̯* și *h'* etc. Prepoziția *în*, într'o pronunțare mai repede, mai neîngrijită, va avea, în loc de *n*, diferite variații ale lui *n* în expresii ca: *în cap*, *în ghiață*, *în cer*, *în sat*, *în șir*, *în iarbă*, *în han* etc. In expresii ca: *în pod* și *în față*, *n* final al prepoziției *în* se realizează ca un *m* (când e urmată de *p*) sau ca o nazală labio-dentală (când e urmată de *f*), deci subt variante comune ale lui *m* și *n*.

Aceste variații și variante ale lui *n* apar mai ales în interiorul cuvântului, unde asimilarea lui *n* la consoana următoare e obligatorie, ca în cuvintele: *împac*, *îmbunătățesc*, *înfășur*, *învăț*, *înscriu*, *înzadar*, *înșir*, *înjghebez*, *încing*, *îngenunchez*, *închid*, *îngheț*, *înierbat*, *înham* [1].

Dintre toate numeroasele modificări condiționate ale fonemelor, variante și variații, pot fi considerate ca foneme, conform definiției date la începutul acestui articol, numai acelea, care subt aspectul de bază al lor și în variațiile lor, au funcția de a deosebi cuvintele cu înțelesurile lor și diferitele morfeme cu funcțiile lor gramaticale determinate.

* * *

Am arătat mai sus că în limba română există consoane care sunt totdeauna moi și altele care sunt totdeauna dure. Dar atât în diferitele graiuri populare, cât și în limba literară, cele mai multe consoane sunt când dure, când moi.

In limba literară română sunt totdeauna moi *č*, *ǧ* și consoana palatală prin excelență, semivocala *i̯*. Am văzut că opoziția între consoanele dure și consoanele moi, în poziție finală, are o funcție morfologică, de a deosebi pluralul de singular sau persoana a doua

[1] Despre asimilarea lui *n* la consoana următoare vezi E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930, p. 24 urm.

de persoana întâia: *lup*/*lupi* (scris fonematic *lup'*), *rup*/*rupi*, *alb*/*albi*, *plimb*/*plimbi*, *nor*/*nori*, *cartof*/*cartofi* etc. Deoarece însă *č*, *ğ*, și *i̯* sunt totdeauna moi, cuvintele care se termină cu aceste consoane nu deosebesc în rostire (și nici în scris, când scrierea e fonetică) singularul de plural și persoana a doua de persoana întâia: (un om) *dibaci* / (doi oameni) *dibaci*, (un) *pui* /(doi) *pui*, (eu) *tai* /(tu) *tai* etc.

Am afirmat, deasemenea, că opoziția dintre consoanele cu timbru palatal (moi) și consoanele cu timbru nepalatal (dure) există și în interiorul cuvântului, unde ea are, pe lângă funcția morfologică, și pe aceea de a deosebi cuvintele cu înțelesurile lor. Unora li se poate părea că exemplele date mai sus nu sunt destul de convingătoare pentru a dovedi existența consoanelor moi și opoziția dintre consoanele de timbru palatal și consoanele de timbru nepalatal în interiorul cuvântului. De aceea voiu recurge la altă dovadă a existenței acestei corelații de timbru a consoanelor. Studiind legătura dintre consoana dură și vocala următoare, pe de o parte, și legătura dintre consoana moale și vocala următoare, pe de altă parte, ne vom convinge că într'adevăr opoziția „consoane dure /consoane moi" joacă un rol foarte important și în alte poziții decât cea finală a cuvântului. Să luăm pentru aceasta o consoană dintr'un graiu oarecare de pe teritoriul țării noastre, în care consoana respectivă este totdeauna dură, de ex. consoana *ș* din graiul din Moldova sau Banat. Aici un cuvânt terminat în *ș* are singularul identic cu pluralul sau persoana întâia identică cu persoana a doua. In Moldova se pronunță (un) *moș* /(doi) *moș*, (eu) *îngraș* /(tu) *îngraș*. După *ș* moldovenesc pot urma numai vocalele *a*, *o*, *u*, *ă* și *î*: *ușa*, *ușor*, *șură*, *ușă*, *șîr*. In graiul din Moldova nu se întâlnește niciodată grupul *ș* urmat de *e* sau de *i*. Ceea ce se scrie *șe* sau *și*, în Moldova se pronunță în realitate *șă* sau *șî*: *șăd*, *șăde*, *șîndrilă*, (două) *tovarășă*, *șî*, *ușîle* etc. Tot în graiul din Moldova (de altfel ca în orice graiu românesc), dacă luăm o consoană totdeauna moale, de exemplu: *č* (pronunțat în realitate moldovenește ca o fricativă alveolo-palatală) și examinăm legătura dintre această consoană și vocalele următoare, atunci constatăm că acestea sufăr o modificare condiționată de prezența acestei consoane moi, palatale. Modificarea se face în sensul că articularea vocalei următoare se deplasează în spre partea anterioară a gurii. Toate vocalele precedate de o consoană palatală

tind deci să devină vocale anterioare. Un *a* precedat de consoană palatală se apropie de un *ä*, un *o* se apropie de un *ö*, un *u* se apropie de un *ü*. Aceste vocale cu tendința de a deveni anterioare, le vom nota cu un punct așezat deasupra, deci *ȧ*, *ȯ*, *u̇*.

Care vor fi deci vocalele care, în graiul moldovenesc (precum și în limba literară), pot urma după *č*? După *č* găsim numai vocalele *ȧ*, *ȯ*, *u̇*, *e* și *i*. Vom avea deci grupele: *čȧ*, *čȯ*, *ču̇*, *če* și *či*. Vocalele *ă* și *î* nu se întâlnesc niciodată precedate de *č*. Cele două serii de grupe, seria consoană dură plus vocală și seria consoană moale plus vocală, își corespund deci în felul următor:

Consoană dură + vocală: *șa șo șu șă șî* (în Moldova, Banat etc.).

Consoană moale + vocală: *čȧ čȯ ču̇ če či.*

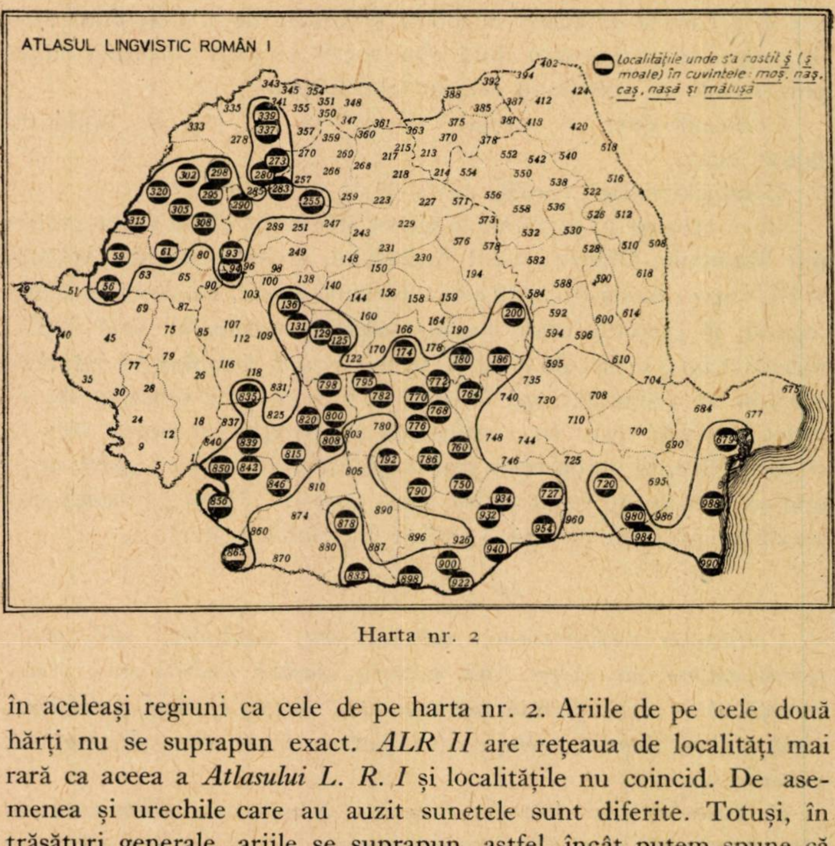
In ce privește pe *ș*, trebue să facem observația că, în multe graiuri din Muntenia, Oltenia, sudul Ardealului, Crișana, Munții Apuseni și Dobrogea, acestă fricativă este totdeauna moale. De aceea în aceste regiuni, în graiurile unde *ș* este totdeauna moale, nu vom întâlni niciodată un *ș* urmat de *ă* sau *î*. In loc de *ușă*, *tovarășă*, în regiunile amintite se pronunță: *ușe*, *tovarășe*. Chiar și un *a* precedat de un astfel de *ș* este rostit cu o articulație mult-puțin anterioară, ceea ce se oglindește, în grafia celor mai puțin familiarizați cu regulile ortografice, prin forme ca: *a afișea*, *așea*, *ușea* etc. Seria *ș* (moale) plus vocală se prezintă în aceste graiuri în felul următor:

ș'ȧ ș'ȯ ș'u̇ ș'e ș'i

Cuvintelor moldovenești: *mătușa*, *șanț*, *șandrama*, *șold*, *șuvoi*, *șubred*, *mătușă*, *șăs*, *șădem*, *șînă*, *mătușîle*, *mașînă*, *șîndrilă* etc., le cocorespund în regiunile amintite mai sus. : *mătuș'ȧ*, *ș'ȧnț*, *ș'ȧndrama*, *ș'ȯld*, *ș'u̇voi*, *ș'u̇bred*, *mătuș'e*, *ș'es*, *ș'edem*, *ș'ină*, *mătuș'ile*, *maș'ină*, *ș'indrilă* etc.

Pe baza hărților *Atlasului Lingvistic Român* am întocmit câteva hărți privitoare la răspândirea fonemelor dure și moi pe teritoriul Republicii Populare Române. Harta nr. 2 redă localitățile unde anchetatorul *Atlasului Lingvistic Român I* (*ALR I*) a auzit un *ș* moale (notat prin diferite semne, dar mai ales prin *ș*ⁱ sau *ș'*) în cuvinte ca *moș* sg., *naș*, *caș*, *nașă*, *mătușă*. Localitățile cu *ș* moale se grupează în trei arii. Intâia cuprinde Crișana, Munții Apuseni și o parte din fostele județe Sălaj și Satu-Mare. A doua acopere părți din Oltenia, Mun-

tenia apuseană și sudul Ardealului. A treia se întinde peste Dobrogea și sud-estul Munteniei. Harta nr. 3 verifică datele hărții nr. 2. Ea a fost întocmită pe baza materialului *Atlasului Lingvistic Român II* (*ALR II*) cules de altă persoană în alte localități. Harta nr. 3 arată localitățile unde anchetatorul *Atlasului L. R. II* a auzit un ș palatal în cuvântul *ușă*. Și pe această hartă se disting trei arii, cam

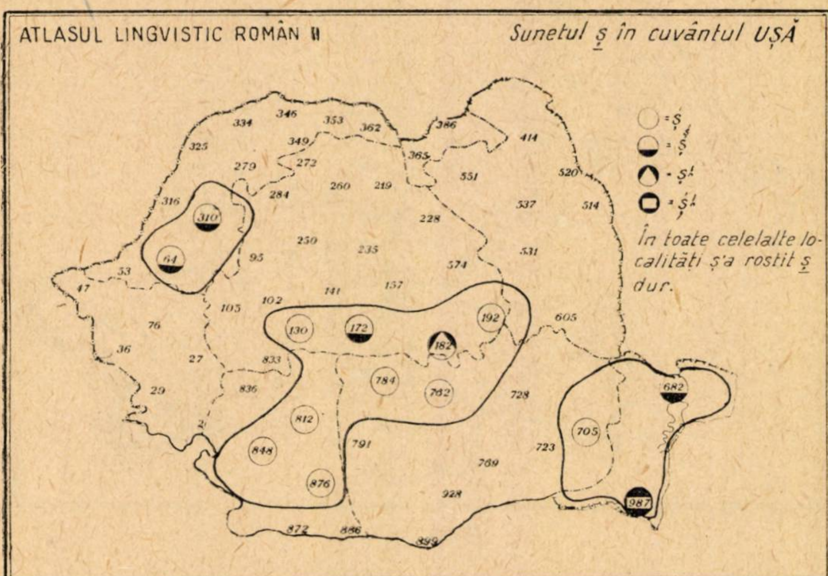
Harta nr. 2

în aceleași regiuni ca cele de pe harta nr. 2. Ariile de pe cele două hărți nu se suprapun exact. *ALR II* are rețeaua de localități mai rară ca aceea a *Atlasului L. R. I* și localitățile nu coincid. De asemenea și urechile care au auzit sunetele sunt diferite. Totuși, în trăsături generale, ariile se suprapun, astfel încât putem spune că cele două anchete se controlează și se verifică reciproc.

Pe hărțile nr. 4 și nr. 5 sunt arătate localitățile unde s'a rostit *e* (sau chiar *i*) în loc de *ă* în cuvinte ca *nașă*, *nănașă*, *mătușă*, *ușă*. Și aici avem tot trei arii care corespund ariilor lui ș moale. E evident deci că între ș moale și pronunțarea ca *e* a lui *ă* este o strânsă legătură. Rostirea ca *e* a lui *ă* este cauzată tocmai de vecinătatea lui

ș moale. E adevărat că în multe localități anchetatorii au notat un *e* în loc de *ă*, fără a indica prin vreun semn că pe *ș* l-au auzit cu o nuanță palatală. De aceea ariile lui *e* (în loc de *ă*) sunt mai întinse decât ariile lui *ș* moale. Aceasta e vizibil mai ales în Crișana. Dar tocmai existența unui *e* după *ș* este un indiciu că acel *ș* are un caracter deosebit de *ș* urmat de *ă*. In realitate aria lui *ș* moale este identică cu aria lui *e* în loc de *ă*.

In afară de aceste arii nu găsim forme cu *ș* urmat de *e* sau de *i* (ci numai de *ă* sau *î*).

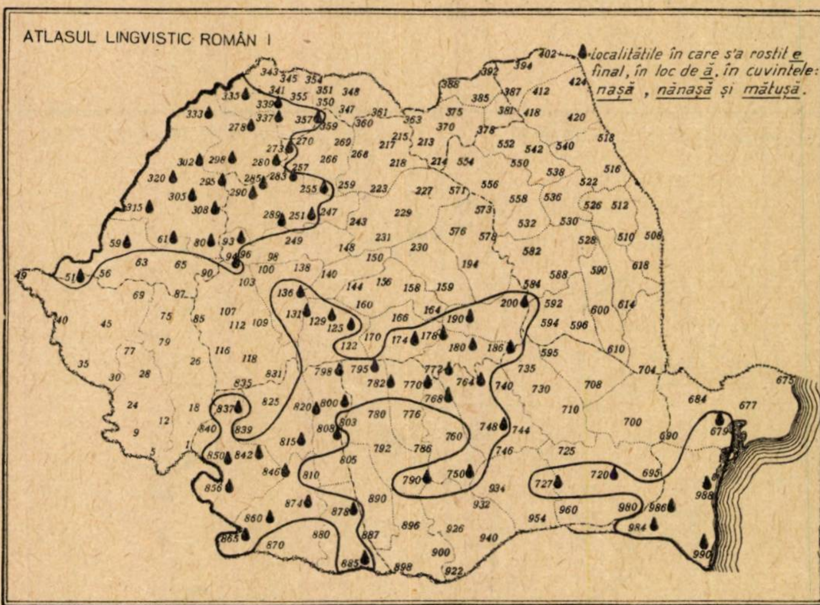

Harta nr. 3

In interiorul acestor arii, de obiceiu singularul de tipul lui *moș* e identic cu pluralul, amândouă formele având un *ș* moale final. Pe restul teritoriului, de asemenea, pluralul nu se deosebește de obiceiu de singular, *ș* fiind totdeauna dur (deci și cel final). Sunt totuși puncte unde anchetatorii *Atlasului* au auzit un *ș* dur la singular și un *ș* moale la plural. Din hărțile *Atlasului* pentru cuvintele *moș*, *naș*, *unchiaș*, *coș* (pl. *coși*) rezultă că opoziția *ș* /*ș'* e cel mai bine reprezentată în Muntenia, și anume în partea ei estică. In restul

țării — cu mici excepții prin Oltenia, sudul Ardealului, Munții Apuseni, Sălaj și Satu-Mare — *ș* este sau totdeauna dur, sau totdeauna moale.

Existența celor două serii de vocale, cea precedată de consoane dure: *a*, *o*, *u*, *ă*, *î* și cea precedată de consoane moi: *ȧ*, *ȯ*, *u̇*, *e*, *i*, poate fi constatată în toate cuvintele tuturor graiurilor românești.

Harta nr. 4

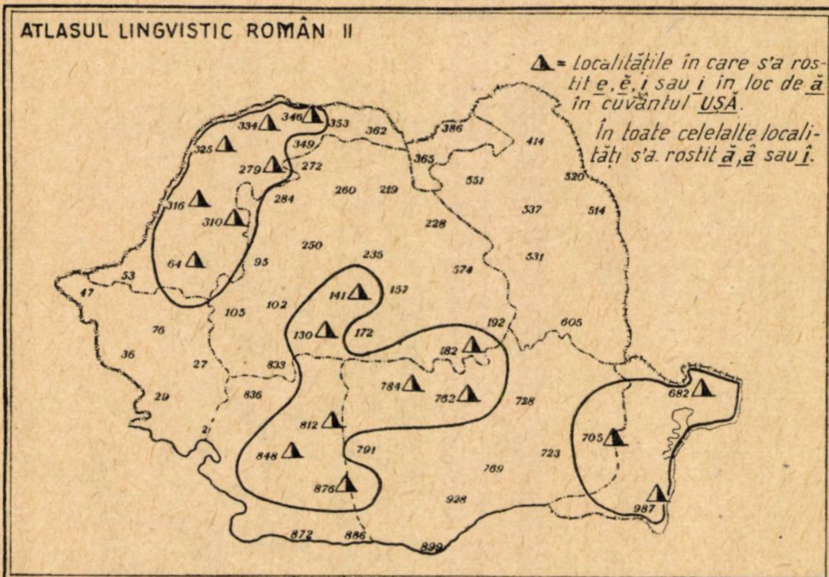
Astfel fricativa palatală (semivocala) *i̯* poate fi urmată numai de seria *ȧ*, *ȯ*, *u̇*, *e*, *i*, în toate graiurile românești,

i̯ȧ, *i̯ȯ*, *i̯u̇*, *i̯e*, *i̯i*

în cuvinte ca *i̯ȧtă*, *i̯ȯbag*, *i̯u̇te*, *i̯erna*, *i̯in* (scris *in*).

In schimb, în graiurile în care *ț* e totdeauna dur (Moldova, Banat, Ardeal, Crișana etc.), după această consoană vom avea numai seria *a*, *o*, *u*, *ă*, *î*, de exemplu în: *țapăn*, *țapă*, *țurțur*, *țopăe*, *țăpi*, (două) *rață*, *mață* „mațe", *țălină*, *țăpos*, *țîn*, *puțîn*, *frațî* „frații", *frățîi̯e* „frăție" etc., în locul formelor muntenești (și literare) *ț'ȧpăn* „țeapăn", *ț'ȧpă* „țeapă", *ț'ep'*, „țepi", *raț'e*, *maț'e*, *ț'elină*, *ț'epos*, *ț'in*,

puț'in, *fraț'ii*, *frăț'ie* etc. Harta nr. 6 ne dă ariile unde se rostește *nepoț'* (*nepoți*) cu *ț* moale. Vedem că ea se reduce la Muntenia, Dobrogea, sud-estul Ardealului și Munții-Apuseni. Numai în aceste două arii — cea mai mare constituită de Muntenia cu Dobrogea și sud-estul Ardealului și cea mai mică din Munții-Apuseni — într'un cuvânt ca *târgoveț* se deosebește pluralul de singular (*-ț* sg. /*-ț'* pl.).

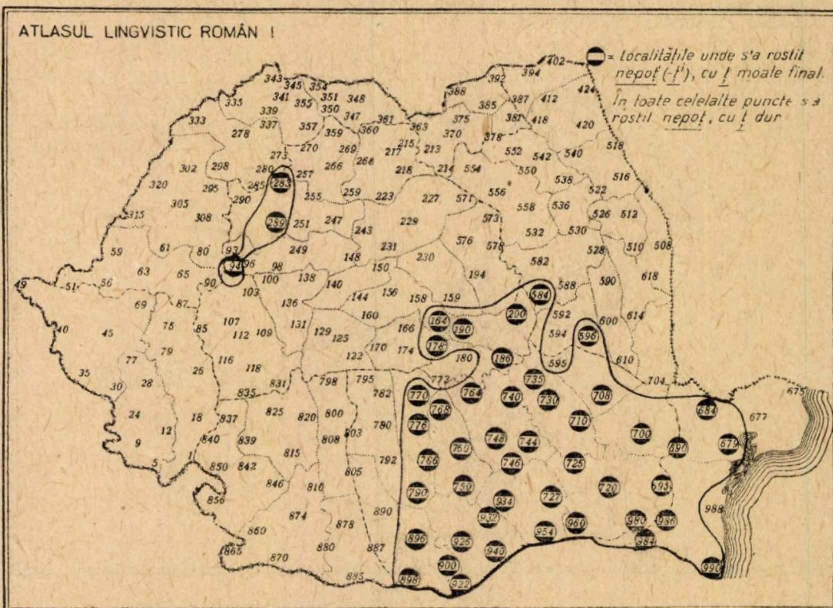
Harta nr. 5

Aceeași arie o au și rostirile *ț'in* (nu *țîn*), *ț'elină* (nu *țălină*), *raț'e* (nu *rață*), *subț'ire* etc. Din suprapunerea ariei lui *subț'ire* (v. harta nr. 7), *ț'in*, *ț'elină*, cu aria lui *nepoț'* rezultă că într'adevăr rostirile *subț'ire*, *ț'in*, *ț'elină* trebue concepute ca reprezentând un *ț* moale, inexistent, atât la sfârșitul, cât și în interiorul cuvântului, pe restul teritoriului limbii române (în afara ariei lui *subț'ire* și a lui *nepoț'*).

Numai seria *a*, *o*, *u*, *ă*, *î* e posibilă și după *s* și *z* în multe regiuni: *sară* „seară“, *tusa* „tusea“, *sacă* „seacă“, *sarbăd*, *samă*, *samăn*, *zamă* „zeamă“, *auza* „auzea“, *sări* „seri“, *tusă* „tuse“, *săc* „sec“, *sămăna* „semăna“, *săcere*, *săceriș*, *sămn*, *zămos*, *zăce* „10“, *zăstre*,

sîmt, sîmbrie, sîlă, sîngur, zîd, zîc, zîmbru, auzît etc. In aceste regiunii *s* și *z* sunt totdeauna dure.

Ariile lui *s, z* moi acopăr Muntenia, sudul Dobrogei, sud-estul Ardealului, sud-estul Olteniei, nordul Olteniei și Munții Apuseni. Aici se pronunță *viśez*, (două) *buźe, lăź* (lăzi), *cuteź* (cutezi) etc., pe când în cea mai mare parte a țării se rostește *visăz*, (două) *buză*, (două) *lăz*, (tu) *cutez* etc. Deci numai în interiorul ariilor sus amin-

Harta nr. 6

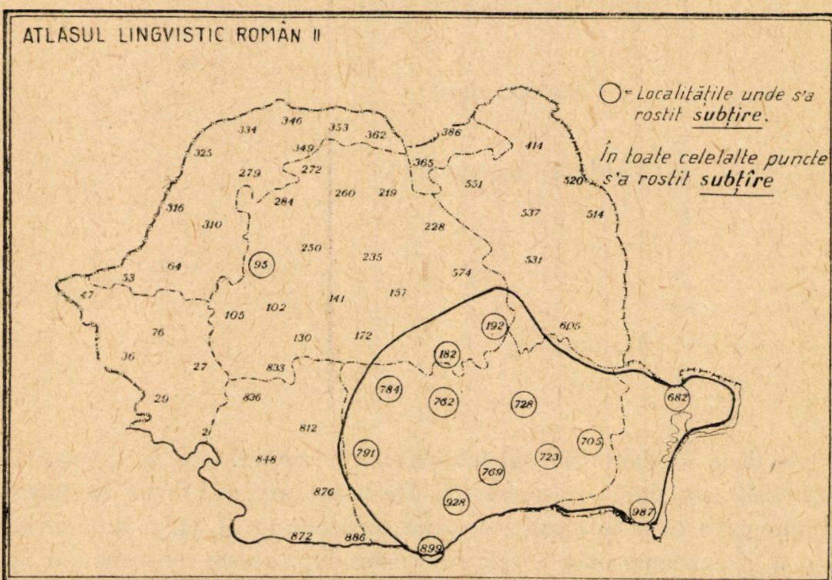
tite verbele de tipul lui *cutez* deosebesc persoana a 2-a sg. de persoana 1-a. Numai aici se zice *eu cutez /tu cuteź*, în tot restul țării se rostește eu *cutez* /tu *cutez*, *s* și *z* fiind totdeauna dure.

In Maramureș și în unele părți ale Ardealului învecinate cu Maramureșul, chiar și *č* și *ğ* sunt totdeauna dure, deci după ele pot urma numai vocalele *a, o, u, ă, î*, de exemplu: *čă făčă* „ce face", *čăr* „cer", *ğăr* „ger", *ğăm* „gem", *čînč* „5", *číñe* „cine", *ğîñere* „ginere", *fağî* „fagii" etc.

Din exemplele date până acum putem conclude că cele două vocale formând pereche din cele două serii, anume *a-á, o-ó, u-ú*,

ă-e, *î-i*, sunt condiționate de consoana precedentă: *a*, *o*, *u*, *ă*, *î* de o consoană dură, iar *à*, *ò*, *ù*, *e*, *i* de o consoană moale. In ce privește seria din urmă, adică *à*, *ò*, *ù*, *e*, *i*, precedată de consoană moale, ea se oglindește — în grafia celor cu puțină cunoștință de carte — prin forme ca: *așea* „așa", *ușea* „ușa", *șiură* „șură", *birjear*.

Prin urmare, dacă într'un graiu românesc oarecare avem o consoană dură, putem ști dinainte că, în orice cuvânt al acelui graiu,

Harta nr. 7

după consoana dură respectivă sunt posibile numai vocalele *a*, *o*, *u*, *ă* și *î*. De ex. după *č* și *ǧ* în Maramureș sau după *ș*, *j*, *ț*, *s*, *z* în Moldova. Pe de altă parte, dacă în graiul respectiv știm despre o consoană că e moale, atunci putem deduce dinainte că după această consoană moale, în orice cuvânt al graiului respectiv, sunt posibile numai vocalele *à*, *ò*, *ù*, *e* și *i*. Aceasta e adevărat și în sens invers. Prezența vocalelor *a*, *o*, *u*, *ă* și *î* ne face să recunoaștem o consoană dură precedentă, iar prezența vocalelor *à*, *ò*, *ù*, *e*, *i* ne face să recunoaștem o consoană moale precedentă.

Legătura dintre consoana moale sau consoana dură și vocala următoare poate fi reprezentată prin cele două schițe de mai jos:

Consoană moale:

Consoană		
č		+ *ȧ, ȯ, u̇, e, i*
ǧ		
i̭		
ș'	(Muntenia, Crișana etc.)	
j'	(Muntenia, Crișana etc.)	

Consoană dură:

Consoană		
u̯		+ *a, o, u, ă, î*
ș	(Moldova, Banat etc.)	
j	„ „ „	
ț	„ „ „	
s	„ „ „	
z	„ „ „	
č	(Maramureș)	
ǧ	„	

E deci evident că timbrul vocalei e condiționat de consoana — moale sau dură — precedentă. De aceea putem afirma cu toată convingerea că și în cazul celorlalte consoane (*p*, *b*, *m*, *f*, *v*, *t*, *d*, *n*, *l*, *r*, *k*, *g*) existența unor vocale anterioare după aceste consoane indică o consoană moale.

Procedeul acesta e ușor de aplicat când e vorba de *ă*, *î* și *e*, *i*. Unde găsim un *ă* sau un *î*, știm că consoana precedentă e dură, iar unde găsim un *e* sau un *i*, știm că înaintea lor e consoană moale. Sunt dure consoanele în *mă*, *să*, *mînă*, *cînd*, *sîn*, *rînd*, *tînăr*; *că*, *vă*, *urî* etc. Sunt moi în *te*, *ne*, *le*, *și*, *vi*, *ni*, *veri*, *seri*, *ridici* etc. Cum vom deosebi însă un *a* de un *ȧ*, un *o* de un *ȯ*, un *u* de un *u̇*? Aici ne vin în ajutor pseudo-diftongii scriși *ea*, *eo*, *io*, *iu*, în care vocalele *e* și *i* arată caracterul moale al consoanei precedente și în același timp și deplasarea lui *a*, *o* și *u* spre partea anterioară a cavității gurii, ceea ce noi notăm printr'un punct pus deasupra vocalei: *ȧ*, *ȯ*, *u̇*. Vom avea deci consoane moi înaintea pseudo-diftongilor

ea, *eo*, *io*, *iu* în cuvinte ca *teacă*, *teamă*, *deasă*, *deodată*, *fleoncăie*, *fionc*, *liurcă* etc.

In ce privește diftongul *ia* după labiale, lucrurile se complică In pronunțarea muntenească a cuvintelor de tipul lui *piară*, *piatră*, *piază*, *biată*, *fiară*, *fiarbă*, *viarbă*, *mia*, *amiazi*, nu suntem în prezența unor consoane moi urmate de *a*, așa cum se pronunță de ex. în Moldova, unde se obișnuiesc și grafiile *peară*, *peatră*, *beată*, *feară*, *fearbă*, *vearbă*, *amează*, ceea ce s'ar scrie fonologic *p'ärä*, *p'ätră* etc. (firește această pronunțare e caracteristică acelora care nu rostesc *k'*, *ǵ*, *h'*, *y*, *n'* în loc de *pi̯*, *bi̯* *fi̯*, *vi̯*, *mi̯*, adică *k'ară*, *ǵată*, *h'ară* etc.). In Muntenia apuseană și în limba literară, între labială și *a* se rostește distinct o fricativă palatală (semivocală), *i̯*, care după labialele surde (*p*, *f*) își pierde din sonoritate devenind aproape un *h'*, iar după labialele sonore (*b*, *v*, *m*) devine o fricativă palatală sonoră, notată de foneticieni *y*. Fonologic s'ar scrie *pi̯ärä* și *bi̯ätă* etc. In felul acesta se deosebesc cele două adjective, *beată* și *biată*. *Beată* se scrie cu un pseudo-diftong *ea*, fonologic *b'ätă* și se rostește cu un *b* având gradul *e* sau *e* deschis de muiere, pe când *biată* are după *b* un diftong veritabil format dintr'un *i̯* puternic articulat, urmat de un *ȧ*, diftong care fonologic se scrie *i̯ȧ: bi̯ätă* [1].

Acum putem proceda la stabilirea perechilor de consoane dure și moi:

P dur: *pa* *po* *pu* *pă* *pî* *-p* (final)
P moale: *p'ȧ* *p'ȯ* *p'u̇* *p'e* *p'i* *-p'* (final).

De ex. *pară* /*p'ärä* „peară" (în pronunțare dialectală, în loc de forma literară *piară*), *p-o*... (în Muntenia) /*p'-ȯ*... „pe-o..." (în Moldova), *pocale* /*p'-ȯ cale* „pe o cale", *pun* /*p'-u̇n* „pe un...", *apă* /*ap'e*, *pîni* „pâni" /*p'ini* „pini", *scap* /*scap'* „scapi".

Am văzut că pentru *p'ȧ* nu avem exemple în limba literară, iar grupele *p'ȯ* și *p'u̇* le întâlnim numai în fonetică sintactică, când un cuvânt se termină cu *p'* și cel următor începe cu *o* sau *u; scap'-ȯsul*

[1] La fel în cuvinte ca *pietre*, *biete*, după *p*, *b* se articulează un *i̯* distinct, câteodată chiar fricativ, pe când în *Petre*, *bete* labialele au numai un grad mai mare sau mai mic de muiere

Așa numita palatalizare a labialelor consistă în întărirea lui iod din grupul labială + iod (de ex. *p* + *i̯*), mergând până la apariția unei ocluzive palatale, și slăbirea labialei care, înaintea ocluzivei palatale, dispare: *pi̯* > *ph'* > *pk'* > *k'* (*pi̯ätră* > *k'ätră*, *bi̯ätă* > *g'ätă*).

„scapi osul“, *scap'-üntul* „scapi untul“ (în fonetică sintactică se întâlnește și grupul *p'-ȧ*, de ex. *p'-ȧici* „pe aici“). In grupurile de tipul *pe o* (casă), *pe un* (deal), în vorbirea înceată, lentă, *pe* + *o* și *pe* + *un* se pronunță în două silabe, prima silabă fiind formată dintr'un *p* moale urmat de *e*. De obiceiu însă prepoziția și articolul nehotărît următor se rostesc într'o silabă, elidându-se vocala prepoziției. In loc de *p'e o*, vom avea deci *p'-ȯ*. După elidarea vocalei, caracterul moale al consoanei *p* se păstrează. Grafiile *pe-o*, *pe-un*, păstrând litera *e*, arată de fapt caracterul moale al lui *p*. In felul acesta se naște însă un pseudo-diftong *eo* sau *eu*, asemănător aceluia notat *ea*. Din punct de vedere fonologic însă, în *pe-o* și *pe-un* avem un *p'* (*p* moale) urmat de *ȯ* și *ü*. In Muntenia, Banat și Crișana, unde *p* al acestei prepoziții e dur (căci prepoziția se rostește *pă*), după elidarea vocalei prepoziției rămâne numai *p* dur, deci grupurile *pe o*, *pe un* se vor rosti *p-o*, *p-un*.

Cele două arii unde prepoziția *pe* se rostește *pă* (și nu *pe*) coincid aproximativ cu ariile unde prepoziția *de* și prefixul *des-* se rostește *dă* și *dăs-*, adică Muntenia cu sud-estul Ardealului și Crișana cu jumătatea vestică a Banatului.

Intocmai cum prepoziția *pe* apare în diferitele graiuri când cu *p* dur (*pă*), când cu un *p* moale (*p'e*), la fel și alte cuvinte prezintă, după graiuri, într'o regiune *p*, în alta *p'*, de ex. *pag-p'ȧg* „peag“, *păreche-p'ereche*, *pîn* „prin“ (în Muntenia, Banat)-*p'in* „prin“ (în Moldova, Oltenia, Ardeal etc.). Mai jos ne vom ocupa mai amănunțit de trecerea consoanelor dintr'o serie într'alta (din seria consoanelor moi în aceea a consoanelor dure și invers).

In legătură cu trecerea consoanelor din seria moale în cea dură, adică cu pierderea caracterului moale al labialelor, trebue să observăm că în trecut labialele moi urmate de *a* erau mult mai numeroase. Se rostea, cum se mai rostește și astăzi în unele părți (de ex. în reg. Hunedoara și mai ales în dialectul aromân), *m'ȧsă* „measă = masă“, *f'ȧtă* „feată = fată“, *p'ȧtă* „peată = pată“, *p'ȧnă* „peană = pană“, *nev'ȧstă* „neveastă = nevastă“, *v'ȧră* „veară = vară“, *p'ȧg* „peag = pag“, *b'ȧtă* „beată = bată“ etc. [1]

---

[1] Formele dialectale ca *measă*, *feată* etc. nu continuă direct, după J. Byck și A. Graur, formele vechi, ci ele au fost refăcute după formele de plural în care labialele sunt moi. (v. *Bulletin Linguistique*, I, p. 17.)

In toate aceste cazuri tendința a fost ca labiala moale să devie dură. Totuși au rămas și în limba literară forme cu labială moale, de ex. *v'ăc* „veac", *b'ăt* „beat", *m'ărgă* „meargă". (In unele graiuri, și în aceste cuvinte s'a produs „durificarea" labialei: *vac*, *bat*, *margă*.) Nu au devenit dure, firește, labialele care aveau după ele diftongul veritabil *ia* în cuvinte ca *piatră*, *piară*, *piază*, *biată*, *amiază*, *fiarbă*, *viarbă* etc.

B dur: *ba bo bu bă bî -b*

B moale: *b'ă b'ö b'ü b'e b'i -b'*

De ex.: *ba* /*b'ă* „bea", *bat* /*b'ăt* „beat", *bată* /*b'ătă* „beată", *schimb-o* „schimbă-o" /*schimb'-ö!* „schimbe-o", *bură* /*b'ürou* „biurou", *schimb-un*... /*schimb'-ün*... „schimbi un...", (se) *plimbă* /(să se) *plimb'e*, *bîr!* „interjecție" /*b'ir*, *corb* /*corb'* „corbi".

Labiala *b* prezintă câteva cazuri de *b* moale urmat de *a* în forme și derivate de ale verbului *a bea*. Dar chiar aici în unele graiuri avem *b* dur, de ex. prin Bihor și în Moldova se zice *bat* „beat", *bată* „beată". Am spus mai sus, vorbind despre *p'ă*, că într'un stadiu mai vechiu al limbii române labialele moi urmate de *a* erau mai frecvente. Ele s'au păstrat numai dialectal.

Și în ce privește grupurile *b'ö* și *b'ü* sunt valabile cele spuse despre *p'ö* și *p'ü*.

Grupul *b'ü* e atât de neobișnuit, încât neologismul *biurou* nu s'a putut menține subt forma aceasta, ci a devenit *birou*, adică grupul *b'ü* a fost înlocuit cu *b'i*, care e foarte frecvent.

M dur: *ma mo mu mă mî -m*

M moale: *m'ă m'ö m'ü m'e m'i -m'*

De ex.: *m-a* (luat) „m'a (luat)" /*m'-ă* (luat) „mi-a (luat)", *margă* / *m'ărgă* „meargă", *m-or* (spune) „mă vor (spune)" /*m'-ör* (spune) „îmi vor (spune)", *mornăie* /*m'örlăie* „miorlăie", *mort* /*m'örc!* „miorc" (interjecție)", *dăm un* (măr) /*dă-m' ün* (măr) „dă-mi un (măr)", *scamă* sg. /*scam'e* pl., *mîlos* /*m'ilos*, *pom* /*pom'* pl.

F dur: *fa fo fu fă fî -f*

F moale: *f'ă f'ö f'ü f'e f'i -f'*

De ex.: *farbă* „culoare" (în Banat) /*f'ărbă* (dialectal), „fiarbă", *fonf* /*f'önc* „fionc", *fu* /*f'ü* „fiu (interjecție)", *făt* sg. /*f'eți* pl., *fîn* /*f'in*, *cartof* /*cartof'* „cartofi".

V dur: *va vo vu vă vî -v*

V moale: *v'ă v'ö v'ü v'e v'i -v'*

De ex.: *vargă* /*v'ârbă* (dialectal) „viarbă", *v-o* (spun) „v'o (spun") / *v' ŏ* (casă) (dialectal) „vreo (casă)", *văr* sg. /*v'eri* pl., *vînă* /*v'ină*, *bolnav* sg. /*bolnav'* pl.

Despre toate labialele (*p*, *b*, *m*, *f*, *v*) sunt valabile cele spuse în legătură cu *p*. Pentru toate trebue să presupunem că în trecut au prezentat mult mai multe cazuri de labiale moi urmate de *a*, dar mai târziu au devenit dure.

T dur: *ta to tu tă tî -t*

T moale: *t'ă t'ŏ t'ŭ t'e t'i -t'*

De ex.: *tacă* /*t'ăcă* „teacă", *carta* /*cart'ă* „cartea", *curta* „scurta" (dialectal)" /*curt'a* „curtea", *cuta* /*cut'ă* „cutea", (eu) *toc* /*t'ŏc* „tioc" (dialectal)", *bat-o* (vina) /*bat'-ŏ* „bate-o", *ștofă* /*șt'ŏb* „știob", *tun* / *t'ŭt'ŭn* „tiutiun" (dialectal), *ștuc* /*șt'ŭcă* „știucă", *mustul* /*pușt'ŭl* „puștiul", *bată* /*bat'e*, *roată* /*roat'e*, *tînăr* /*t'ineri* pl., *fost* /*foșt'* pl.

In poziție finală absolută, opoziția *t* /*t'* e utilizată în morfologie numai dacă *t* e precedat de *s*, iar *t'* de *ș*, *fost* /*foșt'*, *prost* /*proșt'*, *anost* / *anoșt'*.

D dur: *da do du dă dî -d*

D moale: *d'ă d'ŏ d'ŭ d'e d'i -d'*

De ex.: *da* /(să) *d'ă* „dea", *vă dau* /*văd'ău* „vădeau", *să dai* /*săd'ăi* „sădeai", *dor* /*d'-ŏr* (veni) „de-or (veni)", *Rado* „vocativ dela R dă" / *rad'-ŏ!* „rade-o", *bad'ŏ* „badeo", *Dudu* „nume de persoană" /*d'ŭd'ŭ*, „diudiu (frigul, în Moldova)", *cadă* /*cad'e*, *lăudînd* /*doved'ind*, *grajd* / *grajd'* (dialectal).

Opoziția *d* /*d'* în poziția finală nu e utilizată nici în morfologie și nici în lexic. Formele *grajd'*, *zid'* sunt forme dialectale de singular.

N dur: *na no nu nă — -n*

N moale: *ńă ńŏ ńu ńe ńi -ń*

De ex.: *na* /*ńă* „nea", *n-am* „n'am" /*ńăm* „neam", *n-o* (dă) „n'o (dă)" /*ń-ŏ* (dă) „ne-o (dă)", *stăpînu*(*l*) /*călcîńŭ*(*l*) „călcâiul (în Banat)", *bună* sg. /*buńe* pl., *bun* sg. /*buń* pl.

S dur: *sa so su să sî -s*

S moale: *śă — — śe śi —*

In exemplele următoare, graiul muntenesc și limba comună utilizează opoziția *s* /*ś* în lexic și în morfologie: (să) *sară* /*śără* „seară", (tu) *sări* /*śeri* „seri", *casă* /*caśe*.

In general însă *s* moale e rar. El nu se întâlnește deloc înainte de *o*, *u* și în poziție finală. In cele mai multe graiuri românești,

de altfel, precum am arătat mai sus, nici nu există *s* moale. Cuvintele cu *ś* din limba literară se rostesc pretutindenea (afară de Muntenia și sud-estul Ardealului) cu *s*: *sară* „seară", *sări* „seri", (două) *casă*.

Z dur: *za zo zu ză zî -z*
Z moale: *źà źò źü źe źi -ź*

La exemplele date mai sus mai adăugăm: *za* / *źà* „zea (dialectal)", *zor* / *aź-ò văd* „azi o văd", *hazul* / *aź ün*........ azi un...", *buză* / *buźe*, *căzînd* / *auźind*, *cutez* / *cuteź* „cutezi".

Intocmai ca *s* moale, și *z* moale există numai pe o mică arie care cuprinde Muntenia, sud-estul Ardealului și sud-estul Olteniei. In cele mai multe graiuri se rostește numai *za*, *az o văd*,... *az un*..., *zăr* „zer", *auzînd*, (tu) *cutez*, (două) *buză*.

Ț dur: *ța țo țu ță țî -ț*
Ț moale: *ț'à ț'ò ț'ü ț'e ț'i -ț'*

La exemplele date mai sus mai adăugăm: *țară* / *ț'àstă* „țeastă", *țațo* / *na-ț'-ò* „na-ți-o", *lațul* / *na-ț'-un* „na-ți-un", *ață* sg. / *aț'e* pl., *căpățînă* / (să) *ț'ină*, *tîrgoveț* sg. / *tîrgoveț'* pl.

Opoziția *ț* dur / *ț* moale există, precum am spus mai sus, numai în Muntenia (fără Oltenia), Dobrogea, sud-estul Ardealului și Munții Apuseni. Aria pe care e răspândită această opoziție e indicată pe hărțile nr. 7 (SUBȚIRE) și nr. 6 (NEPOȚI), despre care am vorbit mai sus.

In cea mai mare parte a teritoriului limbii române se pronunță deci *țastă*, *na-ț-o*, *na-ț-un*, (două) *ață*, (să) *țînă*, (doi) *tîrgoveț*.

Ș dur: *șa șo șu șă șî -ș*
Ș moale: *ș'à ș'ò ș'ü șe ș'i -ș'*

Despre *ș* dur și *ș* moale am vorbit pe larg mai sus, unde am dat și hărțile nr. 2, 3, 4 și 5.

J dur: *ja jo ju jă jî -j*
J moale *j'à j'ò j'ü j'e j'i -j'*

De ex.: *aranja* / *grij'à* „grijea", *joi* / *j'òi* (dialectal), *jur* / *j'ür* (dialectal), *plajă* sg. / *plaj'e* pl., *jîr* (Moldova) / *j'ir* (Muntenia), *boj* sg. / *boj'* pl.

In unele graiuri *j* e totdeauna dur, de ex. în Moldova și Banat (*grijam* „grijeam", *jîr*, *boj* pl.). Să nu uităm că în Moldova și Banat

lui *j* urmat de *o* și *u* din cuvintele de origine latină ca *joi*, *joc*, *jur*, *jug* etc., îi corespunde un *ǧ* moale pronunțat ca o fricativă: *ǧöi*, *ǧöc*, *ǧür*, *ǧüg*.

In alte graiuri (părți din Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Ardeal și Crișana) *j* e totdeauna moale: *grij'am*, *birj'ar*, *j'öi*, *j'ür*, *plaj'e* sg., *j'ir*, *stacoj'* sg., *boj'* sg.

Există totuși graiuri în care, ca în limba literară, se opun singularele *ghiuj*, *boj*, *stacoj*, *paj*, pluralelor *ghiuj'*, *boj'*, *stacoj'*, *paj'*.

L dur:	*la*	*lo*	*lu*	*lă*	*lî*	*-l*
L moale:	*l'ä*	*l'ö*	*l'ü*	*l'e*	*l'i*	*-l'*

De ex.: *la* /(să) *l'ä* „să lea", *lac* /*l'äc* „leac", *lat* /*l'ät* „leat", *lasă* / *l'äsă* „lеasă", *ploscă* /*pl'öscăie* „plioscăie", *lor* /*l'örcă* „liorcă, lioarcă", *flori* /*fl'öncăie* „flioncăe", *luptă* /*l'ürcă* „liurcă", *sulul* /*ul'ül*, „uliul", *școală* /*școal'e*, *lînă* /*l'ină*, *general* /*general'* pl.

R dur:	*ra*	*ro*	*ru*	*ră*	*rî*	*-r*
R moale	*r'ä*	*r'ö*	*r'ü*	*r'e*	*r'i*	*-r'*

De ex.: *dragă* /*dr'ägă* „dreagă", *Maro* „vocativul lui Mara" / *muier'ö* „vocativul lui muiere", *carul* /*car'ül* „cariul", *mură* /*mur'e*, *cărînd* /*măr'ind*, *nor* sg. /*nor'* pl.

K dur:	*ka*	*ko*	*ku*	*kă*	*kî*	*-k*
K moale:	*k'ä*	*k'ö*	*k'ü*	*k'e*	*ki*	*-k'*

De ex.: *kar* /*k'är* „chiar", *kor* /*k'ör* „chior", *kub* /*k'üb* „chiub", *ridikă* /*ridik'e* „ridiche", *kîrăie* /*k'irăie* „chirăie (ciripește)", *ridik* / *ridik'* „ridichi".

Opoziția *k* /*k'* nu este utilizată în morfologie, nici în poziție finală și nici în interiorul cuvântului.

G dur:	*ga*	*go*	*gu*	*gă*	*gî*	*-g*
G moale:	*ǵä*	*ǵö*	*ǵü*	*ǵe*	*ǵi*	*-ǵ*

De ex.: *gata* /*ǵäta* „gheată", *gol* /*ǵöl* „ghiol", *de-a-lungul* /*unǵül* „unghiul", *doagă* /*boaǵe* „boaghe", *gînd* /*ǵindă* „ghindă", *ung* /*unǵ* „unghiu".

Nici opoziția *g* /*ǵ* nu are utilizare în morfologie.

H dur:	*ha*	*ho*	*hu*	*hă*	*hî*	*-h*
H moale:	*h'ä*	—	—	*h'e*	*h'i*	*-h'*

De ex.: *haba* (dialectal) „claca, șezătoarea" /*h'ăba* (dialectal) „degeaba", *hoț*, *huhurez*, *hățuri* /*h'ețe* (Oltenia) „hățuri", *hîdă* /*h'ibă* (dialectal) „cusur", *monah* /*monah'* pl.

H moale se întâlnește foarte rar. E adevărat că, în acele graiuri românești unde labialele au fost puternic palatalizate, *f* urmat de *i* și de iod a putut deveni o fricativă palatală surdă destul de apropiată de un *h'*[1]. Totuși, în pronunțarea literară a majorității intelectualilor, *h'* final al cuvântului *monah'* „monahi" este o aspirație, o fricativă glotală însoțită de timbrul palatal produs de apropierea dosului limbii de palat ca pentru un *i*. Sgomotul de fricțiune al unui astfel de *h'* e foarte slab. In schimb cuvintele *fie*, *fierbe*, *fiu-meu* sunt pronunțate, în unele graiuri în care se palatalizează labialele, cu o fricativă palatală în locul lui *f*. Aici sgomotul de fricțiune, produs de ieșirea curentului de aer prin strictura formată de dosul limbii și palat, e foarte puternic. Pentru a deosebi în transcrierea fonetică această fricativă palatală de aspirația de timbru palatal *h'*, ar trebui să fie notată printr'un *χ* grecesc însoțit de semnul muierii: *χ'*. Deci fonetic s'ar scrie *să χ'iu* „să fiu", *χ'ie*, *χ'erbe*, *să χ'ărbă*, *χ'iu-meu* „fiu-meu", dar *h'idră*, *a h'ihoti*, *h'ingher*, *monah'*.

Să înșirăm încă odată cele două serii de consoane:

Dure: *p b m f v t d n s z ț ș j l r k g h u̯ - - -*
Moi: *p' b' m' f' v' t' d' n' ś ź ț' ș' j' l' r' k' ǵ h' - i̯ č ǧ*

Numărul consoanelor în limba literară este deci de 40.

In înșirarea de mai sus vedem că lui *u̯* dur nu-i corespunde niciun fonem moale, precum lui *i̯*, *č*, *ǧ*, nu le corespund foneme dure.

Să nu uităm însă că în Maramureș *č* și *ǧ* fac parte din seria dură, fără foneme corespunzătoare în seria celor moi. De asemenea în multe graiuri *s*, *z*, *ț*, *ș*, *j* dure n'au corespondente moi.

* * *

Pentru diferitele graiuri românești e caracteristică trecerea unor consoane din seria palatală în seria nepalatală și invers, precum și dispariția totală a varietății moi sau varietății dure a vreunei consoane.

---

[1] Prin asurzirea și întărirea lui iod, devenit o fricativă, și dispariția treptată a lui *f*.

Astfel în graiurile din Moldova, din Banat și din aproape întreg Ardealul au dispărut *ș* moale, *j* moale, *ț* moale, *s* moale și *z* moale. In aceste graiuri se confundă singularul cu pluralul sau persoana întâia cu persoana a doua la cuvinte ca: *precupeț*, *tovarăș*, *vrej*, *simț* etc. De asemenea aceste consoane și în interiorul cuvântului se întâlnesc numai dure. Se zice: *țapă*, *sară* „seară", *zamă*, *așază*, *șăd*, *șîr*, *jîr* etc. Am amintit mai sus că, în Maramureș și în nordul Ardealului, chiar și *č* și *ğ* sunt dure. Se pronunță: *čă* „ce", *čînč* „cinci".

In alte graiuri, de pildă în unele graiuri din Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Ardeal și Crișana, au dispărut *ș* și *j* dure. Și aici, la cuvinte ca *moș*, *boj*, nu se deosebește singularul de plural sau, la un verb ca *îngraș*, nu se deosebește persoana întâia de persoana a doua, fiindcă *ș* și *j* se pronunță totdeauna moale. Femininele terminate în alte părți în *ă* la singular, în regiunile amintite mai sus au un *e* final, ceea ce e o dovadă că *ș*, *j* sunt moi: *o tovarășe*, *o ușe*, *plaje* etc. (Vezi hărțile nr. 2, 3, 4, 5.)

Pentru fiecare graiu românesc în parte trebue stabilit care sunt consoanele totdeauna dure și consoanele totdeauna moi. Pentru limba literară am văzut că trebue să fixăm ca fiind consoane totdeauna moi *č*, *ğ* și *i̯*, pe când consoană totdeauna dură este numai semivocala *u̯*. Intr'adevăr, după semivocala *u̯* se întâlnesc numai vocalele *a*, *o*, *u*, *ă*, *î*, de ex.: *ziu̯a*, *luu̯om* (dialectal), *au̯ud*, *ziu̯ă*, *luu̯înd*. Un grup ca *u̯e* sau *u̯i* nu e posibil în limba română.

In schimb, în alte graiuri, am văzut că sunt totdeauna dure, pe lângă semivocala *u̯*, și consoanele *ț*, *ș*, *j*, *s*, *z*, după care nu se întâlnesc vocalele *à*, *ò*, *ù*, *e*, *i*. In Banat sau Moldova, precum și în alte părți ale teritoriului limbii române, cu excepția Munteniei, Dobrogei și sud-estului Transilvaniei, cuvinte ca *țes*, *țin*, *șir*, *jeratic*, *jir*, *secară*, *sine*, *zece*, *zic* se rostesc *țăs*, *șăd*, *șîr*, *jăratic*, *jîr*, *săcară*, *sîne*, *zăce*, *zîc*.

In afară de aceste consoane, și altele pot trece, în diferitele graiuri românești, din seria palatală în seria nepalatală și invers. Astfel, în Muntenia, Banat și Crișana în prepozițiile *pe*, *p(r)in*, *de*, *din* și prefixele *des-*, *de-*, consoanele moi *p'* și *d'* au devenit dure. De aceea aceste prepoziții și prefixe se pronunță, chiar și de intelectuali, *pă*, *pîn*, *dă*, *dîn*, *dăs-*, *dă-*. In cazul când vocala prepozițiilor *pe* și *de* se elidează înaintea unui cuvânt care începe cu o vocală, în cele mai

multe graiuri românești caracterul moale al consoanelor se păstrează chiar după dispariția vocalelor. *Pe aici* și *de odată* se pronunță *p'-àici*, și *d'-òdată*, cu un *p* sau un *d* moale, ceea ce în scris se redă prin grafiile *pe-aici* și *deodată*. In Muntenia, după elidarea vocalei prepozițiilor, rămâne numai consoana nepalatală *p*, respectiv *d*: *p-aici*, *d-odată*, ceea ce se redă în grafia obișnuită prin *p'aici* și *d'odată*, punându-se un apostrof în locul vocalei elidate (pe când în cazul grafiilor *pe-aici* și *deodată*, cu toată că în realitate vocala s'a elidat, ea totuși se scrie, arătându-se în felul acesta caracterul moale al consoanei precedente).

In unele graiuri românești, consoana *r* are tendința de a se prònunța dur, acolo unde în alte graiuri se pronunță moale. Fenomenul acesta se observă mai ales în Moldova. Aici se zice *răle* în loc de *rele*, *razăm* în loc de *reazăm*, *ră* (în alte părți *ra*) în loc de *rea*, *răce* în loc de *rece*, *ravăn* în loc de *reavăn* etc. In alte graiuri, de prin Ardeal și Moldova, se zice *mătrață* în loc de *mătreață*, *cură* (accentul este pe vocala *ă*) sau *cura* în loc de *curea*, *acrăște* în loc de *acrește* etc. Forma mai veche *cŕàpă* (scris *creapă*) a fost înlocuită în multe regiuni (și în limba literară) cu forma mai nouă *crapă*. In Muntenia, o astfel de „durificare" a lui *r* o întâlnim în deosebi la *r* final al sufixelor *-ar*, *-or*, care în cele mai multe graiuri românești au un *r* moale, atât la singular, cât și la plural. In felul acesta, în graiul muntenesc și în limba literară, în cuvinte ca *morar*, *învățător*, singularul se deosebește de plural, pe când în Moldova, Ardeal, Crișana și Banat, singularul și pluralul nearticulate sunt omonime. Teritoriul în care singularul are un *r* dur și pluralul un *r* moale (e vorba de graiurile populare) e foarte redus, anume Muntenia, fără partea ei apuseană și fără Oltenia.

Se poate vorbi de o tendință generală a tuturor graiurilor românești de a da consonantismului românesc un caracter nepalatal. Am vorbit mai sus despre labialele moi devenite dure în cuvinte ca: *pară* (dintr'un mai vechiu *peară*), *păr* (dintr'un mai vechiu *per*), *bată* (dintr'un mai vechiu *beată*), *băut* (<*beut*), *masă* (<*measă*), *mă* (<*me*), *fată* (<*feată*), *făt* (<*fet*), *vară* (<*veară*), *văd* (<*ved*). In multe graiuri românești *ș*, *j*, *ț*, *s*, *z*, nu sunt niciodată moi. In Maramureș chiar *č* și *ğ* au devenit dure. In multe regiuni *r* are tendința de a-și pierde caracterul moale (*răle*, *răce*, *răpede*, *ra*, în loc de *rele*, *rece*, *repede*, *rea*), tendință care a existat și într'un stadiu

mai vechiu al limbii române (formele vechi *riu*, *rid*, *ris*, *a omori*, *strimt*, *string*, *a uri*, *a vîri*, *rimnic*, *rind*, *reu*, *respund*, *resare*, *repune*, *ocărește*, *creapă* etc., au devenit *rîu*, *rîd*, *rîs*, *a omorî*, *strîmt*, *strîng*, *a urî*, *a vîrî*, *rîmnic*, *rînd*, *rău*, *răspund*, *răsare*, *răpune*, *ocărăște*, *crapă* etc.). Un *t* moale precedat de *s* de asemenea are tendința de a deveni dur (*stinge* > *stânge*, *stincă* >*stîncă*, *sterp* >*stărp*, *steag* >*stag*, *năpaste* >*năpastă* etc.). Am văzut că prepozițiile *pe*, *p(r)in*, *p(r)intre*, *pentru*, *de*, *din*, *dintru*, *dintre* și prefixele *des-*, *de-* prezintă *p* și *d* dure în Muntenia, Banat și Crișana (*pă*, *pîn*, *pîntre*, *pîntru*, *dă*, *dîn*, *dîntru*, *dîntre*, *dăs-*, *dă-*).

Din cauza reducerii numărului consoanelor moi în diferitele graiuri românești se reduce și frecvența vocalelor *ă*, *ô*, *û*, *e* și *i*. Graiurile din Moldova, Banat, Maramureș sunt caracterizate prin preponderența vocalelor *ă* și *î* asupra lui *e* și *i*, deosebindu-se prin aceasta de graiurile din Muntenia, Dobrogea și sudul Ardealului, unde din pricina multor consoane moi se întâlnesc mult mai des *e* și *i*.

Se poate observa, în măsură mai mică, și tendința contrară de a da consoanelor dure un caracter moale. Prin diferitele regiuni ale țării se aud forme ca *gheleată*, *a ghici*, *schinteie*, *a schinci*, *feli(u)*, *Sireti(u)*, *zidi(u)*, *grajdi(u)*, *hemesit*, *chimeșe* etc. în loc de *găleată*, *a gîci*, *scînteie*, *a scînci*, *fel*, *Siret*, *zid*, *grajd*, *hămesit*, *cămașă* etc. E mai ales frecvent cazul când *r* dur devine *r* moale. Astfel de pildă, în regiunea Clujului și în Bihor în loc de *grădină* se zice *gredină*. Prin Banat se zice *rid*, *riu*, *a omori*, în loc de *rîd*, *rîu*, *a omorî*. Pe o arie foarte întinsă *cer*, *cerul* se pronunță *cer'*, *cer'ul* (scris *ceriul*). Formele *erea*, *a risipi*, *a ridica*, *ridiche*, *reață*, *breaslă*, *reasă*, *repede* etc., au avut înainte — și mai au și astăzi în multe graiuri — *r* dur: *era*, *a rîsipi*, *a rîdica*, *rîdiche*, *rață*, *braslă*, *rasă*, *răpede* etc. In cele mai multe cazuri, mai ales când e vorba de înlocuirea lui *r* dur cu un *r* moale, cauza muierii consoanei este armonia consonantică. Pluralele *braz'd'e*, *raț'e*, **bras'l'e* au devenit *b'r'ezd'e*, *reț'e*, *b'r'es'l'e*; din aceste forme de plural au fost refăcute singularele *breazdă*, *reață*, *breaslă*, v. *Bulletin Linguistique*, I, p. 16 urm.

* * *

Trecerea dela seria consoanelor dure la seria consoanelor moi și invers se face în foarte multe cazuri din cauza consoanelor vecine.

Se poate observa o tendinţă, în diferitele graiuri româneşti, de a avea, într'un cuvânt, numai consoane dure sau numai consoane moi. Această tendinţă nu duce totdeauna la o armonie completă consonantică, adică la situaţia când toate consoanele unui cuvânt sunt, fără excepţie, sau dure sau moi. Adeseori unele consoane dintr'un cuvânt oarecare rămân neatinse de această armonie. Totuşi avem exemple în care această tendinţă a fost dusă până la capăt şi armonia consonantică a devenit completă.

Astfel adjectivul din limba latină populară *teneru*, care avea forma de plural masculin *teneri*, ar fi trebuit să fie reprezentat în limba română prin formele *tiner*, la singular, şi *tiner'*, la plural, singularul având la sfârşit un *r* dur şi pluralul un *r* moale. Din cauza lui *r* dur final al singularului, *n* din aceeaşi silabă a devenit şi el dur în multe graiuri româneşti, unde forma de singular este *t'inăr* iar forma de plural este *t'iñer'*. Aceasta e situaţia prin Banat, Crişana şi o bună parte a Ardealului. In Muntenia şi Moldova, armonia consonantică s'a realizat complet şi singularul acestui adjectiv, la masculin şi feminin, are numai consoane dure, *tînăr*, *tînără*, iar la plural numai consoane moi, *t'iñer'*, *t'iñer'e*.

Un alt exemplu concludent este acela al substantivului românesc care corespunde substantivului latin popular *sementia*. Latinescului *sementia* ar trebui să-i corespundă în limba română *seminţe*. Formei de plural latineşti *sementiae* îi corespunde în limba română tot *seminţe*. Deoarece însă în limba română, de obiceiu, singularul femininelor de declinarea I este caracterizat printr'o consoană finală dură urmată de vocala *ă*, iar pluralul, printr'o consoană moale, şi în acest substantiv a fost introdusă această opoziţie şi s'a zis *o seminţă, două seminţe*. Africata dură din ultima silabă dela singular a antrenat toate celelalte consoane care au devenit şi ele dure, şi în felul acesta s'a născut forma de singular *sămînţă*. Ţinem să observăm că, în graiurile din Moldova, Banat şi o bună parte a Ardealului, consoanele *s* şi *ţ* sunt totdeauna dure. Aici se zice o *sămînţă*, două *sămînţă*. Astfel de exemple mai sunt în limba română. E adevărat că adeseori armonia consonantică e numai parţială. De pildă în Moldova, din cauza lui *r* moale final al cuvântului *cuptor*, a devenit moale şi *t* din silaba finală, obţinându-se în felul acesta forma *cupt'ör'* (scris *cuptioriu*). Tot în Moldova, acelaşi *r* moale final a muiat pe *t* dur în cuvântul scris *sucitioriu* „sucitor". In unele părţi ale Mol-

dovei armonia este de altfel completă în acest cuvânt, căci se pronunță *śuśit'ór'* (africata *č* e realizată în Moldova ca o fricativă moale alveolo-palatală, pe care o notăm *ś*).

Armonia consonantică este utilizată ca o tehnică a morfologiei. Forma cu consoane dure e caracteristică singularului substantivelor și adjectivelor sau persoanei 1-a sg. a prezentului (precum și persoanei a 3-a sg. și pl.), pe când forma cu consoane moi indică pluralul substantivelor și adjectivelor sau persoana a 2-a a prezentului.

SINGULAR	PLURAL
tînăr	*t'in'er'*
tînără	*t'in'er'e*
sămînță	*śem'inț'e*
vînăt	*v'in'eț'* [1]
păr	*p'er'*
măr	*m'er'*
măr	*m'er'e*
văr	*v'er'*
vînă	*v'in'e*
sfînt	*sf'inț'*
făt	*f'eț'*
băț	*b'eț'e*
etc.	etc.

Pers. 1-a sing.	Persoana a 2-a sing.
văz (*văd*)	*v'eź*
vărs	*v'erș'*
vînz (*vînd*)	*v'iń'ź*
spăl	*sp'el'*
mărg (dialectal) „merg"	*m'er'* (dialectal) „mergi"

In exemplele înșirate vocalele *e*, *i* (după consoane moi) se opun în mod regulat vocalelor *ă*, *î* (după consoane dure). Deoarece timbrul vocalelor depinde de consoana precedentă, opoziția între o formă ca *vînătă* și o formă ca *vinete* este o opoziție între consoane dure și consoane moi. Vocalele se adaptează pur și simplu la consoana precedentă.

---

[1] Prin Banat și Ardeal, pluralul dela *vînăt* e *vînăț*, formă având numai consoane dure din cauza lui *ț* dur final.

Pe lângă opoziția „consoane dure/consoane moi", două forme gramaticale pot fi deosebite și prin opoziția între vocale de diferite grade de deschidere. Astfel, între formele *pată* sg. și *pete* pl. deosebirea e constituită prin opoziția *p*/*p'*, *t*/*t'*, în amândouă silabele, și prin opoziția „vocală de gradul I de deschidere (*a*)/vocală de gradul al II-lea de deschidere (*ă-e*)", în silaba întâia. La plural, consoana fiind moale, vocala de gradul al II-lea de deschidere se va realiza subt variația *e*.

Iată câteva exemple analoage:

pană	*p'en'e*
pară	*p'er'e*
bată	*b'et'e*
masă	*m'eśe*
varză	*v'erźe*
vargă	*v'erğ*
vară	*v'er'*
vatră	*v'etr'e*
față	*f'eț'e*
(*să*) *vadă*	*v'ed'e*
varsă	(*să*) *v'erśe*
fată	(*să*) *f'et'e*
(*îmi*) *pasă*	(*să-mi*) *p'eśe*
(*să*) *margă* (dialectal) „meargă"	*m'er'e* (dialectal) „merge"
scapă	(*să*) *sk'ep'e* (dialectal) „(să) scape"
scaldă	(*să*) *sk'eld'e* (dialectal) „(să) scalde"
(*să*) *încapă*	*înk'ep'e* (dialect.) „încape"
rabdă	(*să*) *r'ebd'e* (dialectal) „(să) rabde"
lasă	(*să*) *l'eśe* (dialectal) „(să) lase" [1]

* * *

Din exemplele date până acum, dar mai cu seamă din aceela în care am grupat pe *č*, *ğ*, *i̯*, *ș'* (din Muntenia, Crișana etc.) și *j'* (din aceleași provincii) urmate de vocală, pe de o parte, și pe *u̯*, *ș*, *j*, *ț*, *s*, *z* (ultimele patru din Moldova, Banat etc.), *č*, *ğ* (acestea două din Maramureș) urmate de vocală, pe de alta, am constatat

[1] Notația *b'eț'e*, *v'etr'e*, *v'ed'e* etc. este fonologică. Realizarea fonetică a consoanelor moi e foarte variată, prezentând, după graiuri, mai multe grade de palatalizare (muiere).

că vocalele românești își schimbă timbrul în funcție de consoana precedentă. După consoane dure vocalele românești sunt articulate mai spre partea posterioară a cavității gurii, pe când, după consoane moi, aceleași vocale sunt articulate în spre partea anterioară a cavității gurii. Vocalele românești sunt deci schimbătoare. In ce privește pe *a*, *o* și *u*, schimbarea cauzată de prezența unei consoane moi precedente e mai puțin perceptibilă; ea e percepută numai de o ureche atentă. Intr'adevăr numai după ce i se atrage atenția asupra fenomenului, cineva recunoaște că un *a* precedat de o consoană moale are un caracter mai palatal decât *a* precedat de o consoană dură. Este acel *a* pe care noi îl notăm cu un punct deasupra. De altfel unii foneticieni, ca de ex. Alf Lombard, aud, în locul unui astfel de *a*, un sunet foarte apropiat de *e*. Lingvistului suedez cuvântul românesc *steaua*, pronunțat de un intelectual bucureștean, îi face absolut aceeași impresie ca și cuvântul polonez care s'ar scrie, după obiceiul polonez, *stela*, adică cu un *e* deschis urmat de un *u̯* semivocalic [1].

De asemenea și un *o* precedat de consoană palatală e anterior unui *o* precedat de consoană nepalatală. Noi îl notăm cu un *o* cu un punct deasupra. Și în cazul acesta unii foneticieni aud o vocală anterioară, în speță un *ö*. Tot lingvistul Alf Lombard, în cuvântul românesc *deodată*, aude, în prima silabă, un *ö* pe care el îl compară cu vocala corespunzătoare daneză [2].

In sfârșit un *u* precedat de consoană palatală are un timbru care se apropie de *ü*, iar, în cazul când *u* este între două consoane palatale, timbrul lui este acela al unui *ü* francez sau german. In *Atlasul Lingvistic Român* îl găsim destul de des notat pe acest *ü*, de ex. într'un cuvânt ca *tuciu*, care în unele regiuni e pronunțat *tiuci(u)* (*t'üč*).

Astfel de vocale modificate de consoane moi precedente se găsesc, firește, și în alte limbi. Consoanele palatale joacă un rol important, în această privință în special în limba rusă [3] și în alte limbi slave.

In ce privește vocalele *ă-e* și *î-i*, aici schimbarea de timbru e mult mai mare decât la vocalele precedente, astfel încât schimbarea

---

[1] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 129.

[2] Id., *ibid.*, p. 130 urm.

[3] Despre efectul consoanelor moi asupra vocalelor următoare în limba rusă, vezi Avanesov-Sidorov, *op. cit.*, p. 25—26 și 46—47.

timbrului se oglindește și în scrierea obișnuită. După consoană dură se scrie *ă*, respectiv *î*; după consoană moale se scrie *e*, respectiv *i*. Putem oare să considerăm însă că *e* constitue un fonem deosebit de *ă* sau că *i* este un fonem deosebit de *î*? Am văzut din tot ceea ce am spus până acum, din multiplele exemple pe care le-am dat, că și în cazul lui *ă-e* și *î-i* suntem tot în prezența unei singure vocale, pe care am numit-o mai sus vocală schimbătoare, fiindcă își schimbă timbrul în funcție de timbrul consoanei precedente. Intocmai cum un *ȧ* nu e fonem deosebit de *a*, un *ȯ* un fonem deosebit de *o*, sau, în sfârșit, un *u̇* un fonem deosebit de *u*, ci *ȧ*, *ȯ*, *u̇* sunt numai variații de ale lui *a*, *o*, *u* condiționate de consoana precedentă, tot astfel și în cazul lui *ă-e* și *î-i* suntem tot în prezența unei singure vocale schimbătoare. Se pune însă întrebarea care dintre aceste vocale constitue aspectul de bază al vocalei respective și care numai variația ei. In ce privește vocalele *a*, *o*, *u*, nu încape nicio îndoială că aspectul de bază al lor este acela pe care îl găsim după consoană dură. Intr'adevăr, nu am putea crede că *ȧ*, *ȯ* ,*u̇* ar putea fi considerate ca aspecte de bază ale acestor vocale. Deci varietatea vocalelor *a*, *o*, *u* care apare după consoană moale, adică *ȧ*, *ȯ*, *u̇*, trebue considerată ca o variație condiționată a aspectului de bază al vocalelor (care — aspectul de bază — apare după consoană dură). De aici trebue să conchidem că, și în cazul lui *ă-e* și *î-i*, aspectul de bază al vocalelor este acela care apare după consoană dură, deci *ă* și *î*, vocale schimbătoare, care după consoane moi se realizează subt aspectul variațiilor lor *e* și *i*.

Poate e mai just să se spună că vocalele schimbătoare *ă* și *î* tind numai să se realizeze, după consoane moi, ca *e* și *i*, dar nu ajung totdeauna să sune exact ca *e* și *i*. Intr'adevăr, judecând după materialul dialectal oferit de *ALR*, după consoane moi apar adeseori vocale intermediare mai puțin anterioare decât *e* și *i*. Astfel, în ceea ce privește pe *ă-e*, e foarte frecventă, după consoane moi, notația *ĕ*, adică o vocală situată între *ă* și *e*. Se întâlnesc în *Atlas*, după consoane moi, și vocale notate printr'un *ĕ* sau *e* așezat peste *ă*, ceea ce indică o vocală și mai aproape de *ă*. In sfârșit foarte des vocala *e* este notată *ă*. De pildă pluralul *nepoate* e notat pe harta nr. 172 (*ALR*, *I*, vol. II) foarte des *ńĕpu̯at'ĕ*, dar și *ńăpu̯at'ă*. Notația din urmă este din punctul cartografic 825 (Bumbeștii-Jiu, reg. Gorj). Aici pentru oricine e evident că deosebirea dintre singularul *ńăpu̯ată*

„nepoată" și pluralul *ńăpuat'ă* „nepoate" e constituită numai de opoziția *t*/*t'*. După consoanele moi *n'* și *t'* anchetatorul a auzit un *ă*. Notații asemănătoare sunt foarte obișnuite în *Atlas*. Cuvinte ca *el*, *eu*, *baier*, *piei*, *mititel*, *chel*, *bem*, *scîrțăie* etc. sunt notate în mai multe regiuni *i̯ăl*, *i̯ău*, *bai̯ăr*, *pi̯ăi̯*, *mitiți̯ăl*, *k'ăl*, *bi̯ăm*, *scîrțăi̯ă* etc.

Pentru a stabili aspectul de bază al unei vocale care apare în mai multe varietăți condiționate de fonemele vecine sau de poziția fonemului în cuvânt, să căutăm astfel de cazuri în care fonemul respectiv se găsește într'o poziție în care este cel mai puțin condiționat de fonemele vecine sau de accent. Am văzut că timbrul vocalelor e condiționat de consoana precedentă. După consoană dură apare seria *a*, *o*, *u*, *ă*, *î*, iar după consoană moale seria *à*, *ò*, *ù*, *e*, *i*. Deoarece suntem în îndoială care dintre aceste două serii reprezintă aspectul de bază al vocalelor, să așezăm aceste vocale într'o poziție când nu sunt precedate de consoană care să le condiționeze timbrul, deci în poziție inițială.

In cuvinte ca: *are*, *astăzi*, *om*, *orb*, *unu*, *unt*, vocalele *a*, *o*, *u* nu au înaintea lor nicio consoană, deci timbrul lor nu este condiționat de consoana precedentă [1]. Prin urmare aspectul de bază al acestor vocale este *a*, *o*, *u*, adică acela care apare după consoana dură, și nu *à*, *ò*, *ù* care apare după consoană moale. In ce privește cele două perechi *ă-e* și *î-i*, se pare că oricare dintre cele patru varietăți pot apărea la începutul cuvântului, în poziție inițială absolută. Intr'adevăr în cuvinte ca : *ăsta*, *ăla*, *în*, *încă*, *îngust*, avem pe *ă* și pe *î* inițiali, deci neprecedați și necondiționați de o consoană. Și varietățile *e* și *i* par a se întâlni în poziție inițială în cuvinte ca: *este*, *eram*, *el*, *inimă*, *in*, *imaș*, *exploatare*, *explozie*, *epocă*, *istorie*, *inițial* etc. Insă existența lui *e* și *i* la începutul cuvântului în limba română e numai aparentă. In realitate înaintea lui *e* și a lui *i* scriși la începutul cuvântului se rostește de obiceiu, chiar și de intelectuali, o fricativă palatală, o semiconsoană palatală (obișnuit numită semivocală), adică un *i̯*. Cuvintele înșirate mai sus se pronunță: *i̯este*, *i̯eram*, *i̯el*, *i̯inimă*, *i̯in*, *i̯imaș*, *i̯exploatare*, *i̯explozie*, *i̯epocă*, *i̯istorie*, *i̯inițial* etc. Deci *e* și *i*, cel puțin în graiul popular românesc, nu apar în poziție inițială, ci numai condiționate de o consoană palatală pre-

---

[1] Totuși în graiurile populare *o* și *u* inițiali sunt introduși printr'o ușoară — și câteodată foarte perceptibilă — fricativă bilabială (semivocală), adică *u̯*.

cedentă [1]. Cred prin urmare că e just să conchidem că *e* și *i* nu sunt decât variații condiționate ale vocalelor *ă* și *î*. Limba română are deci cinci vocale: *a*, *o*, *u*, *ă* și *î*. Acesta este aspectul de bază al vocalelor românești, care apar în poziție tare (forte), adică în poziție inițială absolută sau după consoană dură, subt accent. Toate celelalte nenumărate varietăți de vocale românești (*Atlasul Lingvistic Român* notează vreo 40 de astfel de varietăți) nu sunt decât variații (și variante) ale aspectelor de bază ale celor cinci vocale, variații (și variante) condiționate de vecinătatea consoanelor de timbru palatal și de lipsa sau prezența accentului.

E semnificativ faptul că printre vocalele care s'au desvoltat înaintea formelor atone ale pronumelor nu găsim nici pe *e* și nici pe *i*. Astfel în diferitele graiuri românești acuzativul pronumelui personal *el*, apare, pe hărțile *ALR*, subt formele *îl*, *âl* [2], *ăl*, *al*, *ul*, și *ol* [3], prezentând cele cinci vocale românești subt aspectul lor de bază. Adeseori *ALR* notează acest pronume *l̥*, adică *l* silabic fără vocală înaintea lui. Niciodată însă nu găsim forme cu *e* sau *i* inițiali, afară de cazul când, în fonetică sintactică, *î* inițial e precedat de o consoană moale finală a cuvântului premergător, de ex. *noi̯‿il vedem*, *mulț'‿il vreau*, *aź‿il văd* „azi îl văd" etc. Aceasta e adevărat și în ce privește pe *î* al altor pronume atone sau al prezentului dialectal al verbului *a fi*: *voi̯‿im daț'*, *toț'‿ii̯‿intr'àbă*, *mulț' bań‿iț' trebui̯e*, *mulț' pom'‿is uscaț'* (dialectal) „mulți pomi îs uscați", *acest pui̯‿ii̯ mic* (dialectal) „acest pui îi mic" etc. Vedem că și în aceste forme *î* este o vocală schimbătoare.

Indeosebi în ce privește vocalele *ă* și *î* e bine să întrebuințăm termenul de „vocală schimbătoare". Am văzut mai sus că deosebirea între *a* și *à*, *o* și *ò*, *u* și *ù* e relativ mică. Scrierea obișnuită nici nu o notează. In cazul lui *ă* și *î* însă, schimbarea timbrului condiționat de consoana moale precedentă e considerabilă; ea se oglin-

---

[1] In cursul cercetărilor dialectale pe care le-am întreprins pe întreg teritoriul țării pentru a culege materialul *Atlasului Lingvistic Român* am auzit aproape totdeauna un *i̯* (uneori abia perceptibil) înaintea unui *i* inițial. Exemple numeroase se găsesc în hărțile *Atlasului* și în textele dialectale publicate ca suplement la *ALR*.

[2] In transcrierea fonetică a *ALR*, *â* reprezintă o vocală intermediară între *î* și *ă*.

[3] Vezi de ex. *ALR I*, vol. I, harta nr. 79 și vol. II, harta nr. 228.

dește și în scrierea obișnuită, căci după consoană moale se scrie *e* și *i*. Când înșirăm vocalele românești, vom aminti întâi pe cele trei *a*, *o* și *u*, care se schimbă mai puțin după consoanele moi, la care adăugăm cele două vocale schimbătoare, *ă* și *î*, care apar subt două aspecte, aspectul de bază *ă* și *î* după consoane dure (și în poziție inițială) și variațiile *e* și *i* după consoane moi. In graiul intelectualilor (dar nu al totalității lor), prin marele număr de neologisme care au un *e* sau un *i* în poziție inițială absolută, aceste două variații condiționate ale fonemelor *ă* și *î* tind să devină foneme independente. Totuși un *e* sau un *i* necondiționat de consoana precedentă moale[1] se întâlnesc numai în neologisme. Pr'n această particularitate a lor, își și trădează ele originea lor recentă streină.

Triunghiul vocalic românesc este prin urmare următorul:

î   *u*
ă   *o*
a

După consoană moale, întregul triunghiu este deplasat spre partea anterioară a cavității gurii:

i ← *î*   *ü* ← *u*
e ← *ă*   *ȯ* ← *o*
ȧ ← *a*

In cazul că facem abstracție de deosebirea dintre *a* și *ȧ*, *o* și *ȯ*, *u* și *ü*, atunci triunghiul vocalic se prezintă în felul următor:

(*i* ←) *î*   *u*
(*e* ←) *ă*   *o*
a

Pe lângă *î* și *ă* sunt trecute, între paranteze, variațiile acestor vocale, adică *i* și *e*, condiționate de consoanele palatale precedente.

* * *

Caracterul de vocală schimbătoare al lui *î* se manifestă mai ales în poziție inițială, dar nu absolută. Prin aceasta înțelegem un *î* ini-

[1] Un *e* de acesta nu se întâlnește numai în poziție inițială, ci și în interiorul cuvântului, după vocală, de ex. în cuvinte ca *poet*, *poezie*, *idee*, *alee* etc. Intelectualii care pronunță *i̯exploatare*, pronunță și aici *poi̯et*, *poi̯ezie*, *idei̯e* etc.

țial al unui cuvânt situat în interiorul unei fraze fonetice, deci al unui cuvânt care este precedat de un alt cuvânt cu care este strâns legat foneticește, cu care formează un singur cuvânt din punct de vedere fonetic, cele două cuvinte fiind rostite cu o singură emisiune de voce, fără întrerupere, fără pauză. In această poziție, un *î* poate fi precedat de un cuvânt care se termină cu consoană. Consoana aceasta, rostindu-se strâns legată de vocala următoare *î*, va condiționa timbrul acestei vocale schimbătoare. Dacă consoana e dură, vocala schimbătoare va apărea subt aspectul de bază al ei, anume *î*. In schimb, dacă consoana finală a cuvântului precedent e moale, atunci vocala schimbătoare va apărea subt variația ei, adică *i*. De aceea, un participiu trecut care începe cu vocala schimbătoare *î*, ca de ex. *închis*, *înscris*, *înghețat*, *început* etc., în cursul conjugării perfectului compus, apare când cu *î* la început, când cu *i*, cu condiția ca pronunțarea să fie naturală, curgătoare, fără pauză între verbul auxiliar și participiu. La persoana întâia se va rosti *am‿închis* [1], cu *î*, deoarece consoana finală a verbului auxiliar e dură. La persoana a doua se rostește de toți Românii din toate regiunile țării *ai̯‿inchis*, cu *i*, deoarece la sfârșitul verbului auxiliar avem fonemul prin excelență palatal *i̯*. Notăm însă că, îndată ce se produce și cea mai mică pauză între auxiliar și participiu, acțiunea lui *i̯* asupra vocalei schimbătoare *î* următoare nu mai are loc, ci se pronunță *ai̯... închis*. La persoana a treia, din cauză că verbul auxiliar constă dintr'o (singură) vocală, se produce de obiceiu eliziunea lui *î* inițial, rostindu-se *a'nchis*. E, poate, tot așa de obișnuită și pronunțarea fără eliziune: *a închis*. In cazul din urmă, vocala schimbătoare *î* e tratată ca fiind în poziție inițială absolută. La persoana întâia plural avem aceeași situație ca la persoana întâia singular. Cazul e mai complicat la persoana a doua plural. In unele regiuni ale țării, acoperind de altfel majoritatea teritoriului ei, africata *ț* este totdeauna dură. După acest *ț* vocala schimbătoare *î* va apărea subt aspectul ei de bază, adică *î*. Numai în acea regiune unde există — pe lângă *ț* dur — și *ț* moale (la pluralul numelor, la persoana a doua singular și plural a verbelor), *î* schimbător, fiind precedat de o consoană moale, se va realiza în variația lui, adică *i*. In partea cea mai mare

[1] Prin semicercul care leagă pe *m* de *î* indicăm că cele două cuvinte au fost rostite cu o singură emisiune de voce, ca un singur cuvânt.

a țării se va rosti prin urmare *aț‿închis*, pe când în mica arie unde există *ț* moale [1], se va rosti *aț'‿inchis*. Firește și aici e valabilă observația de mai sus, anume că cea mai mică pauză care se produce între auxiliar și participiu va readuce rostirea lui *î* schimbător ca *î*: *aț'*. . .*închis*.

Verbul *a intra* are, în cele mai multe graiuri românești, forma *a întra*. Se zice prin urmare *eu întru*, *tu întri*, *el întră*, *întrăm*, *întrați*, *întră*. In Muntenia însă și în limba literară, acest verb se conjugă *intru*, *intri*, *intră* etc. S'ar părea că aceste forme contrazic teoria vocalelor schimbătoare. Contradicția este însă numai aparentă. Rostirea exactă populară, muntenească, a acestor forme este *i̯intru*, *i̯intri*, *i̯intră*, cu o destul de perceptibilă semivocală *i̯* la început. Deci și în aceste forme variația *i* a lui *î* schimbător e condiționată de existența unui fonem palatal înaintea vocalei, anume *i̯*. De unde este acest *i̯* la începutul acestui verb? Credem că el își datorește apariția formelor *noi̯‿intrăm*, *voi̯‿intrați*, *ei̯‿intră*, *ai̯‿intrat*, *aț'‿intrat*, unde nu numai că vocala schimbătoare e precedată de un fonem moale, ci acest fonem moale este însăși semivocala *i̯* (cu excepția lui *aț' intrat*). Dela aceste forme, cu *i̯* înaintea vocalei schimbătoare (semivocala aparținând pronumelui sau verbului auxiliar), *i̯* s'a propagat — prin așa numita falsă analiză a cuvântului — la verbul următor.

Aici ținem să observăm că în unele regiuni ale țării verbul acesta are formele *untru*, *untri*, *untră*, care se datoresc unui proces asemănător aceluia care a dat naștere lui *intru*.

Realizarea lui *î* schimbător inițial ca *i* se observă nu numai la verbe, ci la orice cuvânt care începe cu *î*. Astfel prepoziția *în* are când forma *în*, când forma *in*, în funcție de consoana precedentă finală. Hărțile *Atlasului Lingvistic Român* și volumul de texte dialectale care constitue un suplement la ALR [2] ne oferă nenumărate exemple de realizare ca *i* a lui *î* schimbător. Iată câteva din aceste exemple luate la întâmplare din volumul *Texte dialectale*: *pinteń‿in călchie* „pinteni în călcâie" (p. 127, rândul 14, comuna Boiu-Mare, fostul jud. Someș), *joi̯‿ii̯ dăzgroapă* „joi îi desgroapă" (p. 239, r. 29, com. Căzănești, fostul jud. Ialomița), *întîi̯‿in frunte* „întâi în frunte"

[1] Vezi mai sus hărțile nr. 6 și nr. 7.

[2] E. Petrovici, *Texte dialectale*, Sibiu, 1943.

(p. 241, r. 19, com. Gura-Sărății, fostul jud. Buzău), *dăscînț'‿in apă* „descânți în apă" (p. 249, r. 3, com. Ștefănești, fostul jud. Ilfov), *mă dusăi‿in capu satului* (p. 259, r. 29, com. Grădiștea, fostul jud. Vâlcea), *te-oi‿inchina* „te voi închina" (p. 262, r. 8, com. Grădiștea); *să te duč‿in...* „să te duci în..." (p. 262, r. 15, com. Grădiștea); *poi‿incep* „apoi încep" (p. 229, r. 7, com. Somova, fostul jud. Tulcea) etc.

Tot printr'un fenomen ca acela care a dat naștere formei *intru* trebue explicată și forma *inși*, pluralul dela *îns*. Vocala *i* inițială provine de acolo că forma de plural a fost adeseori precedată de cuvinte care se terminau în consoane moi, ca de ex. *doi*, *trei*, *cinci*, *mulți*, *toți* etc. Dela plural, *i* inițial a trecut și la singular: *un ins*.

* * *

In stadiul actual al limbii române putem deci afirma că nuanța unei vocale oarecare este determinată de consoanele vecine și în primul rând de consoana precedentă. Am văzut că cele cinci vocale românești au o nuanță posterioară, care trebue considerată ca varietatea de bază a vocalelor respective, și o nuanță anterioară, care constitue variația fiecăreia dintre vocale condiționată de consoana precedentă. Schimbarea timbrului pricinuită de consoana moale precedentă poate să fie considerabilă, cum este cazul cu vocalele *ă* și *î*, pe care le-am numit schimbătoare, care după consoane moi se realizează în variațiile *e* și *i*. In stadiul actual al limbii române, prin urmare, timbrul vocalelor depinde de acel al consoanelor (în primul rând precedente). Consoanele sunt deci acelea care dau tonul, care joacă un rol diriguitor. Vocalele sufăr influența consoanelor vecine. De asemenea numărul consoanelor e foarte mare în proporție cu acela al vocalelor (40 de consoane față de 5 vocale). Limba română este deci o limbă de tip consonantic.

Am spus mai sus că e vorba de stadiul actual al limbii române. Aceasta nu înseamnă că limba română a avut totdeauna acest caracter consonantic. Pentru un trecut nu așa de îndepărtat trebue să presupunem că situația era inversă, și anume că vocalele determinau timbrul consoanelor, care erau mult mai puține ca număr, deoarece nu existau cele două serii, aceea a consoanelor dure și aceea a consoanelor moi. Intr'un stadiu mai vechiu al limbii române vocalele — și anume cele anterioare — au jucat un rol foarte important. Ele

au atras consoanele precedente în spre punctul de articulație al vocalelor anterioare, au atras punctul de articulație al consoanelor prin urmare în spre palat, cu un cuvânt le-au palatalizat. Acțiunea aceasta de palatalizare a prezentat în istoria limbii române mai multe etape.

In ce privește romanica dunăreană, trebue să presupunem o etapă când s'a palatalizat un *t* sau un *d* urmat de un iod în cazuri ca acela prezentat de sufixul latin popular *-tione(m)* (în latina clasică *-tio,-tionis*). Rezultatul acestei palatalizări a fost apariția africatei *č* în sufixul românesc *-ciune*.

O a doua etapă a palatalizării privește africatizarea unui *c* sau unui *g* după accent urmat de iod. In felul acesta formele latine populare *facia* și *axungia* au devenit *față* și *osîndză*, mai târziu *osînză*.

A treia etapă a palatalizării privește acțiunea unui *i* latin popular sau a unui iod latin popular asupra dentalelor precedente (*t*, *d*, *n*, *s*, *l*). In felul acesta s'au născut din formele latine populare *teneo*, *dico*, *vinea*, *sic*, *lepore(m)* formele românești *țin*, *zic*, *vie*, *și*, *iepure*

A patra etapă a palatalizării a avut drept rezultat nașterea africatelor *č* și *ǵ* din velarele latine populare *c* și *g*. In felul acesta formele latine populare *dece(m)* și *gelu*, pronunțate *deke(m)* și *ghelu*, au devenit *zece* și *ger*.

A cincea etapă a palatalizării privește labialele. Palatalizarea aceasta nu se constată în toate graiurile românești, ci numai în unele din ele. E vorba de acțiunea lui iod și a lui *i* asupra lui *p*, *b*, *m*, *f* și *v*. Rezultatul final al acestei acțiuni sunt formele *k'atră*, *ǵine*, *ńie*, *χ'ie* și *yie* în loc de *piatră*, *bine*, *mie*, *fie* și *vie* [1].

Marele rol jucat de vocalele anterioare și de iod în romanica dunăreană dinaintea influenței slave, mai mare decât în celelalte limbi romanice, se datorește probabil acțiunii substratului tracic.

Romanica aceasta dunăreană, în care rolul important jucat de vocalele anterioare se datorea substratului tracic, a suferit o nouă influență, de data aceasta a unor limbi despre care știm sigur că se caracterizează prin acțiunea puternică a vocalelor palatale asupra consoanelor. Vorbim de limbile slave. Elementul

---

[1] Nu am pretenția de a susținea că ordinea cronologică a acestor palatalizări este cea indicată mai sus. Se poate de asemenea ca unele dintre ele să se fi produs simultan. Cu excepția celei din urmă, toate sunt mai vechi decât începuturile influenței slave.

slav a introdus în limba română o a șasea palatalizare, care de data aceasta atinge toate consoanele. Apar cele două serii de consoane, consoanele nepalatale și cele palatale (dure și moi). Drept urmare, consoanele ca *ș* sau *ț* (rezultate dintr'o mai veche palatalizare a lui *s* și *t*, deci având la început un caracter palatal, moale), după intrarea elementului slav în limba românească, au luat și ele un caracter dublu, putând fi atât consoane dure, cât și consoane moi.

Fenomenul acesta de palatalizare în etape pe care l-am expus în legătură cu elementul romanic dunărean se aseamănă cu acela care a avut loc în elementul slav. Și în limbile slave palatalizarea s'a făcut în mai multe etape. Slaviștii vorbesc de obiceiu de trei palatalizări în ce privește numai velarele, adică *k*, *g* și *h*. Dacă luăm în considerare și alte consoane decât cele velare, atunci am putea stabili și pentru elementul slav aproximativ tot atâtea etape ale palatalizării. Și în ce privește unele limbi slave (bulgara răsăriteană, ucraineana, rusa, belorusa, poloneza, slovaca orientală), există o palatalizare, o muiere, care privește toate (sau aproape toate) consoanele, adică corelația de timbru a consoanelor nepalatale /palatale.

Toate aceste palatalizări ale consoanelor, care au avut drept rezultat nașterea unor africate, șuierătoare sau siflante, din oclusive mai vechi, sau apariția unor consoane de timbru palatal (muiate), se datoresc unor cauze fiziologice. Acțiunea unei vocale anterioare sau a unui iod asupra consoanei precedente este pur mecanică. Astfel de acțiuni ale fonemelor învecinate unul asupra altuia, numite asimilări, acomodări, disimilări, produc o mulțime de modificări ale fonemelor care, dacă nu ar interveni un regulator, ar produce un adevărat haos fonetic. Regulatorul este societatea care întrebuințează sunetele vorbirii ca unelte pentru comunicare între oameni. Societatea prin munca de abstractizare și generalizare a gândirii omenești[1] introduce un sistem în haosul nenumăratelor nuanțe ale sunetelor limbii, constituind sistemul fonemelor unei limbi date, unul din cele mai importante mijloace gramaticale. Acțiunea pur mecanică a vocalelor anterioare, palatale, asupra consoanelor precedente este utilizată în limbile slave înșirate mai sus și în limba română ca un mijloc tehnic de a deosebi cuvintele și morfemele.

---

[1] I. V. Stalin, *loc. cit.*

Consoanele muiate, care la început au fost simple modificări ale consoanelor nemuiate datorite unor cauze fiziologice, mecanice, au devenit foneme independente, adică sunete utilizate de societate. In urma importanței pe care a dobândit-o corelația de timbru a consoanelor în sistemul fonologic gramatical al limbilor amintite mai sus, consoanele trebue considerate ca influențând vocalele și nu invers, ca de obiceiu.

In limba română de astăzi consoanele sunt cele care condiționează vocalele. De aceea am numit limba română o limbă de tip consonantic.

* * *

Obiceiul de a rosti muiat consoanele urmate de o vocală anterioară (mă refer la ceea ce am numit mai sus a șasea palatalizare) și constituirea, mai târziu, a sistemului de astăzi a corelației consoanelor de timbru palatal și a consoanelor de timbru nepalatal sunt fără îndoială o moștenire rămasă din graiul acelor strămoși ai Românilor care vorbeau graiuri slave. Aceste particularități au fost însușite și de acei strămoși ai Românilor care vorbeau graiuri romanice. Corelația de timbru a consoanelor (consoane de timbru nepalatal /consoane de timbru palatal) din limba română amintește fenomenul asemănător din limba rusă și din diferitele graiuri populare rusești. Și în graiurile rusești, diferitele consoane sunt într'un graiu dure, într'unul moi, ca de ex. fonemele *ș*, *j* care, în limba literară și în multe graiuri populare, sunt dure, iar în alte graiuri populare sunt moi [1]; și în limba rusă există o vocală schimbătoare care apare când ca *i* și când ca *î* [2] (am văzut că în limba română sunt două vocale schimbătoare: *ă-e* și *î-i*). E deci de presupus că strămoșii Românilor de limbă slavă vorbeau graiuri care prezentau particularități asemănătoare din punctul de vedere al corelației de timbru a consoanelor. De altfel, în această privință, și graiurile ucrainene precum și cele bulgare de răsărit se aseamănă cu cele rusești. Slavii care au trăit cândva pe teritoriul pe care astăzi se vorbește românește erau situați geograficește între Bulgari și Ucraineni. E deci

[1] Despre consoanele care în unele graiuri rusești sunt dure, iar în altele sunt moi, vezi R. I. Avanesov, *Ocerki russkoi dialektologii*. I. Moskva, 1949, p. 127 urm; 150 și 159.

[2] Avanesov-Sidorov, *op. cit.*, p. 49 urm.; Avanesov, *op. cit.*, p. 50 urm.

natural să presupunem că au prezentat și ei aceleași particularități lingvistice ca și cele care sunt comune limbilor bulgară și ucraineană.

După mărturia toponimicelor de origină slavă de pe teritoriul limbii române, Slavii care au trăit cândva în mase mari pe aceste meleaguri au vorbit, în marea lor majoritate, graiuri bulgărești. Toponimice cu caractere neîndoios bulgărești se găsesc în Muntenia, Oltenia, Banat, Sudul Ardealului și regiunea muntoasă a Moldovei. In părțile de nord-vest, de nord și centrale ale Ardealului nu găsim toponimice slave care să prezinte caractere sigur bulgărești. E probabil însă că și aici graiul Slavilor a avut un caracter bulgăresc. In părțile deluroase, răsăritene ale Moldovei, toponimicele slave prezintă caractere ucrainene, iar pe o fâșie foarte îngustă de-a-lungul graniței de vest a Banatului se întâlnesc și câteva toponimice cu caractere sârbești, dar toponimicele din urmă par a fi de proveniență recentă. Prin urmare cea mai mare parte a teritoriului limbii române a fost cândva locuită de Slavi care vorbeau graiuri bulgărești prezentând particularități lingvistice bulgare răsăritene. Și într'adevăr graiurile bulgare răsăritene posedă corelația de timbru a consoanelor ca limba română, precum și două vocale schimbătoare care sunt identice cu cele românești, anume *ă-e* și *î-i* (pe când graiurile rusești au numai o vocală schimbătoare, *î-i*). Exemple ca *dal* „a dat" /*d'al* (pronunțat de obiceiu ca *deal* românesc) „parte", *mana* „mană" /*m'ana* (pronunțat *meana*) „schimb", *nam* „nouă" /*n'am* (pron. *neam*) „mut", *las* „loc defrișat, laz" /*l'as* (pron. *leas*), „pădure", *luba* „veșca sitei" /*l'uba* „iubită" etc., ne amintesc opoziția „consoane dure /consoane moi" din limba română. Chiar și realizarea fonetică (fiziologică) a fonemelor moi se face ca în graiurile românești. Astfel cuvântul *d'al* prezintă, în diferitele graiuri bulgărești, diferite grade de palatalizare. In unele, ca în graiurile noastre din Ardeal, explozia lui *d'* e însoțită de un puternic sgomot de fricțiune palatală, în altele *d'* e moale numai în sensul că prezintă, la explozie, timbrul unui *i* sau chiar al unui *e*. Sunt foneticieni care pe *d'al* bulgăresc îl notează fonetic *dẹal* [1] sau *d^{e}al* [2].

---

[1] O. Broch, *Ocerk fiziologii slavianskoi reci*, Ențiklopedia Slavianskoi Filologii, vîpusk 5. 2, Sanktpeterburg, 1910, p. 73, 154.

Léon Beaulieux, *Grammaire de la langue bulgare*, Paris, 1933, p. 10.

Intocmai ca limba română, graiurile bulgare răsăritene nu prezintă opoziția „consoane dure /consoane moi" înainte de consoane, ca limba rusă, unde волна „val" se deosebește de вольна „liberă" prin opoziția *l* /*l'* înaintea unui *n*. Consoane moi urmate de consoane se întâlnesc în limba română numai cu totul excepțional în cuvinte compuse ca *oŕcare* (*oricare*), *oŕcît* (*oricât*), *cîț'va* (*câțiva*).

De asemenea și graiurile bulgărești — e vorba de cele răsăritene și îndeosebi cele nord-estice — se împart în unele care îi au pe *ș*, *j* totdeauna moi și altele care îi au totdeauna duri. Chiar și *č* are tendința de a deveni dur. In graiurile cu *ș*, *j*, *č* moi, după aceste consoane sunt posibile numai *e* și *i*, pe când, în acelea cu *ș*, *j*, *č* duri, sunt posibile numai *ă* și *î*. Deci în unele graiuri se rostește жетва (*j'etva*) „seceriș", дошел (*doș'el*) „a venit", шепта (*ș'epta*) „a șopti", жито (*j'ito*) „grâu", шито (*ș'ito*) „cusut" etc., pe când în altele se aude жътва (*jătva*), жъна (*jăna*), дошъл (*doșăl*), шъпта (*șăpta*), *jîto*, *șîto* etc. [1] Consoanele *s*, *z*, *ț* pot fi de asemenea totdeauna dure în unele graiuri. Aci se pronunță deci *să* „se", *sîn* „fiu", *zărno* „grăunte", pentru *se*, *sin*, *zerno*, din alte părți [2]. Și alte consoane, îndeosebi *r*, au tendința de a deveni dure. Se aud forme ca *rășeto* „ciur", *prăs* „prin", *mă* „mă", *tă* „te", *năie* „noi", în loc de *reșeto* (решето), *pres* (през), *me* (ме), *te* (те), *nie* (ние) [3]. Deci și în graiurile bulgărești, întocmai ca în cele românești, se constată tendința de a „durifica" fonemele moi [4].

Graiurile Slavilor din fosta Dacie vor fi avut particularități fonetice asemănătoare acelora ale graiurilor bulgărești răsăritene. Din aceste graiuri „bulgărești" vorbite cândva pe teritoriul limbii române își trage obârșia corelația de timbru a consoanelor în limba română. Ea a intrat în graiurile românești nu printr'un simplu împrumut, cum se împrumută de obiceiu cuvinte între limbi învecinate. Apariția corelației de timbru a consoanelor în limba română presupune

---

[1] S. B. Bernștein, *Ucebnik bolgarskogo iazîka*, Moskva, 1948. p. 21; L. Miletič, *Das Ostbulgarische*, Wien, 1903 (« Schriften der Balkancommission, Linguistische Abteilung » II), p. 92, 96.

[2] Miletič, *op. cit.*, p. 91, 117.

[3] Miletič, *op. cit.*, p. 116 și urm.; Broch, *op. cit.*, p. 154.

[4] Beaulieux, *op. cit.*, p. 8.

un amestec etnic [1]. Două populaţii, una vorbind graiuri romanice şi alta vorbind graiuri slave, au trăit pe acelaşi teritoriu, vorbind fiecare şi graiul celeilalte.

Rezultatul amestecului etnic şi al bilingvismului slavo-romanic a fost „încrucişarea" celor două limbi. „Incrucişarea" limbilor trebue considerată, după cum ne învaţă I. V. Stalin, ca un proces îndelungat care durează secole de-a-rândul[2]. Intr'adevăr, convieţuirea Tracilor romanizaţi cu Slavii a început în secolul al VI-lea al erei noastre şi a durat până la contopirea grosului populaţiei de limbă slavă de pe teritoriul Republicii Populare Române cu populaţia de limbă românească, deci până prin veacul al XIII-lea [3].

I. V. Stalin a arătat că limbile au fost create „de întreg mersul istoriei societăţii" în cursul veacurilor, „prin eforturile a sute de generaţii" [4]. Prin urmare limba românească a fost făurită, între altele, şi de generaţiile bilingve din epoca convieţuirii slavo-române, dar şi de generaţiile care treptat au părăsit graiul slav, adoptând sistemul gramatical românesc. Utilizarea în morfologie a opoziţiei consoanelor dure şi moi se datoreşte acestor generaţii din urmă, care păstraseră din graiul slav muierea consoanelor şi opoziţia „consoane dure/consoane moi".

Intrebării „dacă influenţa unei limbi asupra alteia se poate manifesta şi în privinţa direcţiunii pe care o ia limba pentru a-şi crea un echilibru fonologic nou" [5] i se poate răspunde afirmativ.

După cum am văzut, vorbitorii limbii româneşti au utilizat corelaţia consoanelor dure şi moi altfel decât în limbile slave. In limba română, ea are o funcţie foarte importantă morfologică, ceea ce nu e cazul în limbile slave. Utilizarea aceasta a corelaţiei de timbru a consoanelor este o creaţie proprie a colectivităţii care

---

[1] Al. Rosetti, *Istoria limbii române*. III. *Limbile slave meridionale*. Bucureşti, 1940, p. 26, 27, 41; id., *Contribuţie la o istorie ştiinţifică a limbii române, Influenţa limbilor slave meridionale*, Bucureşti, 1950, p. 24 urm.

[2] I. V. Stalin, *op. cit.*, p. 30.

[3] După veacul al XIII-lea s'au mai păstrat mici grupuri izolate de Slavi pe teritoriul Republicii Populare Române, provenite mai ales din colonii mai recente.

[4] I. V. Stalin, *op. cit.*, p. 7.

[5] Eugen Seidel, *Fonologia şi problemele ei actuale* («Societatea română de lingvistică», Seria I, Memorii 2), Bucureşti, 1942, p. 35.

vorbea românește, a formației sociale rezultate din contopirea elementelor romanice cu cele slave.

Plecând dela constatarea că opoziția ,,consoane dure /consoane moi" nu e utilizată în morfologie de limbile slave, am susținut [1]), împotriva lui A. Rosetti, că această opoziție nu vine din limbile slave în limba română. Paralelismul atât de izbitor între sistemul fonologic românesc și cel slav, îndeosebi cel bulgar răsăritean, în ceea ce privește opoziția consoanelor dure și moi m'au convins că e justă teza lui A. Rosetti, conform căreia constituirea opoziției amintite a fost o consecință a muierii consoanelor intrată în limba română din limbile slave [2]).

* * *

Cunoscând această particularitate a sistemului fonemelor limbii române de a opune una alteia seria de consoane palatale seriei de consoane nepalatale corespunzătoare, precum și de a condiționa timbrul a două vocale, pe care le-am numit schimbătoare, de consoana dură sau moale precedentă, ne întrebăm dacă nu am putea utiliza în practică, adică în ortografie, aceste constatări. Nu am putea oare imagina un procedeu prin care să indicăm că e vorba de o consoană moale sau dură, mai ales la sfârșitul cuvântului? [3] Nu ar putea cumva simplifica acest procedeu grafia românească și nu am putea oare cruța în felul acesta timp și osteneală maselor populare care tot mai mult se servesc de scris și citit? Răspunsul la aceste întrebări, după părerea mea, trebue să fie afirmativ. In discuțiile pentru reforma ortografiei noastre va trebui să ținem socoteală de aceste constatări.

E. PETROVICI

---

[1] *Dacoromania*, X, p. 134.

[2] *Bulletin Linguistique*, X, p. 125.

[3] Un procedeu foarte practic de a arăta caracterul moale al consoanelor a fost acela de a scrie după ele un *ĭ* scurt (*ĭ*) : *fraţĭ, nepoţĭ, proletarĭ, orĭcînd, cîţĭva, Pecĭca.* Cred că ar trebui să revenim la acest procedeu grafic.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Принято считать, что в румынском языке согласные фонемы, соотносительные по твердости и мягкости, встречаются только на конце слова. Только в этой позиции, согласные, парные по твердости и мягкости, являются фонемами. В этом положении они различают форму единственного числа имени существительного или имени прилагательного мужского рода от формы множественного числа, или форму первого лица единственного числа настоящего времени глагола от формы второго лица (например *pom* „дерево“ : *pomi* „деревья“, где — *i* является знаком, выявляющим мягкость предшествующей согласной; *întreb* „я спрашиваю“ : *întrebi* „ты спрашиваешь“).

Однако, согласные фонемы, соотносительные по твердости и мягкости, встречаются также в середине слова, перед гласной (никогда перед согласной), где они служат знаками различения слов или грамматических форм. Приводим несколько примеров таких соотносительных пар перед гласной *a*: *tacă* „пусть молчит : *teacă* „ножны“, *da* „он давал; да“ : *dea* „пусть даст“, *dragă* „дорогая“ : *dreagă* „пусть починит“, *lac* „озеро“ : *leac* „средство“, *car* „воз“ : *chiar* „даже, именно“, *gol* „пустой, голый“ : *ghiol* „соленое озеро“, *bat* „я бью“ : *beat* „пьяный, *na* „на (частица)“ : *nea* „снег“ и т. д.

Степень смягчения согласных неодинакова в различных местных говорах Румынии. Таким образом, *t*, за которым следует мнимый дифтонг *ea* (где *e*, находящееся на письме между согласной и следующим *a*, обозначает мягкость согласной) образуется с дополнительной артикуляцией языка то звука *e* нижнего, среднего или верхнего подъема языка, то звука *i*, точнее *i̯*. На обширном ареале (в западных и северозападных румынских говорах), при произнесении мягкого *t*, средняя часть спинки языка, поднимаясь к твердому нёбу, образует узкую щель между языком и нёбом. Таким образом сильное трение воздуха производит шум, напоминающий так называемый“ *ich-Laut* „и даже польскую фрикативную *ś* (в последнем случае зубная не является более взрывной, а слитной типа польского *ć*). Автор считает, что все эти разновидности произношения (*te̯acă*, *ti̯acă*, *t'iacă*, *t'acă*, *t'śacă* и т. д.) могут быть рассматриваемы как разные звучания одной

и той же фонемы, которая в фонематической транскрипции обозначается через *t'*, и что следовательно *ea* на румынском письме не является с точки зрения системы фонем румынского языка дифтонгом.

Румынский литературный язык обладает 18-ю парами согласных фонем, соотносительных по твердости и мягкости. Три согласные *č*, *ǧ* и *i̯* (последняя обычно называется полугласной) являются внепарными мягкими согласными, а полугласная *u̯* — внепарной твердой согласной. В говорах румынского языка есть разное число внепарных твердых или мягких согласных. Так, в Молдавии, в Банате и в других частях страны *ş* [ш], *j* [ж], *s*, *z*, *ţ*, [ц] — всегда твердые. Пара *ţ* : *ţ'* [ц : ц'] встречается только в областях, указанных в картах 6 и 7. В других местах не существует смягченного *ţ*. Слова *aşează* „он кладет", *moşi* „старики", *griji* „заботы", *seară* „вечер", *zeamă* „сок", *cazi* „ты падаешь", *isteţi* „ловкие, тонкие", *ţeapăn* „твердый", произносимые с мягкими согласными перед *a* или в конце слова в Валахии и в литературном языке, произносятся в Молдавии как будто они были написаны *aşază*, *moş* (форма множественного числа тождественна с формой единственного числа), *grij*, *sară*, *zamă*, *caz*, *isteţ*, *ţapăn*, следовательно с твердыми согласными. Зато в некоторых валашских и трансильванских говорах *ş* и *j* всегда мягкие (карты 2 и 3), что объясняет ошибочные написания *aşea* (вместо *aşa*) „так", *birjear* (вместо *birjar*) „извозчик".

* * *

Предшествующая мягкая согласная делает артикуляцию гласной *a* более передней. Она переходит в гласную передне-среднего ряда, приближающуюся иногда к *e* очень низкого подъема языка. Эта модификация гласной *a* является „вариацией" фонемы *a*, обусловленной предшествующей мягкой согласной. Житель Валахии слова *aşează*, *seară*, *zeamă*, *ţeapăn*, *aşa*, *birjar* произносит приблизительно так: *aş'ȧză*, *ś'ȧră*, *ź'ȧmă*, *ţ'ȧpăn*, *aş'ȧ*, *birj'ȧr* (точка на гласной указывает ее более переднее образование).

В этих же словах в Молдавии или в Банате, *a* не изменяется предшествующей твердой согласной: *aşază*, *zamă*, *ţapăn*, *aşa*, *birjar*.

Таким образом, если мягкие согласные изменяют *a*, придавая ему передний характер и без того чтобы из-за этого можно было рассматривать это измененное *a* как фонему отличную от *a* с предшествующей твердой согласной, которая является её варияцией, обусловленной предшествующей мягкостью, следует, что даже, если речь идет не о гласной *a*, а о какой либо другой гласной после мягкой согласной, в румынском языке встречаются только обусловленные позицией модификации, вариации соответствующих гласных с предшествующей твердой согласной. Если в Валахии произносят *ȧ*, *e* и *i* в словах *aș'ȧ* (вместо *așa*), *uș'e* (вместо *ușă*) „дверь“, *grij'e* (вместо *grijă*) „забота“, *și* „и“, *șir* „ряд“ (карты 4 и 5), в то время как в Молдавии и в Банате говорят *așa*, *ușă*, *grijă*, *șî*, *șîr*, это означает, что твердый или мягкий характер согласной обуславливает средний характер гласных или передний характер следующей за ним гласной (румынские гласные *a*, *ă*, *î* не являются ни переднего ни заднего ряда). Так как основной вид фонемы *a* появляется только после твердой согласной, в то время как после мягкой согласной встречается только ее вариация *ȧ*, следует, что *ă* и *î* являются основными видами гласных фонем, которые после мягкой согласной реализуются как *e* и *i* и являются обусловленными вариациями гласных *ă* и *î*. Многочисленные факты доказывают справедливость этого тезиса. Так, после *č*, *ǧ*, *i̯*, являющихся мягкими внепарными согласными, гласные *ă* и *î* не осуществимы. Вот почему окончание *-a*, 3-го лица, единственного числа настоящего времени глаголов первого спряжения переходит в *-e*, если конечная согласная корня — мягкая (*ară* „он пашет, *cîntă* „он поет“, но *taie* „он рубит“, *moaie* „он смягчает“). Окончание *-a* женского рода, единственного числа прилагательных также переходит в *-e* после мягкой согласной (*bună* „хорошая“, *caldă* „теплая“, но *dibace* „ловкая“, *vioaie* „живая“). Разница между изъявительным и сослагательнымналконениями 3-го лица настоящего времени глаголов первого спряжения отмечается противопоставлением „твердая согласная : мягкая согласная“ (само собой разумеется, что *ă* переходит в *-e* после мягкой согласной): *ară*: *ar'e* „пусть пашет“, *cîntă*; *cînt'e* „пусть поет“. Там, где корень оканчивается на согласной *i̯*, формы изъявительного и сослагательного наклонений не различаются, ибо *i̯* внепарная мягкая согласная; *taie*,

moaie являются, как формами изъявительного так, и сослагательного наклонений. Не различаются по той же причине у прилагательных женского рода формы единственного числа от формы множественного числа: *dibace*, *vioaie* (но *bună*: *bun'e*, *caldă*: *cald'e*, мн. ч.).

Во многих румынских говорах после мягкой согласной, гласная *ă* не переходит полностью в *e*. В Румынском лингвистическом атласе (Р. Л. А.) встречаются обозначения типа *bună* ед. ч.: *bu ĕ* мн. ч. (Р. Л. А. обозначает через *ĕ* переходной звук между *ă* и *e*), *caldă* ед. ч.: *cald'ĕ* мн. ч. и даже *bună* ед. ч.: *luńă* мн. ч, *caldă* ед. ч.: *cald'ă* мн. ч. Таким образом, очевидно, что в подобных формах единственное и множественное числа различаются противопоставлением „твердая согласная/мягкая согласная", а не противопоставлением *ă*: *e*, ибо *e* не что иное как *ă*, измененное предшествующей мягкой согласной. Это, повидимому верно даже для говоров Валахии, Олтении, южной Трансильвании и Молдавии, где согласные перед *e* и *i* рассматриваются румынскими диалектологами как несмягченные. Карта I изображает ареал, где в слове *des* „густой" собиратели диалектологтческого материала Р. Л. А. слышали не мягкое *d* (на карте *de*). В то же время *e* указывает, что и там речь идет о предшествующей мягкой согласной. Действительно, казалось бы, что после твердой согласной должно следовать *ă*.

Если тезис, согласно которому гласные *e* и *i* являются вариациями, обусловленными предшествуюший мягкостью гласных фонем *ă* и *î* был бы справедлив, то в начале слов встречались бы только *ă* и *î* (а никогда *e* и *i*), принимая во внимание, что в этом положении перед гласными нет мягкой согласной. Данные Р. Л. А. приводят нас к предположению, что *e* и *i* никогда не встречаются в начале слов, ибо собиратели атласа отмечали перед каждым начальным *e* и почти перед всеми начальными *i*, согласный *i̯* (*i̯inimă* „сердце", *i̯intră* „он входит" и т. д.).

* * *

Устанавливается в различных румынских говорах частая потеря мягкого характера согласных в некоторых словах. Так, *pe* „на", *de* „от", *din* „из", *p(r)in* „через", *pentru* „для", префикс *des-*, *rea* „плохая" переходят в *pă*, *dă*, *dîn*, *pîn*, *pîntru*, *dăs-*, *ra*.

Обратное явление также встречается часто : *eram* (произнесенное *i̯eram*) „я был“, *rădiche* „редиска“, *rață* „утка“, *braslă* „союз ремесленников“, *găleată* „ведро“, *cămașă* „рубашка“, и т. д. переходят в *i̯eream*, *ridiche*, *reață*, *breaslă*, *gheleată*, *chimeșe* и т. д.

Этот переход от мягкого к твердому ряду происходит из за необходимости своего рода гармонии согласных. Одна форма стремится иметь только согласные, принадлежащие к одному из двух рядов. Так, *tînăr* „молодой“ мужск. род ед. ч., *tînără* женск. род ед. ч. „молодая“ : *t'ińer'* мужск. рода мн. ч. „молодые“, *t'ińer'e* (в Р. Л. А. встрегается часто форма, *t'ińă'ă*) женск. род, мн. число ; *sămânță* ед. ч. „семя“ : *śem'inț'e* мн. ч. ; *văd*, *văz* „я вижу : *v'eź* „ты видишь“ и т. д.

* * *

В румынском литературном языке имеются 40 согласных и 5 гласных фонем.

Приведём два ряда согласных фонем:

Твердые	й	p	b	m	f	v	t	d	n	s	z	ţ	ş	j	l	r	k	g	h				
		p′	b′	m′	f′	v′	t′	d′	n′	s′	z′	ţ′	ş′	j′	l′	r′	k′	g′	h′	č	ğ	i̯	Мягкие

Гласные фонемы легко могут быть расположены треугольником

(*i*) *î* *u*

(*e*) *ă* *o*

a

Две из этих гласных *î* (*i*) и *ă* (*e*) изменяют своё качество после мягкой согласной. Действие предыдущей мягкости на другие гласные настолько малочувствительно, что на письме оно не обозначается, в то время как в кирилловском и в латинском шрифтах различаются *e* от *ă* и *i* от *î*.

Принимая во внимание большое число согласных фонем (40) и небольшое число гласных фонем (5), румынский язык должен рассматриваться как язык обладающий консонантическим характером. Этот характер проявляется даже сильным действием сог-

ласных на гласные, качество которых обусловлено соседними согласными и, прежде всего, предшествующими согласными.

* * *

Это положение напоминает положение, существующее в некоторых славянских языках. Так, русский язык также обладает гласным *и*, качество котораго изменяется под действием предшествующей твердой согласной и произносится *ы*, даже когда написано *и* (напр. после *ш*, *ж*, *ц*).

Система фонем в современном румынском языке имеет прежде всего сходство с говорами восточной Болгарии. Действительно, в восточно-болгарских говорах имеются те де твердые и мягкие пары согласных, что и в румынском языке. Мягкие согласные перед твердыми согласными отсутствуют, как и в румынском языке. В восточно-болгарских говорах *ш*, *ж*, *ч* бывают в одних говорах твердыми, в других мягкими, в то время как *с*, *з* и *ц* в некоторых говорах внепарные твердые фонемы. Наконец, в некоторых говорах северо-восточной Болгарии имеются две „изменяемые" гласные, такие же, как и в румынском языке.

Появление в румынском языке соотносительности согласных фонем по твердости и мягкости, вызвано славянским, а именно болгарским влиянием.

Славяне, которые в большом числе восприняли румынский язык, сохранили, говоря по румынски, славянскую привычку смягчать согласные, за которыми следуют передние гласные. Это произношение было обобщено в румынском языке. Впоследствии мягкие согласные приобрели функцию различать слова или грамматические формы, и на этот раз как в славянском языке. Тем не менее частое применение в морфологии соотносительности твервых и мягких согласных должно рассматриваться как явление румынское.

RÉSUMÉ

On admet généralement que le roumain connaît la corrélation des consonnes dures et des consonnes mouillées seulement pour les consonnes finales. A la fin du mot, l'opposition « consonne dure/consonne mouillée » distingue la forme du singulier d'un

Обратное явление также встречается часто: *eram* (произнесенное *i̯eram*) „я был“, *rădiche* „редиска“, *raţă* „утка“, *braslă* „союз ремесленников“, *găleată* „ведро“, *cămaşă* „рубашка“, и т. д. переходят в *i̯eream*, *ridiche*, *reaţă*, *breaslă*, *gheleată*, *chimeşe* и т. д.

Этот переход от мягкого к твердому ряду происходит из за необходимости своего рода гармонии согласных. Одна форма стремится иметь только согласные, принадлежащие к одному из двух рядов. Так, *tînăr* „молодой“ мужск. род ед. ч., *tînără* женск. род ед. ч. „молодая“: *t'iń̇er'* мужск. рода мн. ч. „молодые“, *t'iń̇er'e* (в Р. Л. А. встрегается часто форма, *t'iń̇ă'ă*) женск. род, мн. число; *sămânţă* ед. ч. „семя“: *ṥem'inţ'e* мн. ч.; *văd*, *văz* „я вижу: *v'eź̇* „ты видишь“ и т. д.

* * *

В румынском литературном языке имеются 40 согласных и 5 гласных фонем.

Приведём два ряда согласных фонем:

Твердые	*ŭ*	*p*	*b*	*m*	*f*	*v*	*t*	*d*	*n*	*s*	*z*	*ţ*	*ş*	*j*	*l*	*r*	*k*	*g*	*h*				
		p'	*b'*	*m'*	*f'*	*v'*	*t'*	*d'*	*n'*	*s'*	*z'*	*ţ'*	*ş'*	*j'*	*l'*	*r'*	*k'*	*g'*	*h'*	*č*	*ğ*	*i̯*	Мягкие

Гласные фонемы легко могут быть расположены треугольником

(*i*) *î* *u*

(*e*) *ă* *o*

a

Две из этих гласных *î* (*ı*) и *ă* (*e*) изменяют своё качество после мягкой согласной. Действие предыдущей мягкости на другие гласные настолько малочувствительно, что на письме оно не обозначается, в то время как в кирилловском и в латинском шрифтах различаются *e* от *ă* и *i* от *î*.

Принимая во внимание большое число согласных фонем (40) и небольшое число гласных фонем (5), румынский язык должен рассматриваться как язык обладающий консонантическим характером. Этот характер проявляется даже сильным действием сог-

ласных на гласные, качество которых обусловлено соседними согласными и, прежде всего, предшествующими согласными.

* * *

Это положение напоминает положение, существующее в некоторых славянских языках. Так, русский язык также обладает гласным *и*, качество котораго изменяется под действием предшествующей твердой согласной и произносится *ы*, даже когда написано *и* (напр. после *ш*, *ж*, *ц*).

Система фонем в современном румынском языке имеет прежде всего сходство с говорами восточной Болгарии. Действительно, в восточно-болгарских говорах имеются те де твердые и мягкие пары согласных, что и в румынском языке. Мягкие согласные перед твердыми согласными отсутствуют, как и в румынском языке. В восточно-болгарских говорах *ш*, *ж*, *ч* бывают в одних говорах твердыми, в других мягкими, в то время как *с*, *з* и *ц* в некоторых говорах внепарные твердые фонемы. Наконец, в некоторых говорах северо-восточной Болгарии имеются две „изменяемые" гласные, такие же, как и в румынском языке.

Появление в румынском языке соотносительности согласных фонем по твердости и мягкости, вызвано славянским, а именно болгарским влиянием.

Славяне, которые в большом числе восприняли румынский язык, сохранили, говоря по румынски, славянскую привычку смягчать согласные, за которыми следуют передние гласные. Это произношение было обобщено в румынском языке. Впоследствии мягкие согласные приобрели функцию различать слова или грамматические формы, и на этот раз как в славянском языке. Тем не менее частое применение в морфологии соотносительности твервых и мягких согласных должно рассматриваться как явление румынское.

RÉSUMÉ

On admet généralement que le roumain connaît la corrélation des consonnes dures et des consonnes mouillées seulement pour les consonnes finales. A la fin du mot, l'opposition « consonne dure/consonne mouillée » distingue la forme du singulier d'un

nom ou d'un adjectif masculin de la forme du pluriel, ou bien la forme de la 1-ère personne du singulier du présent d'un verbe de la forme de la 2-e personne (par ex. *pom* « arbre » / *pomi* « (des) arbres », le *-i* n'étant qu'un signe graphique pour marquer la prononciation palatalisée (mouillée) de la consonne précédente; *întreb* « je demande » / *întrebi* « tu demandes »).

Cependant, cette opposition se retrouve aussi à l'intérieur des mots, avant voyelle (jamais avant consonne), où elle sert à marquer la différence entre des mots ou des formes grammaticales. Voici quelques exemples de cette corrélation devant la voyelle *a*: *tacă* « qu'il se taise » / *teacă* « gaine », *da* « il donnait; oui » / *dea* « qu'il donne », *dragă* « chère » / *dreagă* « qu'il répare », *lac* « lac » / *leac* « remède », *car* « char » / *chiar* « précisément, justement », *gol* « vide, nu » / *ghiol* « lac salé », *bat* « je bats » / *beat* « ivre », *na* « tiens » / *nea* « neige » etc.

Le degré de mouillure des consonnes varie selon les régions. Ainsi un *t* suivi de la pseudo-diphtongue *ea* (le *e* placé dans l'écriture entre la consonne et l'*a* suivant marque la mouillure de la consonne) présente dans divers parlers tantôt un timbre ouvert (*ė*), tantôt un timbre fermé (*e* moyen ou fermé), tantôt le timbre *i*. Sur une grande aire (l'ouest et le nord-ouest du territoire), le *t* mouillé fait etendre, à l'explosion, une friction palatale, un « ich-Laut » qui peut se renforcer jusqu'à devenir une fricative du type du *ś* polonais (dans ce dernier cas la dentale n'est plus une occlusive, mais bien une mi-occlusive du type du *ć* polonais). Il me semble que toutes ces variations de prononciation (*teacă*, *tiacă*, *tacă*, *t'acă*, *t'śacă*, etc.) peuvent être considérées comme des réalisations physiologiques du même phonème mouillé qui, en notation phonologique est rendu par *t'*, et que, par conséquent, le *ea* du roumain écrit n'est pas, du point de vue phonologique, une diphtongue.

Le roumain commun possède 18 paires de consonnes corrélatives dures et mouillées. Trois consonnes: *č*, *ǵ* et *i̯* (appelée communément semi-voyelle) sont toujours mouillées, n'ayant pas de correspondantes dures; quant à la semi-voyelle *u̯*, elle est toujours dure. Les parlers roumains présentent un nombre différent de consonnes, toujours dures ou mouillées. Ainsi, en Moldavie, dans le Banat et ailleurs, *ș*, *j* [*ž*], *s*, *z*, *ț* n'apparaissent que comme consonnes

dures. (L'opposition *ţ* dur / *ţ* mouillé (*ţ* / *ţ'*) ne se rencontre que dans les aires indiquées par les cartes no. 6 et 7. Partout ailleurs le *ţ* mouillé n'existe pas.) Les mots qu'on écrit *aşează* « il pose », *moşi* « (des) vieillards », *griji* « (des) soucis », *seară* « soir », *zeamă* « jus », *cazi* « tu tombes », *isteţi* « habiles, fins », *ţeapăn* « rigide » et que l'on prononce avec des consonnes mouillées, devant *a* ou en fin de mot, en Valachie et dans la langue commune, s'entendent en Moldavie comme s'ils étaient écrits *aşază*, *moş* (la forme du pluriel étant identique à celle du singulier), *grij*, *sară*, *zamă*, *caz*, *isteţ*, *ţapăn*, donc avec des consonnes dures. En revanche, dans des parlers de Valachie et de Transylvanie, *ş* et *j* sont toujours mouillées (voir les cartes no. 2 et 3), ce qui explique les graphies erronées *aşea* (au lieu de *aşa*) « ainsi », *birjear* (au lieu de *birjar*) « cocher de fiacre ».

* * *

La voyelle *a* précédée d'une consonne mouillée souffre un déplacement de son point d'articulation vers la partie antérieure de la cavité buccale. Elle devient une voyelle antérieure qui se rapproche parfois d'un *e* très ouvert. Cette variété antérieure de l'*a* n'est qu'une « variation », selon la terminologie de l'école phonologique de Moscou [1], du phonème *a*, variation conditionnée par la consonne mouillée précédente. Dans la bouche d'un habitant de Valachie les mots *aşează*, *seară*, *zeamă*, *ţeapăn*, *aşa*, *birjar* se prononcent à peu près *aşȧză*, *śȧră*, *źȧmă*, *ţ'ȧpăn*, *aşȧ*, *birj'ȧr* (le point sur la voyelle indique le caractère antérieur de celle-ci).

Les mêmes mots, en Moldavie ou dans le Banat, ont un *a* non modifié par la consonne dure précédente: *aşază*, *sară*, *zamă*, *ţapăn*, *aşa*, *birjar*.

Par conséquent, si les consonnes mouillées modifient l'*a*, en lui conférant un caractère et un timbre antérieur, sans que pour cela nous puissions considérer cet *a* modifié comme étant un phonème différent de *a* précédé d'une consonne dure, dont il n'est qu'une variation conditionnée par la mouillure précédente, il s'ensuit que, même s'il s'agit d'une autre voyelle que la voyelle *a*, après

---

[1]) R. I. Avanesov — V. N. Sidorov, *Očerk grammatiki russkogo literaturnogo jazyka, čast' I, Fonetika i morfologija,* Moscou, 1945, p. 4 et suiv.

consonne mouillée nous n'aurons en roumain que des modifications, des variations conditionnées des voyelles correspondantes précédées d'une consonne dure. Si, en Valachie, on prononce un *e* et un *i* dans des mots comme *uşe* (au lieu de *uşă*) « porte », *grij'e* (au lieu de *grijă*) « soin, souci », *şi* « et », *şir* « série » (voir les cartes no. 4 et 5), tandis qu'en Moldavie et dans le Banat on entend *uşă*, *grijă*, *şî*, *şîr*, c'est que le caractère dur ou mouillé de la consonne conditionne le caractère moyen (les voyelles roumaines *a*, *ă*, *î* ne sont ni antérieures, ni postérieures) ou antérieur de la voyelle suivante. Étant donné que le type fondamental du phonème *a* n'apparaît qu'après consonne dure, tandis qu'après une consonne mouillée on ne rencontre que sa variante (« variation ») *a*, nous sommes obligés de conclure que *ă* et *î* sont les types fondamentaux des phonèmes vocaliques qui, après consonne mouillée,se réalisent comme *e* et *i*, qui ne sont que les variations conditionnées de *ă* et de *î*. Des faits nombreux prouvent la justesse de cette thèse. Ainsi, après *ć*, *ǵ*, *i̯* qui sont des consonnes palatales sans correspondants durs, les voyelles *ă* et *î* ne sont pas possibles. C'est pour cela que la terminaison *-ă* de la 3-e pers. du sing. du présent des verbes de la I-ère conjugaison se change en *e*, si la consonne finale du radical est palatale (*ară* « il laboure », *cântă* « il chante », mais *taie* « il coupe », *moaie* « il mouille »). De même, la terminaison *-ă* du féminin singulier des adjectifs devient *-e* après une consonne palatale (*bună* « bonne », *caldă* « chaude », mais *dibace* « habile », *vioaie* « vive »). La différence entre l'indicatif et le subjonctif (à la 3-e personne du présent) des verbes de la première conjugaison est marquée par l'opposition consonne dure / consonne mouillée (naturellement, *-ă* devient *-e* après consonne mouillée): *ară* / *aŕe* « qu'il laboure », *cântă* / *cânt'e* « qu'il chante ». Là où la consonne finale du radical est un *i*, il n'y a pas d'opposition, parce que *i* n'a pas de correspondant dur; *taie*, *moaie* sont aussi bien des formes de l'indicatif que du subjonctif. L'opposition fait défaut, pour la même cause, au singulier et au pluriel féminin des adjectifs du type *dibace*, *vioaie* (mais *bună* / *buńe* pl., *caldă* / *cald'e* pl.).

Dans beaucoup de parlers roumains la voyelle *ă* ne devient pas tout à fait un *e* après une consonne mouillée. Dans l'*Atlas Linguistique Roumain* on rencontre souvent des notations du type *bună* sg. / *buńĕ* pl. (l'*ALR* note par *ĕ* un son intermédiaire entre *ă*

et *e*), *caldă* sg. / *cald'ĕ* pl. et même *bună* sg. / *buńă* pl., *caldă* sg. / *cald'ă* pl. Il est donc évident que, dans ces formes, le singulier et le pluriel sont marqués par l'opposition « consonne dure / consonne mouillée » et non par l'opposition *ă* / *e*, car l'*e* n'est qu'un *ă* modifié par la consonne mouillée précédente. Cela me semble être valable même pour les parlers de Valachie, Olténie, Transilvanie méridionale et de Moldavie, où les consonnes suivies de *e*, *i* sont considérées par les dialectologues roumains comme n'étant pas mouillées. La carte no. 1 nous donne l'aire où, dans le mot *des* « épais », les enquêteurs de l'*ALR* ont entendu un *d* non mouillé (écrit *de*-). Pourtant, l'*e* nous indique qu'il s'agit bien, là aussi, de la mouillure de la consonne précédente. On s'attendrait, en effet, à avoir un *ă* après une consonne dure.

Si la thèse selon laquelle les voyelles *e* et *i* ne sont que des variations conditionnées par la mouillure précédente des phonèmes vocaliques *ă* et *î* est juste, on ne devrait rencontrer que des *ă* et des *î* à l'initiale (jamais des *e* et des *i*), étant donné que dans cette situation ces voyelles ne sont précédées d'aucune consonne mouillée. Les données de l'*ALR* nous font supposer que *e* et *i* ne se trouvent jamais à l'initiale, car les enquêteurs de l'*Atlas* ont noté, devan. chaque *e* initial et presque devant tous les *i* initiaux, un *i* plus ou moins perceptible (*i̯inimă* « coeur », *i̯intră* « il entre » etc.).

* * *

On constate, dans les différents parlers roumains, la perte fréquente du caractère mouillé des consonnes dans certains motst Ainsi *pe* « sur », *de* « de », *din* « de », *p(r)in* « par », *pentru* « pour », le préfixe *des*-, *crapă* « il crève », y deviennent *pă*, *dă*, *dîn*, *pîn*, *pîntru*, *dăs*-, *crapă*. Le phénomène inverse est fréquent aussi: *eram* (prononcé *i̯eram*) « j'étais », *rădiche* « radis », *rață* « canard », *braslă* « corporation » *găleată* « seau », *cămașă* « chemise » etc. deviennent *eream*, *ridiche*, *reață*, *breaslă*, *gheleată*, *chimeșe* etc.

Ce passage de la série mouillée à la serie dure et vice-versa se fait par une sorte de besoin d'harmonie consonantique. Une forme tend à n'avoir que des consonnes appartenant à l'une des deux séries. Ainsi *tînăr* sg. m., *tînără* sg. f. « jeune » / *t'ińeŕ* m.

pl., *t'iñeŕe* (l'*ARL* note souvent *t'iñĭŕă*) f. pl.; *sămînță* sg. «semence» / *śeḿinț'e* pl., *văd*, *văz* «je vois» / *ẃeź* «tu vois» etc.

* * *

Le roumain commun (littéraire) a par conséquent 40 phonèmes consonantiques et 5 phonèmes vocaliques.

Voici les deux séries de phonèmes consonantiques:

Dures	*u̯*	*p*	*b*	*m*	*f*	*v*	*t*	*d*	*n*	*s*	*z*	*ţ*	*ş*	*j*	*l*	*r*	*k*	*g*	*h*				
		p'	*b'*	*m'*	*f'*	*v*	*t'*	*d'*	*n'*	*s'*	*z'*	*ţ*	*ş*	*j'*	*l'*	*r'*	*k'*	*g'*	*h'*	*č*	*ğ*	*i̯*	Mouillées

Les phonèmes vocaliques se rangent aisément en triangle:

(i) *î* *u*
(e) *ă* *o*
a

Deux de ces voyelles, *î(i)* et *ă (e)*, changent de timbre après consonne mouillée. L'action de la mouillure précédente sur les autres voyelles est moins sensible, à tel point que la graphie usuelle ne la note pas, tandis que aussi bien la graphie cyrillique que la graphie latine distingue *e* de *ă* et *i* de *î*.

Vu le grand nombre des phonèmes consonantiques (40) et le nombre réduit des phonèmes vocaliques (5) qu'il possède, le roumain doit être considéré comme une langue de caractère consonantique. Ce caractère se manifeste aussi par une forte action des consonnes sur les voyelles, dont le timbre est conditionné par les consonnes voisines, en premier lieu par les consonnes précédentes.

* * *

Cet état de choses rappelle celui de certaines langues slaves. Ainsi le russe possède lui aussi la voyelle **и**, dont le timbre change sous l'action de la consonne dure précédente. Après consonne dure le **и** se prononce **ы**, même s'il est écrit **и** (par ex. après **ш**, **ж**, **ц**).

Le système de phonèmes du roumain présente plus de ressemsblance avec celui des parlers bulgares orientaux. En effet, le bulgare oriental a à peu près les mêmes paires de consonnes dures et mouillées que le roumain. La mouillure des consonnes suivies

de consonnes dures y fait défaut, comme en roumain. En bulgare oriental aussi ш, ж, ч sont tantôt durs, tantôt mouillés, selon les parlers, tandis que с, з et ц ne présentent pas dans certains parlers de correspondants mouillés. Enfin, certains parlers du nord-est de la Bulgarie possèdent deux voyelles changeantes, identiques à celles du roumain [1].

La constitution en roumain de la corrélation de timbre des consonnes dures et mouillées est due à l'influence slave, notamment bulgare. Les Slaves qui, en grand nombre, ont adopté le roumain, ont gardé, en parlant roumain, l'habitude slave de mouiller les consonnes suivies de voyelles antérieures. Cette prononciation est généralisée en roumain. Les consonnes mouillées ont acquis, par la suite, des fonctions phonologiques, cette fois aussi à la manière slave. Cependant, l'utilisation si fréquente en morphologie de l'opposition « consonne dure / consonne mouillée » doit être considérée comme une création roumaine.

---

[1] L. Miletič, *Das Ostbulgarische*, Wien, 1903 (Schriften der Balkancommission, Linguistische Abteilung II), p. 92, 96.

NEUTRUL IN ROMÂNĂ

Limba română, spre deosebire de celelalte limbi romanice, posedă genul neutru. El constitue, fără îndoială, o categorie gramaticală deosebită de masculin și feminin. Denumirea de „ambigen“, întrebuințată de unii gramatici, e deci improprie, pentrucă ea se referă la un detaliu formal: numele de genul neutru au, la singular, desinența masculină, iar la plural, cea feminină: sg. *scaun*, pl. *scaune* etc.

Nu se poate spune că neutrul din română continuă cu fidelitate neutrul latin, pentrucă în latină neutrul cuprindea numai nume de lucruri (neînsuflețite), pe când, în română, numele de lucruri pot fi și de genul masculin (*pom* etc.) sau feminin (*casă*, *poartă* etc.), care, împreună, formează categoria însuflețitelor.

Neutrul, în latină, chiar în cele mai vechi monumente de limbă (sec. al III-lea înainte de era noastră) este o categorie gramaticală care aparținea unei mentalități învechite, corespunzătoare stadiului comunei primitive, când numele erau împărțite în două clase: însuflețite și neînsuflețite. Diferențierea numelor după sex (masculin și feminin) e posterioară. Hitita, de exemplu, atestată la o epocă cu mult anterioară latinei, posedă un gen personal, opus genului impersonal (ea nu cunoaște femininul) [1].

Dispariția neutrului, în latină, înseamnă o schimbare de mentalitate cauzată de transformările structurale intervenite în societatea romană (orânduirea feudală care a urmat celei sclavagiste).

Renunțarea la clasificarea numelor în însuflețite și neînsuflețite constitue o mare inovație. Neutrul a fost menținut în latină, dar

---

[1] A. Meillet, *Esquisse d'une hist. de la langue latine*, Paris, 1928, p. 268 urm.; Id., *Essai de chronologie des langues indo-européennes*, BSL, XXXII, 1931, p. 1 urm.; Joh. Lohmann, *Genus und Sexus*, Göttingen, 1932; L. Delaporte, *Eléments de la Grammaire hittite*, Paris, 1929, p. 16.

categoria ne mai fiind legată de mentalitatea vorbitorilor, nu mai corespundea unei necesități [1].

De aceea, în epoca așa zisă latină vulgară, adică în secolele I—IV ale erei noastre, când numele sunt clasificate după sex, asistăm la eliminarea categoriei prin trecerea neutrelor la numele masculine și feminine [2].

Neutrele în *-m* (*templum*) s'au confundat cu masculinele în *-s* (*murus*); cele de declinarea a III-a, în *-r*, au căpătat un acuzativ analogic, în *-m: gutturem*, *marmorem*. Pluralele neutre în *-a* (*digita* etc.) s'au confundat cu numele feminine în *-a* (*casa* etc.). Desinența *-ora* a pluralelor neutre (*tempus*-pl. *tempora*) a căpătat importanță, întrucât ea a fost întrebuințată, în română, ca desinență caracteristică a pluralelor colective: *friguri*, *timpuri* etc. In felul acesta, *-uri* devine, în română, desinența specifică a neutrelor [3]. Așa dar, neutrul apare în română ca un gen gramatical în plină desvoltare. Româna a refăcut această categorie, cu materialele existente.

Numele de lucruri sunt neutre.

Formal, neutrul e marcat, la singular, prin desinența masculinelor (consoană: *piept*, *scaun*; vocală: *-u*: *lucru*; *-e*: *nume*; *-i*: *trunchi*; *-u̯*: *seu*), iar la plural prin desinența femininelor (*-e*: *scaune*) și *-uri* (*lucruri*, *trunchiuri* etc.). *-uri* servește pentru a diferenția sensul unor nume: masc. *ochi*, pl. *ochi*, neutru *ochi*, pl. *ochiuri*, masc. *timp*, pl. *timpi*, neutru *timp*, pl. *timpuri* etc.

Am văzut mai sus că în latina vulgară neutrul nu mai era înțeles. Dispariția categoriei era deci de așteptat.

---

[1] A. Rojanski, *Iazâk i soznanie* (Limbă și conștiință), în revista *Pod znamenem marksizma*, nr. 10, 1940, pp. 73-94, a arătat că diferite etape ale gândirii sunt însoțite de etape corespunzătoare în desvoltarea limbilor, și că limba păstrează uneori reminiscențe de mult dispărute din viața și conștiința socială. E cazul neutrului, care astăzi nu mai corespunde la nimic.

[2] In limbile romanice mai susbsistă forme ale neutrului latin, nu însă ale categoriei neutrului. Spaniola are un articol *lo* (< *illud*), opus masculinului *el*: *lo hermoso* „frumosul", *lo verdadero* „adevărul". De asemenea italiana (dialectele de nord): *lo durmi* „dormitul", *lo seme* „semința".

[3] A. Graur, *Mélanges linguistiques*, Paris-București, 1936, p. 31 urm. (Les substantifs neutres en roumain); *Les noms latins en* -us, -oris, p. 276 urm. (*Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes*, XI, 1937, p. 265 urm.).

Intrebarea este de ce această categorie gramaticală s'a desvoltat în română, pe ruinele neutrului latin? Crearea din nou a categoriei trebue explicată prin legăturile cu Slavii instalaţi în ţările dunărene începând cu secolul al VI-lea al erei noastre.

Societatea slavă, în epoca feudală, modificase şi ea vechea orânduire gramaticală, care nu mai corespundea mentalităţii noi. Vechea clasificare a numelor în însufleţite şi neînsufleţite a fost înlocuită, ca în latină, cu diferenţierea după sex, numele căpătând flexiuni deosebite pentru masculin şi feminin. Din stadiul gramatical mai vechi, slava păstrează însă neutrul. Dar categoria nu mai e activă. Astfel, în vechea bulgară chiar şi vietăţile pot fi de genul neutru, dacă nu se insistă asupra sexului lor; cf. v. bg. *govędo* «vită». S'a mers chiar mai departe, pe această cale: în bulgară, vietăţile diferenţiate după sex pot fi de genul neutru, de ex. *momče* „băiat tânăr", *momiče* „fată" [1].

Spuneam mai sus că româna şi-a reamenajat neutrul, prin contactul cu slava meridională.

Procesul nu e lipsit însă de contradicţii. Relevăm următoarea, care e importantă:

unele nume care sunt neutre, în slavă, au trecut în română la genul feminin. Astfel, numele în *-o*: *greblă*, *sută* etc.: v. bg. *greblo*, *sŭto* etc. Trecerea acestor nume în categoria femininelor a fost cauzată de desinenţa *-ă*, pentrucă limba nu cunoaştea neutre în *-ă*. Limba a procedat la fel, mai târziu, cu termenii francezi *attaque*, *façon*, *saison* etc. de genul feminin, care au fost trecuţi la neutre, în română, pentrucă româna nu avea feminine cu finală consonantică.

Am afirmat că neutrul e o categorie vie, în română. Aceasta reiese şi din faptul că în română, spre deosebire de ceea ce se întâmplă în bulgară, vietăţile nu pot fi de genul neutru. Aşa dar, vechea valoare de neînsufleţit a neutrului a fost conservată cu fidelitate în română.

Menţinerea şi desvoltarea neutrului, în română, înseamnă o îmbogăţire a limbii.

AL. ROSETTI

---

[1] A. Meillet-A. Vaillant, *Le slave commun*[2], Paris, 1934, p. 456 urm.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Из всех романских языков, один только румынский сохранил средний род. Это особая грамматическая категория; в единственном числе она имеет окончание существительных мужского рода, а в множественном окончание существительных женского рода, напр. единственное число *скаун* (стул), множественное число *скауне* (стулья). Средний род в румынском языке не является продолжателем среднего рода, известного в латинском языке, так как в отличие от последнего состоящего из неодушевленных предметов, в румынском языке названия предметов неодушевленных могут быть также и мужского (*пом* — дерево) и женского (*касэ* — дом) родов. В латинском языке, в исторической эпохе, средний род являлся языковым пережитком времен первобытной коммуны. Средний род был совершенно изгнан из латинского народного языка, в котором существительные распределены по их роду, т. е. относятся или к мужскому или к женскому роду.

В румынском языке средний род находится на пути своего полного развития.

Будут попытки, быть может, объяснить существование этой пережиточной грамматической категории смешением с южнославянским. Однако, и здесь эта категория не была более активной: в болгарском языке например, название животного может быть и среднего рода.

Сохранение среднего рода в румынском языке является чертой обогащения языка.

RÉSUMÉ

Seul parmi les langues romanes, le roumain a conservé le neutre. C'est une catégorie grammaticale à part; elle emploie, au singulier, la désinence des noms masculins et au pluriel celle des noms féminins: sg. *scaun* „chaise", pl. *scaune*. Le neutre, en roumain, ne continue pas le neutre latin, puisque, à la différence du neutre latin composé d'inanimés, en roumain les noms de choses qui rentrent dans la catégorie des inanimés peuvent être aussi du masculin (*pom* „arbre") et du féminin (*casă* „maison"). En latin, à l'époque historique, le neutre constitue une survivance d'un état de langue contemporain à la commune primitive. Le neutre a été éliminé du latin vulgaire, où les noms sont classifiés par rapport au sexe (masculin et féminin).

En roumain le neutre est en plein développement. On expliquera la survie de cette catégorie grammaticale par le mélange avec le slave méridional. Mais là non-plus cette catégorie n'était plus active: en bulgare, un nom d'animal peut être du neutre.

La conservation du neutre en roumain constitue un enrichissement de la langue.

INFLUENȚE SEMANTICE LATINE MEDIEVALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Privind numai spre latinitatea antică, cercetătorii limbii și istoriei României n'au văzut până acum putința unor influențe ale latinii medievale, din epoca feudală, în limba română. Sunt totuși în limba noastră o serie de cuvinte de origine latină, dar care au căpătat apoi un înțeles feudal, dintre acelea care privesc viața socială și politică a trecutului țărilor române. Schimbarea semantică evidentă față de înțelesul antic a fost explicată în chip arbitrar printr'o evoluție specifică, izolată, a limbii române, datorită felului special și izolat în care ar fi trăit poporul român în primele veacuri ale evului mediu și bine înțeles s'au tras concluzii în legătură cu aceste cuvinte pentru continuitatea elementului romanic la nordul Dunării, fără a se cerceta măcar ipoteza unei înrâuriri a latinei medievale, direct sau prin mijlocire slavă, socotite a priori cu neputință.

Sunt unele cuvinte din această categorie pe care trebue să le socotim mai importante în terminologia social-politică a trecutului românesc, cuvinte de origină latină din antichitate, din moștenirea latină, a limbii noastre, dar care reflectează influențe medievale în înțelesul lor de astăzi, de pildă: *cetate*, *curte*, *domn*, *țară*.

Pentru aceste cuvinte deosebirea semantică este foarte adâncă, față de înțelesul cuvântului respectiv în antichitate și aceasta cere o explicație în legătură cu schimbările sociale și politice prin care au trecut strămoșii Românilor din antichitate până în cursul evului mediu. Pentru cine observă cu atenție și în bloc cele patru cuvinte de mai sus, este limpede că evoluția lor dela înțelesul roman la cel românesc înseamnă trecerea noțiunii prin mentalitatea orânduirii feudale.

Astăzi cercetătorii istoriei României nu mai pot ignora existența unei orânduiri feudale în trecutul nostru.

Dar întrebarea care se pune este dacă, precum au crezut istoricii și unii filologi mai vechi, schimbarea înțelesului acestor cuvinte s'a făcut pe teren românesc, sau în cadrul evoluției generale a limbilor romanice? Să nu uităm de asemenea, pe de o parte, că limba latină de cancelarie și biserică, limba lumii feudale, catolice, a continuat să trăiască, adaptându-se la noua orânduire. Pe de altă parte, Românii au putut să primească influența acestui nou înțeles dat cuvintelor de origine latină, fie direct, prin legăturile cu statele catolice vecine, Ungaria și Polonia, care foloseau latina în cancelarie, administrație, viața de stat și literatură, fie, mai probabil, prin mijlocirea limbilor slave, care cuprind cuvinte corespunzătoare cu ambele înțelesuri, cel antic și cel medieval. Este, cum vom vedea, foarte posibil un calc din limbile slave, care au înrâurit asupra înțelesului primitiv al cuvintelor din românește. Se știe că asemenea calcuri semantice sunt curente în toate limbile, cuvântul băștinaș rămânând cu forma lui, dar căpătând înțelesul nou al unui cuvânt corespunzător din altă limbă.

Existența unei evoluții similare în latina medievală, latina bisericii, a literaturii și a cancelariei, precum și aceea a unei posibilități a unui calc slav, vor reieși din analiza de mai jos.

cetate (latin *civitas-civitatem*). In latină *civitas* înseamnă *regiune*, *district*, *confederație de 'pagi'* (obștii sau triburi), în românește înseamnă *oraș fortificat* și *castel întărit*. *Cetatea* (*civitas*) care era în antichitate un ținut guvernat de un oraș deschis, o colonie sau un municipiu, sau chiar un district rural, devine în evul mediu un loc întărit, restrâns, în care populația se refugiază după ziduri, în fața năvălitorilor.

In latina medievală *civitas* înseamnă *oraș întărit* (*civitas libera regia* în Ungaria, cf. Antonius Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Leipzig, 1901 s. v.; *civitas libera*-villa franca, *civitas regia*-Reichsstadt în Germania, cf. Habekern-Wallach, *Hilfswörterbuch für Historiker*, Berlin, 1935, s. v.). In limba franceză *cité*, în italiană *città* înseamnă oraș, întotdeauna întărit în evul mediu, iar la noi același sens are d. e. *cetatea Brașovului*.

Calcul slav se explică prin influența lui *grad*, *gorod*, oraș și fortăreață, castel. Sensul lui *cetate*, în românește, este mai apropiat de cuvântul slav, care înseamnă nu numai oraș întărit, dar și castel.

curte (latin *curtis-curtem*, 'clasic' *cohors*, *cohortem*). In latină 'cohorta' era o unitate militară, în românește *curte* înseamnă centrul unei

gospodării cu locuințele, clădirile anexe pentru vite și hambare, eventual pază militară (curte boierească, domnească), *Cohors-curtis*, care în antichitate era un corp de trupă al împăratului, cu tabără întărită, devine în evul mediu reședința regelui sau a seniorului. Incă din antichitate *cohors* căpătase sensul de „țarc, loc îngrădit" (A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, s. v.), dar în evul mediu se precizează sensul de centru al domeniului feudal. Schimbarea sensului acestui cuvânt se datorește faptului că taberile întărite ale cohortelor din antichitate au fost înlocuite în evul mediu, ca loc de adăpost pentru oșt re, prin conacele întărite ale moșiilor. Și unul și altul sunt, sub două orânduiri deosebite, aspectul caracteristic al unui spațiu întărit care ține țara și o stăpânește. In latina medievală *curtis* este centrul domeniului în care stă stăpânul sau reprezentantul său, înconjurat de un șanț și cu un gard, cuprinzând locuința și acareturile. Corespunde germanului medieval *Hof*. Celebrul *Capitulare de villis* (sate-moșii) *vel curtis imperii* este titlul unui codice de legi din imperiul carolingian. In latina medievală din Ungaria *curtis* corespunde lui *curia* (*praetorium cum area, aedificiis, villa et fundis eo pertinentibus*, deci castelul cu edificiile din jur, de care țin moșiile și satele). In Germania medievală *curtis* înseamnă clădirile și terenul necesar pentru conducerea activității economice a unei moșii sau a unei provincii (A. Bartal, *op. cit.* și Habekern-Wallach, *op. cit.*, s. v.).

In limbile romanice sensul cuvântului se vede mai ales în Lorena, unde sunt numeroase sate cu terminația în *cour* sau *court; Héricourt*, *Bethincourt*, deci curtea unui anume Héri sau a lui Bethin, stăpânii locului (1400 de nume de localități din Franța au această terminație).

Intermediul slav după care s'a făcut calcul semantic este *dvor*, care înseamnă atât curtea domnească, cât și *curtea* din jurul casei, curtea țărănească (cf. V. S. Karağić, *Srpski Riečnik*, s. v. *dvor*, și Miklosich, *Lexicon palaeoslovenicum*). In actele slavone ale domnilor Moldovei avem: „*dvor gospodstva mi ot Kamen*" (curtea domniei mele dela Piatra), iar în Țara Românească: „*dvor Argis*" (curtea de Argeș). In românește apare întâiu într'un text slav dintr'un hrisov dela Radu cel Mare din 9 martie 1502, numele unui sat: *curtě Vlăkanova* „curtea (boierului) Vâlcan" (Arhivele Statului, secția istorică, serie cronologică). *Curtenii* din principatele române, din vea-

curile al XV—XVI-lea, sunt oastea din satele care depindeau de un centru de adunare, de o curte domnească provincială (și nu, cum s'a crezut, oameni de curte).

domn (latin *domnus*, clasic *dominus*). In latinește *dominus* este stăpân, titlu ce se dedea zeilor și în special împăratului. In secolul II-lea, *dominus* devine un termen de adresare (chiar pentru sclavi). (Pentru sensul lui *dominus* în antichitate, cf. Pauly-Wissowa, *Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft* s. v.). 'Domn' în românește este titlul stăpânitorului politic al Moldovei și Țării Românești, alături de titlul de *voevod* (*voevod și domn*).

Pentru sensul lui *domn* în românește, N. Iorga scrie că este un cuvânt latin, înseamnă împărat roman, și Românii l-au păstrat neîntrerupt, deși timp de secole n'au avut un stat. Pornind dela o concepție greșită a rostului monarhiei la Români în evul mediu, N. Iorga scrie: „*Domn* înseamnă totalitatea puterilor care se pot găsi în mâna unui cârmuitor de țară, noțiunea guvernării integrale" (N. Iorga, *Sensul tradițional al monarhiei*, București, 1934). La fel crede și G. Crețu, *Domn*, *domnie*, *dominus*, *domina* (*Columna lui Traian*, 1882, p. 367—372), precum și I.-A. Candrea, *Raporturi dintre limbă și cultură* (curs litografiat, 1938, p. 28—30): „Numai în limba română *dominus-domn* înseamnă stăpânitorul țării, o reminiscență din timpurile imperiului roman de Răsărit, păstrată de Români din timpurile când în Peninsula Balcanică era prezentă în mintea lor autoritatea suveranului".

In realitate, nu trebuie să pornim dela sensul antic, imperial, al cuvântului, ci dela cel medieval, feudal. *Domn* (*dominus*) în antichitate este împăratul, dar în evul mediu este *seniorul*, conducătorul feudal căruia i se închină nobilii mai mici, cel care ridică dijmele de pe moșiile lui (moșia este *dominium*, francez *domaine*, stăpânit de *dominus*), este deci șeful feudal a cărui autoritate locală a înlocuit pe aceea generală a împăratului. In latina din Ungaria *dominus terrestris* este seniorul feudal, tradus de țăranii români ardeleni prin *domnul de pământ*. In Germania corespunde cu *Herr*, înseamnă *suzeran*, *om liber*, *cavaler*, *nobil*, *senior*, e un cuvânt tipic feudal (Habekern și Wallach, *op. cit.*).

Domnul Moldovei și al Țării Românești înseamnă, conform sensului medieval, un stăpânitor al pământului și al dijmelor, nu un împărat. Domnul, spre deosebire de voevod, șef de oaste, e stăpân

superior, bucurându-se de un *dominium eminens* suprapus lui *dominium utile* al boierului, drept care se exercită prin ridicarea unei dijme de pe moșii, pe lângă cea boierească, apoi prin confirmarea trecerii moșiilor dela o familie la alta în schimbul dării calului, în sfârșit prin obligația credinței și a slujbei militare și în sfatul domnesc al boierilor stăpâni de moșii, obligații datorite oricărui suzeran. Prin aceasta domnul nu mai era un împărat roman, ci un senior feudal.

Trebue să admitem și aci un calc după slavă pentru schimbarea înțelesului cuvântului românesc, anume prin mijlocirea lui *gospodin* și *gospodar*. Ambele cuvinte, în Serbia, Dalmația, Rusia medievală, se traduc întotdeauna în diplomele latine cu *dominus*. Pe de altă parte, domnii noștri, în actele lor în limba slavă, își zic *voevod și gospodin* (sau *gospodar*). Al doilea termen se traduce românește întotdeauna prin *domn*. In traducerea textelor bisericești și laice, *gospodin* și *gospodar* traduc în toate limbile slave pe *dominus* sau pe grecescul *kyrios* (Miklosich *Lexicon*). *Gospodin* și *gospodar* înseamnă *stăpân*, *proprietar*. De aci în românește *gospodăria* peste care stă *gospodarul*. Dar în același timp, tot în limbile slave, este titlul șefilor de stat din Macedonia, Zeta (secolul al XIV-lea), precum și al seniorilor în general. In limba rusă a urmat aceeași evoluție ca în românește, *gospodin* înseamnă astăzi același lucru ca *domn* în românește.

țară (latin *terra*) în latinește înseamnă *pământ*, în românește este teritoriul stăpânirii politice a domnului (*Țara Românească*, *Țara Ungurească*). Despre *țară* scrie A. B. Balotă, *Un témoignage historique*, *terra-țară*, în *Revue historique du sud-est européen*, XIV, 1937, p. 61-69: „Țară-stat, înseamnă la noi statul care s'a desvoltat în chip natural dintr'o lume rurală."

Totuși, și în cazul acestui cuvânt, pentru a înțelege schimbarea semantică, trebuie să pornim dela situția generală în orânduirea feudală. Dacă *terra* în antichitate este *pământul*, orice fel de pământ, în evul mediu, în orânduirea feudală este pământul stăpânit de un *dominus*, de pe care ridică dijma și ai cărui locuitori lucrează pentru dânsul. *Țara* (*terra*) înseamnă în latina medievală și în limbile romanice în evul mediu locul pe care se exercită stăpânirea unui senior, a unui rege: *terre de Vlaquie*, *terre de Byzance*, la Villehardouin în secolul al XIII-lea, cf. și *Angleterre*. In Ungaria medievală *terra Zek* este „Țara Secuiască" (Bartal, *op. cit.*). In Ger-

mania corespunde lui *Land* („ținut, moșie, domeniu, țară"): *terra hereditaria*, *terra paterna* (Habekern-Wallach, *op. cit.*).

Cuvântul slav după care este de admis un calc în românește este *zemlja*, în sârbește înseamnă și *țară* (în sens de stat) și *pământ*, și, în genere, traduce atât pe *terra*, cât și pe *regio* (Miklosich, *op. cit.*). In limba bulgară înseamnă „pământ " și „moșie".

Pentru sensul de „moșie" al lui *țară* în vechea limbă românească avem documentul slav al lui Neagoe Basarab din 20 mai 1515, în care termenul e dat în românește: *očina glagolema țěra Oaneva* („moșia care se cheamă țara lui Oană").

Așa dar, aceste cuvinte nu sunt o dovadă a vieții particulare izolate a Românilor în evul mediu, nici nu au păstrat în românește înțelesul lor antic, ci schimbarea de sens se explică prin traiul Românilor, viața lor socială și de stat în cadrul lumii feudale generale, cu aceleași instituții ca în restul Europei. Un calc slav este probabil pentru explicarea schimbării sensului acestor cuvinte în românește, dar el nu a fost decât mijlocitorul între latina medievală, feudală, și limba română.

ALEXANDRU GRECU

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Исследователи склонены обычно рассматривать румынские слова латинского происхождения как относящиеся к античной эпохе. Несмотря на это, можно установить влияние средневековой латыни, языка феодальных канцелярий на семантические изменения некоторых румынских слов, указывающих на социальные или политические явления. В течении средневековья эти слова прошли через смысловые изменения, доказывающие переход румынского общества к феодальному строю. Для объяснения этих смысловых изменений необходимо предположить существование славянского влияния.

Данная статья ставит своей целью анализ четырех румынских слов:

cetate (лат. *civitatem*) (четате) по-латыни „район, местность", по-румынски „крепость, укрепленный город". Этот смысл мы встречаем в средних веках и он соответствует славянскому *город, град*.

curte (лат. *cohortem*) (курте) по латыни обозначает армейскую часть, по-румынски „поместье, помещичий двор (как и в средневековой латыни). Здесь влияние славянского ***двор***.

domn (лат. *dominus*) „хозяин, император, бог" титул молдавских и валашских князей, великих феодальных князей. Это смысл слова *dominus* в средневековой латыни. Здесь также заметно влияние славянского посредника: ***господин***, ***господарь***.

И, наконец, *țara* (лат. *terra*) (цара) получает в румынском языке, в феодальную эпоху, смысл „страны". Цара соответствует в средневековой латыни слову *terra* и славянскому слову ***земля***.

RÉSUMÉ

On est généralement tenté de considérer les mots d'origine latine du roumain seulement du point de vue de leur appartenance au monde antique. On peut pourtant prouver une influence du latin du moyen âge, le latin de chancellerie féodale, sur les changements sémantiques de certains mots roumains se rapportant à la vie sociale et politique. Ces mots ont subi au moyen âge des changements de sens qui montrent que la société roumaine est passée par une phase féodale. Pour expliquer ces changements de sens, il faut supposer un calque sur le slave. La présente étude est consacrée à l'analyse de quatre termes roumains:

cetate (lat. *civitatem*), en latin: « région, département », en roumain « château, ville forte », sens que l'on retrouve dans le latin du moyen âge et qui a comme équivalent le slave *gorod*, *grad*.

curte (lat. *cohortem*), désigne en latin un corps de troupe auxiliaire, en roumain la cour du seigneur (comme en bas latin). Influence du slave *dvor*.

domn (lat. *dominus*) « maître, empereur, dieu » devient le titre des princes de Valachie et de Moldavie, grands seigneurs féodaux. Tel est le sens de *dominus* en bas latin. Ici aussi s'impose l'existence d'un intermédiaire slave: *gospodin*, *gospodar*.

Enfin, *țara* (lat. *terra*) devient en roumain « le pays ». Toujours à l'époque féodale *țară* correspond à *terra* en latin du moyen âge et au slave *zemlia*.

CUVINTE CARE DISPAR

Amic

In limba românească, după cum putem constata din cercetarea atât a celor mai vechi texte, cât și a graiurilor actuale, cuvântul latinesc *amicus* n'a lăsat nicio urmă. In schimb, s'a păstrat termenul de origine slavă, *prieten*, care va fi înlăturat pe vechiul *amic*, în ipoteza că acesta ni s'a transmis, încă din vremea primei noastre conviețuiri cu lumea slavă, din motive, deocamdată, imposibil de precizat, dar care, în chip firesc, trebue puse în legătură cu natura relațiilor sociale caracteristice acestei conviețuiri.

Termenul *prieten*, singurul întrebuințat de atunci încoace în masele largi ale poporului, și-a îmbogățit conținutul, în cursul vremii, cu tot ceea ce luptele grele pentru o viață mai bună au statornicit ca elemente de trainică legătură între membrii aceleiași colectivități sociale. De aici vorba înțeleaptă că *prietenul la nevoie se cunoaște.*

In prima jumătate a veacului trecut, în epoca de ascensiune a clasei burgheze, odată cu numeroasele cuvinte introduse din limba franceză, a apărut și neologismul *amic.* Probabil, el a fost adoptat mai întâiu de tinerii „bonjuriști", proveniți, în majoritatea lor, din clasa boierească, mijlocie, dar care, pe acea vreme, manifesta unele tendințe progresiste. (Am spus „probabil", deoarece, din nefericire, dicționarele noastre nu indică, măcar aproximativ, timpul apariției sau dispariției unor cuvinte, pentru a ne putea lămuri împrejurările sociale care au determinat asemenea fenomene.)

Fiii de boieri reîntorși din Franța căutau să introducă în relațiile lor stilul de comportare occidental și, odată cu el, și termenii respectivi, opunând astfel noua *amiciție*, mai reticentă și mai formalistă, sincerității fățișe și, uneori, brutale a vechii prietenii.

In comedia lui Alecsandri *Iorgu dela Sadagura*, reprezentată în 1844, deci scrisă cu puțin înaintea acestui an, boierii invitați de

bătrânul Damian pentru a sărbători întoarcerea lui Iorgu din străinătate, sunt numiți *prietini*: *Ce s'aude?... vin prietinii... Iată-i buluc... Bine-ați venit, prietini buni, să vă împărtășiți de bucuria mea...* (Actul I, scena VI.) In schimb, tânărul bonjurist, atunci când se adresează lui Gângu, unul dintre acești „prietini", întrebuințează termenul *amiciție*: *Mon cher monsiu Gângu, îmi pare bine că reînoesc amiciția cu d-ta.* (Actul I, scena VII.) La sfârșit însă, după ce Iorgu se pocăește, obținând iertarea unchiului său, el revine la termenul vechiu: *Prietinilor!... Vă poftesc pestre trii zile la nunta mea cu duduca Marghiolița...* (Actul III, scena X.)

Dar și mai târziu, când tinerii de altă dată părăsiseră cu totul idealurile progresiste, termenul *amic* și-a menținut alături de celelalte neologisme prestigiul său inițial.

Și de data aceasta, teatrul lui Alecsandri ne oferă un interesant material documentar. Astfel, toate scrisorile care figurează în prefața ediției din 1875 încep cu formula *iubite amice*, sau simplu *amice*, iar personajele din comediile cu subiecte luate din mediul clasei boierești manifestă o deosebită preferință pentru același termen. In comedia *Concina*, bătrâna „princesă" se adresează prietenului său cu termenul *amic(e)*: *E o greșală din parte-i, o recunosc, iubitul meu amic.* (Actul I, scena II.) In altă replică, același personaj spune: *Mă simțeam în acele minute cuprinsă ca de un delir, ca de-o nebunie ce mă aducea în stare de a nu mai avea conștiința faptelor mele... Ce să-ți mai spun, amice? Aveam 19 ani...* (Actul I, scena II.) Același termen apare, de pildă, și în comedia *Ginerele lui Hagi-Petcu*, atunci când fiica negustorului, măritată cu vlăstarul de viță boierească, Radu, vorbește cu vărul acestuia, „prințul" Ștefan, în stilul, considerat ca singurul „distins", al clasei sociale din care făcea parte soțul său: *In adevăr, domnul meu, Radu mi-a vorbit atât de des de d-voastră, că vă consider ca pe un vechiu amic.* (Actul I, scena VI.) In această comedie, Alecsandri a încercat să contureze opoziția dintre două mentalități, care, la începutul celei de a doua jumătăți a veacului trecut, caracterizau, pe de o parte, aristocrațimea franțuzită, iar pe de alta o categorie socială mijlocie cu tendințe tradiționaliste. Nu ne interesează aici în ce măsură a reușit Alecsandri să dea o semnificație mai largă conflictului dintre „prințul" Radu și socrul acestuia, „bogasierul" Hagi-Petcu, cu alte cuvinte întrucât respectivele personaje sunt într'adevăr reprezentative. Relevăm însă

faptul, important pentru discuția noastră, că avem în față două stiluri de comportare, unul „occidental", care se manifestă pe plan lingvistic prin utilizarea neologismelor, iar altul „autohton", cu unele reminiscențe, însă, din orientalismul grecesc, specific vechii boierimi. Intr'un moment de încordată tensiune dramatică, când cele două personaje se înfruntă, opoziția dintre cele două stiluri este evidențiată și prin utilizarea termenilor *amic* și *prieten*. Reproducem partea esențială a dialogului din actul II, scena III: Radu [adresându-se lui Hagi-Petcu, care, hotărît până la urmă să-și impună voința, schimbase „meniul" comandat de ginerele său, potrivit gustului lui „Kir Kor și Hagi Hristodul"].—*Kir Kor?... Hagi Hristodulo?...* Petcu. — *Și Kir Manoli... prietinii mei!... I-am poftit pe mâni la masă.* Radu.—*Impreună cu amicii mei?* Cum vedem, Hagi-Petcu, ca și bătrânul boier Damian, din *Iorgu dela Sadagura*, are *prietini*, în schimb „prințul" Radu are *amici*. Cu vremea însă, nu se mai constată asemenea opoziții, noua aristocrațime impunându-și stilul ei, în care termenul *amic* este întrebuințat aproape în chip exclusiv. Astfel în *Nobila cerșitoare*, a cărei acțiune se petrece în 1871, până și omul de serviciu, Ghiță, întrebuințează numai acest termen, desigur prin imitația vocabularului stăpânului său.

Noul cuvânt a pătruns și în clasa burgheză, care, nu mult după 1848, a căutat să imite stilul de viață al boierimii franțuzite, ca o consecință a faptului că această clasă și-a părăsit vechile ei idealuri revoluționare, ajungând la o bună înțelegere și la o strânsă colaborare cu acei împotriva cărora, inițial, începuse lupta. La răspândirea mai largă a noului termen va fi contribuit desigur, într'o oarecare măsură, și acțiunea latiniștilor pentru schimbarea vocabularului. Această contribuție se observă mai bine în vorbirea cărturarilor din Ardeal, în care termenul *amic* nu a suferit aceeași degradare a înțelesului.

In scurtă vreme, însă, termenul *amic*, pătruns în clasa burgheză, și-a diferențiat înțelesul față de aparentul sinonim *prieten*, prin încorporarea în conținutul lui a elementelor caracteristice noilor raporturi dintre membrii acestei clase. Termenul *prieten* a fost oarecum izolat, fiind întrebuințat într'un cadru social mai restrâns și mai puțin complex, unde a rămas să exprime relațiile izvorîte dintr'o comuniune de interese, care cer o asistență mutuală, sinceră și statornică, întemeiată pe un sentiment de încredere și de simpatie, a cărui

existență se continuă chiar atunci când interesele materiale nu mai stau pe primul plan.

Dar viața burgheză, în sfera ei mai largă de manifestare, cu lipsa de sinceritate în raporturile sociale, a viciat însuși procesul intim de „alegere" a prieteniilor, considerându-se ca atare orice legătură vremelnică și întâmplătoare, căreia, de cele mai multe ori, i se bănuia sau intenția unei înșelăciuni, sau dorința perfidă de a crea obligații, grație cărora să se faciliteze ascensiunea politică. In felul acesta, s'a distrus, ce-i drept, particularismul, discret însă izolant, al vechii prietenii, dar, odată cu el, au dispărut și însușirile pozitive, care, fie și într'un cerc limitat, realizau condițiile favorabile unei solidarități sociale.

Astfel *amic* putea deveni *oricine* și *oricând*, din cauza acelei mobilități sufletești care crea putința unor rapide acomodări la cele mai variate situații. Fiecare „cetățean" poseda un potențial disponibil de „amiciție", gata în orice moment să fie pus în valoare. In schița lui Caragiale, *C.F.R.*, la masa lui Niță și Ghiță vine pe neașteptate un necunoscut, care, după ce se așează, începe să facă o serie de destăinuiri personale, obișnuite numai între oameni cu vechi legături. Când acesta se depărtează pentru câteva clipe, Ghiță întreabă pe Niță: *Cine e amicul? îl cunoști?* Această scurtă și, în aparență, banală întrebare desvălue, de fapt, întregul proces psihologic și social, care a golit termenul neologistic de conținutul lui inițial, foarte apropiat de acela al sinonimului. In cazul de față, sinceritatea indiscretă a comportării și mărturisirilor noului venit dă impresia unor mai vechi și mai strânse relații, pentru care apelativul *prieten* ar constitui expresia cea mai potrivită. In realitate, însă, lipsesc tocmai aceste elemente esențiale și, astfel, apare în chip necesar celălalt termen, *amic*, cu înțelesul specificat mai sus.

Dar portretul scenic și, deci, mai dinamic al unui asemenea personaj îl găsim în altă schiță a lui Caragiale, *Amicul X*. Dela început, „amicul", înadins lăsat fără nume propriu, ne este înfățișat ca „*un tip eminamente simpatic*". Din această simplă prezentare se vădește ironia lui Caragiale, realizată mai ales prin utilizarea neologismului „*eminamente*", care, cu sonoritatea lui ostentativă și pretențioasă, înlătură din capul locului orice posibilitate de discuție în jurul acestei constatări, impusă cu atâta hotărîre, încât trebue acceptată de toată lumea. Ne vine în minte, fără să vrem, expresia răspân-

dită prin discursurile și ziarele vechilor politicieni *țară eminamente agricolă*, prin care clasa exploatatorilor din epoca dominației capitalismului se opunea oricărei încercări de industrializare și, deci, de progres social. Această asociere, mai ușor de făcut în vremea când și-a publicat Caragiale schița, dă o semnificație mult mai adâncă epitetului: Intr'o țară „eminamente agricolă", amicul X este și trebue să fie, în chip natural, un tip „eminamente simpatic".

Cadrul social, cu toate aspectele lui, în care, cu atâta ușurință, pătrunde și se mișcă „amicul", ca și întreg stilul său de comportare și de expresie verbală, cu toate atitudinile și gesturile specifice, sunt transpuse tot în termeni neologistici, pentru a reliefa, pe de o parte, lipsa de autenticitate a acestui cosmopolitism hibrid, caracteristic societății respective, iar, pe de alta, superficialitatea unor legături care, în niciun caz, nu pot constitui esența a ceea ce se înțelege prin *prietenie*. Astfel *Amicul X* este întâlnit în „somptuoasele saloane de elită" la „sindrofiile modeste de mahala". El este gata a te saluta cu toată „afabilitatea" și a-ți întinde „cordial" mâna, indiferent de categoria socială căreia aparții. Cultivă o mulțime „imensă de varii cunoștințe". „Frecventând" atâtea și atâtea cercuri „diverse", este natural ca el să „inspire" o mare admirație, „exercitând" un adevărat „ascendent moral". E plin întotdeauna de „informațiuni" de mare însemnătate, de o „importanță capitală".

Această, într'adevăr impresionantă, mobilitate, manifestată în relațiile particulare dintre diferiți indivizi, se observă tot atât de bine și în viața publică. Este destul să ne amintim oscilațiile politice ale cărturarilor și scriitorilor mai proeminenți, din trecut, care au constituit paginile întunecate ale istoriei intelectualității noastre. Acest spectacol trist l-a făcut pe Maiorescu, într'o clipă de luciditate, la începutul activității sale politice, când asemenea clipe se mai puteau ivi, să închidă în forma lapidară a unui aforism o întreagă realitate, la care, însă, și el începuse să participe și căreia, mai târziu, i-a acordat, din nefericire, tot creditul autorității sale: *Nu există amici în politică, există numai amici politici.* In vremea când Maiorescu și-a alcătuit aforismul, credea posibilă o anumită disociere în conținutul termenului respectiv, deoarece, în graiul său, ca și în acela al lui Alecsandri, cuvântul *amic* mai păstra înțelesul neviciat. Mai târziu însă, atât în sfera activității sociale, cât și în aceea, mai restrânsă și mai puțin agitată, a vieții de familie, o asemenea diso-

ciere nu mai era posibilă. Dacă Maiorescu și-ar fi revizuit aforismul, scris în epoca tinereții, ar fi fost desigur obligat să renunțe la jocul creat de simetrica poziție a termenului comun, deoarece însăși realitatea pe care o trăia i-ar fi impus să înlocuiască, în prima parte a aforismului, termenul *amic* prin *prieten*, iar în cea de a doua să renunțe la adjectivul *politic*: *Nu există prieteni în politică, există numai amici.*

Atunci când termenul *amic* își limita sfera de întrebuințare la raporturile de familie, sensul lui devenea deadreptul echivoc, ascunzând, sub masca falsă a unor legături cinstite, anumite relații care nu puteau fi mărturisite, deși, în genere, erau foarte bine cunoscute.

Cu toate aceste înțelesuri, termenul *amic* figurează în opera lui Caragiale, în special în cea dramatică. Trebue să facem observația că, în corespondența lui particulară, sinonimia celor doi termeni este foarte accentuată, pentrucă însuși Caragiale își asimilase vocabularul clasei sociale burgheze. In partea de creație pur literară însă diferențierile de înțeles sunt evidente, și acest lucru se observă mai ales în comedii, deoarece în acestea autorul a fost obligat de însuși procesul de creație, caracteristic acestui gen, să respecte „stilul“ personajelor, în toate variatele lui manifestări.

„Amicii politici“ ca și acei ai „familiei“ apar, de exemplu, în comedia *O scrisoare pierdută*. Brânzovenescu este numit astfel de amicul său Farfuridi: *Ba eu merg și mai departe și zic, cum ziceam lui amicul meu Brânzovenescu: Mă tem de trădare...* Faptul că, în această frază, prin poziția proclitică a articolului de dativ, apelativul *amic* este tratat ca un nume propriu, arată că el nu mai poate fi intuit separat de numele de persoană, amândouă formând o unitate: în împrejurarea dată, *amic* nu poate fi conceput în afară de Brânzovenescu, după cum acesta, în aceeași circumstanță, implică, în chip necesar, calitatea respectivă.

Tipătescu se adresează, cu același termen, lui Farfuridi, când acesta își exprimă aceeași temere: *Amice, domnule Farfuridi, nu ți se pare d-tale că te faci mai catolic decât Papa?* In cazul de față, termenul de reverență *domnule* anulează, prin formalismul unei politețe reci și distante, orice element de conținut care ar putea apropia cuvântul *amic* de pretinsul său sinonim, *prieten.* Tipătescu nu este și nu poate fi „prieten“ cu Farfuridi, el este numai „amic“, deoa-

rece, cu toată suspiciunea de trădare, amândoi fac parte din acelaşi partid politic.

Aceeaşi disociere, de data aceasta într'o formă mai puţin distantă, apare şi în manifestul partidului opozant, în care se dă ca sigură alegerea lui Caţavencu: *Dăm ca pozitivă ştirea cum că, desigur, candidatura amicului nostru politic, d. Caţavencu... este pusă la adăpost de orice loviri din partea administraţiei...*, iar în încheiere: *...judeţul nostru nu poate fi mai bine reprezentat decât de un bărbat independent ca amicul nostru d. Ca-ţa-ven-cu.*

Dar *amic*, prin excelenţă, este prefectul judeţului, Ştefan Tipătescu, pentrucă el cumulează amândouă înţelesurile termenului, fiind şi *amic politic* şi *amic al familiei*. Din cauza aceasta, concetăţenii săi mai apropiaţi, când vorbesc despre dânsul, nu mai simt nevoia să-i spună numele întreg, ci simplu: *amicul*. Şi-i spun astfel mai ales în cazurile în care rostirea numelui întreg ar putea trezi anumite susceptibilităţi, adică atunci când simt nevoia unei abilităţi „stilistice". Astfel se adresează lui Trahanache Brânzovenescu şi Farfuridi, în scena în care vor să-şi exprime reticent teama că Tipătescu, printr'un act de trădare, urmăreşte să impună partidului candidatura lui Caţavencu: (Farfuridi) *Ei! mi-e frică din partea amicului!* Naiv, Trahanache întreabă: *Care amic?* Iritat că insinuarea nu şi-a atins scopul, din cauza naivităţii senile a lui Trahanache, Brânzovenescu caută să-i trezească luciditatea: *Care amic, care amic? Ştii d-ta...* Dar, cum se întâmplă adesea în cazuri asemănătoare, ceea ce ştiau toţi nu ştia bietul Trahanache, de aceea, cu o perfectă bună credinţă, răspunde: *Să n'am parte de Joiţica, dacă ştiu.* (Intenţionat, desigur, Caragiale a introdus în această replică persoana Joiţicăi, tocmai ca să accentueze echivocul, prin contrastul dintre cele două poziţii.) Farfuridi însă interpretează ca o abilitate perfidă această naivitate şi de aceea intervine: *Iar te faci chinez.* La această constatare, Trahanache manifestă aceeaşi atitudine ingenuă: *Zău nu.* In fine, Farfuridi este nevoit să precizeze despre care anume amic este vorba: *Din partea amicului... Fănică...* (Actul II, scena I.) Nu-i spune *amicul Tipătescu*, ci *amicul Fănică,* pentrucă avea în minte această calitate raportată mai ales la familia lui Trahanache. Cuvântul era, desigur, foarte adesea întrebuinţat, în această relaţie, de însuşi Trahanache şi, deci, în relaţiile sociale, de toţi indivizii de soiul lui. Dealtminteri,

mai departe, când, indignat de acuzația de trădare, Trahanache caută să pună în evidență absurditatea ei, întrebuințează aceeași alăturare de termeni: *Ai puțintică răbdare... zic: pentru mine să vie cineva să bănuiască pe Joițica, ori pe amicul Fănică, tot una e...* Iar în ultimul act, Trahanache, satisfăcut de felul cum s'a rezolvat situația, prin înfrângerea lui Cațavencu, restabilindu-se astfel și liniștea în familia sa, recomandă pe Tipătescu lui Dandanache: *Domnul Fănică Tipătescu, prefectul nostru, amicul meu și al familiei mele.* In schimb Tipătescu evită întrebuințarea neologismului atunci când e vorba de relațiile lui cu soția lui Trahanache, tocmai pentru a înlătura orice interpretare echivocă. Astfel el precizează lui Dandanache, care, pe linia aceleași intenții ironice a autorului, confundă veșnic personajele: *Eu sunt Ștefan Tipătescu, prefectul județului, cu doamna sunt numai prieten.*

Dar, pentru a scoate și mai bine în evidență diferențierea termenilor, Caragiale îi alternează, reliefând mai ales sensul special căpătat de apelativul *amic*, atunci când prin el se maschează anumite relații inavuabile. Astfel, pentru Trahanache, Tipătescu este și *amic* și *prieten*. In prima situație, când e vorba și de familia celui dintâiu: *Un om endependent care a făcut servicii partidului, județului, țării... și mie, ca amic, mi-a făcut și-mi face servicii.* In a doua, când e vorba numai de „enteresul partidului": *Ai puțintică răbdare... Nu de ambiț, că ni-era prieten, pentru enteresul partidului.* La urmă însă, în actul final, când Trahanache închină pentru Tipătescu, el nu-i mai spune *amic*, pentrucă, de data aceasta, sfera relațiilor este mult mai largă: *Ei, aveți puțintică răbdare!... Nu cunosc prefect eu! Eu n'am prefect! Eu am prieten! Să trăiască pentru fericirea prietenilor lui.*

Ințelesul echivoc al neologismului apare și în schița *25 de minute*: *Nevasta lui* [a directorului prefecturii] *a rămas să se gătească și să vie mai târziu la gară cu copiii și cu amicul. Amicul este un profesor foarte tânăr, care locuește la directorul de un an de zile.* Cu acest înțeles special, termenul este întrebuințat de mai multe ori în această schiță.

Dar în relațiile intime există nu numai „amici", ci și „amice". In *D'ale carnavalului*, când Mița Baston este întrebată de Pampon dacă e *rudă* sau *consoarta* lui Nae, aceasta răspunde: *Nici rudă, nici consoartă, d-le... îi sunt... adică i-am fost... amică.*

Cu toate că în părţile narative nu se observă o clară diferenţiere a termenilor, uneori, anume atunci când echivocul ar fi prea accentuat, Caragiale evită totuşi confuzia care s'ar putea crea prin amestecul lor. Astfel Doamna Maria Popescu din schiţa *Vizită* este prezentată ca o *veche prietenă*, iar „cocoana Ghioala" din *Un vis* este şi ea una *din cele mai bune prietene*. Insă, pentrucă termenul acesta are un conţinut prea serios, în dezacord cu natura relaţiilor care există între povestitor şi acest din urmă personaj, ridicol în mare măsură, Caragiale revine la termenul *amic*, pentru a arăta tocmai caracterul fortuit şi vremelnic al acestor relaţii: *Eri dimineaţă am avut plăcerea să primesc vizita uneia din cele mai bune prietene, cocoana Ghioala, o femeie foarte plăcută. Deşi amica mea trebue să aibă vreo cinci zeci şi unu de ani, este încă verde de cap.*

In nuvelele cu subiecte din viaţa rurală, Caragiale nu întrebuinţează niciodată neologismul, ci numai termenul autohton, *prieten*. Aşa, de pildă, în nuvela *Păcat*, când ne înfăţişează întâlnirea, pentru sfat intim şi grav, dintre părintele Niţă şi Cuţiteiu: *Primarul era acasă. Bătrânii prieteni se aşezară pe pălimar*, şi mai departe: *Stăteau aci faţă în faţă cei doi bătrâni şi buni prieteni.*

Pentru a se vedea şi mai bine că, cel puţin la început, termenul neologistic, în intenţia celor care au căutat să-l sprijine în lupta lui contra cuvântului mai vechiu, cuprindea în conţinutu-i semantic elementele nealterate ale acestuia din urmă şi că numai felul relaţiilor sociale, caracteristice vieţii burgheze, i-au viciat înţelesul, vom aminti că Eminescu în poezia *Amicului F. I.*, publicată în revista *Familia* din 30 martie 1869, desigur influenţat de atmosfera latinistă, care mai domina cultura Ardealului din acea vreme, a crezut că-l poate încetăţeni în limba poetică introducându-l nu numai în titlul poeziei, ci şi într'un vers, care figurează în varianta ms. 2259: *Dar tot, amice, nu voiu uita! Acele doruri tainice, sfinte...* Desigur că, pentru Eminescu, în această epocă, termenul *amic* se armoniza cu tonul grav de melancolie nostalgică al versului respectiv. Trebue să facem observaţia că, în vremea când Eminescu îşi începuse colaborarea la revista *Familia*, primise în vocabularul său unii termeni puşi în circulaţie de latinişti, printre care şi cuvântul *amic*. Astfel, în romanul postum *Geniu pustiu*, nu apare niciodată termenul autohton *prieten*, ci numai neologismul *amic*. De altminteri acesta din urmă nu este, în limba cărturarilor ardeleni, o adaptare

la fonetismul românesc a cuvântului franţuzesc *ami*, aşa cum s'a întâmplat în graiul bonjuriştilor din Principate, ci o derivare directă din latinescul *amicus*. Aceeaşi explicaţie se poate da prezenţei neologismului în nuvela *Sărmanul Dionis*, compusă în epoca „ardeleană". Dar încă de acum termenul *amic* are o accepţie specială, care se reliefează mai ales în poezia inclusă în nuvelă, *Cugetările Sărmanului Dionis*:

Şi motanul toarce 'n sobă — de blazat ce-i. — Măi motane,
Vino 'ncoa să stăm de vorbă, unice amic şi ornic.

Nuanţa specială de humor ironic, care transfigurează lumea înconjurătoare într'o umanizare grotescă, îşi găseşte cea mai potrivită expresie în utilizarea neologismelor, intenţionat introduse în contextul celor două versuri citate.

Mai surprinzător este, cel puţin la prima lectură, faptul că termenul în discuţie apare într'o poezie erotică, scrisă în epoca maturităţii. E vorba de *Pe lângă plopii fără soţ...*:

O oară să fi fost amici,
Să ne iubim cu dor,
S'ascult de glasul gurii mici
O oară, şi să mor.

In cazul acesta, *amic* arată tocmai lipsa de trăinicie a împărtăşirii sentimentului de iubire, caracterul ei vremelnic, pe care totuşi poetul, ca o soluţie, ce-i drept, foarte puţin „eminesciană", l-ar fi dorit să fie împlinit chiar şi în durata unei „oare", când, evident, nu poate fi vorba de o trăire profundă a lui. Dealtminteri, întreagă această primă parte a poeziei, cu retorismul ei indiscret, în care poetul, într'un chip ostentativ şi, deci, prea puţin artistic, îi „reproşează" iubitei atitudinea de indiferenţă faţă de insistenţele sale, naşte în sufletul cititorului impresia penibilă că cel în cauză s'ar fi mulţumit, totuşi, până la urmă, şi cu acceptarea unui minimum de cerinţe din partea celei atât de solicitate. Singur termenul *dor* (*Să ne iubim cu dor*) trezeşte rezonanţe multiple şi profunde, punând astfel pecetea eminesciană pe această strofă, atât de minoră şi atât de stingheră în creaţia poetului. In toate celelalte poezii, însă, unde e vorba de o comuniune adâncă a sentimentului, la care participă uneori şi elementele naturii, Eminescu întrebuinţează numai termenul *prieten*

(în genere, cu fonetismul moldovenesc, *prietin*). Cităm câteva versuri: *Zâmbiră între dânșii bătrânii tăi prietini — Și singuri ne lăsară...* (*Strigoii*); *Și luceferii ce tremur' așa reci prin negre cetini — Tot pământul, lacul, cerul... toate, toate ni-s prietini.* (*Scrisoarea IV.*) In *Mai am un singur dor*, în care domină viziunea idilică a morții, se întâlnește același termen: *Luceferi ce răsar — Din umbră de cetini, — Fiindu-mi prietini, — O să-mi zâmbească iar.*

Chiar atunci când, la începutul secolului XX, anumite elemente din clasa burgheză, la care se constată un accentuat decadentism cosmopolit și în vocabularul cărora expresii caracteristice mahalalei stau alături de cele mai neașteptate neologisme, întrebuințau, alături de *prieten* și termenul *amic*, acesta din urmă prezenta note de diferențiere față de cel dintâiu.

Acest fenomen se poate urmări mai ales în opera lui Matei Caragiale, *Craii de Curtea-Veche.* Dacă în unele pasaje sinonimia este evidentă, ca, de pildă, în fraza: *Nu știu să fi primit de când sunt decât una* [o scrisoare] *dela bunul meu amic Uhry, care să-mi fi adus o veste fericită* (*Opere.* Ediție definitivă îngrijită de Perpessicius. București, 1936, pag. 63), în schimb în altele, și acestea din cele mai caracteristice, substituirea termenilor respectivi nu mai este posibilă. Astfel autorul, înainte de a cunoaște pe enigmaticul personaj, Pantazi, se simte atras de acesta printr'o puternică afecțiune, de care nu-și poate da seama: *Omul acesta ciudat îmi fusese drag și înainte de a-l cunoaște, într'însul mi se părea că găsisem un prieten de când lumea și adesea, mai mult chiar, un alt eu-însumi.* Și mai departe: *Un prieten de când lumea, așa-mi păruse, deși înainte de anul acela — 1910 — nici nu-i bănuisem măcar ființa pe lume* (p. 81, 85). Totuși, după ce legăturile deveniseră mai strânse, Pantazi începe să prețuiască prietenia celui cu mult mai tânăr decât dânsul, dar, din cauza solitarismului său, el nu i se adresează cu termenul *prieten*, ci cu apelativul mai rece și, deci, mai distant, *amic.* Acesta apare de mai multe ori în pasajele în care autorul reproduce mărturisirile lui Pantazi: *Iți sunt dator cu o lămurire, amicul meu* (pag. 115); *...nu trebue să te mire, amice, dacă am să-ți spun că... am iubit-o cu patimă...* (pag. 127). In gura lui Pirgu, însă, „acest chimiță (cu) suflet de hingher și de cioclu... stricat până la măduvă, giolar, rișcar, slujnicar", cu pretenția de a fi un „occidental", cuvântul

amic își recapătă conținutul său viciat. Astfel pe Poponel, care prezenta cam aceleași grave deficiențe morale, el îl numește *amic*, articulând termenul, așezat după substantivul determinat, tocmai pentru a i se reliefa mai bine sensul specific: ...*cu altcineva nu știu să ai face; ...a! da, Poponel, amicul* (pag. 152).

Cele câteva exemple culese din opera lui Matei Caragiale demonstrează că, chiar în cazurile în care se constată tendința de a elimina din conținutul neologismului sensurile degradate, acesta nu-și poate totuși asimila înțelesul vechiului termen. El poate exprima cel mult o atitudine de binevoitoare condescendență față de cineva considerat ca inferior din cauza situației sociale sau a vârstei, cu care, deci, nu se pot stabili legături de adevărată prietenie. Iată de ce, după apelativul *amic*, poate urma foarte bine termenul de reverență, *domnule*. Această asociere ar fi însă cu totul nenaturală, dacă ar interveni aparentul lui sinonim, *prieten*.

Așa dar chiar atracția pe care autorul o simte pentru bizarul Pantazi, numită de el prietenie, are cu totul alt caracter decât cel obișnuit în asemenea relații sociale, așa cum le cunoaștem din experiența mai largă a poporului nostru. Domină dela început în ea un element de subconștient, întrezărindu-se doar o puternică afinitate, pe care nu ne-o putem lămuri și care, cu cât este mai învăluită într'o atmosferă de mister, cu atâta prezintă mai mult interes. Avem a face, în toate aceste cazuri, cu acele caractere, aproape morbide, specifice individualismului burghez decadent, lipsit de o clară orientare în viața colectivă și redus, deci, la experiențe singulare și fortuite. Desigur că, n o r m a l, prietenia are la bază o comuniune de sentimente, însă numai atracția afectivă nu poate constitui caracterul ei esențial, care să-i asigure durată temeinică, ferind-o de fluctuația reacțiilor psihice, determinată de capriciile unui individualism incoerent. In ultimul timp, prin lupta clasei muncitoare împotriva exploatării, s'a lămurit conținutul acestui termen, integrându-l într'o nouă etică, aceea a proletariatului, așa cum aceasta ne este lămurită în lucrarea lui Alexandrov, *Aspectul moral al oamenilor sovietici*, în special în capitolul consacrat analizei celor două aspecte ale relațiilor sociale, *Tovărășia și prietenia*.

In aceste condiții, când în conținutul termenului a intrat un puternic element ideologic, desigur că numai vechiul cuvânt *prieten* poate căpăta acest nou înțeles. Neologismul *amic*, viciat în esența

lui intimă de însăşi natura relaţiilor sociale, caracteristice vieţii burgheze, în toate fazele evoluţiei istorice spre individualismul decadent, este sortit să dispară din limba noastră. Procesul acesta se întâmplă sub ochii noştri şi, desigur, avem datoria să-i grăbim lichidarea.

GR. SCORPAN

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В румынском языке, понятие *друг* можно выразить словом *приетен* (prieten) древне славянского происхождения или же другим, более поздним заимствованием из латинского языка, словом *амик* (amic). Первое издавна и в настоящее время было и продолжает оставаться выражением народным в его общепринятой значимости и, в то же время, единственным словом, к которому прибегают во всех случаях, когда речь идет о глубокой, искренней дружбе.

Второе слово *амик*, наоборот, прослужив некоторое время „изысканным" синонимом слова *друг*, стало вскоре его лицемерным или же ироническим одноименным.

При помощи нескольких характерных текстов автору удается проследить развитие, т. е. семантическую деградацию значения слова *амик*, в сопоставлении его с одновременной деградацией буржуазного уклада, логическим следствием которой является и деградация самого выражения.

RÉSUMÉ

Le roumain possède deux mots pour exprimer la notion „ami": *prieten*, d'origine slave ancienne, et *amic*, emprunt tardif fait au latin. Le premier a toujours été et continue à être aussi aujourd'hui populaire, dans le sens qu'il est généralement répandu et en même temps seul employé toutes les fois que l'on parle d'une amitié sincère et profonde. *Amic*, au contraire, après avoir servi comme synonyme „distingué" de *prieten*, est devenu très vite un équivalent hypocrite ou ironique de celui-ci. À l'aide de quelques textes caractéristiques, l'auteur étudie l'évolution, c'est-à-dire la dégradation sémantique de *amic* en parallèle avec la dégradation de la vie bourgeoise, dont la première est la conséquence parfaitement logique.

DESPRE INȚELESUL UNOR VERBE „SENTIENDI"

Urmărirea înțelesurilor pe care le au, în limbi diferite, verbele care indică perceperea printr'un anumit simț ne dă prilejul să facem o serie de observații de ordin semantic.

Dicționarele menționează (s. v. *auzi*) întrebuințarea regională (în Moldova și Bucovina) a verbului *a auzi*, la forma reflexivă (uneori impersonală), cu înțelesul de „a mirosi (rău), a puți": *I se aude din gură* „er riecht aus dem Munde" (Tiktin, *Rumän.-deutsch. Wörterb.*, s. v.); *în casa rece și neîngrijită se auzea mirosul de mort*, S. Nădejde, *Nuvele*, 45 (ap. Tiktin, *op. cit.*); *Ou[l] se aude rău* „e stricat, miroase urît, pute" (*DA*, s. v.).

Aceeași valoare semantică o are verbul *a auzi* și în istroromână (în Valdarsa) : *io-m avzít cu nuásu ke iíhne*, *ALR* I, harta 77 „miros" (vb.).

Merită să fie remarcat faptul că e posibilă și o evoluție semantică în sens invers, adică întrebuințarea verbului *a mirosi* cu înțelesul de „a auzi": *ce-ai mai mirosit* [= auzit] *prin oraș?* (ex. din vorbirea familiară); cf. și expresiile *miroase a primăvară*, *miroase a vacanță* „se simte că va veni, se svonește [= se aude] de...", G. F. Ciaușanu, *Glosar de cuvinte din județul Vâlcea*, București, 1931, p. 41.

O evoluție de sens identică cu aceea din română se întâlnește în unele dintre limbile slave înconjurătoare, cu care româna a venit în contact. In aceste condiții s'a putut presupune că *a auzi* a dobândit înțelesul de „a mirosi" datorită unui calc lingvistic după formele slave corespunzătoare.

E drept că pentru explicarea înțelesului din dacoromână ne-am putea referi la rusă și la ucraineană, așa cum existența înțelesului deosebit din istroromână s'ar putea explica prin sârbo-croată.

Astfel, în ucraineană, чути are înțelesul de „a simți, a auzi", dar și pe acela de „a mirosi" (cf. Želechowski, *Ruthenisch-deutsches Wörterb.*, II, Lemberg, 1886, s. v.); în ucraineană se poate spune: чую шос пахне „aud [= simt] că miroase (ceva)"; sau: чути чеснок „se aude [= miroase] usturoiul", чути чесноком „se aude [= miroase] a usturoiu".

De asemenea, în rusă, слышать are uneori, pe lângă înțelesul de bază de „a auzi", și pe acela de „a simți", în special „a mirosi": Я никогда почти угару не слышу „eu nu aud [= simt, miros] aproape niciodată mirosul gazului degajat de cărbunele incomplet ars" (cf. Даль, Толковый словарь великорусского языка, IV, p. 231).

Tot așa, în sârbo-croată, *ćutjeti* însemnează „a simți, a percepe cu simțurile, a auzi, a percepe cu auzul", dar și „a percepe cu mirosul" (*ńuhom osjećati*, *ńušiti* = „a simți cu nasul, a mirosi"), de ex.: *Pas kad ć u t i smrad mrcine* „câinele când aude [= miroase] putoarea cadavrului (stârvului)", cf. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, svazek 5, Zagreb, 1884, s. v.

O evoluție de sens paralelă, se întâlnește și în neogreacă: verbul ἀκούω pe lângă „a auzi, a asculta" însemnează, în această limbă, și „a mirosi": ἀκούω = αἰσθάνομαι „sentir"; ἀκούω μίαν ἄσχημον μυρωδιάν „je sens une mauvaise odeur", cf. A. Th. Hépitès, *Dictionnaire grec-français*, Athènes, 1908, p. 153.

E posibil ca la evoluția semantică, în limba română, dela „a auzi" la „a mirosi" să fi contribuit și formele slave respective, deși această trecere de sens se poate explica perfect, așa cum vom vedea mai jos, și prin alte criterii.

* * *

In unele limbi, verbele care arată perceperea printr'un anumit simț dobândesc adeseori un înțeles nou, ajungând să denumească o percepere printr'un alt simț. Astfel de schimbări de înțeles se observă nu numai la termenii care denumesc perceperea auditivă sau olfactivă (v. mai sus, p. precedentă), ci la întreaga categorie de „verba sentiendi". Vom examina, aci, câteva evoluții semantice de acest gen.

In rusă, de ex., слышать „a auzi" poate avea și înțelesul de „a percepe cu gustul": Язык не лопатка, слышит, что горько, что сладко „limba nu-i o lopățică, ea aude [= percepe cu gustul] ce-i amar, ce-i dulce" (cf. Даль, *op. cit.*, p. 231).

Un alt exemplu de schimbare semantică din categoria celor discutate îl întâlnim în limba germană, unde verbul *schmecken* are pe lângă înțelesul de „a gusta" (sau „a avea gust"), și pe acela de „a mirosi", („a avea miros"). Astfel în dialectul șvab se poate spune: *wohl s c h m e c k t wie ein Märzeveillein* „are gustul [= miroase] ca o viorea de martie"; *dahinen s c h m e c k t ' s net nach Veigelein* „acolo nu există gust [= miros] de viorele" sau: *aus'm Maul s c h m e c k e n* „îi miroase din gură"; *as Fleisch s c h m e c k t schon, s c h m e c k t ein wenig* „carnea are deja un gust [= un miros], miroase puțin", vezi H. Fischer, *Schwäbischer Wörterbuch*, Tübingen, p. 986; cf. și *Ain edel Geschmack riechen* „a mirosi un miros [literal. „un gust"] ales", id., *ibid.*, p. 339 [1].

In limba română, *a vedea* se poate întrebuința și cu înțelesul de „a auzi", uneori și cu acela de „a percepe cu gustul [2] ", de ex.: *ia s ă v e d e m* [= „să auzim"] *ce spune N.*; sau: *să-l v e z i* [= „auzi"] [3] *ce vorbește și apoi să-ți dai părerea despre el*; să se compare și următorul răspuns din *ALR*, I, harta 82, punctul 96 (com. Certege, fostul jud. Turda), la întrebarea: „ce faci cu limba când vrei să știi dacă mâncarea e sărată sau nesărată?": *cot* [= „caut", mai precis „încerc"] *dzama s ă v ă d s ă r a t ă -i ?*

---

[1] Deși nu e vorba de un verb, ci de un substantiv, totuși se poate menționa aici, ca o paralelă la faptele din germană, termenul *iz* (< magh. *iz*) din română. *Iz* are, regional, în limba noastră (vezi *DA*, s. v.), atât înțelesul de „miros deosebit" (în special „miros neplăcut"), cât și pe acela de „gust"; cf. *iiz rău* (gust rău, despre mâncări care miros urît), E. Herzog și V. Gherasim, *Glosarul dialectului mărginean*, în *Codrul Cosminului*, an. IV—V (1927—1928), partea II, p. 194. De altfel, chiar în maghiară, *iz* are sensul atât de „gust", cât și de „miros" (vezi Sauvageot, *Dict. hongr.-franç.*, s. v.); de ex.: *rossz ize van az ebédnek* „mâncarea are gust rău"; *ennek a kavénak jo ize van* „această cafea are aromă (bună)"; *keserü ize van a magnak* „sâmburele are gust amar (amăreală)".

[2] In general, *a vedea* poate apărea, în vorbirea populară, pentru toate celelalte verbe care exprimă perceperea printr'un anumit simț, probabil pentrucă, într'o ierarhizare a simțurilor, văzul pare a fi cel mai important; iar din punct de vedere subiectiv, îmbrățișând un câmp sensorial mai vast și mai bogat, acest simț dă impresia că le poate înlocui pe toate celelalte.

[3] Aceste două verbe (*a auzi* și *a vedea*) sunt întrebuințate adesea împreună. Cf. expresia *n'aude, n'avede* folosită cu privire la cineva care este insensibil la impresiile din afară sau care se face că nu-și dă seama de ceea ce se întâmplă în jurul lui; *a-* (inițial) din *avede* se explică și prin influența lui *a-* din *auzi*.

In legătură cu trecerile semantice: „a auzi“ > „a mirosi“ (și invers); „a auzi“ > „a percepe cu gustul“; „a avea un gust“ > „a avea un miros“; „a vedea“ > „a auzi“, se cuvine să specificăm că fiecare din noțiunile de mai sus poate avea, în limbile respective, și în înțelesul general de „a simți“ [1]; de ex. în rom. „*cum a u d* [= „simt“] *un sgomot, mă trezesc*“; *cum a m i r o s i t* [= a simțit“ sau „a auzit“] *că va fi bătut, a șters-o*; *a i v ă z u t* [= ai simțit“] *cum miroase friptura?* etc.

De asemenea, trebue amintită tot aici și evoluția dela înțelesul general de „a simți“ [= „a percepe o impresie oarecare cu ajutorul simțurilor“], la desemnarea perceperii printr'un anumit simț. Din acest punct de vedere înțelesurile pe care le-a căpătat lat. *sentire* „a simți“ în franceză și italiană sunt deosebit de semnificative. In franceză, *sentir*, pe lângă „a simți“, însemnează și „a mirosi“ (*s e n t i r une rose* „a mirosi un trandafir“), „a emana un anumit miros (urît)“ (*cette viande commence à s e n t i r* „carnea aceasta începe să miroasă urît“).

In italiană, *sentire* are, pe lângă înțelesul de bază „a simți“, și sensul de „a mirosi“ (*s e n t i le viole?* „simți [= percepi cu mirosul] violetele?“), mai des pe acela de „a auzi“, „a asculta“ (*io s e n t o un rumore* „simt [= aud] un sgomot“; *Lenta la neve fiocca, fiocca, fiocca. S e n t i* [2]: *una zana dondola pian piano* „încet zăpada fulgue, fulgue, fulgue. Ascultă : un leagăn se

---

[1] Subliniem faptul că din categoria acestor verbe, mai ales *a auzi* și *a vedea* depășesc sfera exprimării percepțiilor sensoriale, putându-se referi de multe ori și la capacitatea de a înțelege a cuiva (dobândind semnificația de „a înțelege“, „a ști“). Ex.: *Nu-i frumos, domnule; și ca să te pedepsesc, n'o să te sărut trei zile. A u z i t u-m'ai?* [= „înțelesu-m'ai?“], C. Negruzzi, ap. *DA*, s. v.; cf. și fr. *entendre* „a percepe cu auzul“ (ex. *entendre un bruit* „a auzi un sgomot“), care are și sensul de „a înțelege“ (ex. *entendre le latin* „a înțelege latina“). Pentru *a vedea* cu sensul de „a înțelege, a se pricepe în anumite chestiuni, a cunoaște (a ști) foarte bine, a avea cunoștințele necesare într'un anumit domeniu“, vezi *Cum vorbim*, an. I, nr. 2 (mai 1949), p. 18, unde se citează exemple din diferite limbi; aici dăm un singur exemplu, din limba română: *a văzut* [= „a priceput, a înțeles“] *îndată chestiunea*.

[2] In notă, explicația editorului: „*Senti*: la parola che diciamo tutti quando vogliamo si tendano gli orecchi a un suono non facile a percepirsi“ (= „*Senti*: cuvântul pe care-l pronunțăm toți când vrem să se îndrepte urechile la un sunet care nu e ușor de perceput“).

leagănă încet-încet", Giovanni Pascoli, *Poesie*, ed. XVIII, 1942, p. 6; *mi par di* s e n t i r *piangere* „mi se pare că aud plângând pe cineva").

Tot astfel, în română, *a simți* poate avea, pe lângă înțelesurile amintite, și pe acela de „a percepe cu ajutorul gustului": în ancheta pentru *ALR* I, harta 82, punctul 305 (com. Ceica, Bihor) s'a înregistrat, pentru „gust" (vb.), răspunsul: *io sînțăsc* (cf. și *DR* IX, p. 248), sens pe care îl întâlnim și la M. Costin: *gustul încă iaste așa că multe ne par că sînt dulci, apoi simțim amar* (cf. *Dicționarul enciclopedic*, s. v. *simți*).

In greaca veche αἰσθάνομαι are înțelesul general de „a percepe (cu simțurile)", în special „a auzi", dar și „a mirosi", „a vedea", Bailly, *Dictionn. grec-franç.*, p. 49, s. v.; cf. și J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1939, p. 240: ᾐσθόμην βοὴν 'Ατρειδῶν „am simțit (= auzit) strigătul Atrizilor", Sophocle, *Aias*, 1318; τῇ ὀσμῇ αἰσθανόμεναι [κύνες] „(cățelele) simțind prin miros", Xenofon, *Memorabilia*, III, 11, 8; εἴ με...αἰσθήσεται ὄλωλα „dacă... mă va simți [= vedea], sunt pierdut", Sophocle, *Philoctetes*, 75.

Fără îndoială că s'ar mai putea aduce numeroase exemple, din diferite limbi (vezi paralele din alte limbi la J. Vendryes, *op. cit.* p. 240), care să ilustreze posibilitatea unor astfel de treceri semantice: fie dela denumirea perceperii cu un anumit simț la denumirea perceperii printr'un alt simț; fie o restrângere a înțelesului general de „a lua cunoștință (de ceva) pe calea simțurilor", la acela special de „a lua cunoștință (de ceva) printr'un anumit simț" (și invers, dela particular la general).

Procesele semantice de mai sus se explică ușor, dacă ținem seamă, mai întâi, de faptul că realitatea obiectivă se reflectă în conștiința noastră prin mai multe simțuri (de ex., în momentul când gustăm o caisă, îi simțim și mirosul); iar în al doilea rând, dacă luăm în considerație faptul (demonstrat și pe cale experimentală) că există o interdependență între diferitele organe de simț, care funcționează întotdeauna împreună și legat [1].

[1] Cf. „ Le passage d'une signification à l'autre est certainement favorisé par les „correspondances" que l'esprit établit naturellement entre les opérations des sens" [= trecerea dela un înțeles la altul este de sigur favorizată de „corespondențele" pe care mintea le stabilește în mod natural între operațiunile simțurilor], J. Vendryes, *loc. cit.*

Un alt factor pe care nu ne este îngăduit să-l trecem cu vederea e acela că însăși noțiunea de „a simți (= „a lua cunoștință de ceva pe calea simțurilor") cuprinde în sine noțiunile de „a auzi", „a mirosi", „a gusta", „a vedea" etc. sau, invers, că noțiunile de „a auzi", „a mirosi", „a gusta", „a vedea" au în fond — dacă e permis să ne exprimăm astfel — un f a c t o r c o m u n, dat fiind că ele exprimă o funcție identică (de a ne pune în contact direct cu realitatea obiectivă) exercitată însă prin organe diferite.

Verbele „sentiendi" denumesc perceperea prin diferite simțuri, adică desemnează o aceeași funcție, exercitată însă prin organe diferite (care acționează totuși întotdeauna împreună și legat); datorită acestui fapt, semnificația unui verb, care denumește perceperea printr'un anumit simț, poate evolua, și verbul respectiv ajunge să însemneze, în unele limbi, perceperea printr'un alt simț.

* * *

In sfârșit, într'o altă ordine de idei, dar rămânând tot în cadrul exprimării datelor sensoriale, menționăm că limbajul (în special limbajul poetic) face uz de posibilitatea de a reda anumite percepții prin termeni caracteristici altor percepții, de ex.: *o voce dulce* (sau *caldă*), *o simfonie de culori*, *un miros acrișor* etc.; apoi, prin analogie, acești termeni sunt întrebuințați la reprezentarea unor stări afective, a unor idei etc. [1]: *am ascultat cuvinte dulci* (*vorbe amare*), *mi-a făcut o primire rece* etc.

Faptele discutate aici au o însemnătate care depășește preocupările disciplinei noastre; ele verifică, pe plan lingvistic, principiul interdependenței simțurilor (vezi și S. V. Kravkov, *Interacțiunea organelor de simț*, Moscova-Leningrad, 1948), arătând legăturile și influențele reciproce care există între ele și întărind teza generală a integrității organismului nostru, ale cărui părți sunt legate funcțional unele de altele.

B. CAZACU

---

[1] *Gustul*, bunăoară, denumește nu numai un simț, ci este și numele unei aptitudini de a aprecia ceea ce este frumos sau bun; de ex.: *N. n'are gust prost*; sau: *această bucată muzicală nu era pe gustul publicului.*

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Прослеживание значений присущих в различных языках глаголам, указывающим на восприятие ощущений при помощи определенного органа чувства, предоставило автору возможность сделать ряд выводов семантического характера.

Примеры из разных языков указывают на возможность определенных семантических переходов: либо от наименования ощущения, полученного посредством одного органа чувства, к ощущению характерному для другого органа чувства; либо сокращение общего понятия „ознакомления (с чем-нибудь) при помощи органов чувств" к более узкому понятию „ознакомления (с чем-нибудь) при помощи определенного органа чувства" (и наоборот, от частного к общему).

Эти семантические процессы можно легко объяснить, во-первых, тем, что объективная действительность отражается в нашем сознании посредством всех органов чувств, а, во-вторых, также взаимоотношением, существующим между нашими органами чувств, действующими всегда в тесной связи между собой. Другим элементом, заслуживающим внимание, является факт, что само понятие „ознакомления (с чем-нибудь) при помощи органов чувств" содержит в себе более узкие понятия „слуха", „обоняния", „вкуса" и т. д., имеющие — если можно так выразиться — определенный общий знаменатель, ибо все они указывают в основном на одну и туже функцию, состоящую в установлении связи между человеком и окружающей его средой посредством различных органов чувств.

Вопросы, рассмотренные в данной статье, выходят за пределы нашей дисциплины. Данные из области языкознания освещают принцип взаимоотношения чувств и подтверждают, таким образом общее положение о том, что организм является единным целым, составные части которого связаны функционально между собой.

RÉSUMÉ

L'auteur se propose d'étudier, dans différentes langues, les significations des verbes qui indiquent la perception par le moyen d'un certain sens.

Les exemples cités illustrent la possibilité de certaines transformations sémantiques: à savoir, soit le fait qu'un verbe qui désigne la perception par un certain sens arrive à dénommer la perception par un autre sens; soit la restriction du sens général de „recevoir quelque impression par le moyen des sens", d'où une signification plus spéciale de „recevoir quelque impression par le moyen d'un certain sens" (le cas contraire — du particulier au général — est également possible).

Ces transformations sémantiques s'expliquent facilement si l'on tient compte: du fait que la réalité objective se reflète par tous les sens dans notre conscience; ensuite, parce qu'il existe une interdépendance des organes sensoriels, qui agissent tous ensemble. Un autre facteur que l'on ne saurait ignorer c'est que la notion même du verbe *sentir* „recevoir quelque impression par le moyen des sens", contient en soi les notions de „ouïr", „flairer", „voir" etc.; par contre, ces notions ont un élément commun: elles expriment la même f o n c t i o n, (qui consiste à nous mettre en relation directe avec la réalité) réalisée par des organes différents.

Ces faits ont un intérêt qui dépasse les préoccupations de notre discipline: les donnés de la linguistique vérifient le principe de l'interdépendance des sens et démontrent ainsi leurs relations et leurs influences réciproques. En même temps, ces faits viennent à l'appui de la thèse générale de l'intégrité de notre organisme, dont les parties se rattachent, par leurs fonctions, les unes aux autres.

NOTE

PREZENTUL VERBULUI LAT. *FERO*

fers, *fert*, *fertis*, *ferre* sunt forme atematice, sau sincopate ? La prima vedere nimic nu se opune să admitem prima ipoteză, mai ales dacă ne amintim de seriile:

es, *est*, *estis*, (imper.) *es*, *esse* dela *sum*
ēs, *ēst*, *ēstis*, *esse* dela *edō*
(uis), *uolt*, *uoltis*, *uel*, *uelle*.

Ea a și fost adoptată de A. Ernout, *Morphologie* [2], pag. 289, și de Meillet-Vendryes, *Gramm. comp.* [2], pag. 260 (vezi și Cousin, *Evolution et structure de la langue latine*, Paris, 1946, pag. 21, n.). Părerea contrarie a fost totuși preferată de Sommer, *Hdb.*, p. 542 și de M. Leumann, *Lat. Gr.*, p. 310. Meillet însuși fusese mai puțin categoric în trecut, când afirma *(M.S.L.*, XVII, pag. 197 și urm.) că *fers* etc. pot fi și forme sincopate. Cu privire la imperativ în special, Solmsen, *Stud.*, pag. 186, socotea că *fer* e o formă primitivă, căci în cazul imperativelor sincopate, ca *dic*, textele vechi păstrează urme ale formelor primitive (*dice* etc.), ceea ce nu e cazul pentru *fer*. La aceasta, Skutsch, *B.B.*, XXI, pag. 87, n. 1, răspunde că sincopa este mult mai generală după *r* decât după celelalte consoane, deci *fer* provine din **fere*, cu toate că acesta nu e atestat. Să notăm totuși că diferența între *ferō* pe de o parte și *dīcō*, *dūcō*, *faciō* de alta este de fapt mult mai adâncă, și aceasta apare dacă luăm în considerație, așa cum se cuvine, și pluralul.

Sommer, care acordă cea mai mare atenție acestei probleme, prezintă două argumente (loc. cit.) : existența formei marucine *feret*, pro babil nesincopată, și lipsa unui optativ **ferim*, paralel cu *sim*, *edim*, *uelim*. Acest argument din urmă a fost adoptat și de Meillet, ce e drept într'o formă nu prea explicită.

Primul argument ar fi doveditor numai dacă s'ar putea demonstra că forma marucină este primitivă, adică nu a fost refăcută după modelul verbelor « regulate », cum s'a întâmplat cu formele latine tardive *feris*, *ferit* (Sommer, *Hdb.*, pag. 543, Ernout, loc. cit.), reprezentate și în limbile romanice, cel puțin în compuși. Tendința generală este de a uniformiza paradigmele, și vedem prin rezultatele romanice (*B.S.L.*, XL, 119, pag. 135) că această tendință s'a impus și aici. Trebue deci să presupunem că lat. *fers* (chiar dacă *-s* a fost reintrodus după ce se asimilase cu *r* precedent) etc., umbr. *fertu* reprezintă formele primitive, pe când marruc. *feret* este rezultatul unei inovații.

Al doilea argument îmi pare tot atât de lipsit de valoare. Ideea că un verb latin care a păstrat forme atematice la indicativ e obligat să păstreze și la optativ este legată de presupunerea că formele verbale aveau între ele o coeziune strânsă, ceea ce cu siguranță că nu era cazul în antichitate, și nu este nici azi. Verbul *sum* are prezentul indicativului atematic în întregime, și limbile romanice au păstrat până astăzi forme « neregulate »; mai are atematice și imperativul și infinitivul, cum și optativul. *Volō*, dimpotrivă, nu are imperativ (*uel* nu mai era simțit ca atare), iar limbile romanice i-au uniformizat aproape în întregime flexiunea. Cât despre *edō*, acesta prezintă forme tematice alături de forme atematice, care încă dela sfârșitul republicii puteau fi socotite simple resturi, iar imperativ atematic nu ni s'a păstrat. Nu este deci nici un motiv să ne mirăm că singurele forme atematice care s'au păstrat dela *ferō* sunt prezentul indicativului, al imperativului, al infinitivului și imperfectul subjonctivului.

Meillet, loc. cit., arată că *eō* și-a pierdut optativul pentru că semnul acestui mod (*-i-*) era greu de întrebuințat pe lângă o temă terminată în *-i-*. Lucrul e foarte posibil. Dar trebue examinată problema în ansamblu: care sunt formele atematice care s'au păstrat la fiecare verb și de ce.

Cu cât mergem îndărăt pe scara timpului, cu atât găsim mai multe forme atematice la verbe. Compararea diverselor limbi ne arată că într'o fază mai veche limbile au avut un număr mare de verbe nu numai atematice, ci și supletive. Tendința generală care se manifestă în toate epocile este de a introduce o « ordine » în conjugare, de a elimina neregularitățile, printre care trebue să punem la socoteală atât formele atematice, cât și pe cele supletive.

Formele care rezistă cel mai mult timp acestei tendințe sunt cele care sunt întrebuințate mai des: fiind necontenit prezente în mintea vorbitorilor, ele nu pot fi uitate, ca să facă loc unor forme noi, analogice, iar dacă cineva, de exemplu un copil, le schimbă, este imediat luat în râs și convins să revină la formele tradiționale. Așa s'a întâmplat în latinește cu *sum*, *edō*, *uolō*, *ferō*, aproximativ singurele verbele care au păstrat desinențe consonantice legate direct de consoana finală a temei. Nu e nicio mirare dacă, printre aceste verbe, *sum* este cel mai rezistent la inovații, cum am amintit mai sus: este și cel mai des întrebuințat, la toate formele. Pe de altă parte, optativul s'a pierdut în latinește, iar rarele urme pe care le mai găsim aparțin acelor verbe care se întrebuințau cel mai mult la acest mod. Este cazul lui *sum*, *edō* (« aş mânca » se spune destul de des), *uolō*, *dō* (nu e o simplă întâmplare faptul că *duim* este ca și inexistent, pe când *duis* și mai ales *duit*, *duint* sunt foarte frecvente, mai cu seamă în expresii de tipul « să dea zeii »). Nimic nu dovedește că și *ferō* se întrebuința des la optativ, ba dimpotrivă. Lipsa unui optativ **ferim* nu dovedește deci absolut nimic cu privire la formele atematice ale indicativului. Iar dacă nu găsim nicăieri atestat un optativ atematic din această temă, aceasta nu dovedește că nu a existat, ci lipsa se poate explica prin faptul că la acest verb optativul a dispărut mai repede, în toate limbile, decât formele paralele dela alte verbe. Lipsa optativului la *eō* poate avea aceeași explicație. Dar dacă ocazia de a zice « aş vrea să port » era rară, în schimb Romanii ziceau adesea « poartă! », de aceea *ferō* își păstrează vechiul imperativ atematic, pe care nu-l păstrează nici *edō*, nici *uolō*.

Pentru a fi complet, trebue să adaug că văd un argument mai serios care ar pleda contra vechimii lui *fertis*, argument pe care Sommer nu-l invocă în sprijinul teoriei sale: se susține că prima persoană a pluralului în *-umus* s'a păstrat peste tot unde influența persoanei a doua n'a putut interveni ca s'o transforme în *-imus*, de aceea găsim formele *uolumus*, *quaesumus*, *possumus*, care nu au alături forme de persoana a doua **uolitis*, **quaesitis*, **possitis* (Sommer, *Hdb.*, p. 510 și urm.). Deci, dacă găsim prima persoană *ferimus*, asta ar dovedi că persoana a doua a fost cândva **feritis*. Dar această explicație a păstrării formelor în *-umus* n'a fost admisă de toată lumea și cele trei forme citate se mai pot explica și altfel (vezi Sommer, loc. cit.).

AL. GRAUR

RÉSUMÉ

On discute si les formes de *ferō* qui ne présentent pas de voyelle de liaison (*fers*, *fert*, *fertis*, *ferre*) sont athématiques ou syncopées. A l'appui de la seconde hypothèse on cite marruc. *feret* et l'absence en latin d'un optatif athématique **ferim*. Mais la tendance générale du latin est d'éliminer les formes irrégulières, donc il est bien plus probable que marruc. *feret* est une innovation, de même que lat. tardif *feris*, *ferit*. Quant a l'optatif de *ferō*, il ne s'est pas conservé, parce qu'on n'avait pas souvent l'occasion de l'employer.

NOTE SINTACTICE

1. Adverbe de loc cu sens temporal.

Vorbirea populară și cea familiară întrebuințează foarte des pe *aici* și diversele lui forme cu valoare temporală. De pildă: *până aici v'ați făcut de cap*, *de-aici înainte trebue să vă cumințiți*; *tocmai pe când părerea de rău îl ajunsese și mai rău decât până aici*... (Ispirescu).

Această valoare temporală ne întâmpină chiar la aspecte mai puțin răspândite ale lui *aici* și care, din această cauză, fac impresia că au sens strict local: *cuvântul din poveste de acilea încolo se gătește* (Ispirescu); *Enias... singur de aciia* [= de aici înainte] *au stăpânit* (Cantemir); *învinsă pre Turci și de aciia* [= după aceea] *se luă a-i goni* (P. Maior).

Apariția lui *aici* și, mai ales, a variantei *aci* cu sens temporal este cu deosebire frecventă în construcțiile alternative, unde are valoarea lui *când... când*: *aci plânge, aci râde, aci era la Socola, aci în Iași, aci la mănăstirea și în Târgul Neamțului profesor* (Creangă).

Unele forme ale acestui adverb local au avut sau mai au, în ipoteza că există și astăzi, funcțiuni exclusiv temporale. Este cazul lui *aciiași* și al variantelor lui fonetice dialectale *acieși*, *aciiși*, care însemnează «îndată, imediat, numai decât»: *Bobulețchi... s'au întors și au mers în târg și aciiași și Crețul în târg după dânsul* (Ureche); *veastea lui nu se putu ascunde, ce ieși aciiși pretutinderea* (Varlaam); *acieși se face ziuă, și tu nu mai stinchești cu brașoave de-ale tale* (Creangă).

De cele mai multe ori, *aici* și numeroasele lui aspecte au, pentru exprimarea sensului temporal, nevoie de diverse întregiri, menite să evite confuzii cu funcțiunea lor locală, care este originară și mult mai frecventă decât cea temporală. Din exemplele date se vede că aceste întregiri sunt prepozițiile *de* și *până*, fie singure, fie împreună cu adverbele *înainte*, *încolo* etc.

Anumite forme ale lui *aici* nu pot avea valoare temporală decât dacă sunt precedate de una din cele două prepoziții menționate, even-

tual și urmate de *înainte* sau *încolo*. *Dicț. Acad.* pune în această categorie pe *aciia*, *acii*, *acilea* și *aicea*, aspecte unele vechi, altele populare și care s'au întrebuințat ori se întrebuințează de preferință cu înțeles local.

In cazul lui *aici*, nevoia de a arăta și formal deosebirea dintre cele două funcțiuni ale lui este satisfăcută, atunci când apare în construcții alternative, prin folosirea, cu valoare temporală, a variantei *aci*, care se întâlnește chiar la Creangă (vezi mai sus). Mă exprim așa, fiindcă, după cum se știe, *aci* este simțit ca exclusiv muntenesc și literar. Totuși faptul că el diferă lămurit de *aici*, pe care Moldovenii nu-l întrebuințează decât cu sens local, îi determină pe aceștia să recurgă la el oridecâteori vor să-i dea funcțiune temporală. Caz interesant, căci ilustrează principiul dialectic al unității limbii și gândirii, al corespondenței dintre formă și conținut.

Prezența prepozițiilor *de* și *până* înaintea lui *aici* etc., atunci când aceste adverbe au valoare temporală, este interesantă și pentru alt motiv. Punctul de plecare al noilor funcțiuni sintactice îl constitue tocmai construcția prepozițională a lui *aici*. Vreau să spun că numai după ce s'a zis *de aici (încolo, înainte)* cu înțelesul « din acest moment (înainte) » și *până aici*, cu înțelesul « până în acest moment », au putut *aici* și diverseîe lui aspecte să fie întrebuințate ca sinonime ale lui *acum*. Numai cu aceste prepoziții, care indică respectiv un punct inițial și un punct final (în spațiu sau în timp), este posibilă identificarea sensului local cu cel temporal și, deci, întrebuințarea adverbelor de loc *aici* etc. cu funcțiunea unor adverbe de timp.

Faptul că această nouă funcțiune a lor este atestată încă din primele texte dovedește marea ei vechime. In acest sens pare a vorbi și situația din dialectul aromân, unde găsim pe *ațiia* « aci » în construcții ca *ațiia-ți părea că lo-acați*, *ațiia ți-ascăpa prit dzeadzite* « aci-ți părea că-l prinzi, aci-ți scăpa printre degete » [1].

Majoritatea variantelor fonetice și morfologice ale adverbului nostru, indiferent de valoarea lor sintactică, aparțin limbii vechi. Una singură *(acieși)* o găsește *Dicț. Acad.* la Creangă, ceea ce este cu atât mai curios, cu cât pe de o parte ea nu se mai întâlnește, probabil, aiurea (altfel nu văd de ce ar lipsi din *Dicț. Acad.*, care, se știe, mai degrabă

---

[1] Cf. și megl. *ați si dusi...*, *ați rupți... căti ună mçră și el...* « aci se duse..., aci le rupse... câte un măr și el », deși n'avem siguranța deplină că *ați* (accentuat pe *a*) este identic cu *aci* ca etimologie și, mai ales, ca funcțiune.

abundă, adesea de prisos, în citate), iar pe de altă parte marele prozator moldovean n'avea obiceiul să-şi culeagă materialul din texte vechi.

In acelaşi timp, constatăm că *aci*, fie local, fie temporal, îşi face foarte târziu apariţia în limba scrisă. *Dicţ. Acad.* nu cunoaşte niciun exemplu anterior veacului al XIX-lea. Aproape la fel se prezintă situaţia lui *aici*, care, sub această formă, curentă astăzi atât în limba scrisă, cât şi în cea vorbită a mai tuturor Românilor, se iveşte (cu o singură excepţie) tot deabia după 1800 [1].

Izvorul fenomenului sintactic de care ne ocupăm trebue căutat în vorbirea populară. Din discuţia de până aici rezultă atât direct, cât şi indirect, că el constitue o particularitate prin excelenţă a acestei vorbiri (cu prelungirea ei, care este aspectul numit, de obiceiu, cu termenul, cam vag, « familiar »). Lucrul poate fi verificat, prin proprie experienţă, de către oricine şi confirmat cu ajutorul citatelor din *Dicţ. Acad.*, care aparţin aproape toate literaturii vechi şi celei populare, adică, de fapt, vorbirii populare, căci limba veche nu se deosebea esenţial de cea populară. Puţinele excepţii mai degrabă întăresc regula, prin aceea că provin dela autori aş zice popularizanţi, cum sunt Gorjan, Delavrancea, C. Negruzzi, Kogălniceanu, ca să nu mai amintesc de Pann, Creangă şi Ispirescu.

Dar pentru originea populară a fenomenului pledează şi mai elocvent, fiindcă este cauza însăşi a situaţiei descrise mai sus pe baza citatelor din *Dicţ. Acad.*, faptul că întrebuinţarea unui adverb local cu înţeles temporal corespunde mentalităţii populare. « Locul », adică « spaţiul », este o noţiune mai concretă decât « timpul », întrucât se întemeiază pe elemente materiale, care lipsesc sau apar mult mai puţin clar în cazul « timpului ». Fixarea unui obiect în spaţiu se face cu aju-

---

[1] Deşi nu interesează direct discuţia noastră, faptul trebue explicat. El se datoreşte, cred, în cazul lui *aici*, evoluţiei fonetice, care a dus la slăbirea lui *-e* din varianta mai veche, originară, *aice* (cf. *atunci /atunce*, *timpuri / timpure*). Vorbirea populară şi cea familiară au preîntâmpinat oarecum efectul nedorit (reducerea cu o silabă a cuvântului) pe care trebuia să-l aibă desvoltarea fonetică nestingherită, recurgând la aşa zisul sufix adverbial *a* (*aicea*, ca la *atuncea*, *pretutindenea* etc.). Cât despre *aci*, el trebue să fi luat naştere din vechile *acii*, *aciiaşi* (*acieşi*), *acicea* şi din actualul *aciia*, care au fost analizate în *aci-* + finalele respective. De unde impresia că *aci* este literar, în comparaţie cu *aciia*, care caracterizează, într'adevăr, numai vorbirea populară şi familiară din unele regiuni ale ţării, şi că *aici* e mai literar decât *aicea*.

torul altor obiecte, deja existente în lumea și în natura înconjurătoare: « aici », « acolo », « aproape », « departe » ș. a. au drept punct de plecare fie omul, adică subiectul vorbitor, în fond, locul unde se găsește el la un moment dat, fie un obiect propriu zis, având o poziție de asemenea bine determinată, care servește drept mijloc de orientare pentru situarea în spațiu a altor obiecte. Mentalitatea maselor populare este mai concretă, mai realistă decât a păturilor așa zise culte, care, datorită educației formaliste și abstracte, ruptă de viața adevărată, tind, în mod logic, inevitabil, să folosească un limbaj corespunzător, adică abstract sau mai puțin concret decât al maselor de țărani și muncitori.

In sprijinul acestei explicații se pot aduce și alte argumente decât cele de până acum. Cel mai important este unul de ordin negativ, dacă pot spune așa, și anume absența fenomenului opus celui discutat aici. N'am întâlnit niciun adverb de timp cu valoare sintactică locală. In schimb, faptele asemănătoare cu *aici*=*acum* sunt destul de numeroase.

Mai întâi substantivul *loc* apare el însuși cu sensul de « timp, moment, prilej »: *prieteșugul nu-l ținu la loc de nevoie* (sec. XVII) « ... la vreme de nevoie [= de primejdie] »; *nu e loc de joc* « nu este vremea de a petrece » (din « Proverbele » lui Zanne). Cf. și *a da loc la interpretări greșite* (după frc. *donner lieu à...*) « a da prilej la... ».

Aici și variantele lui nu sunt singurele adverbe de loc care pot îndeplini funcțiune temporală. *Colea* și *colo* se întrebuințează cu sensul lui *atunci*, arată, deci, un moment mai îndepărtat decât *aici*, fiindcă și ca adverbe locale ele ne trimet la un punct mai îndepărtat: *colea, când arde soarele mai tare, dete de o fântână* (Reteganul); *vai de mine, cât dor duc, colea, seara când mă culc* (Iarník-Bârseanu); *ici* (*și*) *colo* « din când în când »; *când colo* « în momentul acela, deodată, pe neașteptate »: *și, când colo, vede și el ce nu se mai văzuse și nu se mai auzise...* (Creangă). La fel *acolo* (în limba veche, destul de rar): *unde se cădea să-i paie bine, el acolo răpști și-i păru rău* (Varlaam) « ...el atunci cârti, și-i păru rău » [1]; *încolo* « mai târziu, după aceea »: *poate mai încolo să ai nevoie de unul ca mine* (Creangă); *nu-i nădejde de ploaie până mai încolo* (I. Negruzzi); *pot să'ntâmpin patrioții ce-au venit de-atunci încolo* (Eminescu) [2]; *aproape: era aproape de Crăciun, când s'a întâmplat asta*; *departe : iarna-i ici, vara-i departe*; *nu mai departe decât ieri* etc.

[1] Chiar *unde* are, în acest citat, valoare temporală (vezi mai departe).

[2] Tot așa *încolea*=*încolo* : *dela iarnă încolea, mai iubească cine-a vrea* (Iarník-Bârseanu).

Chiar adverbul relativ *unde* se conformează tendinței descrise aici, întrucât înlocuește adesea pe *când*. Ex.: *Constantin Vodă Duca se umplu de mare bucurie, unde auzi această veste* (Neculce); *rabdă ea ce rabdă, și unde se pornește pe-un plâns, de ți se rupea inima*; *și unde nu ne trezim într'o bună dimineață plini ciucur de râie căprească* (Creangă).

Aș putea adăuga un fapt, identic, în fond, cu cele de până acum, căci izvorăște din aceeași mentalitate realistă și concretă a maselor populare. Este vorba de întrebuințarea lui *(a)colo* în locul pronumelui personal. Se pare că acest uz se reduce la formula exclamativă *(i-)auzi colo!*, care exprimă, adesea ironic, mirarea, surprinderea, uimirea ș. a. Deși foarte frecventă în vorbirea autentic populară, *Dicț. Acad.* o înregistrează fără citate, ceea ce ar dovedi, până la proba contrară, că ea n'a pătruns de loc în limba scrisă. *(I-)auzi colo!* însemnează «auzi ce spune el, ascultă la vorbele lui, ascultă-l pe el» [1].

Cu *asculta*, sinonimul aproximativ al lui *auzi*, apare *aici* în formula *ascultă aici!*, unde adverbul stă, ca sens, la fel cu *colo* de mai sus, în locul unui pronume personal (de persoana I-a singular), căci însemnează «ascultă la mine, ascultă-mă pe mine». Cred însă, bazat pe observarea limbii vorbite, că această formulă este importată, adică imitată după frc. *écoutez ici!*, fiindcă vorbirea populară n'o cunoaște.

Nevoia de a «concretiza» expresia este satisfăcută, în cazul substantivului și al pronumelui, prin întrebuințarea unei construcții prepoziționale în locul obiectului direct sau indirect. Ex.: *foicică mărăcine, ascultați, boieri, la mine*; *a împărți jucării la copii*; *a da apă la cai* etc. Formula ultimă este foarte frecventă, poate chiar singura, în vorbirea populară, unde s'a substituit dativului, care, din cauza legăturii «directe» (prin simpla modificare a finalei substantivului) cu verbul, este simțită ca mai puțin expresiv decât construcția prepozițională.

Deși, poate, de prisos, trebue să arăt, spre a încheia, că fenomenul studiat în această notă nu-i specific românesc, ci se întâlnește în tot felul de limbi indoeuropene [2]. Lucrul n'are nimic surprinzător. Men-

---

[1] Acesta este sensul strict, dacă pornim dela aspectul morfologic al construcției. De fapt însă persoana a II-a este aici echivalentul persoanei I-a, după cum *colo* se referă nu la persoana a III-a, absentă, ci la partenerul celui care-și exprimă surprinderea.

[2] Iată câteva exemple latinești, comunicate de Tov. Al. Graur: *hic* «aici» însemnează și «acum, atunci»; *ubi* «unde» și «când, atunci»; complementul de timp poate fi exprimat prin cazul locativ.

talitatea populară, pe care am invocat-o drept cauză, este aceeași pretutindeni în stadii de evoluție social-economică identice sau asemănătoare.

2. *basam (basăma) (că).*

Această formulă explicativă, pe care dicționarele limbii noastre n'o înregistrează, am întâlnit-o de două ori în texte populare. Iată citatele: *Aninișu* [1] *să chiamă așa, basam că iera anini* (*Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de Români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia, vol. I, București 1906, p. 21, bucata XIX, din satul Radoși, reg. Gorj); *cini s'o dusu, n'o mai venitu, basăma-i un mare bine : cini să duce, nu mai γine* (*Grai și Suflet* VI, p. 214, bucata CIII, din satul Jina, reg. Sibiu).

Autorii primei colecții se mulțumesc să arate că *basam* este un aspect modificat al lui *bag samă*, fără să spună ce însemnează, de unde ar rezulta că are același sens ca *(eu) bag seamă* [2] « mi se pare ». Ceilalți explică pe *basăma* la fel (< *bag sama*), dându-i însă totodată înțelesul (« pe semne »), cu ajutorul formulei, care va fi circulând mult în vorbirea din partea locului, *basăma așe-i* « pe semne, probabil așa-i » [3].

Este evident că avem a face cu o construcție sintactică, devenită, din cauza desei întrebuințări, în primul caz conjuncție, în al doilea adverb.

Caracterul de conjuncție al lui *basam* rezultă lămurit din funcțiunea lui sintactică, întărită formal cu ajutorul lui *că*. De aceea sensul lui *basam că* mi se pare perfect identic cu al lui *fiindcă* : « Aninișu se chiamă așa, fiindcă erau (acolo) anini ». Există o ușoară deosebire, de natură pur subiectivă, între *basam că* și *fiindcă* sau, poate, mai mult ni se pare că există, datorită « etimologiei », pe care o facem fără să vrem, analizând formula în părțile ei alcătuitoare: *bag seama că* exprimă sau poate exprima o îndoială, care, în cazul lui *fiindcă*, lipsește cu totul.

Basăma din al doilea text este adverb, la fel cu echivalentele lui lexicale (« pe semne; probabil ») date la glosar. Tot legătura sintactică, arătată formal prin prezența copulei *i* între numele predicativ *un mare bine* și *basăma* și prin absența lui *că* (eventual a unei alte conjuncții, care

---

[1] Nume de loc.

[2] Prezența apostrofului după *bag*, atât în nota dela p. 21, cât și la glosar, ar putea fi interpretată în sensul că verbul stă la pers. III *(bagă samă)*, ceea ce autorii, în ciuda aparențelor, n'au vrut, fiindcă nu puteau să spună.

[3] Cf. și *baisam* idem, într'o construcție ca *el, baisam, ar fi venit cu boii acasă* (comunicat, din raionul Alba, de B. Cazacu).

ar introduce, la fel cu *că*, o propoziție subordonată obiectivă), dovedește că această expresie are valoarea unui adverb. Sensul lui ***basăma*** este cel dat de culegătorii textului în discuție, și fraza întreagă trebue «tradusă» așa: «cine s'a dus n'a mai venit; este, pe semne [probabil], un mare bine: cine se duce nu mai vine» [1].

Punctul de plecare al acestei formule sintactice este locuțiunea verbală *bag seamă* (*bag seama*) «mi se pare, cred, presupun», pentru care găsim în *Dicț. Acad.*, s. v. *băga*, numeroase citate. Iată câteva: *cum bag seamă, i-a fost teamă Junonei...* (Ispirescu); *bag-seamă, căpitanul și-a isprăvit repertoriul* (Vlahuță); *dar, bag sama,... așa are să se întâmple* (Mera). In niciunul din citatele date acolo nu apare *bag seamă* urmat de *că*, și, cu excepția, mai mult aparentă, a primului din cele reproduse aici [2], toate cunosc numai valoarea lui adverbială. Aceasta nu probează însă că nu va fi existat și locuțiunea conjuncțională *bag seama că*, pe care o întâlnim în textul din Gorj reprodus mai sus și care mie mi se pare a fi, logic vorbind, chiar anterioară celei adverbiale.

Interesul lingvistic al formulei acesteia constă în faptul că ne arată cum o propoziție poate deveni o simplă unealtă gramaticală (conjuncție) sau un adverb. Deasa întrebuințare face să se piardă treptat conștiința existenței separate a elementelor ei alcătuitoare, ca cuvinte oarecum de sine stătătoate, fiecare cu un înțeles al lui (pur lexical), deosebit de înțelesul sintactic pe care-l are în legătură cu celelalte cuvinte ale construcției. Ne găsim în fața unui fenomen de aglutinație care are loc sub ochii noștri și ne ajută astfel să înțelegem cum s'au produs în desvoltarea multimilenară a limbajului sonor atâtea alte procese similare. Aglutinația, procedeu sintetic, se opune analizei, de care s'a folosit omul în momentul când a început să formeze noțiuni și să descompună cuvântul-frază inițial, unitate lingvistică difuză, amorfă, în elementele-i alcătuitoare, așa cum le cunoaștem în fraza propriu zisă a limbilor evoluate. Procedee opuse, care tocmai prin opoziția, adică prin contradicția dintre ele, formează, în procesul de desvoltare a vorbirii, o unitate dialectică.

---

[1] Altfel spus: toți cei care s'au dus acolo (=în pământ), adică au murit, nu s'au mai întors; asta înseamnă că acolo-i foarte bine, dacă cine se duce nu mai vine înapoi.

[2] *Cum bag seamă* este o propoziție modală, așa dar, sintactic vorbind, perfect sinonimă cu un adverb de mod (=pe semne, probabil).

Limba noastră cunoaşte şi alte cazuri similare. Dacă lăsăm la o parte pe *fiindcă* (<*fiind*+*că*) [1], din cauza situaţiei lui cam speciale, avem, în primul rând, pe *parcă* <(*îmi*) *pare că*, (*mi se*) *pare că* (poate şi din *par*, pers. III plural + *că*; cf. *chiar atunci când oamenii par că sunt cinstiţi*...), devenit adverb (nu conjuncţie, cum ne-am fi aşteptat, dată fiind prezenţa lui *că* după verb) [2], apoi pe *pasămite* <*pasă* (pers. II sg. imperativ dela *a păsa* « a merge »)+*mi*+*te* (cu varianta, mai interesantă pentru discuţia noastră, *pască* : *pască, doamne, se făcea tot un lac*...; Tiktin, s. v. *păsa* [2]), pe *cică* < (*se*) *zice că* (cu aceeaşi observaţie ca la *parcă*) şi pe mold. pop. *mătincă* <*mă tem că* « mi se pare că » (*I-acasă cutare?* — *Mătinc'o plecat*; *Când s'o 'ntâmplat asta?* — *Mătincă acu o săptămână*) [3].

Cred că în acelaşi mod trebue explicat *poate*, cu valoare adverbială, căruia îi corespunde, în limba veche, *poate fi* (*că*) (*poate hi că la praznicul culesului viilor s'au fost cântând acest psalom ; numai poate fi n'au vrut să-i mai lase să se verse atâta sânge*), iar în cea actuală, *poate că*, cu exact acelaşi sens (cf. *poate l-am văzut* sau *l-am văzut, poate*, alături de *poate că l-am văzut*) [4].

---

[1] Aceasta este forma literară, menţinută aş zice cu voinţă, graţie etimologismului, care ne stăpâneşte puternic. Vorbirea populară a redus-o la *fincă* (dialectal *hincă*), nu din cauze fonetice, adică formale, ci ca urmare inevitabilă a procesului sintactic, de aglutinare, până la ultima limită, care face să nu se mai simtă în partea primă a acestei conjuncţii participiul prezent al lui *a fi*, ci o silabă oarecare, fără nicio semnificaţie proprie. Aşa se explică şi modificarea funcţiunii ei sintactice. In graiurile moldoveneşti, *hincă* este o conjuncţie concesivă, nu cauzală: unui vizitator care se grăbeşte să plece i se spune *hinc'ai vinit, mai stai oleacă* (=tot ai venit, ai bătut drumul etc., deci, mai stai).

[2] Cf. calabr. *parca*, *páreca* « (se) pare că », rezultat în acelaşi mod ca rom. *parcă* din persoana a III-a sing. a verbului *parere* « a părea » şi conjuncţia *che* « că » (G. Rohlfs, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie* I, 2, p. 123). O formaţie paralelă cu aceasta este *pénsuca* « poate » <*penso che* « gândesc (=cred) că » (*ibid.*, p. 131). Şi lui *poate* (*că*) al nostru îi corespunde o formulă calabreză similară: *péssichi* « poate » <*può essere che*=v. rom. *poate fi că*. Pentru acesta din urmă, să se compare şi frc. *peut-être*=rom. *poate fi*.

[3] De adăugat *las'că* (=*lasă*, imperativul lui *lăsa*,+*că*) dintr'o frază ca *las'că nu se pricepe, dar e şi leneş*, unde aglutinarea celor două elemente nu-i definitivă, deşi, în ce priveşte funcţiunea sintactică, situaţia se prezintă întocmai ca la celelalte formule: *las'că* şi-a pierdut înţelesul iniţial (« să lăsăm afară din discuţie faptul că, să facem abstracţie că »), pentru a deveni un simplu adverb de mod.

[4] Să se compare « sinonimul » arom. *vah'* <*va hi* « va fi, o fi », adică « poate » (comunicat de Tov. B. Cazacu).

Cuvintele puse în fruntea acestei note, deși identice atât ca însemnare, cât și ca origine, diferă unul de altul în ce privește aspectul lor pur formal: *basam* alături de *basăma*. Primul n'are nevoie de nicio lămurire, fiind perfect clar: *bag samă*, accentuat puternic pe *samă*, elementul cel mai important al sintagmei din punct de vedere semantic, a devenit *basám* așa zicând regulat, prin pierderea lui *g* (de fapt, asimilarea lui la *s* următor, după ce mai întâi s'a prefăcut, tot prin asimilație, în *c*: cf. lat. *laxare* > rom. *lăsare*) și a lui *ă* (acesta, ca finală total neaccentuată și lipsită de orice semnificație morfologică, nu s'a putut menține multă vreme).

Basăma, în schimb, prezintă dificultăți din cauza lui *ă*, care presupune o accentuare pe prima silabă (*básăma*) și nu se poate explica decât admițând că accentul formulei inițiale *bag samă* a stat dela început (ori a trecut mai târziu) pe verb. Aceasta însemnează că subiectele vorbitoare au simțit verbul ca un element mai important decât substantivul, ceea ce, din punct de vedere strict gramatical, este normal (*samă* îndeplinește funcțiunea de obiect direct pe lângă *bag*, este, așa dar, o parte secundară a propoziției *bag samă*). Cât despre *a* final, trebue să pornim dela forma articulată a substantivului (*bag sama*), lucru iarăși natural, din moment ce, în alte formule sintactice care conțin pe *seamă*, acest cuvânt apare cu (sau și cu) articol: *a-și da seama*, *a ține seama* (ultima sună obișnuit și « corect » *a ține seamă*). De altfel o parte din citatele *Dicț. Acad.* pentru *bag seamă* prezintă forma articulată a substantivului.

3. Pasiv românesc cu *a veni*.

Vorbirea populară și familiară din unele regiuni ale țării cunoaște un fel de construcție pasivă cu *a veni* ca verb auxiliar. Personal am auzit foarte des la Buzău fraze ca acestea: *cratița în care se coace cozonacul vine unsă cu unt sau cu grăsime, ca să nu se lipească de ea cozonacul*; *partea asta a feței de masă vine festonată*; *firul vine bătut la margine*; *grinda aceea vine așezată aici* etc. În timpul unei călătorii cu trenul, tot prin Muntenia, un tovarăș de drum spunea (vorbind de becurile lămpii electrice a compartimentului): *celălalt bec vine slăbit* (adică arde mai slab, ca să nu fie prea multă lumină).

Nu se poate afirma, și de aceea nu afirm nici eu, că în exemplele date avem formă pasivă în sens strict. Dar este clar că *vine unsă*, *vine festonată* etc. însemnează același lucru ca *se unge*, *se festonează* etc.

(formă reflexivă cu funcțiune pasivă), de care, în ce privește înțelesul, nu diferă absolut deloc.

Nu știu cât de răspândită este, geografic vorbind, această construcție verbală, pe care eu o simt ca perfect normală, probabil pentrucă am auzit-o mereu în vorbirea dela Buzău (poate și de aiurea, judecând după faptul că-mi « sună » foarte familiar, chiar dacă eu n'o întrebuințez niciodată) [1].

In scris nu-mi amintesc s'o fi întâlnit vreodată, ceea ce nu înseamnă că ea nu va fi existând măcar în dialogurile nuvelelor și romanelor cu oameni și evenimente din regiunile a căror limbă vorbită o cunoaște ca un fapt curent. Apariția ei în Gramatica lui Ienache Văcărescu (1787), deși foarte interesantă, are altă semnificație și altă explicație. Se știe că autorul acestei lucrări s'a servit de modele italienești, cum dovedește, între altele, o parte din terminologia propriu zis gramaticală. Iată un pasaj care privește direct discuția noastră: *construțione sau alcătuire care dă Greci vine numită sintaxis* (vezi *Arhiva* XLIII, p. 8).

Acest *vine numită*, cu sensul de *este numită*, reprezintă o « traducere » a formulei italienești corespunzătoare *viene chiamata*, care este identică, în ce privește înțelesul, cu *è chiamata* (sau *si chiama*), căci are funcțiune pasivă pură. Construcția românească, așa cum apare la Văcărescu, diferă de cele amintite mai sus în așa măsură, încât mie mi se pare « străină », adică neconformă cu sistemul limbii noastre, și aceasta tocmai pentru motivul că formulele *vine unsă* etc. sunt numai pe cale de a căpăta valoare strict pasivă, fără a o fi căpătat definitiv. In orice caz, la acestea din urmă nu poate fi vorba de influență italiană sau de alt fel. Ele s'au născut în interiorul limbii noastre, pornindu-se dela construcții în care *a veni* are valoarea unui verb semi-auxiliar, eventual a unei simple copule. Astfel *apa vine mare* însemnează « apa se face mare »: predicatul acestei propoziții este *mare*, iar *vine* servește mai mult ca element de legătură sintactică între subiect (*apa*) și predicatul nominal (*mare*). Tot așa în *valurile veneau amenințătoare*, unde situația mi se pare și mai clară, întrucât *amenințătoare* are, grație temei (*amenința*), un sens verbal (de acțiune propriu zisă) foarte precis, ceea ce slăbește și mai mult caracterul de verb propriu zis (adică predicativ) al lui *veneau*.

---

[1] Tov. N. I. Barbu mă informează că astfel de construcții circulă frecvent și în limba populară din Oltenia (reg. Vâlcea).

Procesul sintactic aici în discuție este ajutat, cred, și de faptul că *a veni* seamănă nu numai formal, ci și semantic, cu *a deveni*, care, obișnuit, este un verb semi-auxiliar și adesea chiar o simplă copulă. Cf. de exemplu *biblioteca... deveni frecventată* (I. I. Mironescu, *Viața Romînească* 1936, Nr. 4-5, p. 72); *N. a devenit membru de partid* etc. Această asemănare duce, cum știm, în vorbirea familiară și populară, la o confuzie a celor două verbe. Așa se explică, între altele, formula, frecventă în limbajul eroilor lui Caragiale, *cum (*sau *așa) devine cazul*, care este echivalentul formulei « corecte » *cum (*sau *așa) vine cazul.*

IORGU IORDAN

NOTE DE LEXICOLOGIE ROMÂNĂ

dr. **bărăni**

DA (s.v.) explică verbul *a bărăni* prin „a stărui cu tot dinadinsul, a sta de capul cuiva, cerându-i mereu ceva, a nu-l slăbi pe cineva cu gura"; „a tinde, a năzui, a aspira (la, spre...)", arătând că etimologia cuvântului e necunoscută.

Cuvântul e menționat în *Lexiconul dela Buda* (1825), cu înțelesul de „aliquid inhio, avide adpeto, alicui rei avide studeo" (= „a dori cu înfocare ceva, a tinde cu tot sufletul către ceva"), fiind derivat, în mod fantezist, din it. *barônare* [1].

Cihac, *Dict. d'étym. daco-rom.*, II, s. v. (p. 479), traduce pe *a bărăni* prin „a aștepta, a dori ceva" (ceea ce nu epuizează într'un mod satisfăcător înțelesul cuvântului) și îl pune printre cuvintele de origine maghiară, legându-l de magh. *várni*, *várakozni* „a aștepta, a spera, a dori ceva", *várás*, *várat* „așteptare", *váratni* „a face să aștepte"; după Cihac, formele maghiare ar fi derivate din germ. *warten* „a aștepta".

B. P. Hasdeu (*op. cit.*, t. III, s. v.) a crezut că acest cuvânt reprezintă o rămășiță din vechea terminologie militară a Românilor. După părerea sa, pentru a explica pe *a bărăni*, trebue să plecăm dela polon. *baran* „berbec" și „unealtă de războiu". „Ca termen ostășesc, polonul *baran* cată să fi pătruns în secolul XIV la Moldoveni, de unde a dispărut apoi când acea unealtă încetase de a mai fi întrebuințată, dar a dispărut lăsând Românilor în graiu verbul *bărănesc*, literalmente: a se repezi furios cu *băranul* pentru a atinge sau a isbi ceva" (*op. cit.*, col. 3245). Un argument în favoarea explicației sale, găsește Hasdeu în paralela pe care o oferă forma latină *arietare* „a se isbi, a se repezi împotriva", din *aries* „berbec".

---

[1] „*Baronare*... pare a fi în Lexiconul Budan o simplă greșală de tipar în loc de *bramare*", Hasdeu, *Etymologicum Magnum*, III, col. 3245 (s. v. *bărăni*).

Tiktin, *Rumän.-deutsches Wörterb.*, Candrea, *Dicțion. enciclop.* și L. Șăineanu, *Dicț. univ.*, s. v. nu admit etimologiile anterioare, socotind, la fel cu *DA*, etimologia cuvântului ca necunoscută.

DA precizează că *a bărăni* este întrebuințat în Moldova și Transilvania. Faptul că *Lexiconul dela Buda* înregistrează cuvântul confirmă întrebuințarea lui în Transilvania; cât despre răspândirea cuvântului în Moldova, *DA* dă exemplele următoare: *Poate tu îi b ă r ă n i atunci să-mi iei sufletul din mine, ori nu mai știu eu ce dracul ți-a veni în cap să ceri?* I. Creangă, *Povești*, Iași 1890, p. 151; [Soacra] *nu-i zicea nimic nurorii de-a-dreptul, ci tot mai pe departe, b ă r ă n e a hojma: „Că nime nu face nimic...“*, *Contemporanul*, V, I, p. 103.

Am întâlnit verbul *a bărani*, cu același înțeles ca în citatele de mai sus („a stărui cu tot dinadinsul“), și la Al. Vasiliu, *Povești și legende*, București, 1928: *Negustoriu o întrat în camară la femeie și b ă r ă n e à de tăt ca să-i fie soție* (p. 203); *Pietrariu* [= nume propriu] *și cu tovarășii săi b ă r ă n i a u de tot către ispravnic, ca să-l lese în gros să-și facă osânda* (p. 241).

Pentru înțelesul de „a tinde, a năzui, a aspira (la, spre...)“, dicționarele dau un singur citat, din Conachi: *Patimile-ți măsoară, omule, și le slăbește, Dacă cătră fericire inima ta b ă r ă n e ș t e.*

Spre a găsi etimologia lui *a bărăni*, cred că putem merge pe drumul indicat de Hasdeu, în sensul că avem de-a-face cu un derivat dela *baran* „berbece“. Prin amănuntele și argumentele aduse, explicația noastră se deosebește însă, așa cum se va vedea mai jos, de aceea propusă de Hasdeu.

Termenul *baran*[1] „berbece“ e atestat la Al. Vitencu, *Vechi documente moldovenești*, Cernăuți, 1925, p. 18: *Să trimiți D-ta niște b ă r a n i și să-i plinească paguba.*

Șt. Pașca, *DR*, IV[2] (1927), p. 1027, crede, cu privire la *barani* din citatul de mai sus, că „pare a fi cuvântul magh. *bárány* „miel“; de fapt nimic nu ne oprește să vedem, în termenul respectiv, un împrumut slav: cf. rus. баран, ucr. баран „berbece“ etc. *Baran* este întrebuințat

---

[1] *Baran* apare, la plural, în documentele noastre, și cu alt înțeles decât de „berbece“, anume acela de „un anumit corp de oaste (în secolul al XVIII-lea)“. Dicționarele nu menționează cuvântul, deși el e atestat de câteva ori în documentele noastre: (starostele de Cernăuți) *să dea b ă r a n i la vameșii de Cernăuți, să fiia de paza vadurilor în trecătoarea boilor* (Moldova, 1741), Iorga, *Studii și doc.*, t. VI, p. 360; *Vasile căpitan de Bărani* (Moldova, 1751), Iorga, *op. cit.*, t. V, p. 145. Etimologia acestui cuvânt nu ne este cunoscută.

și astăzi încă în Moldova de nord și de est, cf. G. Weigand, *Die Dialekte der Bukow. u. Bessarab.*, Leipzig, 1904, p. 94: *barán* ,,Widder'' [= berbec]; Weigand, crede, la fel ca și Pașca, că termenul e de origine maghiară.

De asemenea, acest cuvânt s'a păstrat în antroponimie (și în toponimie): *Și au hotărît acea moșie în trei locuri, după obicei, pă lângă Dunărea, și din drumul cel vechi, din piiatră lui B ă r a n*, Iorga, *op. cit.* VII, p. 3 [1].

Pentru a confirma evoluția semantică a lui *bărăni* „a stărui cu tot dinadinsul" < *baran* „berbece" vom cita o paralelă din cehă.

In ceha literară *beran* „berbece" are și înțelesul de „om înverșunat, îndărătnic"; acest termen servește de asemenea pentru a numi pe „protestant", pe „ereticul perseverent și încăpățânat în erezia sa", „le frère bohémien", iar *beraniti* însemnează și „a se încăpățâna în a face ceva". Mai concludente sunt unele forme dialectale: *baraňat'* „a insista, a stărui[2]": *Ešče na mňa baraňał, abych mu dál štrvrt'ák goralky* „el a stăruit pe lângă mine, să-i dau un sfert de rachiu", Fr. Bartoš, *Dialektický slovník moravský*, Praga, 1906, p. 12, s. v.

Termenul românesc *a bărăni* a putut să însemneze la început „a se încăpățâna, a fi încăpățânat" (berbecele, la fel ca și țapul e socotit drept simbol al încăpățânării); apoi cuvântul a dobândit înțelesul de „a stărui", pentru a ajunge la acela de „a tinde, a năzui, a aspira": când cineva „insistă" să obțină ceva, „aspiră" să-l obțină.

Ca formație, *a bărăni* este un verb denominativ derivat dela *baran* „berbece" (compară *a se bolovăni* „a se îngrămădi unul peste altul ca bolovanii'', derivat din *bolovan*; nu ni se pare lipsit de interes de a aminti aici și forma *a berbeci* ,,a lovi, a izbi'', un derivat cu înțeles figurat din *berbece* ,,partea bărbătească a oii'' și ,,mașină de războiu'': *Și când l-a berbecit în frunte cu pumnul, l-a dărâmat pe spate*, M. Sadoveanu, *Mitrea Cocor*, ed. a II-a, București, 1950, p. 25).

---

[1] Să se compare de asemenea derivatul *baranță*, plantă numită și ,,otrățel'' (Onosma arenarium), pentru care Tiktin, *Rumän.-deutsch. Wörterb.* (Nachtrag zum I. Theil), p. 487, s. v., trimite la rus. *barannyj jazyk*, literal. ,,limbă de miel''; vezi și *DA*, unde se presupune că *baranță* < *boranță* sub influența numirii rusești *barannyj jazyk*.

[2] Slavistul ceh V. Machek ne confirmă etimologia lui *baráňat'* < *baran* ,,belier, être obstiné, têtu, opiniâtre". *Baráňat'* nu e decât iterativul regulat al lui *baranit'*, verb denominativ.

dr. **lișnie**

Acest cuvânt, neatestat de dicționarele noastre, însemnează „(în mod) personal".

Termenul apare într'un act de vânzare, dela începutul secolului al XVII-lea, din sudul Moldovei: *Popăscul snă Vas[i]lie Popăscu... au văndut partea sa de ocinî den sat din Urechește... Cozmei de Copăcește, șe au dat Cozma 17 tal. bani buni l i ș n i e, de naentea celor ce mai sus scrie...* (N. Iorga, *Studii și doc.*, V, partea I, p. 7).

E vorba, fără îndoială, de un împrumut din slavă; cf. v. sl. **личьнъ** ,,προσωπικός", ,,personalis", Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, p. 341, rus. личный „personal" ucr. личний „personal". Pentru tratamentul fonetic al cuvântului (rom. *ș*, față de slav. *č*), cf. rom. *obișnui*, dintr'un mai vechiu *obicinui*), rom. *crâșmă:* v. sl. **кръчьма**, bulg. *кръ̌сма*.

dr. **obrăzalnic**

Obrăzalnic apare într'un document din Moldova, dela începutul secolului al XIX-lea (1828): *Și însuș acăstă îndesătură dă dovadă a o b r ă z a l n i c u l u i lor interes* (N. Iorga, *Studii și doc.*, V, partea I, p. 280). Termenul are înțelesul de „care e propriu unei persoane", „personal" (ca și *lișnie* de mai sus).

In cazul de față avem de-a-face cu un derivat, cu sufixul *-alnic* (compară *lăturalnic* < *latură*, *șăgalnic* < *șagă*) dela *obraz* „persoană" (cf.: *Unul și același o b r a z... poate să fie într'aceeași vreme mijlocitor de schimb, samsar de mărfuri, Cod. Com.* 1840, art. 78, ap. Tiktin, *Rumän.-deutsch. Wörterb.*, s. v. *obraz*).

Nu e exclus faptul ca termenul *obrăzalnic* să reprezinte un calc, fiind creat, fie după modelul rus. личный „personal" (derivat din лицо „față, persoană"), fie după modelul fr. *personnel* „care e propriu unei anumite persoane, personal" (derivat din *personne* „persoană").

B. CAZACU

butin; butinar.

Cuvântul *butin*, răspândit prin Transilvania de nord și prin Bucovina, n'a fost înregistrat în niciunul din dicționarele noastre. Singur Ștefan Pașca îl menționează, indicându-i și sensul ('exploatare de păduri'), în cunoscutul său *Glosar dialectal*, București, 1928, p. 13.

Un derivat dela *butin* este *butinar*, pe care-l găsesc și la Eusebiu Camilar, *Turmele*, București, 1946, p. 43 (« *Butinari* furișați în păduri îl văzură pe domnul acela la față... »), și în nr. 157 al revistei *Contemporanul*, p. 5, col. 2—3, la rubrica poșta redacției, în răspunsul dat lui Cornel Bozbici, din a cărui poezie se reproduc câteva versuri:

> Pentru el lucrau o sută de oameni în munți,
> Pădurile cădeau la porunca lui și luau drumul apelor,
> Și sudoarea *butinarilor* se scurgea în amiezile calde pe frunți.

Originea acestor două cuvinte este, fără îndoială, ucraineană, așa cum spunea Pașca despre cel dintâi, și ele nu trebue separate de *butnar*, pe care-l cunoaștem toți, chiar dacă pentru acesta din urmă unii specialiști s'au gândit la un etimon de altă origine.

Dar iată că în volumul II al unei traduceri din Torquato Tasso [1] găsesc, la p. 16, următoarea frază: « Ce s'a făcut acea ardoare pentru glorie, acea lăcomie pentru *butin* (ceea ce hrăpesc învingătorii dela învinși, jaf)? ».

Chiar fără explicațiile, din paranteză, ale traducătorului, cititorul simte imediat că se găsește în fața altui cuvânt, care nu mai însemnează 'exploatare de păduri' și-a cărui origine trebue căutată fie în ital. *bottino* 'pradă de război', fie în fr. *butin* 'pradă, jaf', a căror înfățișare și sens amintesc în mare măsură de cuvântul nostru. Personal aș înclina să cred că traducerea cărții citate s'a făcut nu după limba italiană, a originalului, ci după vreo traducere franceză, și aceasta, pentru motivul că cea dintâi nu s'a bucurat, în țările noastre, de o circulație așa de mare ca limba franceză. Ne mai putem gândi, de asemenea, la aspectul fonetic al cuvântului în limba noastră, aspect care seamănă mult mai bine cu al cuvântului francez decât cu al celui italian [2]. Și mai poate fi invocat și alt argument. Până nu de mult, traducerile cele mai numeroase se făceau, la noi, prin intermediul limbii franceze, pentru motivul că aceasta era singura limbă accesibilă cercurilor din care se recrutau, de obiceiu,

---

[1] *Ierusalimul liberat*. Poemă epică în doă volume. Traducție în proză, precedată de o noticee ezactă asupra vieței famosului ei autor Torcauto (sic !) Tasso, adornată cu portretul său, și cu doă zeci gravure împărțite pe cânturi, de Atanasie N. Pâcleanu, București, Tipografia lui Iosef Kopainig, 1852.

[2] E vorba, bineînțeles, nu de felul cum îl pronunță Francezii, ci numai de modul cum îl scriu.

traducătorii. Este semnificativ faptul că în aproape toate «traducerile» din limba spaniolă descoperim mai greu textul original, spaniol, decât pe cel al traducerii franceze.

Din întrebuințarea acestui cuvânt, nepotrivit pentru limba noastră, se vede bine că traducătorul nu cunoștea nici pe omonimul *butin*, care a rămas de altfel aproape necunoscut până în momentul de față, nici pe sinonimul *plean* (<v. slav *plenŭ*), pe care îl întrebuința, după cronicari [1], George Coșbuc, mai ales în unele din traducerile sale, cum ar fi *Aeneis* [2]:

Dar după moarte-i Rutulii ca *plean* îl luară 'ntr'o luptă. (p. 162)
Și mă leg, că'n răpitele steme și 'n *pleanul*.
Ăstui tâlhar, îmi vei fi, îmbrăcându-le, Lausus, de-apururi
Viul trofeu! (p. 188—189)

e *pleanul* Mezențic și, crâncene Maors,
Ție trofeu. (p. 192)

. . . .

Cf. și p. 196, 209 etc.

ști = știe

In textele reproduse de N. Drăganu, în studiul intitulat *George Coșbuc la liceul din Năsăud și raporturile lui cu grănicerii* și publicat în *Serbările de desvelire a bustului lui Gh. Coșbuc*, Bistrița 1926, găsesc, în două locuri, forma verbală *ști*, pentru *știe*, pers. a III-a sg. a indicativului prezent. Iată exemplele:

Nime nu *ști* în ce tâmpuri
Sat aice să fi fost. (p. 66)

Că-un voinic în țară este
Care *ști* de fată veste. (p. 88)

Forma aceasta, fără *e*, reproduce, în mod fidel, pe lat. *scit*, cum au arătat, de altfel, printre alții, I.-Aureliu Candrea, *Graiul din țara Oașului*,

[1] Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, Socec, 1916, p. 50, 63, 146, 227, 247; Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei dela Aron Vodă încoace*, București, Editura pentru Literatură și Artă, 1944, p. 31, 37, 50, 72, 90, 105, 113, 120, 124, 126.

[2] Citez după ediția a IV-a, București (Cartea Românească), f. a.

București 1906, p. 53; Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* II, p. 204; Al. Rosetti, *Limba română în secolul al XVI-lea,* București 1932, p. 99 și *Istoria limbii române* VI, București 1946, p. 195. Ea este generală în graiul Năsăudenilor, în care nu apare, de loc, varianta mai recentă, din limba literară, *știe.* Aceasta din urmă s'a născut din cealaltă prin analogie cu verbele la care exista un *-e* din capul locului. Ov. Densusianu, *op. cit.*, se gândește la influența lui *scrie*, *vie.*

Intr'o colecție de poezii populare, compuse în timpul primului războiu mondial de soldați de prin părțile Năsăudului [1], găsesc alte două exemple concludente:

Nu *ști* nime pe ce iasă
Din a sa iubită casă,
Dela dorita lui masă,
Când pornește la bătaie. (p. 14)

Iarba-i mare și bătrână,
Coasa plină de rugină
Și nevasta supărată,
Nu *ști* coasa cum s'o bată
Și prin iarbă cum s'o poarte;
Și necaz de nu se poate. (p. 19)

Este, apoi, foarte bine cunoscută următoarea poezie populară, care se și cântă:

Cine n'are dor pe luncă
Nu *ști* luna când se culcă
Și noaptea cât e de lungă.
Cine n'are dor pe vale
Nu *ști* luna când răsare
Și noaptea cât e de mare

a cărei formă *ști* ne dă dreptul să presupunem că originea textului respectiv trebue căutată în părțile nordice ale Transilvaniei, cu atât mai mult, cu cât varianta noastră se întâlnește și în Maramureș:

Nu o vând de beutoare
Ori că doar nu *ști* lucra(re),

[1] *Dor și jale, patimi și suferințe.* Poezii culese din războiu. Aranjate și publicate pentru popor de Dr. Emil Precup, Gherla, 1920.

Ci m'a ajuns o scârbă mare
Cât trebuiu s'o fac vânzare [1].

Cucu cântă la izvor
Vesel și nu *ști* de dor
Ca și mine-un puișor;
Cucu cântă la vălcele
Vesel și nu *ști* de jăle
Ca și eu, mândrele mele [2].

și în Țara Oașului [3].

Fenomenul pare să fie chiar mai răspândit și trebue să-l cunoască și alte graiuri populare, din moment ce apare la Ioan N. Roman [4]:

De ce din deal vin apele la vale?
Ele n'o știu, dar curg făr' a o spune,
Cum nu *ști* soarele de ce apune
Din toată înălțimea slavei sale.

Așa stând lucrurile, apariția ei în textele rotacizante [5] nu mai surprinde, și avem o dovadă în plus că între așa numitele arhaisme și regionalismele de azi există, de cele mai multe ori, o identitate perfectă, că aceste arhaisme nu sunt decât cuvinte populare introduse în limba scrisă încă din epoca celor mai vechi texte cunoscute. In acelaşi timp, ne explicăm și întrebuințarea lor de către unii scriitori care s'au născut, s'au format și au trăit o bună bucată de vreme în regiunile respective.

trăi̯st'i̯

Nu-i vorba, în cele ce urmează, de pluralul substantivului *traistă*, foarte răspândit, în graiurile populare, până astăzi, ci de alt cuvânt, aproape dispărut, pentru a cărui existență atât dicționarele curente cât

[1] Tit Bud, *Poezii populare din Maramureş*, Bucureşti, 1908, p. 14.

[2] Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, București, 1925, p. 38. G. Ivănescu citează, în *Buletinul Philippide*, XI—XII (1944—1945), p. 130 forma fără *-e* (*ști*!) și din I. Bârlea, *Insemnări din bisericile Maramureșului.*

[3] I.-Aureliu Candrea, *op. cit.*, p. 53. Cf. și Al. Rosetti, *Istoria limbii române* VI, p. 195.

[4] *Poesii*, Bucureşti, Carol Müller, 1895, p. 177.

[5] Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 204; Al. Rosetti, *Ist. limbii rom.*, VI, p. 195 (și, mai înainte, în *Limba română în sec. al XVI-lea*, p. 99); G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948, p. 103, 111, 113, 121, 124.

și cărțile de specialitate se opresc la secolele al XVI-lea și al XVII-lea. [1] Lucrul acesta surprinde puțin, deoarece cuvântul nostru apare în Lexiconul Budan [2], alături de alte numeroase provincialisme ardelenești peste care majoritatea specialiștilor au trecut foarte ușor, întrucât plecau dela ideea, greșită, că tot ce nu-i cunoscut și în alte părți a fost „inventat" de latiniști. Faptul acesta se dovedește neîntemeiat, și o cercetare amănunțită a cuvintelor cuprinse în dicționarul pomenit ar duce, cu siguranță, la concluzia că deseori el poate fi utilizat, cu folos, și în momentul de față.

Impotriva răspândirii de care se bucura cuvântul nostru în limba veche, profesorul Ovid Densusianu, în unul din cursurile sale netipărite [3], îi punea la îndoială existența: „Nu putem ști dacă era o formă curentă în limba vorbită". Indoiala aceasta dispare în momentul în care, afară de Lexiconul Budan, cuvântul ne este semnalat și de unele glosare recente [4] sau, mai ales, de informațiile specialiștilor. Intr'o regiune mai întinsă din Transilvania de Nord întâlnim, până astăzi, formele *traste*, *trăịst'ị* (acesta din urmă pronunțat într'o singură silabă!), cu un înțeles puțin deosebit de al arhaicului *straste* (care însemna 'patimă', 'suferință'), și anume cu acela de *denii*: *Merem, astară, în trăịst'ĭ?*

Cum s'a ajuns dela *straste* la *trăịst'ị*? Fără îndoială că prin etimologie populară. Ca în atâtea alte împrejurări, un cuvânt rar, sau un neologism, care n'a fost fixat bine în mintea vorbitorului, este atras de sfera altui cuvânt oarecum cunoscut, vechiu. In cazul nostru, *straste* a fost apropiat de *traistă*, cu care seamănă atât de mult din punct de vedere fonetic, Faptul că construcția în care îl întâlnim, în mod obișnuit, este formată cu *în* (*în trăịst'ị!*), nu cu *la* (*la denii!*), ne dă certitudinea că factorul hotărîtor în determinarea acestei etimologii populare va fi fost *traistă*, care se întrebuințează aproape numai precedat de *în*: *Pune-mi ceva în traistă, că plec*; *Ți-ai luat în traistă?*; *Nu-mi mai da nimic în traistă, că vin degrabă*; *Am plecat cu graba și-am uitat să-mi iau în traistă.* Apropierea între cele două cuvinte s'a făcut, cu siguranță, în mediul țărănesc, unde este obișnuită *traista* și unde *straste*, termen care aparține unui domeniu restrâns, a putut deveni ușor neînțeles sau inutil din moment

---

[1] Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, p. 154, 157, 532.

[2] P. 676: ein nächtlicher Gottesdienst in der Kirche; officium nocturnum Ecclesiasticum, uulgo: nocturna, uel nocturnum.

[3] *Limba română în secolul al XVI-lea. Lexicul*, anul 1932—1933, p. 152.

[4] Petre Coman, *Glosar dialectal*, București, 1939, p. 80.

ce, pentru aceeași idee, existau sinonimele *patimă*, *suferință*, *chin*. Nu-i imposibil, ba e chiar probabil, să fi avut, dela început, o existență limitată la un teritoriu restrâns. In sensul acesta ar vorbi faptul că în *Noul Testament* dela Bălgrad (1648) sau în *Biblia dela București* (1688) el nu apare niciodată, ci este „înlocuit" când cu *chin*, când cu *patimă*. Ne găsim, așadar, în fața unui simplu regionalism necunoscut traducătorilor dela Bălgrad sau celor dela Bucureșți.

Dar *trăist'i* mai pune și altă problemă, aceea a diversificării dialectale, a lipsei de unitate a limbii noastre vechi. Teritoriul pe care se spunea (sau se mai spune încă) *trăist'i* n'a cunoscut, niciodată, sinonimul *denii*, și invers. Dubletele acestea sunt numeroase nu numai în vocabular, ci și în fonetică, unde avem, pe de o parte *bucin*, *durmì*, *goli*, *întâie* (și *dintâie!*), *înturna*, *sărin*, *staor*, *verin* etc., iar pe de altă parte *bucium*, *dormì*, *goi*, *întâi*, *întoarce*, *senin*, *staul*, *venin*.

Primele exemple aparțin graiului literar nordic, cel dintâi în ordinea apariției, iar celelalte caracterizează graiul din sud, care se impune, în special dela Coresi încoace și are asemănări mai mari cu limba literară, fără ca aceasta să se confunde cu graiurile din Muntenia, cum mai susțin unii până în momentul de față.

G. ISTRATE

NOTE DE LEXICOLOGIE AROMÂNĂ

Elemente turcești [1]

abdál

Acest cuvânt, care înseamnă « prost », e dat de Vasile Christu (*Graiul Românesc*, VI, p. 53, nr. 1) printre « epitetele și poreclele » obișnuite în comuna Giumaia de Sus (Bulgaria). El a fost întrebuințat, foarte rar însă (a fost semnalat într'un pasaj unic), și în dacoromâna literară din epoca Fanarioților, cu sensul foarte apropiat de « idiot, nebun » (cf. L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei române*. Vol. II, 2. București, 1900, p. 135).

Vine din tc. ***abdal*** « prost, nătărău, imbecil » (Barbier de Meynard, I, p. 3), probabil prin intermediul bg. ***abdal*** (cf. Mladenov, ***Etim. rečnik***,

---

[1] In transcrierea cuvintelor aromânești urmăm sistemul de notație al ALR (cu excepția vocalelor scurte ***ĭ*** și ***ŭ***, pe care *Atlasul* le redă cu o liniuță verticală dedesubt). Cuvintele turcești sunt redate în alfabetul turc modern, având următoarele litere speciale: *c* = *ğ*; *ğ* = *gh*, γ; *ç* = *č*; *ş* = rom. *ș*; ı (*i* fără punct) = rom. *î*.

Barbier de Meynard = A. C. Barbier de Meynard, *Dictionnaire turc-français*, 2 vol. Paris, 1881 și 1886.

Capidan, *Dicț. megl.* = Th. Capidan, *Meglenoromânii. III Dicționar meglenoromân*. București, 1935.

Cordignano = P. Fulvio Cordignano, *Dizionario albanese-italiano e italiano-albanese* (Parte albanese-italiana). Milano, 1934.

Dalametra = I. Dalametra, *Dicționar macedo-român*. București, 1906.

Kélékian = Diran Kélékian, *Dictionnaire turc-français*. Constantinople, 1911.

Mihăileanu = Ștefan Mihăileanu, *Dicționar macedo-român*. București, 1901.

Miklosich, *Die tŭrk. Elem.* = Dr. Franz Miklosich, *Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen*. Viena, Vol. I (1888), Vol. II (1890).

Mladenov, *Etim. rečnik* = Ștefan Mladenov, *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bălgarskiia knižoven ezik*. Sofia, 1941.

Redhouse = James W. Redhouse, *A turkish and english lexicon*. Constantinople, 1890.

Youssouf = R. Youssouf, *Dictionnaire turc-français*, 2 vol. Constantinople, 1888.

p. 1), pe când în celelalte limbi balcanice este mult mai răspândită forma de plural (arab) *budala*: dr. *budala* (cf. *DA*), megl. *budalǫ* (Th. Capidan, *Dicț. megl.*, p. 47), bg. *budala*, srb. *budàla* (cf. K. Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen Wörter orientalischen Ursprungs*. Heidelberg, 1927, p. 28), alb. *budall* (Cordignano, p. 14), ngr. μπουνταλᾶς (E. Legrand, *Nouveau dictionnaire français-grec moderne*. Paris, f. a., s. v. *imbécile*), — în fiecare din aceste limbi având numeroase variante și derivate.

áșcolsun

Tache Papahagi (*Din dicționarul dialectului aromân general și etimologic*. București, 1947, p. 9) încearcă să explice această interjecție, care înseamnă « bravo ! » (*așcolsun, nipoate !* « bravo, nepoate ! »), printr'o curioasă combinație turcească: *hoș* «bun, bine »+*kalsın* (conjunctivul prezent al vb. *kalmak* « a rămânea »).

E de prisos să arătăm dificultățile de ordin semantic și formal care fac imposibilă această explicație, de vreme ce în turcește există locuțiunea interjectivă *aşk olsun !* « să-ți fie de bine » (Barbier de Meynard, II, p. 358), « bravo ! » (Kélékian, p. 847), locuțiune care e reprodusă aidoma în aromână.

Această interjecție turcească a intrat și în bulgară (cf. Mladenov, *Etim. rečnik*, p. 12), precum și în megl. *áșconsum* (Capidan, *Dicț. megl.*, p. 28).

babaĝ̑eán

Babaĝ̑eán apare numai într'un vers din traducerea aromână a *Mioriței*:

> *Ama Grămustẹanlu*
> *Și Muscupulẹanlu,*
> *Lele, si zburîră*
> . . . .
> *Ca s'lu̯-ai̯bă spîstrită*
> *Pri ĝonle Pindẹan,*
> *Că-i̯ ma babaĝẹan,*
> *C'are oi̯ ma multe...* (T. Papahagi, *Antologie aromânească*.

București, 1922, p. 145). Autorul antologiei îl traduce, în glosarul dela sfârșitul cărții (p. 405), prin « voinic, viteaz ». El reproduce tc. *babacan* « idem » (Kélékian, p. 230), intrat și în bg. *babadžan* (Mladenov, *Etim. rečnik*, p. 12).

babandán

In al său *Dicționar macedoromân* (p. 89, s. v. *cănărău*) St. Mihăileanu citează fraza următoare: *el'i suntu cănăradi'n Pole babandan* « ei sunt măcelari în Istambul din tată în fiu ». *Babandan*, care nu figurează în niciun dicționar aromân, înseamnă deci « din tată în fiu » și se explică prin locuțiunea adverbială tc. *babadan babaya* « din generație în generație » (Barbier de Meynard, I, p. 250), « prin ereditate » (Redhouse, p. 314). Al doilea element *(babaya)* al locuțiunii turcești a fost suprimat, iar *babadan* a ajuns la forma aromână prin propagarea lui *n* din silaba finală.

De remarcat că *babadan* se găsește și în bg., cu sensul de « moștenit » (cf. Miklosich, *Die türk. Elem.*, II, p. 79).

căliúz

La chestiunea 3906 — « arătător de ceasornic » — a *Atlasului Lingvistic Român* partea a II-a s'a răspuns, în comuna aromânească Peștera (Grecia), cu cuvântul *căliúz* (cf. *ALR.* II, vol. I, p. 140, *MN.* 3906, pct. 010; de asemenea *ALRM.* II, vol. I, h. 375).

Dicționarele și glosarele aromânești nu atestă nici forma și nici sensul lui *căliúz*. Intr'adevăr, sensurile cunoscute ale cuvântului arom. *călăuz* (și *cîlîyuz*) sunt: 1. « ghid, conducător, călăuză »; 2. « calul (sau, mai ales, măgarul) care merge în fruntea caravanei » (cf. T. Papahagi, *Antologie aromânească*, p. 412); 3. « santinelă » și 4. « spion » (cf. Per. Papahagi, *Basme aromâne*. București, 1905, glosar, p. 560). Toate aceste sensuri se explică fie direct din acelea ale cuvântului de origine (tc. *kılavuz* sau *kılağuz*, cf. Barbier de Meynard, II, p. 527), fie din sensurile reflexelor sale ngr. καλαούζης și alb. *kallaùs* (care, printre celelalte accepțiuni, o are și pe aceea de « spion », cf. Miklosich, *Die türk. Elem.* I, p. 61 și II, p. 147).

Ințelesul de « arătător de ceasornic » nu apare, după câte știm, în niciuna din limbile balcanice. El trebue explicat în felul următor: termenul turcesc *kılavuz*, servind să denumească « orice instrument care servește ca ghid » (Redhouse, p. 1466), a putut fi aplicat, de pildă, lanțetei sau scalpelului chirurgical (numit *cerrah kılavuz*, deci « ghidul chirurgului »). El a putut fi aplicat tot atât de bine și « arătătorului de ceasornic », adică instrumentului care « călăuzește timpul »: în graiurile turcești cu care Aromânii au venit în contact se va fi spus deci **saat kılavuz(u)*, pe care Aromânii l-au tradus prin **căliuz di săhate*,

termeni pe care-i aveau, pentru noțiunile respective, în graiul lor. Determinativul *di săhate* a ajuns apoi să fie simțit superfluu și să fie suprimat, iar *căliuz* a rămas cu noul sens de care ne-am ocupat.

cănără', cărnără'u̯

Cănără' (pl. *cănăraḑĭ*) și *cărnără'u̯*, termeni curenți în aromâna din Albania, înseamnă «măcelar» (Mihăileanu, p. 89 și 95) și corespund lui *hăsáp* din graiul aromân de sud.

Th. Capidan (*Aromânii. Dialectul aromân*. București, 1932, p. 203) consideră forma *cărnără'u̯* ca o variantă a lui *cărnar* «idem» (acesta din lat. *carnarius*, cf. *o. c.*, p. 145), fără a putea explica terminația *-ă'u̯*. Lui Th. Capidan i-a scăpat din vedere forma *cănără'*, care, după părerea noastră, poate explica fonetismul cuvântului în discuție. Aromânii de nord au împrumutat acest termen din tc. *kanara* «abator», poate cu sensul originar (care însă nu e atestat). Intâlnindu-se cu *cărnar*, termen deja existent în graiul de nord pentru «măcelar», *cănără'*, atât de apropiat din punct de vedere semantic, s'a contaminat cu cel dintâi, rezultând din această contaminare forma *cărnărău̯*. Apoi *cănără'* și-a pierdut sensul originar, deoarece aromâna dispunea, pentru noțiunea «abator», de termenul *zălháne* (el însuși de origine turcească), și a primit sensul formei contaminate *cărnără'u̯*.

căpak'e

Termenul tc. *kapak* «acoperitoare, capac» a fost împrumutat de către toate limbile balcanice cu sensul său originar: dr. *capac*, ngr. καπάκι alb., bg., s.-cr. *kapak* (cf. Miklosich, *Die türk. Elem.*, I, 57 și II, 142; L. Șăineanu, *Influența orientală*, II—1, p. 86; K. Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen Wörter orientalischen Ursprungs*, p, 85), apoi megl. *căpác* (Capidan, *Dicț. megl.*, p. 58) și arom. *căpak'e* (*Dicționar etimologic macedoromân*, II, p. 119; să se adauge aici și variantele *căpác* și *cupác*, atestate în arom. din Albania de către Al. Rosetti, în *Grai și Suflet*, IV, p. 51).

Aici vrem să ne ocupăm numai de trei sensuri ale acestui cuvânt. neexplicate până acum de cercetătorii dialectului aromân.

Intâi, sensul de «pleoapă», care este atestat de mai multe ori: *cîpak'i di ocl'u* (Dalametra, p. 58), *căpak'a u̯ocl'u, căpak'a di u̯ocl'u*, pl. *căpăk'ĭ di la u̯ocl'i* (*ALR*. I, vol. I, h. 17, pct. 05, 07, 09) sau simplu *căpak'ă*, fără atributul *(di) u̯ocl'u* (ibid., pct. 06), și apoi în expresiile: *ăncl'iș*

căpŏk'le « am închis pleoapele » (*ALR*. II, vol. I, p. 4, *MN*. 6821), *bat căpăk'le* « clipesc din ochi » (ibid , *MN*. 6822), *mutrescu pi sum căpăk'i* « mijesc, închid ochii pe jumătate » (ibid., h. 11) Și sârba cunoaște acest sens, iar megl. *căpác* « ochelari la cal » (Capidan, *Dicț. megl*., p. 58) se apropie de sensul pe care l-am relevat.

O altă accepție, necunoscută până acum, a lui *căpak'e* (pl. *căpăk'ĭ*) este aceea de « oblon » (*ALR*. II, vol. I, p. 122, *MN*. 3816 și *ALRM*. II, vol. I, h. 290, pct. 010), care se află și în megl. *căpác* (pl. *căpațe*; ibid., pct. 012) și în bulgară.

In sfârșit, *căpak'e* (pl. *căpăk'ĭ*) desemnează un fel de « mâneci largi, întoarse și brodate (la vesta purtată de femei) » (cf. Tache Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine*, Vol. II. București, 1930, p. 177); în dacoromână, *capac* are de asemenea sensul (învechit) de « partea răsfrântă a mânecii unei blăni, unei haine » (L. Șăineanu, *Influenta orientală*, II—1, p. 86; *DA*. s. v., 2°).

Toate aceste sensuri se explică prin l. turcă, unde ***kapak*** înseamnă « tot ceea ce servește să acopere și să închidă »; se spune deci ***bardak kapağı*** « capac de bardacă », ***sandık kapağı*** « capac de ladă », ***tencere kapağı*** « capac de tingire » etc., — și tot așa ***gözkapağı*** « pleoapă » (literal « capacul ochiului »), ***pencere kapağı*** « obloane » (literal « capacul ferestrei ») și ***yen kapağı*** (literal « capacul mânecii ») « bucată de stofă triunghiulară, cusută sub tăietura dela subsuoara mânecii » (cf. Barbier de Meynard, II, p. 491). Determinativele termenului turcesc se vor fi menținut câtva timp (cf. *căpak'a di ųocl'u*) și apoi au fost omise, cele trei sensuri diferite ajungând să poată fi exprimate prin același cuvânt *căpak'e*.

endéc

Alături de ***hîndak'e*** « șanț » (din tc. ***handak*** « idem », poate prin intermediul ngr. χαντάκι, χανδάκι), St. Mihăileanu (*Dicț. maced*., p. 182) atestă și varianta *endéc* (pl. *endeți, indeți*), care, ca și dr. (din epoca Fanarioților) ***hendec(hiu)*** și ***hindichiu*** « șanț, meterez » și srb. ***(h)endek*** (cf. L. Șăineanu, *Influența orientală*, II—2, p. 216 și 405), vine din tc. ***hendek***, forma populară a lui ***handak***. Este posibil ca împrumutul să se fi făcut prin intermediul alb. ***hendek*** « idem » (Cordignano, p. 57), dat fiind că forma de care ne-am ocupat este întrebuințată de Aromânii din Albania.

fălăcă' (u̯)

Chr. Geagea (*Elementul grec în dialectul aromân*, în *Codrul Cosminului*, VII, p. 347) tratează împreună cele două forme aromânești *álangu* și *fălăcă' (u̯)* « falangă, obezi (unealtă de supliciu) », atribuindu-le ca origine comună cuvântul ngr. φάλαγγος. Dacă pentru *fálangu* etimologia neogreacă este indiscutabilă, dubletul său *fălăcă' (u̯)* (atestat de Mihăileanu, p. 184) a intrat în aromână din tc. *falaka*, care are aceeaș origine grecească.

Cât despre varianta *fălăngă' (u̯)*, înregistrată tot de Mihăileanu (*loc. cit.*), ea este rezultatul contaminării lui *fálangu* cu *fălăcă' (u̯)*.

haírula ; aír olsun

Interjecția *haírula!* înseamnă « noroc bun, să fie cu noroc » și este o urare făcută când feliciți pe cineva pentru ceva, sau când cineva strănută (Mihăileanu, p. 228). Ea reproduce locuțiunea interjectivă turcească *hayr ola*, cu acelaș sens (cf. Barbier de Meynard, I, p. 721 și Kélékian, p. 557), care e mult întrebuințată în saluturile: *sabahlar* (sau *sabahlarınız*, *sabah şerifleriniz*) *hayr ola* « bună ziua », *akşamlar* (sau *akşamlarınız*, *akşam şerifleriniz*) *hayr ola* « bună seara ».

Acelaș înțeles îl are și o altă locuțiune, anume *aír olsun* (citată de V. Christu în *Graiul Românesc*, VI, p. 39, nr. 10), întrebuințată și în dr. (Dobrogea) *(h)aírusum* « să-ți fie de bine », și care vine din tc. *hayr olsun* « idem » (L. Șăineanu, *Influența orientală*, I, p. LXIII).

has

In anecdota *Aroșe sunt di sînḑe* (publicată de T. Papahagi, *Antologie aromânească*, p. 182) găsim aceste versuri:

Ma hrisiclu lẹ-adară (palăștile)
Di halcuma țẹa hasă,
Ș-prisupră mașĭ lẹ-alģẹaşte...
S-pîrea, veḑ, la vidẹare,
Dẹ-asime că vrẹa s-hibă (« Dar argintarul le face (palăștile) din aramă veritabilă și le albește puțin pe deasupra... Se părea, văzându-le, că sunt de argint »).

T. Papahagi glosează adj. *has,-ă* prin « de prima calitate », dar, nu știm de ce, traduce versul *di halcuma țẹa hasă* cu « din cea mai proastă aramă » (*ibid.*, p. 443).

Has înseamnă « veritabil », ca și tc. *has* « curat, neamestecat, nefalsificat » (Youssouf, p. 392) pe care-l reproduce și care se regăsește și în cuvântul arom. *asicmécă* « pâine albă » (din tc. *has ekmek*, cf. *Dicționar etimologic macedoromân*, II, p. 109); acesta a fost tradus, de către Aromânii din Macedonia, prin *pîne hase* « pâine făcută din făină bună, neamestecată » (comunicat de prof. Th. Capidan).

i̯aváș

Intâlnim cuvântul *i̯aváș* o singură dată, ca atribut al lui *tutume*: *tutume i̯avașe* « tutun moale, slab », în opoziție cu *tutume sertă* « tutun tare » (Mihăileanu, p. 516 s. v. *tutume*). Ambele reproduc formele turcești *yavaş tütün* și *sert tütün* (Barbier de Meynard, II, p. 75 și 873).

Cluj VLADIMIR DRIMBA

CRONICĂ

Trecem aci în revistă aspectele și evenimentele mai importante ale lingvisticii românești din ultimele nouă luni ale anului 1949. Am luat ca punct de plecare luna aprilie 1949, deoarece în această lună au avut loc fapte care au impus lingvisticii noastre o cale nouă. Cel mai important dintre aceste fapte a fost apariția în *Lupta de clasă* (ianuarie-martie 1949) a articolului intitulat « Impotriva cosmopolitismului în știință (Despre « Bulletin Linguistique ») » și reprodus în *SCL* I, 1, p. 13 și urm. *Lupta de clasă* critica, în activitatea lingviștilor români, ignorarea lucrărilor sovietice, lipsa de interes pentru problemele importante ale limbii române și ale limbilor naționalităților conlocuitoare, precum și insuficiența pregătirii ideologice, fapt care provoca o atitudine obiectivistă față de lingvistica occidentală. Lingviștii noștri s'au întâlnit în ziua de 10 mai 1949 la Institutul de Studii Româno-Sovietic, pentru a discuta și a-și însuși criticile formulate și pentru a alcătui un program de activitate în acest sector al științei românești. Principalele angajamente luate cu acel prilej au fost: ridicarea nivelului ideologic, studierea materialului sovietic de specialitate, planificarea muncii științifice și legarea ei de realitățile vieții, extinderea cercetărilor pe teren și ridicarea de cadre științifice tinere. Un semn al noii orientări în lingvistica românească a fost și apariția revistei *Cum vorbim*, menită să facă cunoscute unui public cât mai larg problemele legate de limbă.

Activitatea lingvistică din sânul Academiei R.P.R. s'a manifestat, între 1 aprilie și 31 decembrie 1949, prin publicarea numerelor 2 și 3—4 ale tomului I din *Buletinul Științific*, seria *C* (științe istorice, filosofice și economico-juridice, știința limbii, literatură și artă). Numai numărul 2 cuprinde un articol de lingvistică, intitulat *De-*

raieri lexicale, al lui Al. Graur; comunicarea lui Al. Rosetti, *Limba lui Anton Pann (1794—1854) în «Povestea Vorbii»*, prezentată în ședința din 16 noembrie 1949 a Academiei, a apărut în tomul II (1950) al *Buletinului*. Tot în 1950 a apărut, în memoriile Academiei, *Influențe rusești asupra limbii române*, comunicare prezentată la 29 iunie 1949 de Iorgu Iordan.

O bună parte din activitatea lingvistică din țara noastră s'a desfășurat în cadrul Institutului de Lingvistică al Academiei, din București. Cea mai importantă sarcină a Institutului este elaborarea *Dicționarului Academiei R.P.R.* In cursul anului 1949 s'a redactat cea mai mare parte a literei *R* și s'a adunat material nou în vederea refacerii părții tipărite din Dicționarul fostei Academii Române. O altă lucrare colectivă a Institutului de Lingvistică din București este alcătuirea de ediții critice ale vechilor texte românești, însoțite de glosare. De asemenea s'au făcut anchete dialectale pe teren. Astfel Institutul din Cluj a cercetat graiul Ceangăilor din Moldova și al câtorva sate mixte, româno-maghiare, din Bihor. *Atlasul Lingvistic Român* s'a lucrat mai departe la Institutul din Cluj. In mai toate muncile institutelor de lingvistică au fost antrenați și studenți, lucru care a dat rezultate promițătoare.

Un nou gen de activitate a institutului din București s'a inaugurat la 26 octombrie 1949: ședințele lunare de comunicări științifice. In anul universitar 1949—50 aceste ședințe au avut loc sub conducerea unui birou compus din prof. N. I. Barbu, președinte, prof. I. Fischer, vicepreședinte, și preparatoarea Fl. Dimitrescu, secretară. In prima din aceste ședințe, prof. B. Cazacu a vorbit despre *Forme verbale cu sufixe diminutivale;* la 30 noembrie, studenta Angela Vasiliu a ținut o comunicare despre *Formarea femininului*, iar la 2 decembrie s'a ținut comunicarea prof. J. Byck, *Despre rom. o b r a z n i c.* Aceste comunicări sunt publicate în volumul I al revistei noastre. Fiecare comunicare a fost urmată de întrebări și discuții. O parte pozitivă a acestor ședințe a constituit-o nivelul științific serios al expunerilor; în schimb participarea studenților, mai ales la discuții, a fost slabă.

Un alt cadru în care s'a desfășurat o parte a activității lingvistice a fost Institutul de Studii Româno-Sovietic. Ședințele bilunare de comunicări și referate, organizate de secția lingvistică a institutului, au căutat să facă cunoscute studiile și rezultatele cercetărilor

sovietice. Potrivit acestui program s'au ţinut referate asupra unei serii de articole sovietice. Astfel, la 29 iunie 1949, prof. Lucia Wald a prezentat articolul lui A. I. Rojanski, *V. I. Lenin despre limbă*, iar la 14 decembrie prof. Al. Graur a tinut un referat asupra studiului lui V. N. Sidorov și I. S. Ilinskaia, *In chestiunea exprimării subiectului și obiectului acțiunii în limba rusă literară contemporană*, ilustrând constatările cercetătorilor sovietici cu fapte asemănătoare din limba noastră. In șeainţele din 5 şi 19 octombrie, 2 și 16 noembrie, profesorii Gh. Tohăneanu, Al. Rosetti, Iorgu Iordan și R. Hâncu au făcut referate asupra unor articole și au prezentat figurile unor lingviști sovietici. Prin discuţiile care au însoţit referatele, aceste ședințe au contribuit simţitor la ridicarea nivelului ştiinţific al auditorilor și la stimularea interesului pentru problemele lingvistice.

Un public mai numeros decât la ședințele Institutului de Lingvistică și ale Institutului de Studii Romåno-Sovietic a luat parte la ședințele Societății de Științe Istorice, Filologice și Folclor. Scopul acestei societăţi, constituite la 9 iunie 1949, este de a ridica nivelul ştiinţific și ideologic al membrilor ei şi de a le da totodată posibilităţi de creaţie ştiinţifică. Pentru aducerea la îndeplinire a acestui scop, statutul societăţii cere să se organizeze ședințe de lucru, de comunicări, conferinţe, publicarea de reviste și tipărirea de lucrări. Astfel, revista *Cum vorbim* a devenit organul secţiei de filologie a societății.

Chiar din primele luni de existenţă, SSIFF a început să desfășoare o vie activitate în urmărirea scopului arătat. Societatea s'a organizat în filiale regionale, împărţite la rândul lor în secţii de istorie, folclor şi filologie; vom vorbi aci numai de munca depusă de ultima secţie.

Filiala București, constituită în iulie 1949, şi-a dus activitatea în trei moduri: conferinţe publice, comunicări ştiinţifice urmate de discuţii (continuând într'un fel ședințele fostei Societăţi Române de Lingvistică, încorporată la SSIFF) și, în sfârșit, colective de discuţie a problemelor de metodica predării limbii în învăţământul mediu. Unele dificultăţi de organizare au făcut ca dela prima conferinţă publică, din 29 octombrie 1949, când Acad. prof. Iorgu Iordan a prezentat un tablou al activităţii lingvistice din R.P.R., și până la sfârșitul anului să nu se mai ţină alte conferinţe şi să nu se înceapă seria comunicărilor. Colectivul de metodică şi-a al-

cătuit un plan de lucru cu subiecte care urmau să fie date spre tratare. Aceste subiecte erau apoi dezvoltate în colectiv, iar unele din ele în ședințe publice, la care luau parte mai ales profesorii din învățământul mediu. Au fost dezbătute probleme ideologice și practice privind studiul limbilor în școală; s'au făcut de asemenea referate asupra metodelor sovietice în acest domeniu. Unele ședințe au fost consacrate discutării manualelor de limba română recent apărute.

In provincie, până la 31 decembrie 1949, s'au înființat filiale la Iași, Cluj, Orașul Stalin, Constanța, Craiova și Galați.

La Iași filiala a fost constituită în iulie. S'au înființat și acolo colective de metodică și s'au ținut ședințe de comunicări și referate. Astfel prof. G. Istrate a vorbit despre noul *Dicționar al limbii ruse contemporane*, iar prof. Gr. Scorpan a prezentat *Proiectul de ortografie supus Academiei R.P.R.*

La Galați, în cadrul ședinței de constituire a filialei (30 octombrie) au vorbit prof. Gh. Tohăneanu despre *Lupta împotriva cosmopolitismului în lingvistică* și prof. B. Cazacu despre *Etimologia populară.*

In Orașul Stalin, în afară de activitatea cercurilor de metodică, s'au făcut referate asupra unor articole sovietice de lingvistică, precum și comunicări, dintre care cităm *Accentuarea greșită* de prof. C. Lacea, *Valoarea stilistică a adverbului în limba română* de prof. Iorgu Gane și *Semnificația socială a elementelor slave din terminologia noastră economică* de prof. I. Hașeganu.

Filialele din Craiova și Constanța au organizat, până la sfârșitul anului 1949, numai cercuri de studiu al metodicii limbilor.

Mijlocul cel mai important de manifestare a SSIFF (secția de filologie) îl constitue însă revista *Cum vorbim*, devenită organ al Societății începând cu nr. 3 (iunie 1949).

Această « revistă pentru studiul și explicarea limbii » a început să apară în aprilie 1949. Incă dela primul număr, ea și-a propus să călăuzească lingvistica noastră pe calea deschisă de lingvistica sovietică. Cel dintâi și cel mai important țel era grabnica și temeinica însușire, aplicare și popularizare a tezelor elaborate de lingviștii sovietici pe baza marxism-leninismului și materialismului dialectic și istoric. Prin îndeplinirea acestor sarcini, revista a contribuit la orientarea lingvisticii române pe făgașul adevăratei științe. Un merit

real al revistei constă în faptul că ea a reușit să popularizeze problemele de limbă; dovadă interesul stârnit de discuțiile publice inițiate de revistă și, mai cu seamă, numeroasele scrisori și articole trimise de nespecialiști, dintre care multe au văzut lumina tiparului.

O deosebită atenție a acordat *Cum vorbim* vocabularului. Legând de cele mai multe ori studierea mijloacelor de expresie de condițiile vieții materiale, articole ca *Lume bună* (nr. 5) de Al. Niculescu, *A cere și a cerși* (nr. 3) de J. Byck, *Inăuntru* (nr. 5) și *Pace* (nr. 6) de Al. Graur au reușit să arate cum vocabularul reflectă, în parte, lupta poporului împotriva exploatatorilor.

Gruparea materialului pe probleme a fost o preocupare constantă a redacției. Rubricile cele mai bogate sunt « Vocabularul regional », « Limba de altădată », « Termeni politici », « Limba traducerilor » și, în ultima vreme, « Cum vorbim la Radio ». Un început promițător se vede în ridicarea de elemente tinere: mulți studenți, care poate că odată vor deveni cercetători în domeniul lingvisticii, și-au publicat primele lor articole în *Cum vorbim*.

Constatarea acestor înfăptuiri ale revistei ne obligă însă să-i înfățișăm și lipsurile. Neputându-și închega, în primele nouă numere, conținutul în jurul unor probleme mai importante, materialul publicat a fost de multe ori inegal și lipsit de omogeneitate. Din dorința de a lărgi cât mai mult cercul colaboratorilor s'au strecurat unele articole (*Cleiu, cleios*, în nr. 5 și *Casnică*, în nr. 9) care au coborît nivelul calitativ al revistei. Combaterea cosmopolitismului s'a făcut în mai mică măsură decât lupta contra idealismului: numai sporadic au apărut încercări de a combate felul în care limba oglindește resturile atitudinii de ploconire în fața culturii burgheze. De asemenea stilul câtorva colaboratori face ca diverse articole, mai ales cronicile privind publicațiile sovietice, să devină de neînțeles uneori chiar pentru specialiști. Mai semnalăm apoi neglijarea rubricilor « sintaxa » și limba « naționalităților conlocuitoare ». « Gramatica în școală », datorită și slabului interes al profesorilor de specialitate din învățământul mediu, nu a avut viață. Nu s'a studiat în deajuns limba presei și a scriitorilor contemporani, iar publicațiile științifice au fost complet neglijate. « Vocabularul tehnic », neverificat, a produs uneori o impresie nefavorabilă, semnalată la « Discuții », unde specialiștii au făcut rectificările cuvenite.

In genere, activitatea lingvistică din anul 1949 și din prima parte a anului 1950 se caracterizează prin efortul de a cunoaște și a aprofunda tezele lingvisticii sovietice și în special « noua teorie a limbii », imaginată de N. I. Marr și adoptată de elevii lui. Fără ca această teorie să fi pătruns prea adânc, ea a adus cu sine o serie de principii și idei greșite care nu au putut fi înlăturate decât după 20 iunie 1950, când a apărut prima dintre epocalele lucrări ale lui I. V. Stalin, pe care le publicăm în primele pagini ale revistei noastre și a căror imensă valoare încercăm să o înfățișăm în articolul redacțional.

RECENSII

СЛОВАРЬ ИНОСТРАННЫХ СЛОВ. Под редакцией И. В. Лёхина и проф. Ф. Н. Петрова. 3-е переработанное и дополненное издание. Москва, 1949; in 8°, 805 p.

Trebue arătat încă dela început, pentru cititorii noştri care ştiu despre existenţa unei opere cu titlu aproape identic, că dicţionarul aici în discuţie reprezintă versiunea desvoltată şi, pe cât se pare, originară a aceluia. Deosebirea de volum şi de conţinut între amândouă este enormă: unul (**краткий словарь иностранных слов**, apărut, acum trei ani, în ediţia IV) conţine 6.000 articole, iar acesta 20.000. Afară de asta, explicaţiile şi definiţiile date pentru cuvintele de importanţă mare diferă de asemenea ca dimensiuni dela unul la celălalt.

Altfel se poate spune că avem a face cu o singură operă. Nu numai redactorii principali (I. V. Lëhin şi F. N. Petrov), ci şi o bună parte din colaboratorii specialişti sunt aceiaşi la ambele versiuni. Deosebirea de proporţie se explică, în primul rând, prin faptul că publicul pe care-l au în vedere autorii diferă dela una la alta. Aceasta rezultă indirect, dar foarte clar, din lămuririle date în fiecare din ele. Ediţia « redusă » conţine cuvinte străine care apar « cel mai des în presă », pe când ediţia desvoltată înregistrează « cuvintele şi termenii . . . care se întâlnesc în operele clasicilor marxism-leninismului, în literatura ştiinţifică de popularizare, în literatura tehnică şi artistică, în reviste şi ziare ». Foarte interesant este amănuntul privitor la tirajul ambelor versiuni. Ne-am aştepta ca prima, care se adresează unor cititori mai puţin ridicaţi din punct de vedere cultural, să aibă un tiraj mai mare. Situaţia se prezintă tocmai invers: celor 100.000 exemplare ale acestei versiuni îi corespund 500.000 ale celei desvoltate. Faptul dovedeşte, fără îndoială, că numărul cititorilor având un nivel înalt întrece cu mult pe al celorlalţi, şi el este urmarea logică a progresului mare şi rapid pe care l-a realizat şi-l realizează mereu, zi de zi, măreaţa Ţară a Socialismului.

Limbile de origine ale cuvintelor cuprinse în acest dicţionar sunt extrem de numeroase şi de variate. Alături de greaca veche şi de latină, figurează, în primul rând, idiomele europene din apus [1], după care vin cele orientale şi, în sfârşit,

---

[1] Pentru U.R.S.S., tot restul Europei se găseşte la apusul graniţelor ei.

o bună parte din limbile naționalităților Uniunii Sovietice. Fondul principal al materialului îl constitue cuvintele și termenii internaționali, existenți în multe din limbile globului. Surprinde plăcut, mai ales în contrast cu atmosfera de până mai eri din țara noastră, largheța cu care redactorii, adică, de fapt, conducătorii U.R.S.S. acceptă cuvintele străine ori de câte ori necesitatea cere. Și doar limba rusă este nu numai neobișnuit de bogată, ci totodată, grație sistemului ei lexical, aptă de a forma oricând cuvinte nouă cu mijloace proprii. Această atitudine dovedește aceeași înțelegere justă a realităților pe care o constatăm și în alte ramuri de activitate, unde sunt primite toate inovațiile care însemnează un progres în desvoltarea producției.

Potrivit scopului urmărit, precum și doctrinei marxist-leniniste, care îmbină teoria cu practica, autorii acestui dicționar au folosit toate mijloacele menite să ușureze consultarea cu maximum de profit a tezaurului depozitat în el. La fiecare cuvânt se notează accentul și se arată, în paranteză, etimologia (cu traducerea rusească a etimonului, când aceasta e necesar) sau măcar limba din care provine. Cât despre explicații, ele sunt totdeauna complete, în ciuda scurtimii lor (acolo unde insistența asupra sensului este de prisos). Etimonurile grecești sunt transcrise cu litere latinești, dar, pentru a pune pe cititori în situația de a nimeri forma exactă, adică de a le înlesni eventualul control pe care ar vrea să-l facă cu ajutorul unui dicționar grecesc, se prezintă, la sfârșitul volumului, alfabetele latinesc și grecesc, împreună, când e cazul, cu echivalențele fonetice ale unora din literele amândorora.

In vederea aceluiași scop, autorii dau (pag. 779—788) o listă de vreo mie de « elemente greco-latine » dintre acelea care apar mai des în alcătuirea termenilor respectivi, fiecare cu traducerea rusească, de ex. *avi* lat. = pasăre; *andr* grec. = bărbat, *arkt* grec. = nordic etc. Ca o completare a acestei liste trebue socotită aceea dela pag. 804, în care figurează numeralele latinești și grecești dela 1 la 12, plus 20, 100, 1000 și 10.000, cu numele lor din limba respectivă sub forma de pseudo-prefixe (*uni-*, *mono-*, *prim-*, *proto-*, *semi*, (*g*) *emi-* etc.), adică așa cum apar ele în cuvinte compuse cu ajutorul lor.

In modul acesta cititorul găsește singur și cu destulă ușurință explicația etimologică a acelor cuvinte grecești și latinești care, din necesități practice, sunt date în dicționar numai cu definiția, nu și cu etimologia lor.

Alt apendice interesant al dicționarului (pag. 789—801) cuprinde lista alfabetică a « cuvintelor și expresiilor străine utilizate în literatură ». Este vorba de locuțiuni ca *ab ovo*, *à la lettre*, *all right*, *bel canto* etc., care au și ele, cum se vede, caracter internațional, întrucât circulă în toate limbile de cultură.

In corpul propriu zis al dicționarului sunt înregistrate și numeroase antroponime, toate aparținând, pe cât îmi dau seama la o cercetare fatal superficială, mitologiei greco-romane. Ele fac parte, la fel cu atâtea apelative, din bagajul de cunoștințe ale oricărui cititor de opere literare, istorice și artistice, unde mai ales abundă nume de zei, eroi și alte personaje legendare ale lumii antice.

Pentru noi Românii interes mare prezintă cu deosebire termenii politici și anumiți termeni științifici dintre cei care circulă frecvent în literatura de specialitate actuală. Definițiile și explicațiile date unor cuvinte ca *atomnâi*, *gumanizm*,

demokratija, diktatura proletariata, idealizm, imperializm, internatsional(izm), kommunizm, kommunisticeskii, kosmopolitizm, marxizm, natsionalizm, natsional-sotsialistî, rasizm, selektsija, fašizm, feodalizm şi multe altele sunt adevărate monografii condensate în câte 1 — 2 coloane, care ne ajută la adâncirea şi precizarea noţiunilor respective, atât de frecvente în activitatea noastră de fiecare zi şi, poate, tocmai de aceea nu totdeauna destul de clare în mintea multora.

In momentul când se va pune şi la noi problema întocmirii unei lucrări similare — şi acest moment cred că se apropie, — « Dicţionarul cuvintelor străine » al prietenilor sovietici, pe care am socotit necesar să-l prezint, fie şi sumar, cititorilor revistei noastre, va trebui să ne servească drept exemplu şi călăuză.

IORGU IORDAN

TRAVAUX DU CERCLE LINGUISTIQUE DE COPENHAGUE VOL. V, RECHERCHES STRUCTURALES, 1949.

Volumul al cincilea al revistei Cercului din Copenhaga este dedicat lui L. Hjelmslev, cu ocazia împlinirii vârstei de 50 de ani, şi conţine « Intervenţii în desvoltarea glosematică » ale specialiştilor danezi şi străini care stau pe poziţiile structuraliste. Deosebit de important ni se pare să semnalăm articolul cu care se deschide revista, « Semnul lingvistic e arbitrar », de Niels Ege, pentrucă ne arată limpede poziţia reacţionară, idealistă, a structuralismului în general. Chiar dela început (pag. 11), autorul face afirmaţia că, după apariţia « cursului » lui Ferdinand de Saussure, « toată discuţia ulterioară asupra naturii semnului se bazează pe principiile saussuriene » şi că « terminologia lui F. de Saussure a furnisat baza oricărei terminologii create dela el încoace asupra acestei probleme ». Prin urmare, dintr'un condeiu, este desfiinţat marxismul care combate poziţia idealistă a lui Saussure şi care, fiind bazat pe concepţia materialismului dialectic, adoptă, în mod necesar, o terminologie diferită de a lui Saussure.

In prima lui parte, articolul pe care-l discutăm critică ideile susţinute într'o lucrare mai veche de E. Benveniste, care arătase că Saussure nu face loc suficient realităţii în sistemul său, că raportul între grupul de sunete care formează un cuvânt şi obiectul real este într'adevăr arbitrar, dar raportul între grupul de sunete şi conceptul pe care-l evocă nu este arbitrar, căci sunetele aduc imediat în minte conceptul. N. Ege arată că Saussure a fugit de a face vreo apropiere cu realitatea materială, dar « majoritatea savanţilor cred că e inevitabil să ţinem socoteală de « realităţile » înconjurătoare când studiem semnul lingvistic », de aceea e nevoie de o nouă examinare a fondului problemei (pag. 20). Şi această examinare îl duce la concluzia, surprinzătoare pentru mulţi, că Saussure a greşit, pentrucă a fost . . . materialist ! Aşa numita glosematică se străduieşte să excludă realitatea materială încă şi mai mult decât semiologia lui Saussure. Iată câteva extrase concludente: « Analiza glosematică se face, în principiu, fără a ţine seamă de substanţă » . . . « Mai mult decât oricare altă metodă lingvistică, glosematica încearcă să stabilească o descriere exactă a limbilor recurgând la criterii pur formale . . . Acestea sunt de altfel funcţiunile pe care se bazează orice cunoaştere ştiinţifică: nu se recu-

noaşte « esenţa » unui element (substanţa lui), ci exclusiv relaţiile lui cu celelalte elemente (forma) » (pag. 21). Saussure ar fi greşit, pentrucă a definit sunetul şi sensul nu formal, ci cu ajutorul substanţei, ca concept şi imagine acustică: « De aceea chiar semnul lui Saussure implică la un grad prea ridicat date nelingvistice. Este nelingvistic, într'adevăr, tot ce nu intră în structura limbii, ci serveşte numai la manifestarea ei » (pag. 24). Prin urmare « semnul » lui Saussure trebue părăsit.

Poate părea curioasă această îndârjire de a lepăda tot ce se pretinde că nu face parte din domeniul atât de strict limitat al materiei alese, căci nu vedem pe istoric zvârlind la o parte faptele geografice sau pe botanist excluzând faptele chimice. Dar lucrurile se explică, după cum se explică şi « corectarea » tezelor lui Saussure. Acesta a trăit într'o vreme când contradicţiile epocii imperialiste nu se ascuţiseră încă la maximum, când exploatatorii nu pierduseră încă orice ruşine. De aceea el putea neglija de a discuta în mod explicit problemele referitoare la teoria cunoaşterii, putea vorbi, în treacăt, de sunete ca de « elemente materiale » (*Cours*. . ., ed. a treia, pag. 164), în timp ce structuraliştii şi «glosematicienii» de azi iau poziţie deschisă şi rup orice contact cu realitatea, cu « substanţa », cum zic ei. Ca rezultat, N. Ege proclamă triumfător (pag. 24) că glosematica defineşte semnul cu ajutorul unor criterii pur formale. Şi totuşi, la pag. 28, aflăm că « orice lingvistică trebue să privească limba ca un mijloc de comunicare ». Intre cine? Intre oameni materiali sau între strigoi?

In fapt, teza că semnul lingvistic este arbitrar nu a fost descoperită de Saussure, ci de de Marx, în Marx şi Engels, *Opere*, vol. XVII, pag. 113: « numirea unui lucru nu are nimic comun cu natura lui ». Evident însă că fundatorii marxismului au înţeles această teză în mod just, arătând că între grupul de sunete şi sensul care se leagă de el nu există o legătură apriorică: între substanţa din care e format animalul numit *cal*, de exemplu, şi grupul de sunete *c*, *a*, *l* nu este nimic comun (ceea ce nu înseamnă, bine înţeles, că cuvântul în întregimea lui este arbitrar, de vreme ce cuvântul comportă şi un sens, iar acesta reflectă realitatea materială).

Pentru a ne lămuri asupra felului în care revista se « desinteresează » de « substanţă » şi de realitatea materială, vom mai cita un singur fapt: la pag. 268, fiind nevoie de un nume propriu începător cu o vocală, pentru a arăta în ce chip această vocală se leagă de ceea ce precede, se citează dintre toate (simplă întâmplare?) numele lui André Tardieu, acel politician francez fascist şi veros de acum câţiva ani, pe care chiar colegii lui burghezi l-au poreclit « rechinul ». Credem că această alegere este concludentă. A. G.

Friedrich Schürr, *Die rumänische Diphtongierung*, în *Archiv für das Studium der neueren Sprachen*, 186. Band, 101. Jahrgang, Sept. 1949, p. 146—154.

Lucrarea lui Fr. Schürr se întemeiază pe o cercetare mecanică a faptelor de limbă, rupte de realitate şi neţinând seamă de limba vorbită; s'ar părea chiar că autorul nu cunoaşte limba română.

Nu e deci de mirare că Schürr nu a reuşit să aducă vreo lămurire valabilă a problemei pe care şi-a propus să o studieze. El afirmă că diftongarea lui *e* în *ie* ar fi datorită Umlaut-ului, adică acţiunii unei alte vocale din cuvântul fonetic

(p. 148), fără a dovedi această afirmaţie. Diftongarea lui *e*, în *i̯el* (pron. pers. masc. 3 sg.), nu ar fi de origine slavă. Autorul mai susţine că diftongarea lui *o* în *u̯o* (*u̯orb* etc.) ar fi foarte veche (un rest al diftongării romanice, p. 150), deşi se ştie că ea e recentă. Ca probă, citează câteva exemple dintr'o însemnare autografă din 1626, publicată de Hasdeu (*Cuv.*, II, p. 243): grafiile *fvostŭ*, *fverd̆*, *fvečoru* din acest text ar nota diftongarea lui *o* şi *ă*: *fuăčoru*, *fuără* (sic ! p. 149). E sigur, însă, că aceste grafii sunt datorite unui semicult, că ele nu au nicio valoare fonetică şi că *fv*- nu notează în niciun caz pe *fu̯*-.

Dacă *u̯o* (< *o*) ar fi foarte vechi, în română, diftongarea aceasta ar apărea în texte şi ar avea alt aspect în limba vorbită din zilele noastre.

Nici încercarea de a menţine teoria unui corifeu al nazismului, privitoare la vechimea palatalizării labialelor în limba română şi a monoftongării lui *i̯e* în *pele* (<*piele*), nu are mai multe şanse de reuşită. Am combătut, la timpul cuvenit, această explicaţie (v. *Mél. ling.*, p. 218 urm.), astfel încât socotesc inutil a reveni aci asupra ei.

AL. ROSETTI

TH. SIMENSCHY, *La construction du verbe dans les langues indo-européennes*, Jassy—1949. in-8°, XI+277 pag.

Hotărîrile Prezidiului Academiei R. P. R., din vara trecută, ar fi trebuit să lămurească pe toţi cercetătorii din ţara noastră că lucrările lor trebue să fie publicate în limba ţării, pentru ca poporul să poată lua cunoştinţă de ele. Iată totuşi că apare o lucrare scrisă în franţuzeşte, pe vechea linie cosmopolită, linie care se vădeşte şi din faptul că nu găsim în bibliografie şi între lucrările citate nici o pomenire a unei opere sovietice. Se găsesc citate cărţi apusene apărute în 1855, dar teoriile mai noi ruseşti şi sovietice nu sunt expuse nicăieri. În toată cartea apare o singură dată un exemplu din limba română. Slugărnicia autorului faţă de « somităţile » occidentale se vede chiar din precuvântare, unde citim următoarele rânduri surprinzătoare: « Am relevat multe interpretări false... ele au fost citate pentru interesul pe care-l prezintă, şi nu pentru a critica metoda sau ştiinţa savanţilor respectivi, al căror merit şi reputaţie în domeniul gramaticii comparate rămân intacte. »

Cosmopolitismul este însoţit, cum era şi de aşteptat, de formalism. Intreaga carte este construită în modul cel mai schematic cu putinţă şi face impresia mai mult a unui registru decât a unei opere de creaţie. La pag. 21 ni se spune că « Construcţia verbului este impusă de uzaj şi dominată de analogie ». La fel la pag. 75: « Analogia este factorul cel mai important în construcţia verbului ». Ideea e că fiecare verb şi-a copiat felul de a se construi după modelul altui verb asemănător. Dar cel dintâi după ce s'o fi condus? Asta nu-l mai interesează pe autor. La pag. 30 însă, ni se arată că schimbările de construcţie în poezie se datoresc mai totdeauna ritmului. « Când un verb se construeşte cu acelaşi caz în două limbi înrudite, construcţia este moştenită din perioada indoeuropeană » (pag. 118). Atunci cum rămâne cu influenţa analogiei şi a ritmului?

La pag. 22 sunt enumeraţi 6 factori care influenţează construcţia verbului, şi printre ei este trecut şi factorul istoric. Cititorul crede că în sfârşit se va face

o parte şi istoriei societăţii, dar desamăgirea vine imediat: prin « istorie » autorul înţelege stabilirea diferenţelor formale între un text şi altul.

Formalismul este legat, bine înţeles, de idealism. « Construcţia unui verb diferă dela o limbă la alta din cauza felului în care a fost conceput la origine raportul sintactic între verb şi obiectul său, adică de felul deosebit de a gândi. Aşa dar chiar şi un raport de acest fel nu este obiectiv, ci pur subiectiv » (pag. 47). « Ceea ce e atracţia în universul material este analogia sau asociaţia în celălalt univers, al noţiunilor » (pag. 131). Prin urmare două universuri, bine separate între ele.

Idealismul merge mână în mână cu metafizica: « Când două grupuri psihologice îşi exercită atracţia asupra aceluiaşi verb, grupul cel mai tare (adică cel mai mare sau cel mai uzitat) tinde să-l elimine pe celălalt » (pag. 60). Aceasta este după autor, o « lege », pe care o scrie subliniind-o vizibil. Dar dacă aşa stau lucrurile, cum se face că mai apar grupuri mici, numai pentru ca să sucumbe în faţa celor mari? Judecând şi noi cu aceeaşi logică, ar trebui să credem că tot ce e nou e menit pieirii. Cred că nimeni nu are voie să ignoreze cuvintele decisive ale lui I. V. Stalin: « important nu este ceea ce la un moment dat pare stabil, dar începe să moară treptat, ci ceea ce se naşte şi se desvoltă, chiar dacă pare la un moment dat nestabil, căci pentru metoda dialectică este de neînvins numai ce se naşte şi se desvoltă ». Şi mai departe: « Prin urmare trebue să ne orientăm nu spre acele pături sociale care nu se mai desvoltă, chiar dacă reprezintă în momentul de faţă forţa predominantă, ci spre acele pături care se desvoltă şi au un viitor, chiar dacă nu reprezintă în momentul de faţă forţa predominantă». (*Despre materialismul dialectic şi istoric.*)

După cele spuse până aici reiese clar, cred, că nu e nevoie să discut toate erorile, toate absurdităţile conţinute în carte. Mă voi mărgini să citez câteva fapte care mi se par concludente. La pag. 133 şi urm. ni se spune că « O construcţie rară sau chiar unică a unui verb poate fi frecventă sau normală pentru alt verb sinonim. Astfel, în timp ce ἀλέξω « a apăra » cu genetivul-ablativ se găseşte la Homer numai în două pasaje..., ἀμύνω, care are exact acelaşi înţeles, e construit cu genetivul-ablativ de 11 ori. Explicaţia stă, cel puţin în cazul prezent, în faptul că în general ἀλέξω e mult mai puţin folosit decât ἀμύνω (ἀλέξω de 14 ori, iar ἀμύνω de 72 de ori). » Faceţi calculul şi vă veţi convinge că ambele verbe sunt întrebuinţate cu genetivul exact în aceiaşi proporţie. Cam la fel de puerilă este judecata în paragraful 212. La pag. 144 citim: « Cauza pentru care în sanskrită construcţia verbului este mai liberă decât în orice altă limbă indoeuropeană este că acolo factorii care determină construcţia verbului sunt mai variaţi, şi funcţiile cazuale care-şi fac concurenţă, mai numeroase. » Dacă nu v'aţi lămurit, e vina dumneavoastră.

La pag. II, autorul ne recomandă, dacă vrem să ne facem o idee de problemele tratate în carte, să consultăm tabla de materii. Noi sfătuim pe cititorii noştri să renunţe la această muncă inutilă. Dar ne gândim că Th. Simenschy e profesor la universitate, şi că studenţii lui sunt, probabil, obligaţi să înveţe « teoriile » analizate în rândurile de mai sus.

A. G.

IORGU IORDAN, *Limba română actuală. O gramatică a «greşelilor»*, Bucureşti, 1948; în 8°, 540 pp. [1].

Este o ediţie nouă, uşor modificată, a cărţii cu acelaşi titlu, apărută la Iaşi în 1943. După cum arată subtitlul, obiectul ei îl constitue aşa zisele «greşeli», adică «abateri» dela uzul consacrat prin tradiţie al limbii noastre. Altfel spus, este vorba de inovaţiile care se pot constata în limba română de astăzi (mă refer la epoca dintre cele două războaie mondiale). Urmărirea lor se face cu un dublu scop: unul strict ştiinţific, care este explicarea acestor abateri, celălalt, didactic sau practic, în sensul că se recomandă adesea forma sau construcţia «corectă», condamnându-se cea socotită drept greşită.

Considerate cantitativ, inovaţiile limbii române actuale sunt impresionante şi numărul lor ar creşte simţitor, dacă s'ar înmulţi izvoarele vrednice de a fi utilizate în acest scop. Din punct de vedere calitativ, situaţia se prezintă, fireşte, diferit. Majoritatea inovaţiilor nu sunt esenţiale, deci hotărîtoare pentru viitoarea desvoltare a limbii noastre. O bună parte din ele sunt fapte trecătoare sau, în cel mai bun caz, fără o semnificaţie oarecum generală, întrucât provin dela indivizi izolaţi, doritori să inoveze cu orice preţ şi ignorând deseori nu numai normele propriei lor limbi, ci şi pe ale limbii pe care caută, din spirit cosmopolit, s'o imite. (Locul de frunte îl ocupă, mai totdeauna, franceza.)

Printre inovaţiile care par a fi produsul unor tendinţe puternice, apte de a se impune definitiv cu vremea, cea mai importantă este trecerea la conjugarea a III-a a majorităţii verbelor de conjugarea a II-a: *apare*, *cade*, *pare*, *place*, *rămâne*, *ţine*, *umple* etc. în loc de *apărea*, *cădea*, *părea*, *plăcea*, *rămânea*, *ţinea*, *umplea* etc. La unele din ele, cum sunt *apare*, *rămâne*, *ţine*, *umple*, procesul se apropie de stadiul final sau l-a şi atins în vorbirea oamenilor mai mult ori mai puţin culţi, influenţaţi, deci, de limba scrisă, care preferă în mod vizibil formele de conjugarea a III-a. Interesant este că fenomenul se produce şi se răspândeşte mai uşor la verbele compuse: *complace*, *deţine*, *dispare*, *displace*, *scade*, *susţine* etc. se bucură de o circulaţie mult mai mare decât *place*, *ţine*, *pare*, *cade* etc., iar lui *întrevede*, *prevede*, *străvede*, foarte frecvente sub acest aspect, nu le corespunde, deocamdată, decât cu totul sporadic un *vede* (în loc de *vedea*.)

Trebue arătat totuşi că se întâlneşte şi fenomenul opus: *făcém*, *mergém*, *(s)puném* ş. a. sunt curente în vorbirea moldovenească de nord, tot aşa *nu-l bătea!*, *nu făcea prostii!* (imperative!) se aud, ba se şi citesc, la numeroşi Munteni, printre ei chiar oameni de cultură adevărată. (Să se compare şi *cerére*, *temére*, de asemenea frecvente, primul, se pare, general, la aceleaşi subiecte vorbitoare.)

---

[1] Colectivul de redacţie al revistei socoate nimerit să introducă o inovaţie în ce priveşte prezentarea lucrărilor care urmează a fi recensate, şi anume să însărcineze, ocazional, pe autor cu întocmirea recensiei propriei lui lucrări. Procedeul este nou, pe cât ştim, numai la noi, şi rămâne să fie verificat cu timpul din punctul de vedere al utilităţii.

Tot din domeniul morfologiei avem marea răspândire, la pluralul substantivelor feminine, a dezinenței *-i*, care tinde să înlăture pe *-e*, și apariția, deopotrivă de frecventă, a dezinenței *-e* în locul lui *-uri* la neutre. Numărul exemplelor de acest fel existente în diversele aspecte ale limbii noastre actuale este așa de considerabil, încât ne putem întreba dacă nu se va ajunge, cu vremea, la simplificarea flexiunii nominale, în sensul că pluralul va avea o singură dezinență (*i*) pentru ambele genuri « însuflețite » (masculin și feminin) și tot una singură (*e*) pentru genul « neînsuflețit » (neutru).

In ce privește sintaxa, o tendință, destul de viguroasă, se manifestă în preferința limbii « culte » pentru dativ, acolo unde vorbirea populară și, adesea, chiar tradiția scr să întrebuințează o construcție prepozițională: *a se acomoda mediului, a crede cuiva, a rezista ispitei*; *anexat (alăturat) lucrării, apropiat publicului, echivalent aceluia, străin mie, vecin vouă* ș. a. Avem a face, cred, cu produsul unei mentalități înclinate spre abstractizare, care, la rândul ei, este urmarea ruperii de realitate, de viața concretă, materială, caracteristică pentru marea majoritate a intelectualilor noștri, educați în spirit burghezo-moșieresc și puternic influențați de limba franceză. Sunt convins că, grație adâncilor transformări din structura social-economică a țării, tendința lingvistică în discuție va slăbi și, până la urmă, va dispărea cu totul.

Aș mai aminti, tot din sintaxă, acordul greșit al lui *care*, atunci când înlocuește un substantiv precedent și totodată determină un substantiv imediat următor. In loc de *creatură al cărei rost, act a cărui analiză, țară al cărei comerț* etc., se spune și se scrie *creatură a cărui rost, act a cărei analiză, țară a cărui comerț* etc. Se acordă, așa dar, *care* cu substantivul de după el, nu cu cel dinainte, pe care îl înlocuește de fapt. Fenomenul este foarte răspândit și pare a tinde să se generalizeze. Izvorul lui trebue căutat în dificultatea subiectelor vorbitoare, constatată și altfel, de a mânui cum trebue formele acestui pronume. Se știe că oamenii cu puțină cultură îl întrebuințează mai totdeauna subt un singur aspect (*care*), indiferent de funcțiunea lui sintactică: *băiatul care i-a murit tată-su; casa care am închiriat-o* etc. Să intervie oare, în producerea fenomenului, conștiința că acest pronume îndeplinește rolul unei conjuncții și, ca atare, nu « trebue » să-și schimbe forma? Sau, mai degrabă, în cazul vorbirii populare și al celei mai mult ori mai puțin inculte, deprinderea cu frazele paratactice, alcătuite din propoziții independente juxtapuse, fără legătură gramaticală între ele?

Din cele arătate până aici se vede, fie și indirect, că există deosebiri importante între limba păturilor așa zise culte și aceea a maselor populare. (Faptul nu surprinde. Intr'o societate bazată pe clase cu interese antagoniste ar fi de mirare dacă situația s'ar prezenta altfel.) Am urmărit mereu aceste deosebiri, căutând să le ilustrez cu ajutorul unui material bogat, cules din tot soiul de izvoare. De asemenea am stăruit asupra deosebirilor dela un grup social la altul în interiorul aceleiași clase. Și pe unele și pe celelalte le-am explicat, când direct, când, mai ales, indirect, cu ajutorul deosebirilor de cultură și de preocupări profesionale dintre diversele pături și categorii sociale. Am invocat des psihologia individuală, în sensul că am încercat să-mi dau seama de procesul petrecut în mintea

vorbitorului şi care duce sau poate duce la ivirea unei inovaţii sau a unei greşeli propriu zise.

Ideea că vorbirea omenească, la fel cu orice lucru din natură şi din viaţa societăţii, se află în mişcare necontenită, în desvoltare şi prefacere neîntreruptă, este totuşi nu numai ilustrată sau sprijinită cu ajutorul materialului studiat, ci şi afirmată ocazional, mai ales în « Concluzie », din care îmi permit, înainte de a sfârşi, să dau câteva citate: « Prin oamenii care o vorbesc, limba are de luptat cu două forţe: una, centripetă, cere respect pentru tradiţie, cealaltă, centrifugă, împinge la inovaţii. Un echilibru stabil şi definitiv între aceste două tendinţe nu-i nici posibil, nici de dorit. Realizarea lui ar provoca moartea limbii. Numai idiomele dispărute cu vremea... au ajuns, în momentul când nu le mai vorbea nimeni,... la acest echilibru statornic, echivalent cu moartea... O limbă vie, vorbită de oameni care şi-o însuşesc oarecum prin naştere şi o deprind apoi prin contact permanent cu conaţionalii lor, se află într'o continuă transformare, deci într'o instabilitate permanentă... Situaţia se prezintă, aşa dar, exact la fel ca în viaţa politico-socială, a cărei expresie este, într'o largă măsură, limbajul uman... Intre aspectul vieţii sociale, cu toate ramurile ei de activitate, şi acela al limbii există nu numai un paralelism desăvârşit, ci şi o strictă dependenţă. »

Aceste aprecieri, care corespund numai în linii mari principiilor lingvisticii marxiste, trebue revizuite şi puse de acord cu ideile lui I. V. Stalin din articolele pe care le publicăm în fruntea prezentei fascicule a revistei noastre. Se înţelege că această operaţie nu-i posibilă într'o recensie, oricât de desvoltată, şi rămâne s'o fac fie într'o eventuală ediţie nouă a cărţii, fie într'un articol special.

O greşală, între altele, este atitudinea căreia i-aş spune, într'un anumit sens, obiectivistă faţă de materialul lingvistic în discuţie. L-am adunat din tot soiul de izvoare, fără consideraţie cu privire la autori, la conţinut etc. Afară de asta, atitudinea mea faţă de faptele lingvistice se dovedeşte a fi excesiv de « liberală »: în majoritatea cazurilor n'am luat poziţie, crezând, ba şi afirmând, că limba trebue lăsată să accepte toate inovaţiile, chiar împotriva sistemului ei, şi că vorbitorii sau specialiştii n'au a interveni subt nicio formă. In special, modul de tratare a problemei neologismelor suferă enorm din cauza acestui « liberalism », care este un fel de împăciuitorism condamnabil.

Mai sunt şi alte lucruri criticabile, ca, de pildă, folosirea expresiei « spiritul limbii » (în loc de sistem sau structură gramaticală), care poate da naştere la interpretări greşite, chiar dacă un cititor atent observă destul de uşor că nu-i vorba de o concepţie metafizică a limbajului.

IORGU IORDAN

INDICE

Materii

AUTORI.

CUVINTE

CALABREZĂ

CEHĂ

ENGLEZĂ

FRANCEZĂ

GERMANĂ

GREACĂ

ITALIANĂ

LATINĂ

MAGHIARĂ

MEGLENOROMÂNĂ

POLONĂ

PORTUGHEZĂ

ROMÂNĂ